

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**SURİYE İÇ SAVAŞI'NIN TÜRK DIŞ
POLİTİKASINA VE TÜRKİYE'NİN GÜVENLİĞİNE
ETKİLERİ**

(DOKTORA TEZİ)

İLKER SALİH EBREM

BURSA – 2019

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**SURİYE İÇ SAVAŞI'NIN TÜRK DIŞ
POLİTİKASINA VE TÜRKİYE'NİN GÜVENLİĞİNE
ETKİLERİ**

(DOKTORA TEZİ)

Danışman:

Prof. Dr. Muzaffer Ercan YILMAZ

İLKER SALİH EBREM

BURSA - 2019

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda 711316002 numaralı İlker Salih EBREM'in hazırladığı " Suriye İç Savaşı'nın Türk Dış Politikasına ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri " konulu Doktora çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 25./06/ 2019 günü 14.00 - 15.30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının başarılı (başarılı / başarısız) olduğuna oybirliği (oybirliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Üniversitesi

Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa
Ercan

Dr. Öğretim Üyesi Zeynep ARIÖZ
B.17 Eylül

Üye

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Üniversitesi

Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Sertan Sencer
Uludağ Ü. İlmu

Prof. Dr. Ferhat Pirinççi
Uludağ Ü.

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Üniversitesi

Doc. Dr. Gökhan Ötken
B.T.U

25./06/ 2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 29.05/2019

Tez Başlığı / Konusu: Suriye İç Savaşının Türk Dış Politikası ve Güvenliğine Etkisi

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 222 sayfalık kısmına ilişkin, 29.05/2019 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezimin benzerlik oranı % 14'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

29.05.2019

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: İlker Salih EBREM
Öğrenci No: 711316002
Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler
Programı: Uluslararası İlişkiler
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
(Adı, Soyad, Tarih)
Prof. Dr. Muzaffer Ercan YILMAZ

* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

Yemin Metni

Doktora tezi olarak sunduğum “**Suriye İç Savaşı'nın Türk Dış Politikası ve Güvenliğine Etkisi**” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

13.06.2019

Adı Soyadı: İlker Salih EBREM

Öğrenci No: 711316002

Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Programı: Doktora

Statüsü: Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : İlker Salih EBREM
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Bilim Dalı : İlişkiler Uluslararası
Tezin Niteliği : Doktora Tezi
Sayfa Sayısı : VIII + 252
Mezuniyet Tarihi : / / 20.....
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Muzaffer Ercan YILMAZ

SURİYE İÇ SAVAŞI'NIN TÜRK DIŞ POLİTİKASINA VE TÜRKİYE'NİN GÜVENLİĞİNE ETKİLERİ

Tezin inceleme alanını Türkiye'nin dış politikasında Suriye İç Savaşı kaynaklı yaşanan değişimler ve Suriye İç Savaşı nedeniyle Türkiye'nin güvenlik tehdidi algılaması yaşadığı sektörler oluşturmaktadır. Tezde genel olarak Suriye İç Savaşı ile birlikte Suriye'de etkin rol oynayan küresel ve bölgesel aktörlerin Türkiye ile ilişkilerinde Suriye nedeni ile değişimler yaşandığı öne sürülmekte ve Suriye'de yaşanan iç savaşın yansımalarının Türkiye'nin askeri, ekonomik, toplumsal ve enerji güvenlik alanlarında tehditler oluşturduğu öne sürülmektedir. Türkiye 2001-2011 yılları arasında Suriye ile kurduğu ilişkileri iç savaş nedeni ile devam ettirememiştir. Suriye'de İç Savaşın yaşanması ile birlikte birçok aktör Suriye İç Savaşı'na müdahil olmuştur. Bu süreç içerisinde Türkiye'nin mevcut aktörlerle ilişkileri Suriye'de yaşanan gelişmeler paralelinde asimetrik bir şekilde devam ettirilmiştir. Türkiye'nin özellikle ABD ve Rusya ile ilişkileri Suriye'de yaşanan dönemsel gelişmeler bağlamında değişim göstermiştir. Türkiye ve Suriye'de yaşanan gelişmelerde önemli rol oynayan ulusal aktörlerin uyumlu bir Suriye politikası geliştirememesi, Suriye sorununun çözümüne katkı sağlamadığı gibi toplu göç hareketlerinin yaşanmasına ve devlet dışı aktörlerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Göç ve devlet dışı aktörler ise Türkiye'nin askeri, ekonomik, toplumsal ve enerji güvenliğine etki etmiştir. Türkiye'nin bölgesel ve küresel aktörler ile ilişkilerinin geleceğinde Türkiye'nin güvenliğini tehdit eden alanlar belirleyici rol oynayacaktır. Suriye'de üniter yapının korunması ve göç etmek zorunda bırakılan halkın geri dönmesinin sağlanması Türkiye'nin dış ilişkileri ve güvenliği bakımından önem taşımaktadır.

Anahtar Sözcükler: Suriye İç Savaşı, Türk Dış Politikası, Arap Baharı, Türk Dış Politikasının Parametreleri, Türk Dış Politika Değişiklikleri

ABSTRACT

Name and Surname : İlker Salih EBREM
University : Bursa Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : International Relations
Branch : International Relations
Degree Awarded : PhD
Page Number : VIII + 252
Degree Date :/...../20.....
Supervisor : Prof. Dr. Muzaffer Ercan YILMAZ

THE EFFECTS OF THE SYRIAN CIVIL WAR ON TURKISH FOREIGN POLICY AND TURKEY'S SECURITY

The purpose of this dissertation is to provide an analytical discussion on the Syrian's Civil War's impact on Turkey's foreign policy. It's generally suggested in the thesis that relations between Turkey and global regional actors that have active role in Syrian have changed due to this Syrian civil war. And also it is suggested that this Syrian Civil War creates threat in the areas of Turkey's military, economy, social and energy security. Turkey could not continue the relationship with Syrian that started between 2001 and 2011 because of the civil war. With the civil war in Syrian many actors have been involved in this war. Turkey's relations with those actors have been continued asymmetrically parallel to the developments in Syrian. Turkey's relations especially with USA and Russia have changed with the periodical developments in Syrian national actors playing an important role in developments in Turkey and in Syrian. Failed to develop a cohesive Syrian policy. Actually this led to mass migration movements and the emergence of non-state actors. These migration movements and non-state actors influenced Turkey's military, economy, social and energy security. Those areas that threaten security of Turkey will have an important role between Turkey and global, regional actors. Protection of the unitary structure in Syria and ensuring the return of the people forced to migrate are important for Turkey's foreign relations and security issues.

Keywords: Syrian Civil War, Turkish Foreign Policy, Arab Spring, Parameters of Turkish Foreign Policy, Changes in Turkish Foreign Policy

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE: SURİYE İÇ SAVAŞININ TÜRKİYE’NİN GÜVENLİĞİNE YANSIMALARINA İLİŞKİN TEMEL TEORİK YAKLAŞIMLAR

1.1 Güvenlik Kavramı ve Gelişimi:	7
1.2. Realist Teoriye Göre Güvenlik	12
1.3 Neo-Realist Teoriye Göre Güvenlik	14
1.4 Kopenhag Okuluna Göre Güvenlik.....	17
1.4.1. Güvenlik Sektörleri	18
1.4.2. Bölgesel Güvenlik Kompleksi.....	20
1.4.3. Güvenikleştirme ve Ters Güvenikleştirme.....	21

İKİNCİ BÖLÜM

İÇ SAVAŞ ÖNCESİ SURİYE TARİHİ VE TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

2.1. İç Savaşa Kadar Suriye Tarihine Genel Bakış	25
2.1.1 Osmanlı Dönemi ve Sykes-Picot Gizli Antlaşması ile Suriye Coğrafyasının Osmanlı’dan Ayrılma Sürecinin Başlaması	25
2.1.2. San-Remo İle Gizli Paylaşımın Resmîyet Kazanması ve Fransa Hegemonyası Dönemi	30
2.1.3. Fransız Manda Yönetimi Altında Suriye.....	31
2.1.4. Suriye’nin Bağımsızlığı ve Darbeler Dönemi	34
2.1.5. Baas Partisi ve Etkisi	41
2.1.6. Hafız Esad Dönemi.....	44
2.1.6.1. Hafız Esad Dönemi Suriye İç Politikası	45
2.1.6.2. Hafız Esad Dönemi Suriye Dış Politikası.....	47
2.1.7. Beşar Esad Dönemi	51

2.1.7.1. Beşar Esad Dönemi Suriye İç Politikası	52
2.1.7.1.1. Şam Baharı	54
2.1.7.2. Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası	56
2.2 Dönemsel Olarak İç Savaş Öncesi Türkiye Suriye İlişkileri	59
2.2.1 Türkiye'nin Ahmet Davutoğlu Dönemi Ortadoğu Politikası'nın Suriye Yansımaları.....	60
2.2.2. Suriye ve İsrail Arasında Arabuluculuk	67
2.2.3. Türkiye Suriye Arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Antlaşması	69
2.2.4. Ticaretin Rakamlar ile İlişkilere Yansıması	74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAP BAHARI, SURIYE İÇ SAVAŞI VE TÜRKİYE SURIYE İLİŞKİLERİ

3.1. Arap Baharı'nın Suriye'de Ortaya Çıkma Nedenleri.....	78
3.2 Türkiye'nin Suriye ile İlişkilerinin Değişme Süreci	82
3.2.1. Esad ile İkna Görüşmeleri	83
3.2.2. Suriye'ye Uygulanan Yaptırımlar	85
3.2.3 Türkiye'nin Suriyeli Muhaliflerle Teması.....	88
3.2.4. Özgür Suriye Ordusu ve Türkiye	91
3.3. Türkiye'nin Suriye ile İlişkilerinde Kriz Evresi.....	93
3.3.1. Türk Fantom Keşif Uçağının Düşürülmesi	94
3.3.2. Değişen Angajman Kuralları	95
3.3.3 Suriye Tezkeresi	98
3.3.4. Suriye'ye Ait Askeri Helikopterin Düşürülmesi	99
3.3.5. Suriye'ye Ait Savaş Uçağının Düşürülmesi	100

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SURIYE İÇ SAVAŞININ TÜRKİYE'NİN GÜVENLİĞİ VE DIŞ POLİTİKASINA ETKİLERİ

4.1. Askeri/Siyasi Güvenlik	106
4.1.1. PYD-YPG Tehdidi	109
4.1.1.1. 6-7 Ekim (Kobani) Olayları.....	116
4.1.1.2. Fırat Kalkanı Harekâtı	119
4.1.2. IŞİD Tehdidi ve Eylemleri	124

4.1.2.1 Musul Konsolosluk Baskını.....	131
4.1.2.2. Şah Fırat Operasyonu	134
4.1.2.3. IŞİD'in Türkiye'de Gerçekleştirdiği Eylemler	137
4.2. Suriyeli Sığınmacılar ve Güvenlik	140
4.3. Suriyeli Sığınmacılar ve Ekonomik Güvenlik	145
4.4. Suriyeli Sığınmacılar ve Toplumsal Güvenlik	152
4.5. Suriye ve Enerji Güvenliği.....	165
4.6. Suriye İç Savaşının Türkiye ve Rusya İlişkilerine Yansıması	174
4.6.1. Rus Savaş Uçağı'nın Düşürülmesi	177
4.6.2. Ekonomik Yaptırımlar	181
4.6.3. İlişkilerin Düzeltme Süreci	185
4.7. Suriye İç Savaşının Türkiye ve ABD İlişkilerine Yansıması.....	188
4.7.1. Eğitim Donat Projesi.....	190
4.7.2. Suriye'nin Geleceği Konusunda Değişen Fikirler.....	191
4.7.3. ABD'nin PYD ve YPG Yardımları	194
4.8. Suriye İç Savaşının Türkiye ve İran İlişkilerine Yansıması.....	196
4.8.1. Bölgesel İşbirliğinden Çekişmeye Uzanan Süreç.....	197
4.8.2. İlişkilerde Çatışan Çıkarlar	198
4.9. Suriye İç Savaşının Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkilerine Yansıması.....	200
4.9.1 Mülteci Krizine Çözüm Arayışları	202
4.10. Suriye İç Savaşının Türkiye ve NATO İlişkilerine Yansıması.....	205
4.10.1. Rusya'dan S-400 Hava Savunma Sisteminin Alınma Girişimi.....	209
SONUÇ	213
KAYNAKLAR:	227

KISALTMALAR

Bibliyografik Bilgiler	Uluslararası	Türkçe
Bakınız		Bkz.:
Avrupa Birliği	EU	AB
Adı geçen eser		a.g.e.
Aynı eser/yer	Ibid.	a.e.
Editör/yayına hazırlayan	ed. By	ed.
Amerika Birleşik Devletleri	USA	ABD
Sayfa/sayfalar	p./pp.	s./ss.
Kuzey Atlantik Savunma Örgütü	NATO	NATO
Birleşmiş Milletler	UN	BM
Birleşik Arap Cumhuriyeti		BAC
Filistin Kurtuluş Örgütü	PLO	FKÖ
Suriye Ulusal Konseyi		SUK
Özgür Suriye Ordusu		ÖSO
Irak ve Şam İslam Devleti	ISIS	İŞİD
Irak Kürt Bölgesel Yönetimi		İKBY
Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu	UNICEF	UNICEF

GİRİŞ

Ortadoğu ülkelerinde Arap Baharı ile başlayan süreç birçok ülkeyi etkisi altına almış ve bölgenin temel dinamiklerinde değişim yaşanmasına neden olmuştur. Arap Baharı ile birlikte birçok ülkede yönetime ve düzene karşı halk isyanları başlamış ve bu ülkelerde yaşayan halkların büyük çoğunluğu yöneticilerin görevden uzaklaştırılarak yargılanması istemiyle sokaklara dökülerek gösterilerde bulunmuşlardır. İlk olarak Tunus'ta başlayan halk hareketi, domino etkisi yaratarak sırayla birçok Kuzey Afrika ve Ortadoğu Devletleri'ne sirayet etmiştir. Arap Baharı ile birlikte Mısır lideri Hüsnü Mübarek, Libya lideri Muammer Kaddafi, Tunus lideri Zeynel Abidin Bin Ali ve Yemen lideri Ali Abdullah Salih görevlerini terk etmek zorunda kalmıştır. Bu liderler arasından Ali Abdullah Salih ve Muammer Kaddafi, ülkeleri içerisinde yaşanan olaylar sonucunda hayatlarını kaybetmişlerdir.

Suriye Yönetimi de Arap Baharı'nın etkisi ile tartışılmaya başlanmıştır. Suriye'de Beşşar Esad Yönetimi'ne karşı başlayan gösteriler Esad Yönetimi'nin sert tutumu karşısında alevlenmiş ve ülkenin iç savaşa doğru yol almasına zemin hazırlamıştır. Arap Baharı'nın Suriye'deki etkisi halk hareketlerinin yaşandığı diğer ülkelere göre farklı olmuş, Esad rejiminin gitmesi beklenirken özellikle Rusya'nın desteği ile süreç tersine dönmüştür. Esad Yönetimi ile muhalif güçler arasında 2011 yılında başlayan çatışmalar halen devam etmektedir. Suriye İç Savaşı sadece Suriye içerisinde yaşanan bir çatışma olmaktan ziyade uluslararası güçlerin çarpıştığı ve güç gösterisinde bulunduğu bir saha haline dönüşmüş, bu güç gösterisi ve taktik savaşları Suriye İç Savaşı'nın uzamasına neden olduğu gibi ülkenin geleceğinin nasıl şekilleneceği hakkında öngörü zorluğunu da beraberinde getirmiştir.

Suriye'de yaşanan gelişmelerin derinden etkilediği başlıca ülkelerden biri de Türkiye olmuştur. Türkiye'nin Suriye ile 911 km sınır hattı bulunmaktadır ve Suriye'de yaşanan her gelişme Türkiye'nin politikalarını doğrudan olarak etkilemektedir. Bu açıdan bakıldığında Suriye krizi, Türkiye'nin dış politika yapım sürecinde sadece Türkiye-Suriye ilişkilerini etkilememiş aynı zamanda Türkiye'nin Rusya, ABD ve İran gibi ulusal aktörler ile ilişkilerini etkilerken Avrupa Birliği, NATO gibi uluslararası

kurumlar ile ilişkilerini de etkilemiştir. Suriye’de etkin rol oynayan aktörlerin, Suriye krizi neticesinde Türkiye ile ilişkilerinin hangi boyutta etkilendiği ve bunun Türkiye’nin dış politika uygulamalarına yansımalarının ne şekilde gerçekleştirildiğinin irdelenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Suriye krizi Türkiye’nin ulusal ve uluslararası aktörler ile ilişkilerini etkilediği gibi Suriye’de ortaya çıkan devlet dışı aktörler, Türkiye’nin ulusal güvenliğini tehdit eder bir vaziyet oluşturmaktadır. Suriye’de yaşanan kriz dolayısı ile devlet dışı aktörler olarak ortaya çıkan IŞİD ve PYD/YPG gibi örgütlerin bölge ve Türkiye üzerindeki etkileri analiz edilmeye ve Türkiye’nin güvenliğine etkileri incelenmeye çalışılacaktır.

Çalışmada bahsedilen çerçeve içerisinde Suriye İç Savaşı’nın başladığı 2011 ve 2018 yılları arasında yaşanan gelişmeler ele alınacaktır. Bu çerçevede şu sorulara cevap aranmaktadır:

- 1) Türkiye’nin Suriye İç Savaşı nedeniyle yaşadığı güvenlik sorunları nelerdir?
- 2) 2011 ve 2018 yılları arasında Suriye İç Savaşı nedeni ile yaşanan önemli dış politika olayları nelerdir?
- 3) Türkiye’nin dış politikası Suriye İç Savaşı’ndan ne şekilde etkilenmiştir?

Suriye İç Savaşı’nın Türkiye’nin dış politikası ve güvenliğine etkilerinin analiz edilmeye çalışılacağı bu çalışmada Suriye İç Savaşı’nın Türkiye’nin dış politikasında yarattığı etkiler, gerçekleşen olaylar analiz edilerek ve birbirleri ile bağlantı kurularak incelenmeye çalışılacaktır. Ayrıca Türkiye’nin Suriye İç Savaşı nedeni ile yaşadığı güvenlik sorunları sadece askeri boyutu ile değil daha kapsamlı bir şekilde ekonomik, siyasal, toplumsal ve enerji boyutu ile incelenerek literatürdeki boşluk doldurulmaya çalışılacaktır. Zira Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından politik analiz birimleri ve güvenlik analiz sektörleri çeşitlenmiştir. Türkiye’nin bölgesel ve küresel ilişkilerindeki değişimleri ve güvenlik ile ilgili kaygılarını anlamlandırabilmek için analiz edilen birimleri ve güvenlik ile ilgili sektörleri çeşitlendirmek gerektiği düşünülmektedir.

Çalışmada izlenen metodoloji; literatür taraması, vaka temelli analizler ve kişiler ile röportaj şeklinde gerçekleşmektedir. Suriye İç Savaşı’nın hala devam etmesi ve bölgedeki ana aktörlerin değişen politika ve stratejileri çalışma yapılırken karşılaşılan

zorluklardandır. Çalışmada karşılaşılan bir diğer zorluk ise güvenlik konusunda Suriyeli sığınmacılar ile yapılan röportajlar esnasında yaşanmıştır. Röportajlar yapılırken örneklem grubu ilkokul ve ortaokul seviyesinde eğitim gören Suriyeli öğrenciler ve onlara ders veren Suriyeli ve Türk hocalar olarak alınmış ayrıca Suriyeli üniversite öğrencileri ve aileler ile röportajlar yapılmıştır. Bu röportajlar esnasında yaşanan en büyük zorluk ise Suriyeli sığınmacıların birçoğunun kayıt alınması durumunda röportaj yapmaması veya röportaj esnasında fikirlerini beyan etmekten kaçınmaları şeklinde gerçekleşmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde tezin oluşturulmasında faydalanılacak olan ve tezde temel olarak kullanılacak realizm, neo-realizm ve Kopenhag Okulunun güvenlik ile ilgili temel savları anlatılmaktadır. Uluslararası ilişkiler teorilerinin temelini oluşturan teorilerden biri olan realizmin güvenlik ile ilgili görüşleri açıkladıktan sonra Kopenhag Okulunun güvenlik anlayışına ve güvenliğin sektör bazlı açıklamalarına teorik çerçeve kısmında ve ilgili konu başlıklarında yer verilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Suriye'nin tarihsel gelişimi incelenerek iç savaşın sebepleri aranmaya çalışılacaktır. Suriye'de yaşanan iç savaşın tarihsel süreçten bağımsız değerlendirilmesi mümkün değildir. Zira tarihsel süreç içerisinde yaşanan gelişmeler toplumların hafızalarında yer etmekte ve bir şekilde açığa çıkmaktadır. Suriye İç Savaşı'nın tarihte yaşanan olaylar ile doğrudan bağlantısı vardır. Ayrıca günümüzde Suriye'de yer alan birçok ulusal aktörün varlığının nedenlerini ancak tarihsel bakış ile değerlendirerek anlamlandırabilmek mümkündür. Ülke içerisinde yaşanan etnik ve mezhepsel ayrışma ve Suriye'de iç savaşın ardından ortaya çıkan devlet dışı aktörlerin hangi dinamikler ile oluştuğunun altyapısı tarihsel geçmişte yatmaktadır.

İkinci bölümün ikinci kısmında ise iç savaş dönemi öncesinde Türkiye'nin Suriye ile olan ilişkileri incelenecek, Hafız Esad döneminde iki ülkenin son derece kötü olan ilişkilerinin nedenleri ve dönüşümü ele alınacaktır. Ahmet Davutoğlu döneminde Türkiye'nin komşuları ile ilişkilerini düzeltme çabalarının bir sonucu olarak Suriye ile düşmanlık ilişkilerinden çok düzeyli stratejik iş birliğine ne şekilde geçildiği açıklanmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerinde iç savaş dönemi ile birlikte yaşanan değişim ve değişimin sebepleri incelenecektir. Türkiye'nin iyi ilişkiler kurduğu Suriye ile ilişkilerinde temel değişimin sebepleri araştırılmaya çalışılacaktır. Bu sebeplerin neler olduğu önem arz etmektedir. Zira bir süre sonra bozulan ilişkiler kriz evresine girecek ve iki ülkenin birbirine bakış açıları köklü değişime uğrayacaktır. Türkiye'nin Suriyeli muhalifler ile temasının nedenleri ve Suriye'ye yönelik angajman kurallarında değişikliğe gidilmesinin açıklanması ve sonuçları, Suriye ile ikili ilişkilerdeki değişim süreçleri detaylı bir şekilde incelenmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise Suriye İç Savaşı'nın Türkiye'nin güvenliğine ve dış politikasına etkisi araştırılacaktır. Suriye'de yer alan PYD/YPG ve IŞİD gibi örgütlerin Türkiye'nin ulusal güvenliğine ne şekilde tehdit oluşturdukları incelenecektir. Türkiye'nin bu tehditlerin ortadan kaldırılması için yapmış olduğu sınır ötesi harekâtlar ve bu örgütlerin uzun vadede yaratabileceği güvenlik problemleri açıklanmaya çalışılacaktır.

Güvenlik kavramı sadece askeri güvenlik irdelenerek oluşturulmayacak, Türkiye'nin; ekonomik, toplumsal ve siyasal güvenliğinin Suriye İç Savaşı'ndan ne şekilde etkilendiği analiz edilmeye çalışılacaktır. Türkiye'de üç milyonu aşkın Suriyeli sığınmacı yaşamaktadır. Suriyeli sığınmacıların ülkede daha ne kadar kalacağı veya geri dönüp dönmeyecekleri belirsizliğini korumaktadır. Sığınmacı sayısı Türkiye'nin ekonomik ve toplumsal güvenliğini direkt olarak etkilemektedir. Çalışmada Suriyeli sığınmacıların ekonomik ve toplumsal alanlardaki etkilerinin olumlu ve olumsuz yönleri incelenmeye çalışılacak ayrıca uzun vadede sığınmacılar için yapılması gerekenler tartışılacaktır.

Güvenlik incelenmesinde detaylandırılacak bir diğer alan ise enerji güvenliği olacaktır. Suriye'nin jeopolitik konumunun öneminin ve Türkiye'nin enerji güvenliği üzerindeki etkisinin tartışılacağı bir başlık olacaktır. Bölgede küresel güçlerin gerçekleştirmek istedikleri enerji stratejileri analiz edilmeye çalışılacak ve bu stratejilerin gerçekleşmesi durumunda planlanan stratejilerin Türkiye'nin enerji güvenliğine etkisi tartışılacaktır.

Dördüncü bölümün bir diğer kısmında ise Türkiye'nin Suriye politikasında değişim yaşanması ile birlikte bölgedeki aktörler ile Türkiye'nin ilişkileri ele alınacaktır. Rusya ile uçak krizi ve sonrasında yaşanan gelişmeler Türkiye'nin dış politika ve ekonomisini etkilemiş ayrıca Türkiye'nin Suriye politikasında değişimler gözlemlenmiştir. Çalışmada krizin aşamaları ve kriz sürecinin atlatılmasına etki eden faktörler incelenerek tekrardan iyi ilişkilerin kurulup bu ikili ilişkilerin düzelmesinde ABD'nin politikalarının etkisi analiz edilmeye çalışılacaktır.

Suriye'de insanlık dramının yaşanması, Türkiye'ye yönelik büyük bir mülteci akımına neden olmuş ancak Türkiye'ye gelen mültecilerin ana hedefleri Türkiye olmaktan ziyade Avrupa Birliği ülkeleri olmuştur. Bu durum Türkiye'den AB ülkelerine geçmek isteyen mültecilerin sınırlardan ve özellikle deniz yolu aracılığı ile kaçak yollardan AB ülkelerine geçerken boğularak hayatlarını kaybetmelerine neden olmuştur. AB, mülteci akımına çözüm bulmak için Türkiye ile görüşmelerde bulunmuş; bu durum Türkiye ile AB ilişkilerini de etkilemiştir. Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği bir hedef olarak görmesi ve bu yöndeki mücadelesi belirli zamanlarda hız kaybetmiş bazen de kopma noktasına gelmiştir. Böyle bir zamanda Suriyeli mülteciler konusu AB ile ilişkilere yeni bir boyut kazandırmıştır. Çalışmada AB ve Türkiye'nin Suriye krizinin yaratmış olduğu etki ile ilişkilerindeki değişim incelenecek olup ikili ilişkiler ve mülteci konusunda varılan mutabakat açıklanmaya çalışılacaktır.

Suriye İç Savaşı, Türkiye ve NATO ilişkilerini de etkilemiştir. Türkiye'nin Suriye'den gelecek tehlikelere karşı istediği desteği NATO' dan görememesi, ilişkilerde kırılmalar meydana getirmiştir. Türkiye'nin Suriye topraklarından gelen saldırılara karşı ihtiyaç duyduğu hava savunma sistemlerinin yeterli sürede ülkede kalmaması ve NATO üyesi ülkelere hava savunma sistemlerini satın alamaması üzerine Rusya'dan S-400 hava savunma sistemleri alma girişiminde bulunması NATO ve Türkiye ilişkilerini doğrudan etkilemiştir. Türkiye'nin hava savunma sistemlerine neden ihtiyaç duyduğu ve NATO'dan hangi konularda yeterince destek görmediği açıklanamaya çalışılacak ayrıca S-400 sistemlerinin Türkiye ve NATO arasında krize neden olma sebepleri incelenecektir.

Suriye İç Savaşı'nın sadece Türkiye ve Suriye ilişkileri bakımından incelenmesi yeterli bir analiz olmayacaktır. Suriye İç Savaşı, Türkiye'nin sadece Suriye ile

ilişkilerini etkilemek ile kalmamış, Türkiye'nin bölge ülkeleri ve diğer uluslararası aktörler ile ilişkilerini de etkilemiştir. Türkiye'nin 2011-2018 yılları arasında dış politikadaki adımlarını Suriye İç Savaşı'nın ve bu savaş nedeni ile stratejik olarak değişen ilişkilerden bağımsız değerlendirmek mümkün olmayacaktır. Suriye İç Savaşı Türkiye'nin küresel güçler ile ilişkilerini de etkilemiştir. Bu kapsamda ABD ve Rusya ile olan hassas ilişkiler ve bu ilişkilerin geleceği önemlidir. Ayrıca Türkiye'nin ulusal güvenliği ve ulusal güvenliğin geleceğinin Suriye ile doğrudan bağlantılı olduğu düşünülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE: SURİYE İÇ SAVAŞININ TÜRKİYE’NİN GÜVENLİĞİNE YANSIMALARINA İLİŞKİN TEMEL TEORİK YAKLAŞIMLAR

1.1 Güvenlik Kavramı ve Gelişimi:

Güvenlik, ilk insandan bu yana birey temelli bir olgu olarak yaşamın her alanında yer almaktadır. Abraham Harold, Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisinde güvenlik, fizyolojik ihtiyaçlardan sonra alttan ikinci sırada yer almaktadır.¹ Güvenlik kavramının temel hareket noktası, herhangi bir tehlike durumuna karşı alınan tedbir veya tehlikelerden uzak kalma olarak vurgulanmaktadır. Tehlike kavramı ise oldukça muğlak olmakla beraber tehdit durumu olarak algılanan her şey tehlike olarak değerlendirilebilmektedir.² Dünyaya gelen her canlının temel amacı varlığını devam ettirmektir. Devletler de aynı amaç doğrultusunda hareket ederler.³ Bu noktada güvenlik kavramı, varlığın devamı için ortaya çıkan tehditleri bertaraf etmek veya tehdidi algılama durumudur.

Güvenlik kavramı, Latince “securitas” kavramı ile ifade edilmektedir. Latince Se (olmaksızın) ve Cura (endişe) kelimelerinin birleştirilmesi sonucunda ortaya çıkan kavram olan “endişeden uzak olma” anlamına gelmektedir.⁴ Güvenlik kavramı Batı kökenli bir kelime olup, ilk olarak Cicero ve Lucretius tarafından kullanılmıştır. “Securitas” olarak yaratılan kelime 1. Yüzyıldan itibaren *Pax Romana* bağlamında siyasi bir kavram olarak kullanılmaya başlanmıştır.⁵ Bahsedilen dönemde

¹ Murat Yorulmaz, “Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Bağlamında Türkiye’nin Güvenlik Politikalarında Dönüşüm (2002-2015)”, Uluslararası Güvenlik Yeni Politikalar Stratejiler ve Yaklaşımlar, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Sertif Demir, BETA Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 737.

² Emine Kılıçaslan, “Kopenhag Okulu”, Uluslararası Güvenlik Yeni Politikalar Stratejiler ve Yaklaşımlar, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Sertif Demir, BETA Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 45.

³ Kadir Sancak, “Güvenlik Kavramı Etrafındaki Tartışmalar ve Uluslararası Güvenliğin Dönüşümü”, KTÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:6, Yıl: 2013, s.124.

⁴ J. Frederik M. Arends, “Homeros’dan Hobbes ve Ötesine: “Güvenlik” Kavramının Avrupa Geleneğindeki Boyutları”, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 6, Sayı 22, Yaz 2009, s. 5.

⁵ Hans Günter Brauch, “Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü”, Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe, Mustafa Aydın, Hans Günter

Roma vilayetleri arasında ortaya çıkan problemlerin çözümünde kaba kuvvet kullanılarak sorunlar çözüme kavuşturulmaya çalışılmış ve halkın güvenliğinin sağlanması amaçlanmıştır. Burada sağlanan güvenliğin temel dayanağı ise Roma barışı oluştururken, Roma barışının temelini ise “Securitas” kavramı oluşturmaktadır.⁶

Monarşilerde güvenlik kavramı, bireylerin mutlak bir gücün egemenliği altında bir araya gelerek, haklarını bir üstün güce devrederek o güç üzerinden koruma sağlamaları anlamında tanımlanıyordu. 17. yüzyılda ise Otuz Yıl Savaşları'nın ardından 1648'de Osnabrück ve Münster Antlaşmaları imzalanmıştır. Bu antlaşmaların imzalanması ile birlikte ortaya çıkan ulus devlet sistemi ile devletlerin güvenlikleri ile yurttaşlarının güvenlikleri arasında bir bağ oluşturulmuştur. Böylelikle güvenlik ulus düzeyinde ele alınan bir kavram olarak nitelendirilmeye başlanmıştır.⁷

Thomas Hobbes ise güvenlik kavramını iç savaşları önleme hedefi ile tanımlamaktadır. Hobbes'e göre insanlar, ölüm korkusu ve çıkar ile hareket eden bencil varlıklardır. Bu güdülerden hareketle insanlar yaşamlarını sürdürebilmek için “güvende olma” isteği duymaktadırlar. Devlet kurumunun ortaya çıkmadan önceki ortamı “doğa durumu” olarak tanımlayan Hobbes, bu durumu “güvensiz” ve “herkesin herkesle savaşı” olarak nitelemektedir. “İnsan insanın kurdudur” sözü ise Hobbes'in doğa durumu kavramını özetlemek için önemli bir sözdür. Ancak insanlar böylesine güvensiz bir ortamda sürekli kalamayacaklardır. Hobbes'e göre bu ortamdan çıkmak için de güçlü bir bireyi veya parlamentoyu başa getirmek gerekmektedir.⁸

Thomas Hobbes, güvenliği; devletin veya egemenin halkına karşı temel görevlerinden biri olarak vurgulamış ve iç güvenliğe dikkat çekmiştir. Amerika'nın temel yapı taşı olan anayasasında ise güvenlik ve özgürlük birbiri ile ilişkilendirilmiştir. Fransız İhtilali döneminde yazılan Yurttaş Hakları Bildirgesi içeriğinde, dört temel insan haklarından birini güvenlik oluşturmaktadır.⁹

Brauch, Mitat Çelikpala, Ursula Oswald Spring, Necati Polat, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: Haziran 2015, s. 168.

⁶ Çağla Vural, “Çevresel Güvenliğin Gelişimi”, Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi, 6(1), 2018, s. 22.

⁷ Nasır Sarp Ergüven, “Uluslararası Hukuk Açısından Güvenlik Kavramının Teorik Temelleri”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 65 (3), 2016: 771-835, s. 778.

⁸ Vural, a.g.e., s.22.

⁹ Brauch, a.g.e., s. 168.

Beril Dedeoğlu'na göre güvenlik; devletlerin, toplumların, gruplar ve bireylerin varlıklarını sürdürebilme ve varlıklarını korumak için oluşturmuş oldukları faaliyetler ve bu faaliyetleri tehdit eden unsurların ortadan kaldırılması için geliştirilen algılar, araçlar ve uygulamaları kapsamaktadır. Algı, araçlar ve uygulamalara yönelik politikalar, konjonktürün dinamiklerine göre her seferinde yeniden şekillenmektedir.¹⁰

Uluslararası ilişkiler disiplininde kullanılan güvenlik kavramı, günlük hayatta kullanılanıdan farklı bir anlam içermektedir. Uluslararası alanda güvenlik genellikle g politikalarına dayanmaktadır. Bir konunun uluslararası güvenlik alanına girip girmediği genellikle geleneksel askeri politik yaklaşımlarla ilgilidir. Eğer konu askeri politik yaklaşım içerisinde değerlendiriliyorsa güvenlik devletin bekasıyla ilgilidir ve tehdidin ortadan kaldırılması için olağanüstü önlemler alınması gerekebilir. Bu nlemler arasında kuvvet kullanımı bulunmakta ve meşru görülmektedir.¹¹

Güvenlik veya tehdidin ne olduğu muğlak bir kavramdır. Neyin güvenliği tehdit ettiği konusu onu analiz eden analizcinin hassasiyet alanları, dünya görüşleri, gelenekleri ve zihniyetiyle direkt olarak bağlantılıdır. İngiliz Okulu'na göre güvenlik yaklaşımları üç başlık altında toplanmaktadır. Realistler, (Thucydides ve Machiavelli) devlet için çıkar ve gücün belirleyici rolünden bahsederken, Pragmatistler (Gratius) ise iş birliğine vurgu yaparak sistemin üyelerinin kurumlar, normlar, diplomasi ve uluslararası hukuk ile inşa edilen bir "devletler toplumu" oluşturan devletlerin belirleyici oldukları bir uluslararası topluma vurgu yapmışlardır. İdealist yaklaşım ise devlet ve devlet sistemlerinin ortadan kaldırılarak birey ve insanlığı temel alan dinamikler vasıtası ile nihai çözümlerin mümkün olacağı görüşündedir.¹²

Güvenlik kavramının insanlık tarihi kadar eski olmasında insanın temel hedeflerinden birinin varlığını devam ettirmek istemesi olduğu söylenebilir. Ancak uluslararası ilişkiler disiplininde güvenlik alışmaları İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkmaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce devletlerin güvenlik anlayışları "savaş çalışmaları", "askeri çalışmalar" ve "strateji" şeklinde

¹⁰ Beril Dedeoğlu, "Yeniden Güvenlik Topluluğu: Benzerliklerin Karşılıklı Bağımlılığından Farklılıkların Birlikteliğine", Uluslararası İlişkilerde atışmadan Güvenliğe, Mustafa Aydın, Hans Günter Brauch, Mitat elikpala, Ursula Oswald Spring, Necati Polat, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: Haziran 2015, s. 369.

¹¹ Yorulmaz, a.g.e., s. 738.

¹² Hans Günter Brauch, a.g.e., s. 172-173.

oluşturulmuştur. İkinci Dünya Savaşı'na kadar güvenlik, realizm temelli okumalar üzerinden gerçekleşirken İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkileri bu anlayışta değişikliğe gidilmesine sebebiyet vermiş ve bu tarihten itibaren "savunma" ve "savaş" anlayışı terk edilerek, güvenlik kavramı üzerine yoğunlaşan çalışmaların meydana geldiği bir dönem oluşmuştur. Bu durum neticesinde güvenlik kavramının, askeri stratejilerin tekelinden çıkarılarak sivilleştirilmesi sağlanmıştır.¹³

Savaş ve şiddetin sona erdirilip erdirilemeyeceği tartışmaları yıllarca sürmüştür. Bu çerçevede uluslararası ilişkiler disiplininin Birinci Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkışı ile birlikte bu tartışmaların merkezinde yer almıştır. İdealizm, Milletler Cemiyetinin kurulması ile birlikte savaş ve şiddetin sona erebileceği yönünde söylemlerde bulunmuş ve umutlar yeşertmiştir. Bu görüntü idealizme olan desteği arttırmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından 1945 sonrası Soğuk Savaş dönemi boyunca realizm temel teori olmuştur. Zira dönem itibari ile çatışmaya dayalı bir ortam oluşurken birçok yazar, savaş ve şiddeti insanlık tarihi boyunca oluşturulan devletlerin birbirleri ile ilişkilerinin değişmeyen doğası olarak değerlendirmiştir.¹⁴

1970'ler ile birlikte güvenliğin sadece askeri sorunlar bağlamında analiz edildiği düşünce tarzının yetersiz olduğu anlaşılmaya başlanmıştır. 1973'te yaşanan OPEC petrol krizi ile birlikte güvenliğin sadece askeri bir mesele olmadığı, ekonomik meselelerin de ülke güvenliğine tehdit olduğu anlaşılmıştır. Zira petrol krizi ile fiyatların ani bir şekilde yükseldiği gibi doların değerinde de ciddi düşüşler yaşanmıştır. Soğuk savaş döneminde iki kutup arasında yaşanan yumuşama dönemi ile birlikte nükleer gerilim azalmış ve askeri tehditler ana gündem maddesi olmaktan çıkmıştır. Bu çerçevede 1972 yılında yapılan *Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı*, askeri güvenliğin dışında bir alan olan çevresel güvenliğin ilk kez kapsamlı bir şekilde dile getirilmesini sağlamıştır. Aynı dönemde dünyada; karşılıklı bağımlılık, refah, devlet dışı aktörler ve çok uluslu şirketler konuşulmaya başlanmıştır.¹⁵

¹³ Başar Baysal, Çağla Lüleci, "Kopenhag Okulu ve Güvenlikte Teorisi", Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl: 2011, Sayı: 22, s. 66.

¹⁴ John Baylis, "Uluslararası Güvenlik Kavramı", Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe, Mustafa Aydın, Hans Günter Brauch, Mitat Çelikpala, Ursula Oswald Spring, Necati Polat, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: Haziran 2015, s. 154.

¹⁵ Sinem Akgül Açıkmeşe, "Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni-Klasik Gerçeklikte Güvenlik Tehditleri", Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt:8, Sayı: 30, Yaz:2011, s. 47.

Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından Doğu ve Batı arasında yaşanan ideolojik çatışmanın bitmesi ile birlikte devletler arasında yaşanan çatışmaların sona ereceği yeni toplumsal değerlerin oluşması ve farklı toplulukların bir araya gelerek iş birliğine yönelik adımların atılmasını sağlayacak bir ortamın oluşması ile birlikte “yeni idealizm”in rüzgârı esmeye başlamıştır. “Yeni idealizm” barış içerisinde ve dünya çapında bir sivil toplumun gelişmesi fikrini yansıtmaktaydı. Bu fikre katılmayanlar için “eski realizm” uluslararası güvenlik konularında temel yaklaşım olmaya devam etmekteydi. Realizmin hala temel paradigma olduğunu düşünenlere göre yaşanan iş birliği geçiciydi. Yakın bir zamanda ulusal ve uluslararası güvenliğin gerçekleri ile karşılaşılacaktı.¹⁶ 11 Eylül saldırıları bu bakış açısını sağlamlaştırdı; ancak yaşanan saldırı devletlerarası bir saldırı olarak gerçekleşmemiştir. Bu saldırı, klasik güvenlik anlayışından farklı ve çeşitlendirilmiş bir güvenlik anlayışına geçilmesinin zeminini hazırlamıştır.

21. yüzyılın hemen öncesinde klasik güvenlik anlayışı etkisini kaybetmeye başlamıştır. Bu zamana kadar güvenliğin tek ve temel unsurunun devlet olduğu kabul edilirken bu tarihten itibaren farklı güvenlik unsurlarının akademik dünya ve bu konuda görevli kurum ve kuruluşların gündeminde yer almaya başladığı görülmüştür. Devlet temelli güvenlik anlayışı bireye inmiş ve bireyin korunmasını merkeze alan ve insan güvenliğine yönelik risk ve tehlikelere yönelik çözüm önerisi geliştiren yaklaşımlar ortaya çıkmaya başlamıştır.¹⁷

1990’lar ile birlikte değişen dünya dinamikleri, Avrupa Hükümetlerinin güvenlik kavramlarında değişime neden olmuştur. Genişletilmiş güvenlik kavramları Avrupa’da yer almaya başlamıştır. Barry Buzan, Waever ve Wilde, güvenlik kavramını genişleterek askeri güvenlik kavramına odaklanan gelenekselcilerin aksine güvenliği sektörlere ayırarak incelemişlerdir. Kopenhag Okulu, güvenliği beş boyutta incelemiştir. Bunlar askeri güvenliğin yanı sıra siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel boyutlardan oluşmaktadır.¹⁸

¹⁶ John Baylis, a.g.e., s. 154.

¹⁷ Sami Sezai Ural, Aigerim Shilibekova, “Uluslararası Güvenlik ve Yönetişim”, Uluslararası Güvenlik Yeni Politikalar Stratejiler ve Yaklaşımlar, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Sertif Demir, BETA Yayınevi, İstanbul, 2016, s.7.

¹⁸ Hans Günter Brauch, a.g.e., s. 170-171.

1.2. Realist Teoriye Göre Güvenlik

1648 Vestfalya Antlaşması ile birlikte devletler uluslararası sistemin ana aktörleri olarak kabul edilmektedirler. Uluslararası sistemde devletlerin üzerinde bir üst otoritenin olmadığı bir düzende, siyasi meşruiyetin evrensel standartları devletler tarafından oluşturulmaktadır. Bu sistem içerisinde devletler, güvenliğin temel sorumlusu olarak kabul edilmektedirler.¹⁹

Realizm, uluslararası ilişkileri ideal yapılar, değerler ve olması istenilenler yerine devletlerin amaç ve çıkarlarını gerçekleştirmek için hareket ettikleri bir alan olarak tanımlamaktadır. Bu sebepten ötürü uluslararası ilişkiler çatışma ve mücadele üzerine kurulu bir yapıdır. Realizm'e göre böyle bir ortamda savaş bir çözüm aracıdır.²⁰

Realizm'e göre güvenlik, "sürekli bir güvensizlik ortamı" ve "güvende olmama hali" olarak tanımlanmaktadır. Realizm'e göre uluslararası sistemdeki güvensiz ortam tehditlerle doludur. Böyle bir ortamda kazanılan değerlerin korunması için devlet güçlü olmak zorundadır.²¹ Uluslararası sistem düzen kurucu bir kuvvetin bulunmadığı anarşik bir ortamdan meydana gelmektedir. Bu yapı devletlerin çıkar odaklı hareket etmelerini sağlamakta ve kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmek zorunda olan devletler için güç belirleyici olmaktadır. Güçlü olmanın temel unsuru askeri güç üzerinden tanımlanmaktadır. Realizm'e göre askeri güce etki eden faktörler de vardır. Coğrafya, demografi, kaynaklar ve jeopolitik konum askeri gücü belirleyen faktörlerdir.²²

Uluslararası politika alanında 1940 ve 1970'lere kadar yapılan akademik çalışmalarda klasik realist yaklaşım hâkim teori olmuştur. Realist teoride ulusal güç ve insan unsuru belirleyici etmen olarak öne çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında barışın tesisi için yapılan düzenlemelerin iflas etmesi ve 2.Dünya Savaşı'nın yaşanması

¹⁹ John Baylis, "Uluslararası Güvenlik Kavramı", s.154.

²⁰ Emre Çıtak, "Uluslararası İlişkilerde Gerçekçilik", Mehmet Şahin, Osman Şen, Uluslararası İlişkiler Teorileri Temel Kavramlar, Kripto Yayınevi, Ocak:2014, Ankara, s. 30-31.

²¹ Atilla Sandıklı, Bilgehan Emekler, "Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm", Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri, Atilla Sandıklı, BİLGESAM Yayınları, İstanbul, 2012, s. 6.

²² Övgü Kalkan Küçüksoğak, "Güvenlik Kavramının Realizm, Neorealizm ve Kopenhag Okulu Çerçevesinde tartışılması", Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi, Yıl:2012, Cilt:4, Sayı:14, s. 203.

Realizm'in yükselmesini sağlamıştır. 1940 ve 1960'lı yıllar arasında Carr ve Morgenthau'nun çalışmaları Realizm'in yükselmesini sağladığı gibi bu döneme damga da vurmuştur.²³

Klasik Realizme göre devlet, uluslararası sistemin temel aktörüdür. Uluslararası ilişkiler ve politika, devletler arasında gerçekleşen bir mücadele sürecinden meydana gelmektedir. Realistler, devletlerin bütüncül bir yapıdan meydana geldiğini savunmakla birlikte devlet içi dinamikleri göz ardı etmektedirler. Güç, uluslararası ilişkilerde temel belirleyici unsurdur. Bu sebeple askeri ve güvenlik konuları öncelikli konulardır. Uluslararası alanda istikrar ve anlaşmazlıkların çözümü noktasında da güç kullanımı belirleyici bir unsurdur.²⁴ Klasik Realizme göre güç bir araç olmaktan ziyade amaçtır. Anarşi ve güvensizliğin olduğu uluslararası ortamda güvende olmanın tek yolu güç kapasitesinin artırılması ile mümkündür. Ulusal gücü artırma kapasitesi ise sadece devletler tarafından gerçekleştirilebilecek bir eylemdir. Toplumun güvenliği ise devletin güvenliği ile bağlantılıdır.

Ulusal güvenlik Realizmin öncelikli konuları arasındadır. Ulusal güvenliğin nasıl sağlanacağı konusu ise tarihsel bir boyutta devam etmektedir. Hobbes, Machiavelli Rousseau gibi yazarlar ulusal güvenlik noktasında oldukça karamsar fikirlere sahiptirler. Uluslararası sistemi devletlerin kendi güvenliklerini her şeyden üstün tutması gereken katı bir alan olarak değerlendirmişlerdir. Devletlerin birbirleri ile olan ilişkilerini ise devletlerin birbirlerinden faydalanmak için gerçekleştirdiği bir ilişki ve güç mücadele biçimi olarak tanımlamaktadırlar. Realistlere göre Kantçı anlamda ebedi bir barışın sağlanması mümkün değildir. Devletler sistem içerisinde birbirlerini denetlemeli ve herhangi bir devletin mutlak şekilde kontrolü ele almasını önleyebilmek için diğerlerinin gücünü dengelemeye çalışmalıdırlar.²⁵

Realizm'in uluslararası sistemin yapısı gereği devletlerin çıkarları doğrultusunda hareket ettikleri ve bu çıkarlara ulaşmada temel belirleyenin güç olduğu düşüncesinin altında yatan esas neden insan doğasıdır. Realizm, insan doğasının doğuştan bencil, rekabetçi ve çıkarıcı olduğunu varsaymaktadır.²⁶ İnsan, doğasının gereği üç temel

²³ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler Teorileri, MKM Yayıncılık, 8. Baskı, 2013, Bursa, s. 137.

²⁴ Arı, a.g.e., s.138.

²⁵ John Baylis, "Uluslararası Güvenlik Kavramı", s.155.

²⁶ Küçüksolak, a.g.e., s. 203.

çekişmeden meydana gelmektedir. Bunlar; rekabet, güvensizlik ve şan-şereftir. Bu çekişme alanları insanları, kazanmak, güvenlik elde etmek ve itibar sağlamaları için mücadeleye itmektir. İnsanların doğuştan gelen bu özellikleri toplum içerisinde rahatsızlık yarattığı gibi devletlerin yapısı da bu özelliklerden meydana gelmekte ve uluslararası ilişkilerde savaşları kaçınılmaz kılmaktadır.²⁷ Realizmin bu varsayımdan hareketle uluslararası sistemi oluşturan devletlerin de bireylerden farklı davranamayacağı sonucuna varmaktadır.

Realizm, ulusal güvenlik kavramını askeri güç üzerinden tanımlayarak 1945-1990 yılları arasındaki dönemde güvenlik literatürüne hâkim olmuştur. Bu dönemde devletlerin güvenlikle ilgili temel ilgi alanları bekalarına yönelik tehditlerle mücadele etmek amacı ile askeri imkân ve kapasitelerini arttırmaktır. Bu dönemde iki süper güç arasında yaşanan güç mücadelesinin silahlı çatışmaya dönüşebilme durumu, sınırlı ve dar bir çerçevede güvenlik paradigmalarının inşa edilmesini sağlamıştır.²⁸

1.3 Neo-Realist Teoriye Göre Güvenlik

Kenneth Waltz, 1979 yılında basılan “Theory of International Politics” adlı eseri ile yeni bir tartışma başlatmıştı. Kendisi de bir realist olan Waltz, kitabında yayınladığı düşünceleri ile neorealizm’in öncüsü olmuştur. Waltz, realizmden farklı olarak güç kavramına yeni anlamlar yüklemiştir. Uluslararası yapıyı açıklamada realizmden ayrışması ile neo-realizm veya diğer adı ile yapısalcı realizm, uluslararası ilişkilere farklı bir bakış açısı kazandırmıştır.²⁹

Realizmin insan doğası üzerine olumsuz görüşleri bilinmektedir. Realistlere göre uluslararası güç mücadelesinin özünde insan doğasının yer aldığı ifade edilmektedir. Ancak Waltz, bu görüşün aksine ampirik olarak doğrulanması mümkün olmayan bu

²⁷ Çıtak, a.g.e., s.36.

²⁸ Sandıklı, Emeklier, a.g.e., s. 11-12.

²⁹ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler Teorileri, s. 157.

görüştten kaçınarak uluslararası sistemdeki güç mücadelesini, uluslararası yapının özelliğine bağlamıştır.³⁰

Uluslararası ilişkilere sistemsal bir bakış açısı ile yaklaşan Waltz'a göre "hıyerarşik" ve "anarşik" olarak iki sistem bulunmaktadır. Hıyerarşik sisteme göre kurumlar bir otorite altında denetlenip organize edilirler. Kanunlar ve uygulamalar vasıtası ile bireyler sınırlandırılıp, güvenlikleri sağlanmaktadır. Ancak uluslararası sistemde böyle bir yapıdan bahsetmek mümkün değildir.³¹ Waltz'a göre uluslararası sistem anarşik bir yapıdan meydana gelmektedir. Farklı ideoloji ve siyasal sistemlere sahip olan devletlerin, benzer politika ve davranışlar sergilemelerini uluslararası sistemin yapısı ile ilişkilendirmektedir. Devletlerin iç yapısındaki hıyerarşik yapı uluslararası sistemde bulunmamaktadır. Uluslararası sistemde düzeni sağlayacak gücün bulunmaması sistemde korku ve güvensizlik oluşturmaktadır. Böyle bir sistemde devletlerin temel amacı kendi egemenliklerini ve güvenliklerini korumak olacaktır. Devletler güvenliklerini korurken genişlemek ve etki alanlarını arttırmak da isteyecektir. Bu durum güvenlik paradoksunu ortaya çıkaracak, devletin güvenliğini sağlamaya yönelik adımları düşmanlarının güvenliğini tehlikeye sokacaktır zira bir devletin mutlak güvenliğini sağlamaya yönelik adımları diğer devletleri için mutlak güvensizlik anlamına gelmektedir. Böyle bir durum ise diğer devletlerin düşmanca tavır sergilemesine ve silahlanmasına yol açacaktır.³²

Neo-Realizmin ekonomiye bakışı realizmden ayrılan bir başka nokta olmuştur. Güvenlik terminolojisi açısından bakıldığında neo-realist düşünürler ekonomiyi uluslararası ilişkilerin gündeminde belirleyici bir konumda görmektedirler.³³ Neo-realizme göre devletlerin gücü tanımlanırken bu tanımlama devletlerin askeri ve ekonomik güç kapasiteleri üzerinden yapılmaktadır. Bu iki güç, devletlerin sınıflandırılmasını belirlerken bu iki güç arasında ekonomik gücün daha önemli olduğu belirtilmektedir. Zira ekonomik gücün her zaman askeri güce dönüşebilme kapasitesi vardır. Bu düşünce doğrultusunda askeri kapasitesi yetersiz ancak ekonomik kapasitesi

³⁰ İskender Serdar, "Neorealism, Neoliberaliz, Konstraktivizm ve İngiliz Okulu Modellerinde Uluslararası Sistemsal Değişikliklere Bakış" *The Journal of Europe, Middle East Social Science Studies*, July, 2015, Volume:1, s. 16.

³¹ Küçüksoğak, a.g.e., s.203.

³² Tayyar Arı, "Türk-Amerikan ilişkileri: Sistemdeki Değişim Sorunu mu?", *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, Cilt:4, No:13, 2007, s. 21.

³³ Sandıklı, Emeklier, a.g.e., s. 11.

güçlü devletler her zaman potansiyel bir rakip olarak görülmektedir.³⁴ Realizmin askeri güç üzerindeki vurgusu Vietnam Savaşı, 1973 ve 1979 petrol krizlerini açıklamada yetersiz kalmaktadır. Zira Vietnam Savaşı, hedeflenen başarıyı sağlamada askeri güç ve kapasitenin tek başına yeterli olmadığını göstermiştir. 1973 ve 1979 petrol krizleri ise ekonomik bir gücün karar alma mekanizmalarında hesaba katılması gereken bir gerçeklik olduğunun belirtilmesi açısından önemlidir.³⁵

Kenneth Waltz ve John Mearsheimer gibi Neo-realist yazarlar Soğuk Savaş dönemini iki kutuplu yapının var olması ve sistem üzerindeki belirleyici güç kapasiteleri nedeni ile istikrar ve barış dönemi olarak görmektedirler.³⁶ İki kutuplu yapıda büyük güçler dış politikalarında ihtiyatlı davranmaktadırlar. İki kutuplu yapıda büyük güçlerin yaşamsal çıkarlarının net bir şekilde tanımlanmış olmasından ve nükleer silah kapasitelerinden dolayı karşıt kutup merkezlerinin birbirleri ile savaşma olasılıkları daha düşüktür. Çok kutuplu bir yapıda ise askeri ittifakların sürekli değişmesi ve kapasite dağılımlarında farklılıkların yaşanması uluslararası yapıda istikrarı tehdit eden unsurdur. Neo-realistlere göre devletler arasında karşılıklı bağımlılığın artması çok kutuplu bir yapıda istikrarı tehdit eden bir diğer unsurdur.³⁷ Neo-realistlere göre Soğuk Savaşın sona ermesi ve iki kutuplu yapının ortadan kalması nedeni ile devletler arasında yaşanan büyük güç rekabetinin tekrar edeceği ve felaketlerin yaşanabileceği tahmin edilmektedir. Zira Mearsheimer ve onun gibi Neo-realist yazarlara göre uluslararası politikada savaşların yaşanması yağmur yağması kadar olağandır ve acımasız bir rekabet içermektedir.³⁸

Neo-realistlerin uluslararası sistemi açıklayış biçimleri güç ve güvenlik konuları doğrultusunda şekillenmektedir. Realizm, gücü “amaç” olarak ifade etmiştir ancak Neo-realizme göre güç mümkün olduğunda ve gerektiğinde kullanılabilir bir “araç”tır. Güç’e sahip olma oranı önemlidir zira zayıf bir devlet olmak güçlü devletler tarafından her an saldırıya açık bir pozisyon yaratırken, gereğinden fazla güçlü olmaya çalışmak da diğer devletlerin ittifak ilişkileri ile güçlerini birleştirmelerine neden olduğu gibi devletleri silahlanmaya da itecektir. Bu durumda devletin ne kadar güce sahip olması

³⁴ Serdar, a.g.e., s.17.

³⁵ Sandıklı, Emeklier, a.g.e., s. 11.

³⁶ Baylis, a.g.e., s.155

³⁷ Tayyar Arı, “Türk-Amerikan ilişkileri: Sistemdeki Değişim Sorunu mu?”, s. 22.

³⁸ Baylis, a.g.e., s. 155.

gerektiğine karar verecek olan devlet adamıdır. Neo-realizme göre devlet adamının gerçekçi bir şekilde düşünmeden hareket etmesi devletine büyük zararlar verecektir. Zira olağanüstü durumlarda devletlerin temel endişesi güç olmaktan ziyade güvenlidir.³⁹ Devletler de bu sistem içerisinde birbirleri arasında işbirliği gerçekleştireceğini kabul etmektedir; ancak bu işbirliği güvenlik meseleleri üzerinden şekillenecektir. Bu şekilde geliştirilen işbirliklerinden uzun dönemli kalıcı bir barış veya devletlerin güç mücadelesine son verdikleri bir dünya düzeni çıkması mümkün görülmemektedir.⁴⁰

1.4 Kopenhag Okuluna Göre Güvenlik

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte güvenlik alanında yapılan çalışmalar da çeşitlenmeye başlamıştır. Güvenliğe yönelik geleneksel yaklaşımlar ve geleneksel enstrüman olan askeri metotlar devam ederken diğer taraftan dünya üzerinde farklı tehdit algılamaları yaşanmaya başlanmıştır. Tek bir kaynaktan beslenmeyen ve asimetrik olarak ortaya çıkan tehditler, devletlerin tek başlarına mücadele edemeyeceği bir şekil almıştır. Uluslararası terörizm, uluslararası organize suç örgütleri, yasadışı göç, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, çevre sorunları, salgın hastalıklar, enerji güvenliği, bölgesel sorunlar ve çevresel felaketler güvenlik anlayışında gelenekselci askeri metotların dışına çıkılarak daha kapsamlı bir şekilde irdelenmesi gerçeğini göstermiştir.⁴¹ Kopenhag Okulu Soğuk Savaş sonrası çok kutuplu ve çok aktörlü sistemde güvenliği sistemsel bir analiz ile irdelenmiştir.

Kopenhag Okulu da bu gerçeklikten yola çıkarak Barry Buzan ve Ole Waever başta olmak üzere Jaap de Wilde, Morten Kelstrup, Pierre Lemaitre ve Elzbieta Tromer gibi isimlerden meydana gelmektedir. Okul, Kopenhag'da bulunan Centre for Peace and Conflict Research'te çalışan bilim insanları tarafından kurulmuştur. Okulun temel motivasyonu, güvenliği askeri alanın tekelinden çıkarmak ve güvenliğin çeşitli

³⁹ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler Teorileri, s. 159-160.

⁴⁰ Küçüksoğak,a.g.e., s.204.

⁴¹ Murat Gül, "Güvenlikteki Kavramsal Değişim ve Türkiye'nin Güvenlik Yaklaşımı ve Politikalarına Etkileri", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Yıl:2016, Cilt: 21, Sayı:1, s. 306.

düzeylemlerde analizini sağlamaktadır.⁴² Okulun temel çalışma alanlarında üç başlık ön plana çıkmaktadır. Bu başlıklar Güvenlik Sektörleri, Bölgesel Güvenlik Konsepti ve Güvenlikleştirme'dir.⁴³

1.4.1. Güvenlik Sektörleri

Barry Buzan, Ole Weaver ve Jaap de Wilde'nin 1998 yılında yayınladıkları Security: A New Framework for Analysis adlı kitap ile uluslararası ilişkiler ve güvenlik literatürüne güvenlikte sektörler kavramını kazandırmışlardır.⁴⁴ Güvenliğin askeri sektör üzerinden okunmasının yanı sıra ekonomik, politik, çevresel ve toplumsal güvenlik uluslararası güvenlik literatürüne girmiştir.⁴⁵

Kopenhag Okuluna göre askeri tehditler, toplumlar için başlıca güvensizlik kaynağı değildirler. Bahsedilen diğer sektörler de başlıca bir tehdit kaynağı oluşturabilir. Askeri sektör dışında kalan sektörler kendi başlarına güvenlik tehdidi kaynağı yaratabileceği gibi askeri sektöre taşınarak da bir güvensizlik kaynağı oluşturabilirler. Buna göre sektörler arasındaki ilişki önem arz etmektedir.⁴⁶ Buzan ve arkadaşlarının güvenlik sektörleri ve içerikleri şu şekildedir;

- **Askeri Güvenlik:** Kuvvete dayanan, devletlerin savunma ve saldırı kabiliyetleri ölçüsünde diğer devletler ile etkileşimlerini belirleyen sektördür.
- **Siyasi Güvenlik:** Devletlerin örgütsel istikrarını, yönetim meşruiyetlerini veren iktidar ve yönetim ilişkilerini belirleyen alandır.
- **Ekonomik Güvenlik:** Devletlerin ekonomik gücünü ve refah seviyelerini belirli bir düzeyde tutabilmek için gerekli pazar, finans ve kaynaklara ulaşmayı ifade eden ticaret ve üretim ilişkileridir.

⁴² Başar Baysal, Çağla Lüleci, "Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi", Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl:11, Sayı: 22, s. 70.

⁴³ Emine Kılıçaslan, "Kopenhag Okulu", Uluslararası Güvenlik Yeni Politikalar Stratejiler ve Yaklaşımlar, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Sertif Demir, BETA Yayınevi, İstanbul, 2016, s.47.

⁴⁴ Bezen Balamir Coşkun, "Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme: Değişen Güvenlik Ortamı, Zorluklar, Fırsatlar ve Meydan Okumalar", Postmodern Uluslararası ilişkiler Teorileri 2, Derleyen: Tayyar Arı, Dora Yayınları, Bursa:2014, s. 181.

⁴⁵ Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde, Security: A New Framework for Analysis, Lynne Rienner Publishers, 1998, London.

⁴⁶ Kılıçaslan, a.g.e., s. 51.

- **Toplumsal Güvenlik:** Ulusal kimlik üzerine inşa edilen dil, kültür ve din ilişkileridir.
- **Çevresel Güvenlik:** Tüm insanlığı ilgilendiren gezegendeki yerel ve evrensel çevre konularıdır.⁴⁷

Askeri güvenlik sektöründe devletlerin saldırı ve savunma kapasiteleri ile birbirleri arasında algıladıkları niyet önemli yer tutmaktadır. Askeri sektörde temel aktör devlet olarak kabul edilmektedir. Siyasi güvenlik sektörüne bakıldığında zaman da temel aktörler devletler olarak görülmektedir. Devlet egemenliğinin önemli olduğu bu sektörde askeri olmayan tehditler önem kazanmaktadır. Bu sektörde devlet dışındaki siyasi örgütlenmeler de önemli yer tutmaktadır. Örneğin devlet üstü örgütler ve devlet dışı örgütlenmeler de siyasi güvenlik sektörünün konusunu oluşturmaktadır. Ekonomik Güvenlik sektörünün ilgi alanını ise üretim ilişkileri, sektör, ticaret, devletin refah ve ekonomik güç seviyesi ile ilgili alan oluşturmaktadır. Toplumsal Güvenlik Sektörü ise kimlik ve aidiyet konuları ile ilgilenmektedir. Toplumların oluşturdukları kimliklere yönelik aidiyetlere karşı gerçekleşebilecek tehditleri incelemektedir. Son olarak Çevresel Güvenlik Sektörü, çevrenin kendisi ile ilgilenmektedir. Bu sektörde insanların aktiviteleri sonucunda biyosfer'e yönelik gerçekleştirilen eylemler üzerinde durulmaktadır.⁴⁸ Zira herhangi bir çevresel felaket gerçekleştiği ülke sınırlarında kalmayıp birçok ülkeyi ve bölgeyi de etkileyebilmektedir. Örnek vermek gerekirse Küresel Isınma birçok ülkeyi etkilemektedir ve Küresel Isınma ile mücadele ortak eylem gerektiren bir konudur. Çernobil nükleer reaktörünün patlaması sonucunda yaşanan çevre felaketi ise bağlı bulunduğu ülke dışında bölgesindeki birçok ülkeyi uzun yıllar etkileyen bir facia olmuştur.

Buzan'a göre yukarıda açıklaması yapılan sektörler birbirinden bağımsız ve bağlantısız değildir aksine sektörler birbirleri ile bağlantılı ve bağımlıdır. Güvenliğin beş sektörde incelendiği görülmektedir. Sektörler arasında realizmin aksine daha az veya daha çok önemli olarak bahsedebileceğimiz bir alan bulunmamaktadır.

⁴⁷ Barry Buzan, *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, 1991, London, s.19-20.

⁴⁸ Baysal, Lüleci, a.g.e., s. 72-73.

1.4.2. Bölgesel Güvenlik Kompleksi

Barry Buzan ve Ole Weaver tarafından 2003 yılında ortaya atılmış olan bir kavram olan Bölgesel Güvenlik Kompleksi, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte ortaya çıkan bölgesel güvenlik sorunlarının ve bölgesel güvenlik rejimlerinin analiz edilebilmesi için kavramsal ve analitik bir çerçeve sunmaktadır.⁴⁹

Buzan'a göre dünya üzerinde bulunan tüm devletler güvenlik açısından birbirlerine bağımlıdır. Devletlere yönelik tehditler ve devletlerin algıladıkları güvensizlik durumları ise daha çok yakınlık ile alakalıdır. Bu sebepten birbirlerine yakın olan ülkeler ile birbirinden uzak olan ülkelerin güvenlik bağımlılıkları da aynı olmamaktadır. Güvenlik bağımlılığının yoğunlaştığı bölgelerde coğrafi ayrımlar üzerinden bölgesel kompleksler oluşturulmaktadır.⁵⁰

Buzan'a göre uluslararası sistemin yeni düzende çatışma ve ittifak alanları, bölgelerin oluşturdukları alt sistemlerde gerçekleşecektir. Alt sistemlerde tehditlere karşı, karşılıklı bağımlılık artmaktadır.⁵¹ Bölge tanımının yapılabilmesi için o bölgede ortak tehdit, güvenlik öncelikleri ve güvenlik dinamiklerinin benzer özellik taşıması gerekmektedir. Devletler arasında bu özellikler ortaksa, bağlayıcılık ve bağımlılık yaratılabilir. Bölgesel güvenlik kompleksinde ortak tehdit belirleyici unsurdur. Ortak tehdidin olması devletleri karşılıklı bağımlı kılacak ve devletler arasında iş birliğini sağlayacaktır. Buzan ve Waever'in Bölgesel Güvenlik Kompleksine göre bölgede sadece ortak tehdidin olması yeterli de olmayabilir. Bölgesel Güvenlik Kompleksinde inceleme yapılabilmesi için bölgede bulunan devletlerin uzun dönemli dostluk ve düşmanlık ilişkilerinin de analiz edilmesi, düşman olarak tanımladıkları aktörlere bakılması ve tarihsel çatışmaların da incelenmesi gereklidir.⁵²

Bölgelerin oluşumunda; doğa ve iklim koşulları gibi coğrafi etmenler, sosyal etmenler ve ekonomik koşullar etkindir. Bu benzerlikler bölgedeki siyasi aktörlerin güvenlikle ilgili meselelerde iletişim ve etkileşim içerisinde olmalarını sağlamaktadır.⁵³

⁴⁹ Balamir Coşkun, a.g.e., s. 181-182.

⁵⁰ Baysal, Lüleci, a.g.e., s. 74.

⁵¹ Aslan Yavuz Şir, "Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi, Enerji Güvenliği ve Rusya", 2. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi, Bişkek, 2008, s. 346.

⁵² Balamir Coşkun, a.g.e., s. 182.

⁵³ Kılıçaslan, a.g.e., s. 63.

Buzan'a göre Avrupa Birliği gibi ulus üstü yapılar Bölgesel Güvenlik Kompleksinden farklı bir yapıdadır ancak ABD, İtalya ve Almanya'nın birleşmesi buna örnek olarak gösterilebilir.⁵⁴

1.4.3. Güvenlikleştirme ve Ters Güvenlikleştirme

Güvenlikleştirme kavramı 1990'lı yıllarda Ole Waever tarafından ortaya atılmış bir kavramdır. Güvenlikleştirme teorisi, uluslararası ilişkiler teorisi olarak tartışılmasına rağmen uluslararası güvenliğe yaklaşım biçimi disiplinler arası bir şekilde olmuştur. Zira teorinin özünde realizmin güvenlik anlayışı, lengüistik teoriler ve sosyoloji de yer almaktadır.⁵⁵

Waever güvenlikleştirmeye yapılandırıcı bir yaklaşım ile yaklaşmıştır. Waever güvenlikleştirmenin bir "konuşma eylemi" olduğunu belirtmiş, konuşma eylemi ile güvenliğe yönelik tehditlerin "yaşamsal tehditler" şeklinde sunulması ile "söylem yoluyla yapılandırma" olarak açıklamıştır. Bu süreçte önemli olan herhangi bir konunun tehdit olarak nitelendirilmesi ile birlikte bu tehdide kolektif cevap verilmesindeki süreçte ortak bilincin nasıl yapılandırıldığı veya ne şekilde inşa edildiğidir.⁵⁶ Tüm söylemsel güvenlik inşa süreçleri başarılı olmayabilir. Güvenlikleştirme söyleminin başarıya ulaşması için atılması gereken üç aşama bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla: 1) Güvenlikleştirmeye yönelik hayati bir tehdit unsurunun bulunması 2) Bulunan tehdidin ortadan kaldırılmasının acil bir durum olarak kabul edilmesi 3) Bulunan tehdidin ortadan kaldırılması için olağanüstü tedbirlerin alınması gerektiğinin kabulü. Sonuç itibari ile güvenlikleştirme sürecinin başarılı olması ile kamuoyu desteği doğru orantılıdır.⁵⁷

Kopenhag Okuluna göre güvenlikleştirme üç farklı öğeden oluşur. Bunlar: Referans nesnesi, güvenlikleştiren aktörler ve işlevsel aktörlerdir. Referans nesnesi

⁵⁴ Barry Buzan, Ole Weaver, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge Studies in International Relations, Cambridge University Press, 2003, s. 58.

⁵⁵ Balamir Coşkun, a.g.e., s. 183.

⁵⁶ Küçükşolak, a.g.e., s. 206.

⁵⁷ Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, London, 1998, s. 26.

tehdit altında olduğu varsayılan nesnedir. Bu nesne geleneksel olarak devlet olarak kabul edilmesine karşın güvenlikleştiren aktör her türlü nesneyi (ulusal kimlik, sosyal gruplar vb.) referans nesnesi olarak alabilmektedir. Güvenlikleştirici aktörler ise bir konuyu güvenlikleştirmek amacı ile ona dair konuşmalar yapan aktörlerdir. Bunlar: Siyasi elitler, hükümet, baskı grupları ve ordu olabilir. Güvenlikleştirici aktörün işlevi herhangi bir konuyu referans nesnesine yönelik varoluşsal bir tehdit halinde sunmaktır.⁵⁸ İşlevsel aktörler ise güvenlikleştirmenin yapıldığı sektöre göre değişkenlik göstermektedir. Buzan işlevsel aktörü, referans nesnesi ya da güvenlikleştirici aktör olmadan güvenlik alanındaki kararları önemli derecede etkileyebilecek aktör olarak kabul etmektedir. Buna örnek olarak 2003 Irak Savaşı'nda medyanın işlevsel aktör rolü verilebilir.⁵⁹

Waever, güvenlikleştirmenin içeriğinde güvenlik söyleminin inşa edilmesi ve kullanılması üzerine yoğunlaşmıştır. Waever'e göre bir olgu söz sahibi otorite tarafından güvenlik meselesi olarak tanımlanıyorsa güvenlik alanına dahil olmuştur. Bu durumda güvenlik meselesi özel bir statü kazanmıştır. Özel bir statü kazanan güvenlik meselesi ile muhatap olan devlet yetkililerinin, güvenlik meselesinin tehdit olmaktan çıkması için olağan dışı tedbirler almasının yolu açılmıştır. Örneğin 11 Eylül saldırılarının ardından ABD yönetimi saldırılara bir suçtan ziyade güvenlik konusu olarak yaklaşmıştır. ABD yönetimi El-Kaide'ye karşı yasal ve politik bir politikadan ziyade askeri bir saldırının gerekli olduğunu belirterek güvenlikleştirme yapılmıştır. ABD'li yetkililerin söylemleri ile kamuoyu desteği kazanılmış ardından olağanüstü tedbirler uygulamaya konmuştur.⁶⁰

Güvenlikleştirmenin olağanüstü tedbirler gerektiren gerçek bir güvenlik sorunu olup olmadığı, akademik olarak analiz edilmesi gereken bir alan değildir. Analiz edilmesi gereken nokta güvenlikleştirme sürecinde bir konunun güvenlik sorunu olarak kurgulanıp bu şekilde inşa edilme sürecinin ortaya konmasıdır.⁶¹

⁵⁸ Ali Balcı, Tuncay Kardeş, "The Changing Dynamics of Turkey's Relations with Israel: An Analysis of "Securitization", Insight Turkey, Volume 14, Number:2, April-June 2012, s. 416-417.

⁵⁹ Baysal, Lüleci, a.g.e., s. 81.

⁶⁰ Sandıklı, Emeklier, a.g.e., s. 53.

⁶¹ Baysal Lüleci, a.g.e., s. 76.

Kopenhag Okulunun güvenlik terminolojisine kazandırdığı yeni bir kavram ise “ters güvenlikleştirme” veya “güvenlik dışılaştırma” kavramıdır. Güvenlikleştirmenin anti-tezi olarak kabul edilebilecek bir kavram olan ters güvenlikleştirmeye göre güvenlikleştirilen bir tehdit belirli bir süre sonra tehdit olmaktan çıkabilmektedir. Söz konusu tehdit algısına yönelik bertaraf edici önlemlerin kaldırılması ile birlikte konunun normalleşmesinin sağlanması veya konunun güvenlik gündeminden çıkarılması şeklinde tanımlanır.⁶²

Kopenhag Okuluna göre ters güvenlikleştirmenin sağlanması için üç temel adım gerçekleştirilmelidir. Bu adımlardan ilki, Ters güvenlikleştirme yapılacak konuyu güvenlik söylemine dahil etmemek; ikinci adım, güvenlikleştirilen konuyu bir güvenlik paradoksu haline getirmemek; son adım ise konunun gündelik siyaset konusu haline getirilmesi için söylemi değiştirmek ve konuyu güvenlik söylemi olmaktan çıkarmak şeklinde sıralanmıştır.⁶³

Teori, geçmişteki ve günümüzdeki siyasal süreçlerin açıklanmasını sağladığı gibi geleceğe ilişkin öngöründe bulunmaya olanak alanı yaratmaktadır. Tarihsel deneyimlere dayanan bilimsel varsayımların oluşturduğu teorik çerçeve, temel kategoriler ve kavramların değerlendirilebilmesi için gerekli ölçütleri ortaya koyar. Bunların uygulanmasına yönelik yöntem ve stratejiler de teorik çerçeve kapsamında geliştirilir.⁶⁴ Bu kapsamda Suriye İç Savaşı'nın Türk dış politikası ve güvenliğine etkisinin analiz edilmeye çalışılacağı tezde realizm, neo-realizm ve Kopenhag Okulu temelli bir teorik çerçeve içerisinde analizler yapılmaya çalışılacaktır.

Suriye konusuna yapılan incelemede devlet merkezli bakış açısıyla realist teorilerin güvenlik anlayışlarından faydalanılmaya çalışılacaktır. Suriye konusunda askeri gücün sürecin belirleyicisi olduğu düşünülmektedir. Türkiye’de bu kapsamda Suriye’de var olmakta ve tehdidi askeri unsurlar üzerinden algılamaktadır. Türkiye’nin Suriye’de gerçekleştirmiş olduğu iki askerî harekât ve Suriye’de etkinlik gösteren diğer devletler ile ilişkileri incelendiğinde askeri olayların belirleyici rolü olduğu gözlemlenmektedir. Buna, ABD’nin PYD yardımları, Rusya ile yaşanan uçak krizi ve

⁶² Sandıklı, Emeklier, a.g.e., s. 54.

⁶³ Balamir Coşkun, a.g.e., s 187.

⁶⁴ İbrahim S. Canbolat, *Değişen Dünyada Almanya ve Türkler*, 4.b, Bursa, Alfa Aktüel Yayınları, 2009, s. 53.

Türkiye'nin kendi güvenliğini sağlamak için gerçekleştirmiş olduğu Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı operasyonları örnek olarak gösterilebilir. Bu kapsamda Realist teorilerin güvenlik çerçevelerinin Suriye'de yaşanan devlet merkezli güvenlik gelişmelerinin analiz edilmesinde yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Realist teorilerin güvenlik analizi konusunda devlet merkezli çizdikleri teorik çerçeve önemini korumakla birlikte, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve 11 Eylül saldırılarının ardından, güvenlik konularının çok boyutlu incelenmesi ihtiyacı doğmuştur. Bu kapsamda Kopenhag Okulu güvenlik analiz birimlerini çeşitlendirmiş ve farklı bir bakış açısı sunmuştur. Suriye İç Savaşı'nın Türkiye'nin güvenliğine etkileri incelendiğinde güvenlik konusunun sadece askeri güvenliğe indirgenemeyeceği, meseleye çok boyutlu bakmak gerektiği düşünülmektedir. Tez konusu irdelendiğinde Kopenhag Okulunun güvenlik savlarının temel alınarak inceleme yapılmasının, tez konusunun analiz edilmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Suriye İç Savaşı ile Suriye'den Türkiye'ye, resmi rakamlar ile 3 milyon üzerinde bir göç dalgası yaşanmıştır.⁶⁵ Suriye'de yaşanan çatışmalar ve savaş, Türkiye'nin askeri güvenliğine etki ettiği gibi Suriyeli göçmenlerin de Türkiye'nin toplumsal, ekonomik ve siyasal güvenliğine etkileri olduğu düşünülmektedir. Tezin incelenmesinde Kopenhag Okulunun güvenlik sektörleri kapsamında çizdiği teorik çerçevenin, tezin analizinde ve sorunun anlaşılmasında yardımcı olacağı düşünülmektedir.

⁶⁵ İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Geçici Koruma, http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713, (30.11.2018).

İKİNCİ BÖLÜM

İÇ SAVAŞ ÖNCESİ SURİYE TARİHİ VE TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

2.1. İç Savaşa Kadar Suriye Tarihine Genel Bakış

Suriye’de Arap Baharı ile başlayan iç çatışmaları anlamlandırabilmek için Suriye’nin tarihsel gelişimine bakarak bugüne kadar süregelen ülke içindeki grupların birbirleri ile ilişkilerinin incelenmesi gerektiği düşünülmektedir. Suriye içerisinde yaşanan iç savaş ile ülkenin kuruluş aşamasından bugüne yaşanmış olaylar belirleyici rol oynamaktadır. Bu bakımdan Suriye’nin Osmanlı İmparatorluğundan ayrılış sürecinden günümüze gelene kadar geçirdiği aşamalardan kısaca bahsetmek yararlı olacaktır.

2.1.1 Osmanlı Dönemi ve Sykes-Picot Gizli Antlaşması ile Suriye Coğrafyasının Osmanlı’dan Ayrılma Sürecinin Başlaması

Suriye, tarih boyunca bulunduğu konum gereği stratejik bir öneme sahip olagelmıştır. Stratejik konumun önemi gereği bölge, farklı zamanlarda farklı devletler tarafından yönetilmiştir. Tarihin ilerleyişine rağmen Ortadoğu coğrafyasında özellikle de Suriye’nin bulunduğu bölgeye olan ilgi azalmamış, Suriye aradan yüzyıllar geçmesine rağmen düzen ve huzura kavuşamamıştır. Suriye’de bugünü anlayabilmek için geçmişi iyi analiz etmek gerektiği düşünülmektedir.

Suriye’nin Osmanlı İmparatorluğu’nun hâkimiyetine geçmesi Yavuz Sultan Selim’in 1516 yılında Suriye ve Mısır Seferi’ne çıkması sonucunda gerçekleşmiştir. Yavuz Sultan Selim’in sefere çıktığını öğrenen Memluklu devleti Sultanı Kansu Gavri de hazırlıklarını tamamlayıp Suriye civarına gelince iki ordu tarihte bilinen adı ile 24 Ağustos 1516’da Mercidabık’ta karşılaşmış ve yapılan savaşın sonucunda Memluklu ordusu yenilmiştir. Bölgenin Osmanlı hâkimiyetine geçmesi ile birlikte oluşturulan

düzen Birinci Dünya Savaşı'na kadar yani yaklaşık 400 yıl sürmüştür.⁶⁶ Osmanlı yönetimindeki Suriye denilen bölge bugünkü Suriye sınırlarından oluşmamakla birlikte çok daha büyük bir coğrafyayı kapsamaktaydı. Bugünkü sınırlar doğrultusunda bakıldığında Suriye, içerisine Lübnan ve Filistin'i de alan bölge (Bilad-ı Şam) olarak kabul edilmekteydi.⁶⁷ Bu bölge içerisinde Mekke ve Medine'yi de bulunduruyor olması dini ve siyasi olarak bölgenin önemini arttırmaktaydı. Mekke ve Medine'yi elde tutan kimse "Halifelik" makamını da ele geçirmiş oluyordu. Osmanlı İmparatorluğu padişahları bu makamın verdiği yetkiler ile İslam'ın temsilcisi ve İslam adına meşru otorite sahibi olmuş, bu hak ile Müslüman nüfusun ittifakını sağlamaya çalışmışlardır.⁶⁸

Suriye stratejik açıdan da önemli bir konuma sahipti zira doğu ve batı ticaret güzergahları üzerinde yer alması ve Akdeniz'e hâkim bir bölgede bulunması Suriye'nin önemini arttırmaktaydı. Bölge 1789 yılında başlayan ve bütün dünyayı kasıp kavuran Fransız Devrimi sonrası yükselen milliyetçilik akımından pek fazla etkilenmemiş olmasına rağmen Avrupa'da başlayan milliyetçi fikirler Osmanlı İmparatorluğu içerisinde kendini hissettirmeye başlamıştı. Osmanlı İmparatorluğu içerisinde bulundurduğu çok sayıdaki azınlıktan dolayı, milliyetçi fikirler kuşkusuz ilk olarak Osmanlı içerisinde yer alan ancak dini bir bağı olmayan Hıristiyan halkı etkilenmişti. Yükselen milliyetçilik duygusu ülkede isyanların başlamasına ve 1.Dünya Savaşı'na giden yolun açılmasına etki etmişti.⁶⁹

Osmanlı imparatorluğu 1.Dünya Savaşı'na dahil olduktan sonra Osmanlı İmparatorluğunun Mısır-Hicaz cephesi komutanı ve aynı zamanda Bahriye Nazırı olan Cemal Paşa'nın Ortadoğu Bölgesi'nde uyguladığı sert politika, Arap milliyetçiliğini yükseltmiştir. Arap milliyetçiliğinin yükselmesinde başı çeken kişiler ise bu coğrafyada yaşayan ancak eğitim için Avrupa ve Amerika'ya gidip orada eğitim almış Arap aydınlarıdır. Bu kişiler, hareketlerinin başlangıcında bölgede idari reformlar yapılmasını talep etmişlerdi ancak yürütmüş oldukları hareketin ilerleyen zamanlarında ve yürütmüş oldukları hareketin giderek yayılması ile birlikte hareket bağımsızlık talebine

⁶⁶ Ömer Osman Umar, Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2004, s. 9.

⁶⁷ Murat Köylü, Ne Umduk Ne Bulduk Türkiye'nin Suriye Sınarı, 1. b., İstanbul: Hiperyayın, 2017, s. 24.

⁶⁸ Ozan Nejat Aslan, Demokratikleş(tir)me Sürecinde Suriye, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmalar Enstitüsü, 2006, s. 24.

⁶⁹ Zafer Yıldırım, "Suriye Siyasi Tarihi", Uluslararası Politikada Suriye Krizi, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: 2016, s. 27

dönüşmüştür. Bu talepler karşısında bölge idaresini elinde bulunduran Cemal Paşa'nın cevabı ise sert tedbirleri alarak karşılık bulmuştur. Bu dönemde kurulan gizli örgütler bölgede yükselen Arap milliyetçiliğini körüklemekte ve bağımsızlık talebine zemin hazırlamaktaydı. Bu örgütlerin başını ise Mekke Şerif'i Hüseyin'in oğlu olan Faysal'ın da üye olduğu El-Fatat (El-Cemiye el-Arabiyya el-Fatat) adlı örgüt almaktaydı. Bu örgütlere karşı Cemal Paşa'nın tavrı çok sert olmuş ve Cemal Paşa'nın bölgede uyguladığı sert politikalar neticesinde Osmanlı'ya karşı faaliyet yürütmek ve gizli örgüt mensubu olmak suçundan çok sayıda kişi 6 Mayıs 1915 günü Şam ve Beyrut'ta idam ettirilmişti.⁷⁰

1. Dünya Savaşı'nın başlangıcında Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi ülkelere eğilim göstermesi İngiltere'yi rahatsız etti.⁷¹ Osmanlı'nın direncini kırmak isteyen İngiltere ilk olarak Osmanlı'nın elinde bulunan halifelik makamını dengeleme arayışına girişti. Bu arayışa en uygun profil Mekke Şerifi Hüseyin'di. Şerif Hüseyin Mekke Emir'i olarak görev yapmaktaydı zira Emirler Peygamber soyundan geldiği düşünülen ailelerden, Osmanlı padişahları tarafından seçilirlerdi. Seçilen kişinin "şerif" unvanı alması ve İslam alemi için kutsal sayılan Mekke ve Medine'nin koruyucusu olarak görülmesi, şerifin İslam dünyası üzerindeki prestijini de arttırmaktaydı.⁷² İngiltere'nin aradığı profil bulunmuştu, İngiltere, Mekke Şerifi Hüseyin ile temasa geçerek şerifin Osmanlı'ya karşı ayaklanmasını istemişti. Şerif Hüseyin ile yapılan anlaşma sonucunda Şerif'ten ayaklanma çıkarması istenmekte buna karşılık Şerif Hüseyin ise bütün Arap yarımadası ile birlikte içinde Suriye ve Irak'ın da olduğu ve başında kendisinin bulunacağı bağımsız bir devlet talep etmekteydi. Uzun pazarlıklar sonucunda Ocak 1916 yılında İngiltere, Lübnan hariç Şerif Hüseyin'in tüm isteklerini kabul etti.⁷³

İngiltere, Fransa'nın büyük Suriye'ye olan ilgisini bilmekteydi ancak bu durum İngiltere açısından hoş karşılanmamıştı zira Ortadoğu'da kendisi dışında Fransa gibi büyük bir devletin varlığını istememekteydi. İngiltere bu düşüncesine rağmen Ortadoğu'nun paylaşımı ile ilgili Şerif Hüseyin ile yapılan pazarlıktan Fransa'yı haberdar etmişti zira Fransa'nın bölgeye olan ilgisi bilinen bir gerçektir. İki ülke

⁷⁰ Tayyar Arı, Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset Savaş ve Diplomasi, 5. b., Bursa: MKM Yayınları, 2012, s. 133.

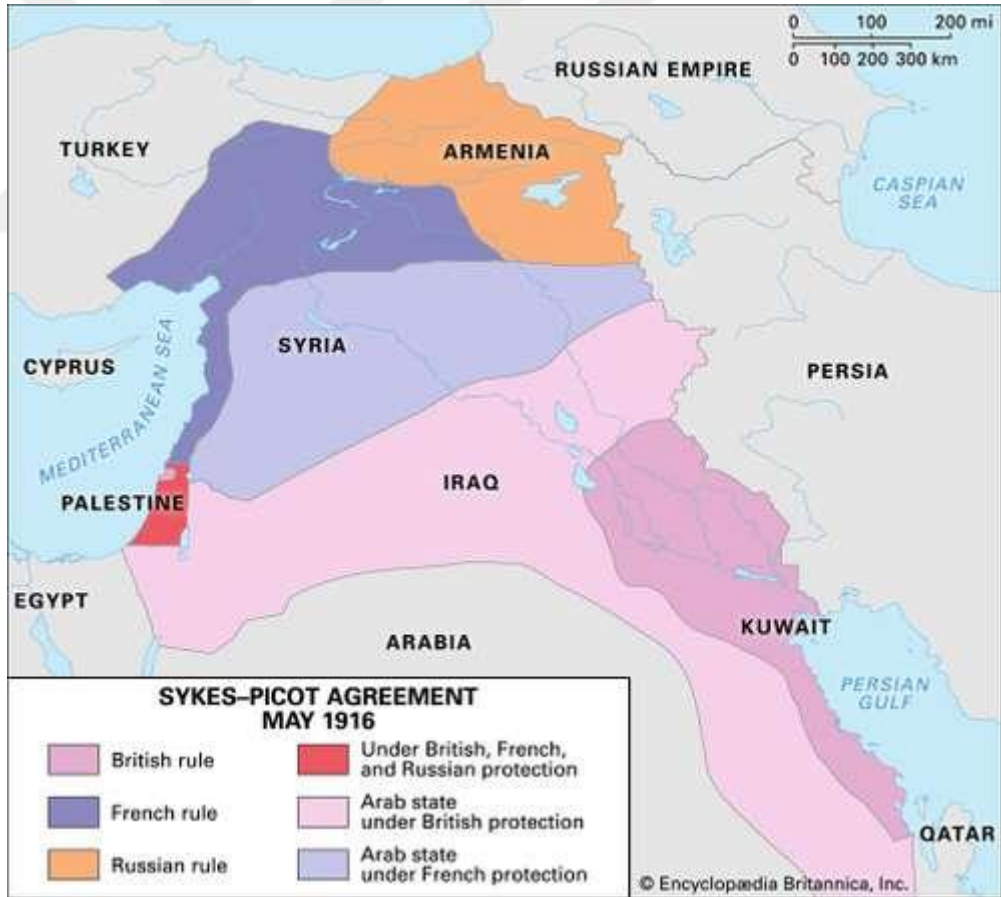
⁷¹ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995, 20. b., İstanbul: Timaş Yayınları, 2015, s. 119.

⁷² Yıldırım, a.g.e., s.17.

⁷³ Armaoğlu, a.g.e., s. 119.

arasında Şubat 1915'teki görüşmelerde Fransa'nın Suriye'deki çıkarlarına İngiltere'nin karşı çıkmayacağı konusunda mutabakata varıldı.⁷⁴

9 ve 16 Mayıs 1916'da İngiltere ve Fransa arasında yapılan görüşmeler neticesinde bir anlaşmaya varıldı. Bu anlaşmaya göre Suriye'nin Akka Bölgesinden itibaren bütün kıyı boyunca içinde barındıran alan (buna Halep, Hama, Humus ve Şam da dahil olacak) ayrıca Adana ve Mersin'in bulunduğu alan Fransa'ya bırakılacak, Bağdat ve Basra arasında kalan Dicle ve Fırat Bölümü de İngiltere'ye bırakılacaktı. Filistin ise kutsal yerleşim yeri olması nedeni ile bir uluslararası yönetim tarafından idare edilecekti. Bunun dışında kalan topraklarda ise Arap Devleti veya Devletleri kurulacaktı. Yapılan anlaşma müzakereleri İngiltere adına, Sir Mark Sykes; Fransa adına, Georges Picot yürüttüğünden dolayı yapılan anlaşmaya Sykes-Picot Anlaşması denilmektedir.⁷⁵

Kaynak: <https://www.britannica.com/event/Sykes-Picot-Agreement>

⁷⁴ Yıldırım, a.g.e., s. 16.

⁷⁵ Armaoğlu, a.g.e., s. 38.

Yapılan bu anlaşmadan habersiz Mekke Şerifi Hüseyin, isyan hazırlıklarına devam etmekteydi. Şerif Hüseyin ile İngiliz Yüksek Komiseri Henry McMahon arasında yapılan görüşmeler neticesinde Şerif Hüseyin'in yönettiği Arap Kuvvetleri, Haziran 1916'da Mekke'de ayaklanma başlatmıştı.⁷⁶ Ekim 1916'da ise Şerif Hüseyin kendisini Arabistan Kralı olarak ilan etti ve İngiltere vakit kaybetmeden bunu tanıdı. Ancak 1917 yılında 1.Dünya Savaşı'ndan çekilen Rusların Bolşevik Devrimi yaşaması ile Rusya'daki Çarlığın yıkılması sonucunda Bolşeviklerin Çarlık Devri'nin bütün gizli anlaşmalarını açıklamaları ile Sykes- Picot Antlaşması deşifre olmuş, Araplar; İngiltere ve Fransa arasında yürütülen gizli pazarlığı öğrenmişlerdi. Bu bilginin öğrenilmesi Araplarda büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştı.⁷⁷

1917 yılında komutasını Edmond Allenby'nin yaptığı İngiltere Güçleri, Filistin üzerinden başladıkları saldırıları ile Eylül 1918'de Suriye, İngiltere'nin eline geçti.⁷⁸ ABD başkanı Wilson'un, Milletler Prensipleri ile ilan ettiği gizli anlaşmaların tanınmayacağını deklare etmesi ile birlikte İngiltere ve Fransa, Ortadoğu'da bulunan milletlerin kendi devletlerini kurabileceğini açıklamak zorunda kalmışlardı. İngilizler; 1918 yılında Suriye, Lübnan ve Filistin'de geçici bir idare kurarak bu idarenin başına Şerif Hüseyin'in oğlu olan Faysal'ı getirdiler. Faysal, statüsünü kalıcı hale getirmeye çalışıyordu fakat İngiltere ve Fransa, Faysal'a hukuki statü verme konusunda ağır davranıyordu. 1919 yılında gerçekleşen Paris Konferansı'nda Faysal, bağımsızlık talebinde bulunuyor ama karşılık görmüyordu.⁷⁹ Avrupalı Devletler ise aynı konferansta ele geçirilen toprakların kendi topraklarına dahil olması gerektiğini söylüyor ancak bu öneri ABD Başkanı Wilson tarafından kurulda reddediliyordu. İsteddiği karşılığı alamayan Avrupalı Devletler kabul görmeyen önerilerine karşı sömürgeciliğin farklı bir çeşidi olan "manda sistemi" önerisinde bulunuyorlardı. Bu öneride bölge insanların uzun süredir Osmanlı egemenliği altında olduklarından dolayı kendi kendilerini yönetme becerilerinin olmadığını iddia ederek bu sayede arzuladıkları bölgeleri

⁷⁶ Arı, a.g.e., s. 133.

⁷⁷ Armaoğlu, a.g.e., s.38.

⁷⁸ Yıldırım, a.g.e., s. 18.

⁷⁹ Şerif Demir, "Dünden Bugüne Türkiye'nin Suriye ve Ortadoğu Politikası", Turkish Studies, Volume 6/3 Summer 2011, s. 694-695.

ellerinde tutmayı amaçlıyorlardı. Bu öneri, 28 Haziran 1919'da Milletler Cemiyeti Sözleşmesinin 22. Maddesi ile yürürlüğe girdi.⁸⁰

Paris Kongresi'nde istediğini alamayan Faysal, Suriye'de Arap temsilcilerin katılımı ile 1920 yılında Suriye Ulusal Kongresini toplayarak Büyük Suriye'nin kurulması ve kendisinin de kurulacak olan devletin başına geçirilmesini istedi. Toplanan kongre, Faysal'ı Suriye Kralı ilan etmişti. Bu gelişme karşısında Fransa, Faysal'a tepki göstermiştir çünkü Faysal'ın Krallığını ilan ettiği bölge, Suriye dışında Lübnan, Filistin ve Ürdün'ü de içerisinde barındırmaktaydı ancak bu yerler daha önce İngiltere ile yapılan Sykes-Picot Anlaşması'na aykırıydı.⁸¹

2.1.2. San-Remo İle Gizli Paylaşımın Resmîyet Kazanması ve Fransa Hegemonyası Dönemi

1.Dünya Savaşı sırasında imzalanan gizli anlaşmalar, Rusya'da Bolşevik Devrimi sonrasında açığa çıkmış ardından Osmanlı'nın savaşı kaybetmesine rağmen yapılan anlaşmalardaki sınırların Türklere dayatılmasına Türkler karşı çıkmış ve ulusal kurtuluş ve bağımsızlık savaşı başlatmışlardı. Tüm bu gelişmeler sonucunda gizli anlaşmalar ile çizilen sınırlar ciddi oranda revizyona uğramıştır. Bu revizyonda Kurtuluş Savaşı etkili olmuş ve itilaf devletleri bu revizyonu 24 Nisan 1920 günü yapılan San Remo Konferansında görüşmüştür.⁸²

Osmanlı'dan ele geçirilen vilayetler, Wilson Prensipleri gereği sömürge olarak ele geçirilemediğinden dolayı “manda” olarak isimlendirilen yeni bir yönetim tarzı ile sömürülmeye çalışılıyordu ve bu yol ile ele geçirilen vilayetler bölünüyordu.⁸³ San Remo Konferansı sonucunda alınan kararlar ile Suriye, Irak ve Filistin'de manda

⁸⁰ Umar, a.g.e., s.357.

⁸¹ Arı, a.g.e., s.134-135.

⁸² Birol Akgün, Buğra Sarı, Sykes-Picot'un 100. Yılında Orta Doğu'nun Siyasi Geleceğine İlişkin Yeni Harita Tartışmaları, Stratejik Düşünce Enstitüsü Raporu, Ankara: Haziran 2016, s. 8.

⁸³ Ayşe Tekdal Fildiş, “Günümüz Suriye'de Yaşanan Sorunların Tarihsel Arka Planına Kısa Bir Bakış”, Ortadoğu Analiz, Nisan 2013, Cilt 5, Sayı:52, s. 57.

yönetimlerin oluşturulmasına karar verildi. Suriye ve Lübnan, Fransa'nın manda idaresine verilirken İngiltere'ye ise Irak, Filistin ve Ürdün manda idareleri bırakıldı.⁸⁴

San Remo Konferansında alınan kararlar bölge halkının isteklerini göz ardı eden ve bölge halkına rağmen alınan kararlardı. Çizilen yapay sınırlar batılı devletlerin petrol ve doğal kaynak gereksinimi üzerine ve Yahudilere ulusal yurt bulma üzerine şekillenmişti. Bu bakımdan Suriye'nin tarihinin bir parçası olan Ürdün ve Irak tarihinin bir parçası olan Kuveyt koparılarak İngiltere'ye bırakılmıştı. Manda himayelerinin oluşturulması sonrası Milletler Cemiyeti tarafından oluşturulan himayeler onaylanarak uluslararası hukuka uygun hale getirilmiştir.⁸⁵ Bu durum karşısında Şerif Hüseyin ve oğlu Faysal umduğunu bulamamış ve Avrupalı güçler tarafından kandırıldıklarını anlamışlardı. San Remo Konferansı ile kendilerine verilen sözlerin hiçbirinin tutulmadığını gören Araplar, bölgede silahlı mücadeleye başlamış ve bu mücadelenin başını da Şerif Hüseyin'in oğlu olan ve kendini Suriye Kralı ilan eden Faysal çekmiştir. Faysal'ın mücadelesi çok uzun sürmemiş, Faysal Fransa'nın 24 Temmuz 1920'de bölgeye gönderdiği kuvvetlere karşı mağlup olmuştu. Bunun üzerine Suriye, Fransız mandası hâkimiyetine girmiştir. İlerleyen süreçte ise İngiltere, Şerif Hüseyin'in çocukları olan Faysal ve Abdullah'ı mandalığını yaptığı Irak ve Ürdün'ün başına getirmiştir.⁸⁶

2.1.3. Fransız Manda Yönetimi Altında Suriye

Osmanlı Devleti'nin sömürgeci bir devlet olmayışı ve bu amaç doğrultusunda hiçbir zaman hareket etmeyişi nedeni ile hâkimiyet kurduğu bölgelerde etnik, dini ve mezhebi ayrımı körükleyecek ve bu ayrımı kullanacak politikalar yürütmemiştir. Fransa ise Suriye'de yönetimi alır almaz bütün idari yapıyı kendi denetimi altına alacak şekilde tekrardan düzenlemiştir.⁸⁷ Suriye'nin Fransız yönetimi altına girmesi ile birlikte Fransa

⁸⁴ Umar, a.g.e., s. 371.

⁸⁵ Akgün, Sarı, a.g.e., s. 8.

⁸⁶ A.g.e., s. 9.

⁸⁷ Umar, a.g.e., s.454.

bu bölgede tam anlamı ile böl ve yönet politikası uygulamıştır.⁸⁸ Fransa bu politikayı uygulamakla iki şey amaçlamaktaydı. Bunlardan ilki: kendisinin bölgede İngiltere için bir tehdit unsuru olduğunu bilmekte ve İngiltere'nin Arap milliyetçilerini kendisine karşı kışkırtacağından şüphelenmekteydi. Bunun dışında Fransa'nın bir diğer amacı ise: Suriye'de ortaya çıkabilecek milliyetçi hareketlerin, Kuzey Afrika'da elinde bulundurduğu sömürgeleri de etkileyerek, önü alınamaz bir yangına dönüşmesini engellemektir.⁸⁹

Fransızlar; bölgede kendilerine yakın olduklarını düşündükleri Hıristiyan, Ermeni ve Alevi'leri güçlendirerek onlardan destek alacaklarını düşündüler. Bölgede bağımsızlık isteyen grupları ise sürekli olarak, size bağımsızlık vereceğiz, bahanesi ile oyalayarak zaman kazanmış ve bölgede bağımsızlık isteyen grupların gelişip güçlenmesini engellemiştir.⁹⁰

Fransa'nın bölgede uygulamak istediği politikaya bakıldığında etnik, dini, kültürel ve sosyal hiçbir dengeyi göz önüne almayan tamamen suni sınırlar oluşturarak yeni bölgeler yaratmaya yönelik politikalar olduğu görülmektedir. Bu amaç doğrultusunda Suriye'ye yönelik Fransızların uygulamak istedikleri plan, içerisinde üç devlet barındırıyordu. Bunlar; Kuzey'de bir Alevi devleti, merkezde bir Sünni devleti ve Güney'de bir Dürzî devletinin kurularak bu üç devletin Suriye çatısı altında federal bir yapı ile birleştirilmesi amaçlanmıştı. Bunun dışında Fransa'nın elinde bulundurduğu manda himayesi sınırları içerisinde yer alan Lübnan çevresinde bir Hıristiyan devlet inşa etme girişiminde bulunmuştur. Bu çerçevede Fransızlar, bölgede yer alan Marunî liderler ile iş birliği yaparak 1926 yılında Doğu'da yer alan ve büyük çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu Bekaa ile Batı'da yer alan sahil bölgelerini ayrıca Beyrut, Trablusşam, Tire ve Sayda'yı da kapsayacak toprakları birleştirerek Lübnan Devleti'nin sınırlarını oluşturmuştur.⁹¹ Kısa bir süre içerisinde ülkeleri bir anda değişen eski Suriye yeni Lübnan vatandaşları, Marunî hâkimiyetinde olan Lübnan'ın bir parçası olmaya istekli değillerdi. Özellikle Sünni Müslümanlar yeni kurulan Lübnan'ın bir parçası

⁸⁸ Muzaffer Ercan Yılmaz, "Suriye: Süreklilik ve Değişim Çatışması", Ortadoğu Analiz, Haziran 2011, Cilt: 3, Sayı: 30, s. 16.

⁸⁹ Mehmet Akif Okur, "Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye'de Fransız Mandası", Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Kış 2009, Sayı: 48, s. 141.

⁹⁰ Umar, a.g.e., s. 454.

⁹¹ Mesut Şöhret, "Suriye'nin Siyasal Yapısı", Uluslararası Politikada Suriye Krizi, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: 2016, s. 43.

olmaya hazır değillerdi bu yüzden ileriki dönemlerde, Lübnan'a sonradan eklenen bölgelerin Suriye'ye iadesi için savaşıacaklardı. Bölgede yeni kurulan Lübnan Devleti'nin varlığı problem olarak görüldüğü gibi kurulan yeni devletin Fransız hâkimiyetinde olması da başka bir problem alanıydı zira Lübnan'ın Fransız hâkimiyetinde olmasına Dürzî olan ve Lübnan'ın en güçlü ailelerinden olan Canbulat ve Arslan aileleri de karşı çıkmaktaydı.⁹²

Sykes-Picot Anlaşması'nda zaten Fransa ve İngiltere Levant'ı⁹³ mezhepsel temelli bölme eğilimi içersinde olduklarını göstermişlerdi. Sykes-Picot ile başlanan bölgeyi bölme ve yönetme politikası Fransız manda yönetimi altındaki Suriye'de de devam etmiş, bu yönetim anlayışı ile Suriye'nin daha kolay idare edileceği düşünülmüştü.

Lübnan oluşturulduktan sonra Suriye'de geriye kalan topraklar ise dini, bölgesel ve mezhepsel farklılık özelliklerine göre dört eyalet ve bir sancağa ayrılmıştır. Bu bölgeler; Halep, Şam, Lazkiye ve Cebel-i Dürzî eyaletleri ve ayrıca İskenderun sancağıdır. Bu eyaletlerin her birinin ayrı hükümeti ve bir Fransız danışmana sahip olması sağlanmıştır. Böylece kuzeyde yani Lazkiye'de Aleviler, güneyde yani Cebel-i Dürzî'de ise Dürzîler ayrı bir yönetime sahip olmuşlardır. İskenderun sancağında ise ayrı bir özerk yapı uygulanmıştır. Bu şekilde bir yönetim şekli ile Arap birliğini arzulayan milliyetçi duyguların bastırılması ve zayıflatılması amaçlanmıştır. Fransa, 1925'i yılında ise Şam ve Halep'i birleştirerek tek bir Suriye devleti oluşturdu.⁹⁴

Parçalama siyasetinin özünde, sınırları belirlenecek olan devletin sınırlarını belirlerken o coğrafyada yaşayan insanların istek ve beklentileri değil, sömüren devletin çıkar ve beklentilerine göre şekillenen sınırlardan bahsedebiliriz. Fransızların Suriye coğrafyasını parçaladıktan sonra yerel otonomiye sonuna kadar desteklemekteki amaçları, olası Suriye milliyetçiliğın yükselme girişimine karşı durabilmek ve bölgenin

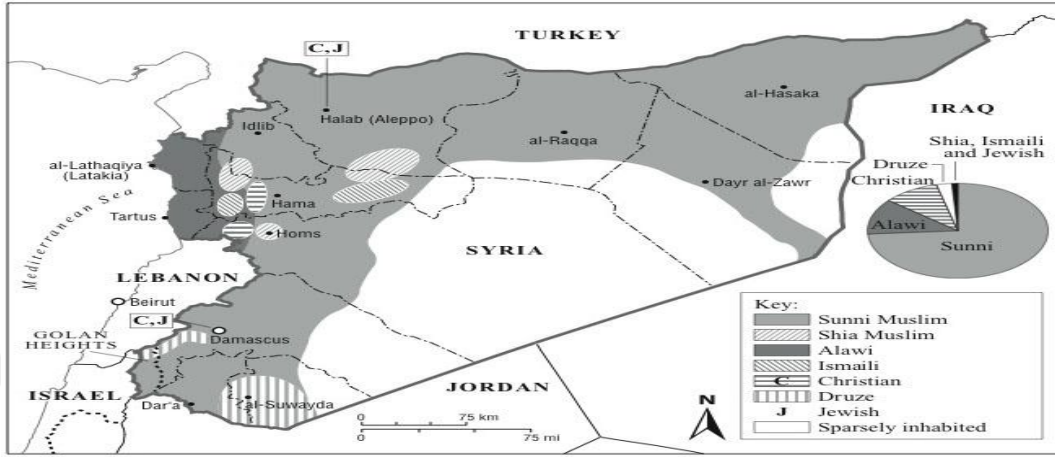
⁹² Fildiş, a.g.e., s. 59.

⁹³ Levant (el-Maşrık), Akdeniz'in doğu sahillerinde bulunan geniş bir araziye tanımlamak için kullanılan, sınırları kesin olmayan, coğrafi, tarihî ve kültürel bir adlandırma. Genel olarak tarih süreci içerisinde Toros Dağları'nın güneyinde, Orta Doğu'da geniş bir alanı belirtmektedir.

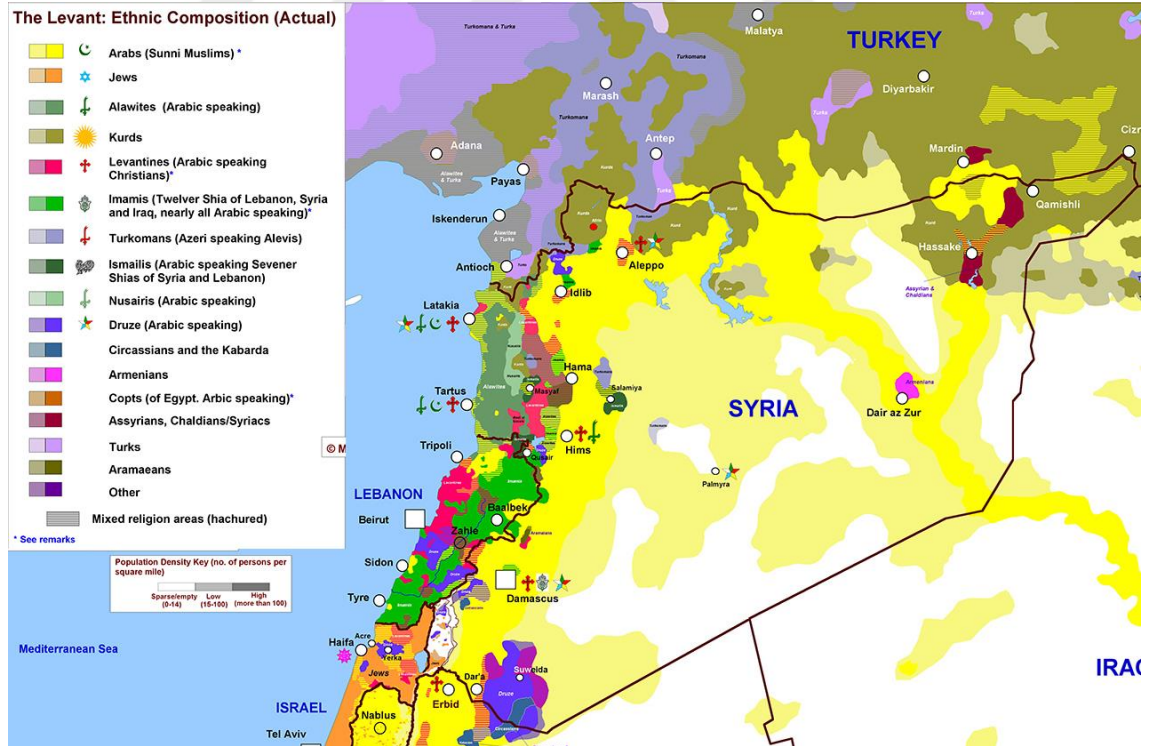
⁹⁴ Arı, a.g.e., s. 136.

küçük siyasi birimlere ayrılmasının sağlamış olduğu grupları birbirlerine karşı vurdurmanın, ödüllendirmenin veya cezalandırmanın kolaylaşmasıdır.⁹⁵

Suriye'nin etnik ve dini yapısının Suriye coğrafyasındaki dağılımı şu şekildedir.

Suriye'nin Dini Demografisi⁹⁶

Suriye'nin etnik dağılımı⁹⁷

⁹⁵ Şöhret, a.g.e., s. 44.

⁹⁶ Demographics, Heritage for Peace, <http://www.heritageforpeace.org/syria-country-information/geography/>, (20.05.2019)

2.1.4. Suriye'nin Bağımsızlığı ve Darbeler Dönemi

Fransızların bölgeyi yönetmek için göstermiş oldukları bütün çabalara rağmen Fransızlar, bölgede birçok ayaklanma ile karşılaştılar. Bu ayaklanmaların en büyüğü 1925 -1927 yılları arasında meydana gelen ve Dürzîlerin⁹⁸ ayaklanması ile başlayan sonrasında ise tüm ülke geneline yayılan, 6000'den fazla Suriyelinin hayatını kaybetmesi ile sonuçlanan ayaklanmadır. Bu ayaklanmanın ardından Suriyeli liderler bir araya gelerek daha etkin bir siyaset izlemek adına "Ulusal Blok"u oluşturdular. Bu bloğun liderleri Osmanlı döneminde bürokraside etkin görevler almış milliyetçi ve siyasal elit aile fertleriydi.⁹⁹

Dünyada süregelen gelişmeler Suriye'deki Fransız Manda Yönetimini etkilemekteydi. Bir yandan Suriye'deki ulusal bloğun çalışmaları diğer taraftan Almanya ve İtalya'nın Ortadoğu'da kurulan dengeleri tehdit etmesi üzerine Fransa, bölgedeki politikalarında revizyona gitme ihtiyacı duydu. Bu sebepten ötürü Suriye'nin bağımsızlığını kazanma ihtimali oluştu ancak Alevi azınlık Suriye'nin olası bağımsızlık durumunda kendi bölgelerinin (Lazkiye) Suriye ile birleşmemesini istemekteydiler. Fransa bu talebe olumsuz yanıt verdiği gibi Cebel-i Dürzî ve Alevi bölgelerinin Suriye'ye katılmasına karar verip, Suriye'nin bağımsızlığını onayladı. Suriye adına gelişmeler olumlu yönde seyrederken Fransa'da koalisyon hükümeti düşürülmüş yerine yeni gelen hükümet ise Suriye'nin bağımsızlığını kazanacağı anlaşmayı onaylamamıştır. Bu gelişmeler üzerine yeni Fransa hükümeti 1939'da Suriye anayasasını feshetti, parlamentoyu kapattı ayrıca Alevi ve Dürzî bölgelerine yeniden özerklik verildi.¹⁰⁰

İkinci Dünya Savaşı'nın ayak sesleri hissedilmesine müteakip, Almanlar Ortadoğu'daki etkinliğini arttırmaya çalışmaktaydı. Almanlar Ortadoğu'da Arap milliyetçiliğini yaymaya çabalarırken Fransa buna karşı Suriye'ye tam bağımsızlığın verilebileceğini duyurdu. 1939'da Suriye hükümetinin Fransa tarafından feshinden üç

⁹⁷ Demographics, Heritage for Peace, <http://www.heritageforpeace.org/syria-country-information/geography/>, (20.05.2019)

⁹⁸ Dürzîliğin bir inanç olarak ortaya çıkması, Şiiliğin altıncı imamı olan Cafer-i Sadık'ın ölümünden sonra ortaya çıkan İsmaililiğe bağlı bir inançtır. Suriye'de yaşayan Dürzîlerin büyük çoğunluğu ülkenin güneyinde bulunan El-Süveyde ilinde yaşamaktadırlar. Suriye'de yaşayan Dürzîlerin nüfüsü ise 400.000 olduğu tahmin edilmektedir., İzzettin Artokça, "Ortadoğu'da Durziler", Tasam Stratejik Rapor No: 54, s,4-11.

⁹⁹ Arı, a.g.e., s.136.

¹⁰⁰ Aslan, a.e.g., s. 32-33.

yıl geçtikten sonra Suriye’de yeni bir hükümet kuruldu. Dürzî ve Alevi Bölgeleri tekrardan Suriye ile birleştirilerek 1943’te seçimler yapıldı. Seçimlerin neticesinde Şükrü Kuvvetli, Cumhurbaşkanı seçildi. Suriye’ye tam bağımsızlığın verilmesi için İngiltere tarafından iyice baskı görmeye başlayan Fransa, Suriye’deki ekonomik ve stratejik imtiyazlarını kaybetmemek için direniyordu. Fransa’nın tutumu Suriye’de gerginliklere neden oluyordu hatta bu gerginliklerin neticesinde çıkan olaylarda 1945 yılının mayıs ayında Şam, Fransızlar tarafından bombalanmıştır. Sonuç olarak İngiltere’nin baskısı neticesinde Fransa Suriye’den çekilmiş ve 17 Nisan 1946 yılında Suriye bağımsız bir devlet olmuştur.¹⁰¹

Suriye’nin, Hafız Esad dönemine gelinceye kadar istikrarsız bir yönetim ve darbe döneminin içine sürüklenme sebepleri şüphesiz bağımsızlık öncesi ülkenin sosyolojik ve yönetim tarzı ile yakından ilintiliydi. Kısa süre içerisinde birçok ayrışma ve mezhep tabanlı bölünme Hafız Esad Yönetimi’ne kadar Suriye’nin sürekli darbeler ile karşılaşmasına neden olacak ve ulusal kimlik oluşturulmasını engelleyecekti.

Fransızların Suriye topraklarını işgali sırasında milliyetçi hareketlerin öncülüğünü Sünni aileler yapmaktaydı. Bu aileler toprak sahibi olup ticaretle uğraşan ve maddi durumu iyi olan ailelerdi. Fransa’nın Suriye’yi yönetmeye başlaması ile birlikte Sünni aileler, çocuklarını askere yollamamışlardı çünkü çocuklarının askere gitmesi ve burada rütbeli bir pozisyonda olması bile onlar için “emperyalist” Fransa’nın çıkarlarına hizmet olarak algılanmaktaydı. Sünni ailelerin bu tutumu azınlıkların orduda güçlü pozisyonlar elde etmesini dolaylı bir şekilde sağlamıştır. Bu faktörün dışında azınlıklar genelde kırsal kesimde yaşamakta, tarım ve hayvancılık ile uğraşmaktaydılar. Askerlik mesleği ile daha rahat bir yaşam isteği, azınlıkların orduda daha fazla yer almalarını sağlayan önemli bir etkendi.¹⁰²

Suriye’nin bağımsızlığını kazanmasının ardından Bağımsız Suriye Devleti’nin ordusunda bulunan genç subay sayısında önemli bir artış oldu ve ordunun temelini bu askerler oluşturdu. Orduda giderek artan siyasallaşma mevcuttu. Bu akımın nedenlerine bakıldığında ordu içerisinde yer alan subaylar, kolonyal bir dönemin ardından bu dönemden kalan kalıntıları temizlemek için pek bir hevesli milliyetçi bir grup

¹⁰¹ A.g.e., s. 33.

¹⁰² Poyraz Gürson, Suriye, Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 39.

oluşturmaktaydılar ve bu amaçlarını gerçekleştirmek için politik partiler ile ilişkiler kurmaya başladılar. Ordunun bir kısmının siyasal partiler ile ilişki kurması ile birlikte ordu içinde ikililikler çıkmaya başlamıştı.¹⁰³ Ordunun içerisindeki subayların siyasal partiler ile ilişkisi ile birlikte yirmi yıllık bir süre içerisinde Suriye’de 20 darbe ve darbe girişimi olmuştur.¹⁰⁴

Fransız Manda Dönemi’nde kurulan ulusal blok bağımsızlığın ardından Ulusal Parti ve Halk Parti olarak ikiye ayrılmıştı. İsrail ile yapılan savaşın kaybedilmesinin ardından siyasal sorunlar başlamış ve General Hüsnü Zaim için uygun ortam hazırlanmıştı. 30 Mart 1949’da General Hüsnü Zaim, Suriye Devleti’nin ilk darbesini gerçekleştirmiş oldu.¹⁰⁵ Darbe, İngiltere ve Fransa’nın desteği ile gerçekleşmişti. Darbenin ardından Hüsnü Zaim’in ilk işi, siyasi oluşumları ortadan kaldırarak seçimlere rakipsiz gitmek oldu. Yapılan seçimlerin sonucunda Hüsnü Zaim, Cumhurbaşkanı seçildi. Hüsnü Zaim seçildikten sonra batılı devletlere vefa borcunu ödemek adına birçok girişimde bulunmuştur. Bu kapsamda Trans-Arabian Petrol Boru Hattı Şirketi’ne onay verdi ayrıca NATO ile sıcak ilişki içerisinde olacağını açıkladı.¹⁰⁶

General Hüsnü Zaim’in dönemi sadece 5 ay sürmüştür, 1949 yılının ağustos ayında General Sami Hınnavi önderliğindeki darbe ile görevden uzaklaştırılmıştır. General Hınnavi, darbenin ardından Hüsnü Zaim ve Başbakan Muhsin al Barazi’yi idam etmiştir. General Hınnavi’nin darbe yapmasında İngiltere desteği bulunmaktaydı zira İngiltere Irak ile Suriye’yi birleştirmek istemekteydi. Irak, Haşimi ailesi tarafından yönetilmekte ve İngiliz yanlısı bir tutum içerisindeydi. Suriye’de darbe yaptırılarak Suriye ve Irak birleştirilmek istenmekteydi bu planı İngilizler “verimli hilal” olarak adlandırmaktaydılar. Yapılan plana Suriye’deki sol gruplar karşı çıkmaktaydı. Bu gruplar içerisinde Baas Partisi ve Arap Sosyalist Parti kurucusu olan Ekrem Hurani, planı emperyalist bir oyun olarak görmekteydi. Suriye’nin Irak ile birleştirileceği endişesi yaşayan Ekrem Hurani, çocukluk arkadaşı olan ve aynı zamanda Irak’a karşı akımın temsilcilerinden olan Albay Edip Çiçekli’yi yeni bir darbe girişimine ikna

¹⁰³ A.g.e., s. 39.

¹⁰⁴ Şöhret, a.g.e., s. 49.

¹⁰⁵ Köylü, a.g.e., s.57.

¹⁰⁶ Erdal İnce, “Suriye’de Baas Rejiminin Kuruluşu ve Türkiye”, Atatürk ve Cumhuriyet Tarihi Dergisi, I:1, 2017 Yaz, s. 269-270.

etmeye çalışmaktaydı. Ekrem Hurani'nin ikna çabaları sonuç vermiş ve Albay Edip Çiçekli, 1949 yılının aralık ayında Sami Hınnavi'ye karşı darbe gerçekleştirmişti.¹⁰⁷

Ülkede çok kısa bir süre içerisinde üst üste yapılan darbeler ve kirli iktidar oyunları, ülke toplumun huzur ve refahını etkilemekteydi. Darbelerin sonucunda ülkede enflasyon yükselmekte ve işsizlik artmaktaydı. Albay Edip Çiçekli darbe sonrası 1952 yılında kendisinin kurdurduğu Arap Kurtuluş Hareketi Partisi dışında tüm siyasi partileri kapatarak yeni bir diktatörlük ekolu yaratıyordu. 1953 yılında yapılan referandum ile Suriye başkanlık sistemine geçiyordu; ancak bu durumdan öğrenciler ve toplum rahatsızlık duymaktaydı. Ülkede Albay Çiçekli'ye karşı eylemler yapılmakta ve Çiçekli aleyhinde bildiriler dağıtılmaktaydı ve hatta Rusya destekli bazı siyasi yapılar Albay'ı devirme girişiminde bulunmuşlardı. Bu girişimleri öğrenen Albay Çiçekli, olağanüstü hal ilan ederek ordu içerisinde kendisine muhalefet ettiğini düşündüğü herkesi ordudan atmıştır.¹⁰⁸ Albay Çiçekli'nin almış olduğu tüm tedbirlere rağmen 1954 yılının nisan ayında yapılan başka bir darbe ile iktidardan uzaklaştırılmıştır. Askeri darbe sonrası sivil bir yönetim işbaşına getirilmiştir.¹⁰⁹

Suriye halkının, batı devletlerinin İsrail'in kuruluşuna destek vermeleri ve Suriye'de yaşanan darbelerin ardında oldukları gerekçesi ile batı karşıtı söylemleri olan Baas Partisi ve Komünist Parti'ye olan ilgilerinde artış olmuştur. Bu ilgi sonuçlarını göstermiş, Baas Partisi ve Sosyalist Parti 1953 yılında birleşmişlerdir. Yine aynı dönemde Ortadoğu'da meydana gelen gelişmeler sol partilerin daha fazla güçlenmesine vesile oluyordu. Bu dönemde Batı dünyasına karşı duran ve anti-emperyalist söylemleri bulunan Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdülnasır, Ortadoğu'da yükselen değerdi. Bu yıllarda dünyada yaşanan gelişmeler Ortadoğu'yu derinden etkilemekteydi. Soğuk Savaş'ın iyice kendini hissettirdiği bir zaman olan 1955 yılında Türkiye, Irak, İran ve İngiltere arasında imzalanan Bağdat Paktı ve Süveyş kanalının Nasır tarafından millileştirme isteği bölgedeki gerilimi arttırmıştı. Süveyş geriliminden Nasır'ın psikolojik üstünlük ile çıkması, Nasır'ın Ortadoğu halkları arasındaki popülaritesini

¹⁰⁷ Şöhret, a.g.e., s.50.

¹⁰⁸ İnce, a.g.e., s.270.

¹⁰⁹ Ahmet Bağlıoğlu, "Suriye'de Mezhep Hareketlerinin Güncel Siyaset Üzerine Etkileri", E-makalat Mezhep Araştırmaları, VI/2, Güz:2013, s. 500.

oldukça arttırmıştı. Bağdat Paktı'nın ve Süveyş Krizi'nin Batılı Devletlerin emperyalist planları olduğu algısı Suriye'de Nasırcı akımların taraftar bulmasını sağladı.¹¹⁰

1.Dünya Savaşı sonrası dönemde Arap milliyetçiliği yayılmaya başlamıştı ancak bu milliyetçi yayılma Mısır devlet başkanı Nasır ve Baas Partisi önderliğinde devrimselleştirildi. Nasır, tüm Arap ülkelerinde sosyalist bir program ile sosyoekonomik bir devrim düşüncesi içerisindeydi. Baas Partisi de bu düşüncüyü tüm Arap topraklarında savunmaya başladı.¹¹¹

Bu gelişmeler Suriye'nin Mısır ile bir araya gelme isteğini arttırmıştı. Soğuk Savaş atmosferi içerisinde iki kutuplu dünya profiline uygun olarak Amerikan ve Sovyet yanlısı rejimler oluşması kendini Ortadoğu ülkeleri üzerinde de göstermiş ve bu bölge iki devin kapışma alanı olmuştu. Bu kapsamda Süveyş Krizi sonrası ABD, bölgede artan Sovyet nüfuzuna karşılık 1957 yılında Eisenhower Doktrini'ni ilan etmiş ve Ortadoğu ülkelerini Sovyetler Birliği'nin yaymaya çalıştığı "komünizm" tehdidine karşı koruyacak tedbirler alarak bölge ülkelerini kendi tarafına çekmeye çalışmıştır.¹¹² Suriye'de ise sol partilerin yükselişi karşısında ABD, Suriye'yi bir Sovyet uydusu olarak değerlendirerek Suriye'nin Eisenhower Doktrinini kabul etmesi için baskı uygulamıştır. Suriye, ABD baskısından kurtulmanın çaresini Mısır'da görmüş, Suriyeli siyasetçiler Mısır ile birleşirlerse güçlerinin atacağını ve ABD baskısı karşısında daha güçlü duracakları düşüncesi ile Mısır ile birleşme yönünde adım atmışlardır.¹¹³

Baas Partisi kurucularından olan Mişel Eflâk'ın, 1 Kasım 1957'de Mısır'a giderek Nasır'ı ziyaret etmesi iki ülke arasında birleşmeye gidecek yolu açmıştı. 18 Kasım 1957'de ise iki ülke parlamentoları bir araya gelerek ülkelerin birleşmesi yönünde oybirliği sağlamışlardır. Tüm bu yaşananlar sonucunda 1 Şubat 1958'de Suriye ve Mısır Devlet Başkanları Cemal Abdülnasır ve Şükrü Kuvvetli, Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni (BAC) kurduklarını açıkladılar. Baas Partisi'nin bu birleşmedeki rolü

¹¹⁰ İnce, a.g.e., s. 271.

¹¹¹ Anzavur Demirpolat, "The Changing Aspects of Arab Nationalism", Ekev Akademi Dergisi, Yıl:13, sayı:39, Bahar 2009, s. 91.

¹¹² Aslan, a.g.e., s. 41.

¹¹³ Şöhret, a.g.e., s. 52-53.

yadsınamaz bir gerçeklikti. İki ülkenin birleşmesi tarihte az rastlanacak bir durumdu zira birbirine sınırı olmayan iki ülke birleşmiş oluyordu.¹¹⁴

Bu birleşme şekilsel olarak çok kolay ve sorunsuz görünse de uygulamada birçok problem ile karşılaşıldı. Birleşmenin ardından Suriye’de Mısırlı birçok bürokrat çok kritik yerlere yerleştirildi. Bu durum Suriyelilerin tepkisini çekerken Suriye, Mısır kontrolünde bir uydu devlet görüntüsü vermeye başladı.¹¹⁵ Mısır, Suriye’nin iç işlerine müdahalede bulunarak bazı Suriyeli politikacıları yönetimden uzaklaştırmış ve sosyalist kanunlar çıkarmıştı. Bu durum kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti’ne karşı Suriye’de milliyetçi muhalefetin güç kazanmasına sebebiyet vermişti.¹¹⁶

Suriye içindeki rahatsızlık ortaya yeni bir darbe daha çıkarmış, 1961 yılının Eylül ayında Albay Kerim el-Nahlavi önderliğindeki Şamlı ve çoğunluğunun Sünni olduğu subaylar ülkede darbe yapmışlardı. Bu darbenin sonucunda Birleşik Arap Cumhuriyeti sona ermiş, Birleşik Arap Cumhuriyeti’nde yapılan millileştirme ve toprak reformları iptal edilmişti. Ordu içerisindeki çekişmeler ve Albay Kerim el- Nahlavi’nin sivil hükümete tekrar darbe yapma girişimi üzerine halkın gösteriler yaparak darbeyi başarısız kılması, ordu içerisindeki çekişmeyi arttırmıştı. Tüm bu gelişmeler Baas Partisi’ne yaramış ve parti bu krizlerden güçlenerek çıkmıştır. Sünni subayların ordu içerisinde birbirini tasfiye etmeye başlaması Baas Partisi’ni yeni ittifak arayışlarına itmiş, parti bu durumun sonucunda ordu içerisinde bulunan azınlık subaylara yönelmişti. Baas Partisi’nin planı işe yaramış, ordu Baasçı subayların eline geçmiştir. Ordu içerisinde yer alan Baasçı Subaylar, Nasırcı ve Mısır ile birlikte yana olan subaylar ile birleşip 8 Mart 1963 yılında başka bir darbe daha gerçekleştirerek yönetimi ele geçirmişlerdir. Bu darbenin sonucunda Baas Partisi artık iktidarı tümü ile ele geçirmişti. Yapılan son darbe de Suriye’ye huzur getirmemiş, bu sefer Baas Partisi kendi içerisinde ideoloji, amaç ve hedefler bakımından ikiye ayrılmıştı. Eski ve yeni baasçılar birbirlerine düşmüşlerdi. Baas Partisi içindeki kavga sonucunda Suriye’de darbe geleneği devam etmiş, huzur ve istikrar beklenti olmanın ötesine çıkmış ancak temenni edilir bir hal almıştı. 23 Şubat 1966 yılında Salah Cedid ve Hafız Esad

¹¹⁴ Köylü, a.g.e., s. 67-68.

¹¹⁵ Sabit Duman, “ Ortadoğu Krizleri ve Türkiye”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S 35-35, Mayıs-Kasım 2005, s. 331.

¹¹⁶ Şöhret, a.g.e., s. 53.

etrafında toplanan, çoğunluğunu Nusayri ve Durzi Subayların oluşturduğu grup, Suriye tarihinin en kanlı darbesini yaptılar. Bu darbe ile yönetimi ele geçirdikleri gibi Baas Partisi'nin kurucu ve çekirdek grup üyelerini de tasfiye etmiş oldular. Suriye'de huzur arayışları devam ederken bu sefer de son darbeyi gerçekleştiren Hafız Esad ve Salah Cedid anlaşmazlık yaşamaya başlamış, iktidar mücadelesi yeniden baş göstermişti. Bunun üzerine Savunma Bakanı ve aynı zamanda Hava Kuvvetleri Komutanı olan Hafız Esad, yol arkadaşı Salah Cedid'e darbe yapmıştır. Bu dönemden sonra Suriye'de uzun yıllar Esad ailesi hâkimiyeti görülecek ve siyasi açıdan daha istikrarlı bir dönem yaşanacaktır.¹¹⁷

2.1.5. Baas Partisi ve Etkisi

Arap Baas Partisi yeniden doğuş, diriliş anlamına gelen parti ismi ile Ortodoks Hristiyan olan Mişel Eflak ve Sünni Arap kökenli Müslüman olan Salah al-Bitar tarafından 1943 yılında kurulmuştur. Kurucularının ikisi de tüccar orta sınıf bir aileye sahiptiler. Baasçılar partiyi sosyalizm ile temellendirerek sosyalizmi de yoksul insanlar için sosyal adalet olarak yorumlamaktaydılar. 1940'lardan itibaren Suriye ve Irak'ta yer alan parti, yayın organlarında "birlik, özgürlük, sosyalizm ve tek bir Arap ulusu" sloganları ortaya çıkmaya başladı.¹¹⁸

Partinin kuruluş amaçlarına bakıldığında tüm Arap halklarının tek bir ulus devlet çatısı altında toplanması hedeflenmiş, bu hedef doğrultusunda "birlik, özgürlük ve sosyalizm ise şu şekilde tanımlanmıştır. Birliği, tüm Arap uluslarının tek bir çatı altında toplanması olarak tanımlarken; özgürlüğü, tek bir çatı altında toplanan bütünleşik Arap Ulusu'nun yabancı güçlerden bağımsızlığını simgelemektedir. Sosyalizm ile herhangi bir doktrine bağlı olmadan bağımsız ve sadece Arap ideolojilerinden yararlanarak sosyal adaleti sağlamak olarak belirtir. Suriye Milliyetçiliği yerine Arap Milliyetçiliğini savunan partide, kendini Arap Ulusunun bir parçası gören herkes Arap'tır görüşü hâkimdir. Baas Partisi Arapların anavatanını ise şu bölgeler olarak tanımlamaktadır: Toros

¹¹⁷ A.g.e., s. 54.

¹¹⁸ John F. Devlin, "The Baath Party: Rise and Metamorphosis", The American Historical Review, Vol. 96, December 1991, s. 1397-1398

dağlarından Basra körfezine, Hint Okyanusu, Etiyopya dağları, Büyük Sahra, Atlantik Okyanusu ve Akdeniz'e kadar olan topraklar Arap Ulusu'nun ana vatanı olarak tanımlanmıştır.¹¹⁹

Baas Partisi'nin amaçları toplumda eşitlik yaratmak ve laik bir toplum ilkelerini yerleştirmektir. Bu yüzden parti büyük oranda azınlıkların ilgisini çekmiştir. Baas liderleri şehirli Sünnilerin elinde bulundurduğu Arap Milliyetçiliğini daha seküler bir temelle inşa ederek yeniden tanımlamış ve batılı tarzda bir ideolojiye çevirmişlerdir. Baas Partisi İslam'ı ön plana çıkarmamış ancak Arap milli kültürünün temel bir parçası görmeye devam etmişlerdir. Baas Partisi Arap Halkının sömürgecilik faaliyetleri dolayısıyla içine düştüğü aşağılık kompleksinden kurtulması ve tekrardan diriliş amacı ile seküler Arap milliyetçiliği temelinde bir devlet ideolojisi oluşturmaya çalışmışlardır.¹²⁰ Baas Partisi'ne göre Arap olmak, Araplığın bilincinde olmaktır. Müslüman ya da dindar olmak değildir. İslam, Arap ulusunun en büyük nimetidir ancak Arap ulusunun ruhu değildir¹²¹ görüşü ile Arap milliyetçiliğini ön plana çıkarma çabası içerisindedir.

1958 yılı Baas Partisi'nin ileriki yıllarda iktidarının yolunu açacak gelişmeler ile dolu bir yıl olmuştur. 1 Şubat 1958 yılında Nasır yönetimindeki Mısır ile Suriye arasında Birleşik Arap Cumhuriyeti kurulmuş, bu birleşme Pan-Arap hedefinin ilk somut örneği olmuştur. Bu birleşmenin ardından Haşimi Ailesi yönetimindeki Irak, Ürdün ile "Arap Federal Birliği"ni kurmuşlardı. Suriye'de bulunan Başılar, Mısır ile birleşmeye destek vermişlerdi ancak birleşmenin ardından Nasır'ın Suriye üzerinden uyguladığı politikalar Suriyelileri rahatsız etmeye başlamış Suriye, Mısır'ın uydu devleti görünümüne sahip olmuştu. Bu durum Suriye'de bulunan Baas Partisi'nin içinde de kendi parti yöneticilerine muhalif bir grubun ortaya çıkmasına neden oldu. Bu grubun başını ise dönemin Hava Kuvvetleri Komutanı Hafız Esad ve bazı Baasçı subaylar çekmekteydi. Mısır ile birlik olmayı istemeyen grup, 1959 yılında istifa etmiş çok geçmeden Suriye Birleşik Arap Cumhuriyetinden ayrılmış ve birlik dağılmıştı.¹²²

¹¹⁹ Gürsoy, a.g.e., s. 56.

¹²⁰ Muhittin Ataman, "Suriye'de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum", SETA Raporu, No:6, Nisan 2012, s.15.

¹²¹ John Galvani, "Syria and the Baath Party", Middle East Research and Information Project, s. 5.

¹²² Galip Çağ, Sami Eker, "Ortadoğu'da Baas Rejimleri: Suriye ve Irak", Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi, 2(2): 057-072, s. 63-64.

8 Mart 1963 yılında yapılan darbe ile Suriye’de bugün hala devam eden Baas İktidarı başlamıştı. Baas içerisindeki muhalifler olan Hafız Esad ve Salih Cedid gibi askeri kökenli baasçılar, sivil kökenli Salah el-Bitar ve Mişel Eflak’a karşı bayrak açmışlardı. Muhalif askeri kökeni grup “ılımlılar” olarak bilinen sivil grubu saf dışı bırakarak etkinlik kazanmışlardı.¹²³ 8 Mart darbesinden sonra Suriye siyasetinin temelini kabile ve mezhep bağları oluşturmakta, darbe sonrasında tasfiye edilen Sünni subayların yerine ise kırsal kesimden olan azınlıkların getirilmesi, ordunun genetiğinin değişmesine sebebiyet vermişti.¹²⁴

1967 yılında başlayan Arap-İsrail savaşlarına Suriye’de dahil olmuş, savaşın sonucunda savaştan yenik ayrıldığı gibi Suriye toprağı olan Golan Tepeleri’ni de kaybetmesi sonucunda Suriye kamuoyunda Filistin davası yerine kaybedilen toprakların geri alınması yönünde söylemler ön plana çıkmıştır. Salih Cedid, Arap Milliyetçiliğinin ve Filistin davasına bağlılığın terk edilmesi gerektiğini savunmuş ancak bölgeye yönelik daha pragmatik politikaları bulunan ve yerel bağlantıları daha kuvvetli olan Hafız Esad ile ters düşmüşlerdi. Bunun dışında ekonomik kalkınma projelerindeki ayrışma ve orduya yatırım gibi konularda görüş ayrılıkları¹²⁵ askeri kökenli Baasçılar olan Salih Cedid ve Hafız Esad’ı birbirine düşürmüştü. Hafız Esad, hazırlamış olduğu darbe planı ile Salih Cedid ve Devlet Başkanı olan Nurettin Atassi’yi devirmiş ve Suriye’de uzun bir dönem sürecek olan Hafız Esad dönemi başlamıştı. Suriye’de Hafız Esad, Irak’ta ise Saddam Hüseyin ile Baas Rejimi iki ülkede hüküm sürmeye başlayacaktı.¹²⁶

Baas Partisi’nin kurmuş olduğu rejim, farklı amaç ve beklentileri olan daha çok pragmatik kaygılar ile bir araya gelmiş Nusayrilere ve Baasçılara destek veren kişilerden oluşan bir sistemdir. Parti içerisinde Nusayrilere destek verenler genellikle Hıristiyan ve Dürzi gibi dinsel azınlıklardır. Bu grupların desteklerinin altında yatan sebep ise Baas rejimi ile sahip oldukları rahatlık ve güvenliği kaybetmeme duygusudur. Rejim, Nusayrilere destek olmuş, Buna mukabil Nusayriler Sünnilerden de destek görmüştür. Özellikle kırsal kesimde yaşayan ve dışlandığını hisseden Sünni kesim ile

¹²³ A.g.e, s. 65.

¹²⁴ Nuri Salık, “Suriye’de Hafız Esad Rejiminin Ortaya Çıkışı Üzerine Bir Değerlendirme”, Ortadoğu Analiz, Ocak-Şubat, Cilt:7, Sayı: 66, s. 8.

¹²⁵ Özge Özkoç, “Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943-1991)”, Mülkiyeler Birliği Yayınları, Tezler Dizisi:17, s. 148-149

¹²⁶ Çağ, a.g.e., s. 65.

Şam'da ticaret ile uğraşan ve zengin durumda olan Sünni kesim Baas yönetimine destek olmuşlardır. Hafız Esad, Nusayri kimliğini ön plana çıkararak iktidarda kalmanın zor olacağını düşündüğünden Sünni Aileler ile arasını iyi tutmuş ve bu ailelere hükümette yer vermiştir. Buna örnek vermek gerekirse Esad'ın başbakanları, savunma bakanları ve dış işleri bakanları Sünni Müslüman aileler arasında seçilmiştir.¹²⁷ Böylelikle kendi iktidarını ve Baas Partisi içerisindeki Nusayri azınlık grubunun istikbalini garantilemiştir.

Hafız Esad idaresindeki Baas Partisi toplumun tümüne sirayet etmiş ve üye sayısı her geçen gün artmıştır. Suriye'de Baas Partisi'nin üye sayısı o kadar çok artmıştı ki neredeyse her aileden bir kişi partiye üyeydi. Hafız Esad partiyi devraldığında 65.000 üyesi bulunan parti 1981 yılında üye sayısını 374.000'e taşımış, 1992 de 1 milyon, 2000 yılında 1,4 milyon 2005 yılında ise 1,8 milyon üye sayısına ulaşmıştır.¹²⁸ Parti üyeliğinin bu kadar hızlı yükselişinde partiye üye olanların politik avantajlar elde etmesi, aidiyetlerini gösterme ihtiyaçları ve tek parti halini alan muhalif olmanın kolay olmadığı bir yönetim anlayışından kaynaklandığını da vurgulamak gerekli.

2.1.6. Hafız Esad Dönemi

Hafız Esad, 6 Ekim 1930 yılında Lazkiye'nin yakınlarında yer alan Kardaha'da dünyaya geldi. Alevi-Nusayri mezhebine bağlı bir çiftin çocuğu olan Esad, beş erkek ve iki kız kardeşe sahipti. Lazkiye'de ortaokul eğitimi aldıktan sonra Yüksek öğrenimini 1955 yılında Humus Askeri Akademisi'nde pilot olarak tamamladı.¹²⁹

1958 yılında Suriye ve Mısır'ın birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurmaları Hafız Esad'ın ordu içerisinde yükselişini başlatmıştır. Hafız Esad, bu birleşmeye önemli ölçüde katkı sunmuş, daha sonrasında ise Nasır'ın Suriye'yi yönetmeye kalktığı için eleştirmişti.¹³⁰ Salih Cedid ve Hafız Esad gerçekleştirdikleri

¹²⁷ Muhittin Ataman, "Suriye'de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepleri ve Uluslararası Toplum", SETA Rapor, No:6, Nisan 2012, s. 14

¹²⁸ Barry Rubin, The Truth About Syria, Palgrave Macmillan, New York: 2007, s. 45.

¹²⁹ Ahmet Ayhan Koyuncu, Ortadoğu'da Milliyetçilik: Hafız Esad Dönemi Suriye Örneği, (Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar: Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 89.

¹³⁰ A.g.e., s. 90.

darbe ile yönetimi ellerine almış, Kasım 1970'te ise Salih Cedid'e darbe yaparak birçok hükümet üyesini de tutuklayarak devletin tüm denetimini eline almıştı. 13 Kasım 1970 tarihinde iktidarı ele geçiren Esad, Şubat 1971 yılında yapılan seçimler ile Suriye'nin ilk Nusayri Cumhurbaşkanı olmuştur. 1971 de oturduğu Cumhurbaşkanlığı koltuğundan otuz yıl sonra ayrılacak ve Suriye yakın geçmişine damgasını vuracaktı. İktidarı boyunca milliyetçi, pragmatist ve realist bir karaktere sahip olduğunu her fırsatta gösteren Esad, ülkenin siyasal ekonomik ve toplumsal hayatını kontrol altına alarak otoriter rejim özelliği sergilemiştir.¹³¹

2.1.6.1. Hafız Esad Dönemi Suriye İç Politikası

Hafız Esad Yönetimi'ndeki Suriye istikrara kavuşmuş, sürekli darbelerin yaşandığı zayıf ülke imajının yerini mutlak iktidarı ele alan yönetimde istikrarın olduğu ekonomik olarak toparlanan ve Suriye ulusal kimliğinin oluşturulmaya çalışıldığı bir ülke olmuştur.¹³²

Hafız Esad iktidarında, Suriye'de Arap Milliyetçiliği üzerinden ulusal kimlik yaratma çabaları yoğun olarak yaşanmıştı. Suriye'de belirli kesim isimleri ile anılan coğrafi bölgelerinin isimlerini Arap ortak kimliğine uygun isimler ile değiştirmiştir. Bunlara birkaç örnek vermek gerekirse, Dürzî Dağı anlamına gelen Cebel el-Dürzî'nin ismini Arap Dağı anlamına gelen Cebel el-Arap olarak değiştirmiş; Nusayri Dağları olarak bilinen Cebel el-Nusayriyan'ın ismini ise el-Cebel Al-Sahiliyah (sahil dağları) olarak değiştirmiştir. Hıristiyan vadisi olarak bilinen Vadi el-Nasara'nın ismini ise Yeşeren Vadi anlamına gelen Vadi el-Nadara yapmıştır.¹³³ Bu değişimlere rağmen Esad'ın muhalefete karşı şiddet kullanması, demokratik sürecin işletilememiş olması, ülkenin kritik konumdaki kurumlarının başına kendine yakın insanları getirmesi ve Nusayri azınlığın kritik pozisyonlarda olması Arap Milliyetçiliği üzerine oluşturulmak istenen ulusal kimlik oluşumunu olumsuz etkilemiştir. Hafız Esad'ın ülke yönetiminin temel esasları otoriter bir siyasi yapı, kişisel egemenliğine duyulan mutlak sadakat, güçlü bir ordu ve her şeyden haberi olması gereken bir istihbarat teşkilatı ve son olarak

¹³¹ Şöhret, a.g.e., s.55.

¹³² Koyuncu, a.g.e., s.98.

¹³³ Ahmet Ayhan Koyuncu, "Hafız Esad Dönemi Suriyesinde Milliyetçilik ve Ulus İnşa Çabaları", İçtimaiyat, Kasım 2017, Cilt 1, Sayı 1, s.22.

Baas Parti ideolojisi. Bu esaslar Hafız Esad'ın otuz yıla varan iktidarının temel yapı taşlarıdır.

Hafız Esad'ın otuz yıl boyunca sürdürdüğü rejimin genel hatlarını şu şekilde özetlemek mümkündür.

- Salah Cedit'in yaptığı gibi Sünni bir devlet başkanının arkasına sığınarak ülkesini yönetmemiş, bizzat ülkesini yönetmiş ve ileriki dönemde karşılaşacağı Sünni muhalefete karşılık önlemler almıştır. Bunları yaparken Alevilerden oluşan askeri güce sırtını dayamıştır.
- Esad, kendi varlığını devletin varlığı ile özdeşleştirerek tipik otoriter yönetim sergilemiştir.
- Kurumlarda değişikliğe giderek çeşitli reformlar yapmış ancak bunları yaparken kendisini ileride zor durumda bırakabilecek hiçbir oluşuma müsaade etmemiştir. Kurumlara kendisine sadık ve sadakat bağından şüphe etmeyeceği kişileri getirerek, kendisine karşı oluşabilecek oluşumları önlemiştir.
- Ülkenin en önemli kurumları olan emniyet, istihbarat ve güvenlik kurumlarının hepsine kendi kabilesi olan Matavira'dan kişileri getirmiş, bu kurumlarda başka azınlık gruplarına yer vermeyerek olası darbe girişimlerini önlemiştir.
- 1966 yılı sonrasında Suriye'nin düştüğü yalnızlığa çare olarak bazı politikalar geliştirmiş, Arap dünyasından soyutlanmayı engellemek için İsrail'i hedef tahtasına oturtmuş ve İsrail'e karşı Arap dünyasının birleşmesi gerektiği fikrinin yollarını aramıştır. Bunu gerçekleştirebilmek için ise Mısır, Ürdün ve Suudi Arabistan ile uzlaşmaya varmaya çabalamıştır.
- Hafız Esad, yönetimi ele almadan önce yani 1970 öncesinde de benzer fikirlere sahiptir. İsrail'e karşı ordunun güçlendirilmesi gerekliliğini sürekli vurgulamış, bu amaç doğrultusunda orduya içte dış kaynak desteğinin verilmesini savunmuştur. Kamu sektörünün güçlendirilmesi gerektiği, elektrik altyapısının genişletilmesi ve iyileştirilmesini savunmuş, tüm bunların yapılabilmesi için ise Arap ülkeleri ile politik ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini savunmuştur.¹³⁴

¹³⁴ Köylü, a.g.e., s.75-76.

Lübnan iç savaşında Marunîlerin yanında yer alması ve Irak-İran savaşında Arap olan Irak yerine İran'ı desteklemesi yüzünden Arap Ülkeleri tarafından dışlanmasına neden olan Esad, ayrıca içerdeki muhafazakâr Sünni kesimin muhalefeti ile karşılaşmaktaydı. Sünni muhalefetin önemli bir kısmı ise Halep, Hama ve Humus'ta bulunan Müslüman Kardeşler tarafından organize edilmekteydi. Muhafazakâr muhalefet, Hafız Esad'ı Nusayri kimliğinden dolayı "kâfir" olarak nitelendirmekte ve rejim karşıtı gösterilerde bulunmaktaydılar. 1980 yılında rejim ciddi anlamda tehdit algılaması içerisine girmiş, muhalefet yaptığı gösterilerde Baas binalarına ve resmî kurumlara saldırmaktaydı. Bunun üzerine gösterileri bastırması için görevlendirilen ordu, Sünni Müslümanların çoğunlukla yaşadığı bölgeler olan Cirs El Şukur ve Halep'te gösterileri bastırılmış birçok Sünni sivil vatandaş yaşamını yitirmişti.¹³⁵

1982 yılında Müslüman Kardeşler örgütünün öncülüğünde, Hama Şehri'nde başlayan ayaklanmada, İslami cephe, Hama'nın bazı kısımlarını ele geçirmiştir. Halep ve Humus'ta denetimi sağlamak üzere olan Sünni Müslümanların, Suriyeli vatandaşları cihada çağırması üzerine Hafız Esad'ın kardeşi olan Rifat Esad'ın komuta ettiği hükümet güçleri, ayaklanmayı çok kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Ayaklanmanın bastırılmasında hiçbir ayırım gözetilmeksizin kitlesel bir kıyım yapılmış ayrıca tüm ülkede muhalif olduğu düşünülen binlerce insan öldürülmüş veya hapse atılmıştır. Bazı kaynaklara göre ayaklanmada 10.000 ile 25.000 arasında insanın öldürüldüğü söylenmektedir.¹³⁶ 1982 yılında kayıtlara "Hama Katliamı" olarak geçen olayı bugün değerlendirecek olursak Arap Baharı ile birlikte Suriye'de başlayan iç savaşta başı çeken grupların Sünni olması tesadüf görünmemektedir. Özellikle Hama, Humus ve Halep'te yaşayan Sünni vatandaşların geçmişteki katliamı unutamadıkları görülmekte ve Hafız Esad'ın oğlu Beşar Esad'a karşı pozisyon almaları geçmiş olaylar düşünüldüğünde olağan görülmektedir.

2.1.6.2. Hafız Esad Dönemi Suriye Dış Politikası

Hafız Esad'ın ülke yönetime geçtiği dönem Soğuk Savaş'ın tüm hızı ile devam ettiği, dünyada siyasi yapıların iki kutuplu düzen üzerinden şekillendiği ve Ortadoğu

¹³⁵ Şahin, a.g.e., s.111.

¹³⁶ Arı, a.g.e., s. 151.

Bölgesi'nde Arap-İsrail savaşlarının yaşandığı döneme denk gelmekteydi. Pragmatik kişiliği ile tanınan Hafız Esad'ın dış politikasında öncelikli konu İsrail'di. Hafız Esad'a göre Suriye'nin önceliği İsrail tehdidine karşı koymak ve Arap Birliği ülküsü uğruna çalışmaktı. Bunun yanı sıra 1967 tarihinde İsrail'e karşı yapılan savaşta kaybedilen Golan Tepeleri'ni geri almayı hedeflemektedir. Bu hedefini gerçekleştirebilmenin tek bir yolu vardı o da İsrail ile tekrardan savaşmaktan geçiyordu. Hafız Esad, Golan Tepelerini geri almak için Mısır Devlet Başkanı ile İsrail'e karşı bir savaş planladılar. 1973 yılında yapılan "Yom Kipur" adı ile anılan savaşta Arap Ülkeleri mağlup olmuştu ancak Esad bu savaştan prestijle ayrılmıştı çünkü Suriye kaybettiği toprak uğruna tekrardan savaşı göze almıştı ve Suriye ordusu bir önceki savaşa oran ile çok daha iyi bir performans sergilemişti.¹³⁷

1973 savaşı sonrasında Mısır'ın ABD ile temasa geçmesi ve İsrail ile olan düşmanlığı bitirme girişimleri Arap Ülkeleri gözünde, Mısır'ın prestijini yerle bir etmiş, Enver Sedat yönetimindeki Mısır, Arap Ülkeleri tarafından yalnızlığa sürüklenmişti. Nasır Döneminde Arap milliyetçiliğinin ve Filistin Sorunu'nun önderliğini yapan Mısır, yerini Hafız Esad Yönetimi'ndeki Suriye'ye kaptırmıştı.

Hafız Esad'ın büyük Suriye Ülküsü vardı. Bu amaç doğrultusunda kendi ülkesinden koparılan Lübnan'ı Büyük Suriye sınırları içerisinde görüyor ve Lübnan ile diplomatik ilişki kurmuyordu zira kendisine göre Lübnan yapay bir devlet olup sömürgeci güçler tarafından Suriye'den ayrılmıştı. Bu yüzden Lübnan'da büyükelçilik açmamıştır.¹³⁸

Hafız Esad'ın iktidarının ilk yıllarında bölgesel olarak izlediği politikalar onun Nasır'ın "Halefi" olarak görünmesine neden olmuştu ancak Lübnan'a karşı olan zaafı kendi imajını etkileyecek ve itibarını zedeleyecekti. Lübnan'da başlayan iç savaşa Esad Yönetimi'ndeki Suriye'nin dahil olması ve bu savaşta Lübnan'da bulunan FKÖ yerine Maruni Hıristiyanların yanında yer alması Arap dünyasında eleştirilmesine neden olacaktı. Bunun yanı sıra 1980 yılında Irak ve İran arasında yaşanan savaşta Arap ülkelerinin büyük kısmı Irak'ı desteklerken Suriye, Arap olmayan İran'ı desteklemeyi

¹³⁷ Türel Yılmaz Şahin, "Suriye'de Baas Yönetimi", Mülkiye 2011, Cilt:XXXV, Sayı: 272, s. 110.

¹³⁸ Koyuncu, a.g.e., s.97.

uygun görmüştü ancak bu düşüncesi Suriye'nin Arap Ülkeleri tarafından, Lübnan iç savaşı da düşünüldüğünde tecrit edilmesine neden olmuştu.¹³⁹

Soğuk Savaş konjonktüründe doğu bloğu içerisinde yer alan Suriye, 1980'li yıllarda Sovyetler Birliği tarafından silahlandırılmaya başlandı. 1980 yılında Sovyetler Birliği ile imzalanan Dostluk ve İş birliği Antlaşması gereği Sovyetler Birliği, Suriye'yi askeri alanda ve danışmanlık anlamında destekleyecekti. 1984 yılında, Suriye'de 13.000 Sovyet uzman ve danışman bulunmaktaydı.¹⁴⁰ Bunun yanı sıra 1985 yılında Suriye ordusundaki asker sayısı yarım milyona ulaşmış ayrıca Sovyetlerden alınan silah ve uzman desteği ile teknolojik olarak da güçlü bir orduya sahip olunmuştu. Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru Sovyetler Birliğinden istediği desteği göremeyen Suriye, 1987 yılında askeri yardımların yeterli derecede olmadığı gerekçesi ile Sovyetler Birliği'ne yeni askeri üs konusunda yardımcı olamayacaklarını bildirmişti. Bu gelişmenin akabinde Suriye'de bulunan 13.000 Sovyet uzman ve danışman sayısı 3.000'e düşürülmüştür.¹⁴¹

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Esad'ın en büyük destekçisi olan Sovyetler Birliği dağılmış, Esad yeni dünya düzenine göre pragmatik bir şekilde politika belirlemiştir. Bu politikaya göre ABD'ye yakınlaşmaya çalışmış ancak Ortadoğu Bölgesi'ndeki hassasiyetleri dikkate alarak İsrail karşıtlığına devam etmiş ayrıca İran ile olan ittifakını sürdürmüştür. Dış politikada kendisine manevra alanı yaratmaya çalışmıştır. Ortadoğu ülkeleri arasında İsrail karşıtlığının önemli sembollerinden olan Hafız Esad, Filistin mücadelesinde Filistinli gruplara destek vermiş, Lübnan'da bulunan silahlı grupları da İsrail'e karşı desteklemiştir. Dış politika uygulamalarında karşıdaki ülkeyi baskı altına almak için terör örgütleri ile bağlarını geliştirmiştir. Buna örnek verecek olursak Türkiye ile yaşadığı Hatay ve su sorununun çözüm yolunu, Türkiye'de faaliyet gösteren terör örgütü PKK'ya eğitim kampları sağlayarak stratejik ve lojistik destek vererek çözüme yoluna gitmiştir.¹⁴² Uygulamış olduğu bu politikanın sonuçları yüzünden Türkiye ile savaşın eşiğine gelmiştir.

¹³⁹ Şahin, a.g.e., s. 110.

¹⁴⁰ Arı, a.g.e., s.152.

¹⁴¹ Köylü, a.g.e., s. 79.

¹⁴² Umut Dalkırmak, Türkiye-Suriye İlişkileri ABD'nin Etkisi (2002-2012), (Yüksek Lisans Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 93.

1990'lı yıllara gelindiğinde Hafız Esad'ın dış politikasında anlayışında köklü değişimler olmuştur. Sovyetler Birliğinin giderek güç kaybetmesi Esad'ın pragmatik bir kişiliğinin gereği olarak dış politikasını değiştirmiştir. Saddam yönetimindeki Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinin sonucunda ortaya çıkan 1991 yılındaki Körfez Savaşı'nda ABD öncülüğündeki Batı koalisyonuna katılmıştır. Bu değişikliğin temel nedeni Sovyetler Birliğinin çöküş içerisinde olması nedeni ile batıdan ve İsrail'den gelecek tehditlere karşı Suriye'yi eskisi kadar güçlü koruyamayacak olması ve geçmiş yıllarda dış politika tercihleri yüzünden bölgedeki Arap ülkeleri ile arasının açılmasını telafi ederek Körfez Savaşı'nı fırsata çevirme çabalarıdır. Hafız Esad, tasarladığı politikayı gerçekleştirmiş ve ABD ile ilişkilerini düzeltmeyi başarmıştır.¹⁴³

Suriye, ABD ile ilişkilerini düzeltmiş ve körfez krizinden itibaren bir taraftan Batı ile dost görüntü çizerken diğer bir taraftan Batı karşıtı görünmüştür. Körfez Savaşı'nın ardından gelişen ilişkiler Suriye ile İsrail arasındaki sorunların çözümüne yönelik çalışmaları başlatmıştır. Bu çalışmaların bir sonucu olarak bölgedeki Arap-İsrail çatışmalarının çözümüne yönelik olarak toplanan Madrid Konferansına Suriye'nin de katılmayı kabul etmesi ve dış politikasının temelini İsrail karşıtlığı üzerine kuran Suriye'nin 1999 yılında İsrail-Suriye arasında başlatılan barış görüşmeleri, Hafız Esad'ın bu yıllardaki önemli adımlarındandı.¹⁴⁴

Bu dönemde Mısır, Arap dünyasında eskisi kadar etkin değildi. Irak ise Körfez Savaşı'ndan ağır bir yara almış ve tekrardan toparlanması zaman alacaktı. Bu gelişmeler Suriye'yi bölgede kilit konuma getirmişti. Hafız Esad'ın 1994 yılında Cenevre'de ABD başkanı Bill Clinton ile yaptığı görüşme bölgenin siyasetinin şekillenmesinde önemli rol oynamış ve Hafız Esad'ın önemini daha fazla arttırmıştı. Hafız Esad, ABD ile ilişkilerini geliştirerek ABD'nin desteğini almayı hedeflemiş ve bölgedeki konumunu güçlendirmek isterken Körfez ülkelerinden de ekonomik yardım almayı amaçlamıştır.¹⁴⁵

Sonuç itibarı ile Suriye 1990 sonrası dış politikasında önemli değişikliklere gitmiştir. Hafız Esad İsrail karşıtlığı üzerine kurduğu politikayı güncelleyerek İsrail ile barış görüşmelerinde bulunmuş ve Arap ülkeleri ile olan kötü ilişkilerini düzeltme

¹⁴³ Nuri Salık, "Suriye Politik Kültüründe Tarihsel Pragmatizm, Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası ve Türkiye-Suriye İlişkileri", Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Kasım 2011, Rapor No: 85, s. 15.

¹⁴⁴ Muhammed Hüseyin Mercan, Suriye Rejim ve Dış Politika, İstanbul: Açılım Kitap, 2012, s. 106-107.

¹⁴⁵ Mercan, a.g.e., s. 107-109

yolları aramıştır. Dış politikada tamamen pragmatik hesaplar yapan Esad bu hesaplara uygun bir dış politika geliştirmiş barış çabalarının içerisinde yer almıştır. Suriye'nin hiçbir zaman bir blok veya gruba tam aidiyet içerisinde olmadığını bu yıllarda geliştirdiği politikalar ile göstermiştir.

2.1.7. Beşar Esad Dönemi

Hafız Esad'ın dört oğlu ve bir kız çocuğu bulunmaktaydı. Hafız Esad kendinden sonra ülkenin başına geçmesi için büyük oğlu Basil Esad'ı hazırlamaktaydı. Basil babasının sağ kolu gibiydi. Basil'in yolsuzluklarla adının anılmaması ve temiz bir geçmişe sahip olması onu halk gözünde de ön plana çıkarmaktaydı. Ülkedeki gençler onu örnek alıyor, Basil'in dış görünüşünü taklit ediyorlardı. Basil, babasına çok yakın olmanın yanı sıra Başbakanlık Muhafız Alayı'nda kurmay subay olarak görev yapmaktaydı. Ayrıca binbaşı rütbesinde zırhlı bir tugayın komutanlığını da yapıyordu. Basil'in gelecekte babasının yerine geçeceği düşünülüyorken henüz 32 yaşında 21 Ocak 1994'te bir trafik kazası sonucu hayatını kaybetti.¹⁴⁶

Hafız Esad'ın en büyük oğlu olan Basil'den sonra Beşar, Mahir ve Mecid gelmekteydi. Beşar okumaya karşı ilgisi olan biriydi ve göz doktorluğu alanında kariyer yapmayı tercih etmişti. Mahir ise hırslı bir kişiliğe sahip ve orduda görev yapmaktaydı ancak değişken bir ruh haline sahipti ve Beşar karşısında pek bir şansı yoktu. En küçük çocuk olan Mecid ise pek seçenekler arasında görülüyordu zira madde bağımlısı olduğu ve depresif bir kişiliği olduğu vurgulanıyordu. Zaten Mecid 2009 yılında nedeni açıklanmayan kronik hastalık yüzünden ölmüştü.¹⁴⁷ Hafız Esad oğulları içerisinde yönetimi Beşar'a devretmeye karar vermişti.

Basil'in ölümü üzerine o sırada İngiltere'de Tıp eğitimine devam eden Beşar Esad 1994 yılında babası tarafından apar topar Suriye'ye çağırılmış, 2000 yılına kadar iktidara hazırlanması sağlanmıştı. Beşar Esad, Suriye'ye çağırıldığında henüz 28

¹⁴⁶ Nikolaos Van Dam, Suriye'de İktidar Mücadelesi Esad ve Baas Partisi Yönetiminde Siyaset ve Toplum, çev. Semih İdiz, Aslı Falay Çalırık, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, s. 210-211.

¹⁴⁷ Aljazeera Türk, Esad Ailesi: Demir yumruklu Hanedan, 2011, <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/esad-ailesi-demir-yumruklu-hanedan>, (10.03.2018)

yaşındaydı ve devletin idaresini almak için askeri ve siyasi olarak çok deneyimsizdi ayrıca Beşar'ın ülke yönetimini eline almadan önce halkın gözünde kendini ispatlaması ve meşruiyet kazanması çok önemliydi. Beşar Esad, Humus Askeri Akademisi'nden mezun olduktan sonra 1996'da yarbaylık makamını almış hemen ardından 1999 yılında ise albaylığa terfi etmişti. Bu süreçlerin ardından diplomasi alanında tecrübe kazanması için Suriye'yi temsilen yurtdışı görüşmelerine katılmış ve basın aracılığı ile Suriye'de popülaritesi artmıştı.¹⁴⁸

Beşar Esad, yönetim tarafından topluma Batı'da eğitim almış liberal, reformcu, açık görüşlü bir lider olarak sunulmuştu. Hafız Esad kendinden sonra yönetime geleceğini düşündüğü oğlu için içerdeki tüm tehditleri bertaraf etmiş ve Beşar'ın iktidar yolunda önüne çıkabilecek tüm engelleri temizlemiş olmasına rağmen hayatta olduğu sürece ülke yönetimini oğlu Beşar'a teslim etmemiştir.¹⁴⁹

Beşar'ın iktidara gelmesini sağlama adına Hafız Esad hayattayken tüm yasal düzenlemelerin altyapısını oluşturmuştur. Hafız Esad'ın ölümünün ardından devlet başkanı olma yaşı 40'tan 34'e düşürülmüştür. Bu yaş değişikliğinin nedeni ise Hafız Esad'ın öldüğü tarihte Beşar Esad'ın 34 yaşında olmasıdır. Yaş sınırının düşürülmesinin ardından Baas Partisi Beşar'ı devlet başkanlığına aday olarak göstermiş albay olan rütbesi de korgeneralliğe yükseltilmiştir. Bu gelişmenin akabinde Beşar, Suriye Silahlı Kuvvetler Komutanlığına getirilmiştir.¹⁵⁰

2.1.7.1. Beşar Esad Dönemi Suriye İç Politikası

Baas Partisi'nin adayı olarak seçimlere giren Beşar, 10 Temmuz 2000 tarihinde yapılan seçimlerde kullanılan oyların %97,2'sini alarak yedi yıllığına Suriye Devlet Başkanlığı görevini üstlenmişti. Beşar'ın yardımcıları Abdül Halim Haddam ve Muhammed Zuhayr Maşariga olmuştu. Başkan yardımcıları olan Haddam ve Zuhayr zaten 1984'ten beri bu görevi yürütmekteydiler. Başbakanlığa ise Muhammed Naci Utri getirilmişti.¹⁵¹ Beşar'ın çevresine bakıldığında aslında babasının kurmay kadrosu

¹⁴⁸ Şöhter, a.g.e., s.71.

¹⁴⁹ Köylü, a.g.e., s.82-83.

¹⁵⁰ Ataman, a.g.e., s.23.

¹⁵¹ Arı, a.g.e., s.154.

olduğu görülmekte ve Beşar'ın mevcut düzenin devamını sağlamak zorunda olduğu anlaşılmaktadır zira Hafız Esad döneminde rejimin korunması üzerine inşa edilen yönetim kadrosu varlığını devam ettirmiştir.

Beşar Esad, devlet başkanı seçilmesinin ardından etrafında bulunan statükocu kadroya rağmen her fırsatta reform gerçekleştirme isteğinden bahsediyor, eğitim ekonomi ve yönetimde köklü değişikliklerin gerekliliğini vurguluyordu. Birçok konuşmasında babasının yaptıklarından övgü ile bahsediyor ancak kendisinin farklı biri olduğunu vurgulama ihtiyacı da duyuyordu.

Bu konuşmalarında bazıları şu şekildedir. *“Büyük lider Hafız Esad’ın yaklaşımı şahsına münhasırdır. Bu nedenle onun yaptıklarını yapabilmek hiç kolay değildir ki; biz yönetimi sürdürmekle yetinmek değil aynı zamanda yönetimin geliştirilmesini de istiyoruz”* Suriye’de değişimi vurgulayan bir başka röportajında ise şunları söylüyordu. *“Uluslararası toplum gibi Ortadoğu bölgesi de sürekli değişiyor. Yeni nesil fikirler istiyor. Benim babamla dedem arasındaki fark küçük bir farktı. O zamanlar yaşam böylesine hızlı değişmiyordu. Benimle babam arasındaki fark büyük, benimle benden 10 yaş daha genç olanlar arasında da uçurum var.”*¹⁵²

Beşar bu sözleri ile toplumun büyük bir kısmında reform beklentileri yaratmış ve babasından farklı bir lider olduğu düşünülmüştü zira İngiltere’de eğitim alması, Suriye asıllı ancak İngiliz vatandaşı bir kadın ile evli olması ve modern bir yaşantı sürmesi halkı ümitlendirmişti.

Beşar Esad ikinci kabinesini 2003 yılında kurmuştu ancak bu kabinede ilk kabineye göre büyük oranda farklılıklar görülmekteydi. İkinci kabinesinde genç nesilden birçok insanın olması ileriki dönemde reform taleplerine cevap vereceğini göstermiş ve Suriye ekonomisini ve teknolojisini dünya ile entegre etme isteğinin sinyallerini vermişti.¹⁵³

Beşar modernleşme vizyonunu sürekli ön plana çıkarıyor, ekonomik liberalleşme, yolsuzlukla mücadele ve hizmet sektörünün çıkarlarını korumak üzerine bir reform amaçlıyordu. Aklındaki reformları gerçekleştirmek için ise İsrail ile kabul edilebilir bir barışın gerekliliği aşikârdı.¹⁵⁴

¹⁵² Köylü, a.g.e., s. 89-90.

¹⁵³ Volker Perthes, “Syria: Difficult Inheritance”, Arab Elites: Negotiating the Politics of Change, London: Lynne Rienner yayınları, 2004, s. 91.

¹⁵⁴ Gürson, a.g.e., s.167.

2.1.7.1.1. Şam Baharı

Göreve geldikten sonra ülkede birçok alanda reform ihtiyacını dile getirmesi halkta beklenti yaratmıştı. Ülkesinin yönetim mekanizmasına kendisine ve fikirlerine yakın genç kişileri alması ve özellikle ülkede internet kullanımını aktifleştirmesi, halkın Beşar Esad'a olan güvenini arttırmıştı.¹⁵⁵ Yönetiminin ilk aylarında ekonomik ve siyasi reformlara yönelik sınırlı adımlar attı. Şam ve diğer şehirlerde entelektüellerin özgür bir şekilde demokrasi ihtiyacını tartıştığı siyasi ve kültürel forumların başlatılmasını teşvik etti. Yapılan bu girişimler sonrasında Suriye'deki gözlemciler bu döneme "Şam Baharı" ismini vermişlerdir.¹⁵⁶

Toplumun beklentilerini uygulamaya geçirmeye başlayan Beşar, ilk olarak muhaliflere uygulanan zulmün önemli sembollerinden olan Mezze Hapishanesi'ni kapatmış ardından 2001 yılında özel bankaların açılmasına izin veren bankacılık yasasını yürürlüğe koymuştur. Ülkede ilk özel banka 2004 yılında açılmış, Lübnan, Ürdün ve Suudi Arabistan sermayeli bankaların faaliyetlerine izin verilmiştir.¹⁵⁷

"Şam Baharı" olarak adlandırılan bu dönemde özellikle entelektüeller, yazarlar, gazeteciler ve sivil toplum kuruluşları çeşitli forumlarda güncel ve siyasi tartışmalar yapmaya başlamıştı. Beşar ise bu girişimleri desteklemekte sivil toplumun güçlenmesini istemekteydi.¹⁵⁸

Beşar Esad'ın reformlar konusundaki hevesli girişimi çok uzun sürmemişti. "Şam Baharı"nın kısa sürmesinde kuşkusuz Beşar'ın etrafında yer alan babasının kurmay ekibinden eski tüfek siyasetçilerin yer almasıdır. 2000 yılında başlayan bahar havası 2001 yılının sonuna doğru bitmiş, içerde yer alan sivil toplum kuruluşlarının ve çıkar gruplarının istekleri yönetimi korkutmaya başlamıştı.

¹⁵⁵ Şöhret, a.g.e., s.75.

¹⁵⁶ Eyal Zisser, "Does Bashar al-Assad Rule Syria?", The Middle East Quarterly, Winter 2003, Volume 10, Number 1, ss. 15-23, <http://www.meforum.org/517/does-bashar-al-assad-rule-syria>, (12.03.2018).

¹⁵⁷ Ataman, a.g.e., s. 24.

¹⁵⁸ Farid Ghandry, "Syrian Reform: What Lies Beneath", The Middle East Quarterly, Winter 2005, Volume 12, Number 1, ss. 61-70, <http://www.meforum.org/683/syrian-reform-what-lies-beneath>, (12.03.2018).

Dönemin Suriye Enformasyon Bakanı Adnan Orman, yaptığı bir açıklamada “sivil toplum” teriminin bir Amerikan terimi olduğu ve Suriye’de yer alan grupların bu terimi farklı algıladığını söyleyerek, açıklamasının devamında “*Siyasal özgürlüğün sınırları vardır, sosyal özgürlüğün sınırları vardır, kültürel özgürlüğün sınırları vardır*” sözleri ile hükümet tarafından ilk tepkiyi koymuştur. Bu tepkinin ardından entelektüel forumlar ve düşünce kuruluşları üzerindeki baskı artmış, bu kuruluşların düşüncelerine ilginin artması rejim tarafından bir tehdit olarak görülmeye başlanmıştır.¹⁵⁹

Ülkede özgürlüklerin arttırıldığı ve bahar olarak nitelendirilen dönemin sonunda ülkede bulunan reformist ve entelektüeller Batı Ajansı olarak ilan ediliyor, ülkede bulunan forumlar yönetim tarafından feshediliyordu. Ülkedeki entelektüel fikirlerin başını çeken ayrıca parlamento üyesi olan Riyad Şerif ve Mamun el Humsi tutuklanıyordu.¹⁶⁰

Suriye’de sadece siyasi reformlar değil ekonomik reformlar da başarısızlıkla sonuçlandı. Ekonomik liberalleşme ve dünyaya entegre olma fikri rejimin bekası sorununun gölgesinde kaldı. Devletin dünya ile entegre olmak için kendi eli ile yarattığı özel sektör ve iş adamlarının yönetimin kendi çıkarlarını engelleyeceği gerekçesi ile gelişmelerini engellemiştir. Dawid W. Lesch, Suriye’de devlet ekonomiyi rejimin sürekliliğinin bir aracı olarak gördüğü için “Bonopartist”¹⁶¹ bir devlet olduğunu iddia etmektedir.¹⁶²

Bu döneme bakıldığında Beşar Esad yönetime radikal değişiklikler yaparak başlamış gibi görünse de babasının yakın çalışma ekibinin etkisinde kaldığını söylemek pek gerçek dışı olmayacaktır. Eski nesil siyasi elit’in, entelektüel ve siyasi tartışmaların başlamasını, ülkede reformist taleplerin her gecen gün artarak devam etmesini, kendi azınlık rejimlerine bir beka tehdidi olarak algılamış ve “Şam Baharı”nın kısa sürmesine etki etmişlerdir.

¹⁵⁹ Talha Çerkeşli, 2000 Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri ve Arap Baharı, (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, s. 36.

¹⁶⁰ Çerkeşli, a.g.e., s.36.

¹⁶¹ Bonopartizm, Napolyon Bonapart’la başlayan, III. Napolyon’la devam eden siyasi geleneğe Karl Marx ‘Bonapartizm’ adını verdi. Kavram, siyaset biliminde genellikle iktidarı emekçilerin alamadığı ama burjuvazinin de alacak kadar palazlanamadığı için siyasal gücünü asker-sivil bürokrasiye devrettiği rejimin adı olarak bilinir, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse-hur/bonapartizm-yeni-osmanlilar-ve-paris-komunu-1424455/>, (12.03.2018)

¹⁶² Gürson, a.g.e., s. 173.

2.1.7.2. Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası

Beşar Esad, babasının ölümünün ardından iktidara geldi. Hafız Esad ülkeyi otuz yıl yönetmiş, zayıf ve istikrarsız bir ülkeyi herkesin saygı duyduğu bölgesel bir güç haline getirmişti. Hafız Esad, bölgede denge politikası izleyerek Batı Avrupa, ABD, Rusya ve Arap ülkeleri ile ilişkilerini dengelemeyi başaran bir politika geliştirmişti. Örneğin Batı Avrupa ile ilişkilerini geliştirerek ABD ile diyalogunu kolaylaştıracağını düşünüyordu.¹⁶³

Hafız Esad, ABD ile ilişkilerinde çok dikkatli olmaya çalışmıştır zira rejimin güvenliği onun öncelikleri arasındaydı. Sovyetler Birliğinin oluşturduğu doğu bloğunda görünse de hiçbir zaman kendisini doğu bloğunun bir mensubu olarak nitelendirmemiştir. İktidarının ilk yıllarında İsrail karşıtlığı üzerine kurduğu politikasını devam ettirmiş zaman zaman ABD karşıtı söylemlerde bulunsa da Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından politikalarını değiştirmiş ve Körfez Savaşı'nda ABD'nin yanında yer almıştır.¹⁶⁴

Hafız Esad'dan sonra yerine geçen oğlu Beşar Esad, ülkenin yönetimini eline aldıktan sonra ülke içerisinde çeşitli reform girişimlerinde bulunmuş ancak başarılı olamamıştı. Yine bu dönemde dünyada meydana gelen gelişmeler Ortadoğu coğrafyasının temel taşlarını yerinden oynatacak ve günümüze kadar süren dalganın başlangıcını oluşturacaktı. 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de bulunan Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a gerçekleştirilen saldırılar dünya siyasetinde yeni bir dönemi açıyordu.

11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin başlattığı “teröre karşı küresel mücadele” sonrasında Beşar Esad, ABD başkanı George W. Bush'a destek mesajını iletmiş, ABD bundan memnuniyet duymuştu. Bu gelişme üzerine Bush, ilerleyen tarihte Esad'ı telefonla arayarak vermiş olduğu destekten ötürü teşekkür ve memnuniyetini dile

¹⁶³ Eyal Zisser, “Syria’s Diplomatic Comeback: What Next?”, Mediterranean Politics, Vol 14, No 1, March 2009, ss.107-113, s. 109.

¹⁶⁴ Mercan, a.g.e., s. 144-145.

getirmişti.¹⁶⁵ İlişkilerin seyri olumlu devam etmiş ancak bu olumlu hava çok uzun sürmemişti.

Esad, Irak ile olan ilişkilerini düzeltmeye çalışmış ve ABD'nin 11 Eylül saldırıları sonrasında Irak'ı hedef tahtasına oturttuğu günlerde; Suriye, Irak'ı desteklemiş ve ABD'yi eleştiren bir tutum almıştı. Bu yüzden Esad, ABD'nin tepkisi ile karşılaşmıştı.¹⁶⁶ Bu tepkinin temel sebepleri ise Beşar Esad'ın ülke ekonomisini canlandırmak için komşusu Irak ile iyi ilişkiler kurmuş olmasıdır. Irak ve Suriye arasında Irak-İran savaşı esnasında kapatılan petrol boru hattının tekrar açılması gündeme gelmişti. Bu boru hattı ile Irak petrolü Suriye'nin Akdeniz de bulunan Banyas Limanı'na gelerek buradan çıkışı sağlanmaktaydı. Suriye bu petrol boru hattından varil başına indirim almakta ve almış olduğu indirim toplamı yıllık 1 milyar dolara denk gelmekteydi. Bunun dışında Irak'ta bulunan doğalgaz sahalarından Suriye'nin imtiyaz elde etmesi gündemdeydi. Tüm bu ekonomik gelişmeler Beşar Esad'ın Irak'ı desteklemekteki temel nedenleri arasındaydı. Bunun dışında ABD'nin Irak'ta rejim değişikliği konusundaki kararlılığı Suriye'yi korkutmaktaydı. Irak'ta olası rejim değişikliği ile ABD'ye yakın bir hükümetin başa geçmesi beklenmekte ve bu beklenti Suriye'nin etrafının kendisine düşman rejimler tarafından çevreleneceğini düşündürmekteydi. Bu sebeplerden ötürü Suriye ABD'nin olası Irak müdahalesine sıcak bakmamaktaydı.¹⁶⁷

11 Eylül saldırılarının ardından ABD, Suriye'nin terörizme destek verdiği görüşünü sıklıkla dile getirmiş ardından Şam'da bulunan Hamas ve İslami Cihat bürolarının kapatılmasını istemiş ancak Suriye bunu reddetmiştir.¹⁶⁸ ABD, 2002'de açıkladığı Ulusal Güvenlik Konsepti ile bölgesel terörü destekleyen ve kitle imha silahlarına sahip "haydut devletlere" karşı önleyici saldırı düzenleyeceğini ilan etmiştir. Bu devletler kategorisine Irak, Suriye ve Afganistan dahil olmuştu. ABD, Irak operasyonuna başladığı tarihlerde Suriye'yi Irak'lı direnişçilere destek vermekle suçlamış, bu suçlamaların ardından 2004 yılında ise ABD, Suriye'ye ambargo

¹⁶⁵ Mercan a.g.e., s.145.

¹⁶⁶ Zisser, "Syria's Diplomatic Comeback: What Next?", s. 109

¹⁶⁷ Gürson, a.g.e., s.184.

¹⁶⁸ a.g.e., s.185.

uygulamıştır.¹⁶⁹ ABD'nin uyguladığı ambargo daha çok ekonomik alanları kapsamaktaydı. Bu pakete göre;

- Suriye'ye gönderilen ilaç ve gıda haricinde tüm ihraç mallarının yasaklanması
- Suriye'de faaliyet gösteren veya yatırım yapan tüm ABD'li işletmelerin faaliyetlerinin yasaklanması.
- Amerikan hava sahasının Suriye uçaklarına kapatılması
- Suriye ile diplomatik temasların seviyesinin düşürülmesi
- Suriyeli diplomatların ABD'ye seyahatlerinin kısıtlanması
- Suriye'nin mülklerinin bloke edilmesi¹⁷⁰

Suriye ekonomik alanda zor durumda bırakılmaya çalışılarak ABD'nin politikaları doğrultusunda hareket etmeye zorlanmıştır. Suriye'nin ABD ile yaşadığı krizin etkisi devam ederken Lübnan'da yaşananlar Suriye'yi siyasi anlamda dar boğazda bırakacaktı.

Suriye'nin uluslararası arenada en zor zamanları ise Lübnan'da olmuştur. Lübnan iç savaşı ile birlikte Lübnan'a yerleşen Suriye, zaten burayı tarihi bir parçası olarak görmekte ve ülkenin her birimine sirayet etmekteydi. Suriye'de olduğu gibi Lübnan'da da Fransız mirası bir anayasa bulunmakta ve ülkenin ayrışmasına zemin hazırlamaktaydı. Lübnan uzun yıllar iç savaş yaşamış ardından ülkede barış sağlanmıştı. Refik Hariri başbakan seçilmiş ve Lübnan'da ulusal kimlik yaratmaya çalışmıştı. Refik Hariri'nin Batı ile iyi ilişkileri vardı ve Suriye'ye karşı bir politik anlayışa sahipti. Hariri Suriye'nin Lübnan'dan tamamen çıkmasını ve bağımsız bir Lübnan'ı talep etmekteydi. Hariri'nin bu talepleri Suriye'yi rahatsız etmekte ve Esad ile Hariri arasında açık bir gerginlik yaşanmaktaydı.

14 Şubat 2005 tarihinde Refik Hariri, aracına yapılan bombalı saldırı sonucu öldürüldü. Yapılan suikast girişiminde oklar tam ispatlanamasa da Suriye'yi göstermekteydi. Bu olayın ardından Suriye Lübnan'da bulunan askerlerini geri çekmek zorunda kalmış ve uluslararası arenada meşruiyet arayışına giren Esad, Türkiye ve İran

¹⁶⁹ Aslan, a.g.e., s. 77.

¹⁷⁰ Jeremy M. Sharp, "Syria: Background and U.S. Relations", Congressional Research Service, March 3, 2010, s.9.

gibi bölgenin önemli güçleri ile ilişkilerini en yüksek seviyeye çıkarmaya çalışmıştır. Bunun dışında bölgedeki Araplar üzerindeki etkisini arttırmak için İsrail karşıtlığını en üst perdeden dile getirerek Hamas ve Hizbullah gibi örgütlere destek vermeye başlamıştır.¹⁷¹ Bölge dışında ise Soğuk Savaş sırasında olduğu gibi tekrardan Rusya ile iyi ilişkiler geliştirmiştir.

2006 yılında İsrail-Hizbullah savaşında Suriye Hizbullah'ın yanında yer almış ve destek vermiştir. Bunun dışında Filistin'de FKÖ'ye destek vermesi ve Hamas'ın yanında yer alması ABD'yi oldukça rahatsız etmiş ve ABD'nin Suriye'ye tehditkâr tavırlar sergilemesine sebebiyet vermiştir. Her şeye rağmen Esad, ABD ile ilişkilerini düşmanlık boyutuna getirmemeye çalışmıştır. ABD ile oluşan kötü ilişkilerini ise Avrupa Birliği ile dengelemeye çalışmıştır. Bu dönemde AB ile mevcut ilişkiler olumlu bir ivme yakalamıştır.¹⁷²

2.2 Dönemsel Olarak İç Savaş Öncesi Türkiye Suriye İlişkileri

Suriye ile Türkiye ilişkileri Suriye'nin bağımsızlığını kazandığı tarihten itibaren inişli çıkışlı bir çizgi izlemiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerin belirleyici unsurları Hatay meselesi, Suriye'nin PKK'ya verdiği destek ve su meselesi olmuştur. İki ülke bu meseleler temelinde birbirlerinden tehdit algılamaları içerisine girmiş hatta savaşın eşiğine gelinmiştir.

İki ülke arasında ilişkiler 90'lı yıllarda Suriye'nin PKK ya verdiği destek yüzünden iyice gerilmişti. İki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesi için ilk girişim 20 Ekim 1998 yılında imzalanan Adana Mutabakatı ile oldu. Bu mutabakat ilişkilerde dönüm noktası olmuş ve mutabakat ile PKK terör örgütüne karşı iş birliği amaçlanmıştı. Gelmeye başlayan ilişkiler ikinci dönüm noktasını Hafız Esad'ın vefatının ardından

¹⁷¹ Mercan, a.g.e., s.160-163.

¹⁷² Muhammet Hüseyin Mercan, "Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası'nda Süreklilik ve Değişim", Akademik Orta Doğu, Cilt 4, Sayı 2, 2010, s. 110-111.

cenaze törenine Türkiye Cumhurbaşkanı sıfatı ile Ahmet Necdet Sezer'in katılması olmuştur.¹⁷³

Ak Parti'nin iktidara gelmesinin ardından Türkiye'nin Ortadoğu politikasında köklü değişimler yaşanmış ve bölge ülkeleri ile ilişkiler derinleştirilmeye çalışılmıştır. Bu politikaların oluşumunda kuşkusuz Ahmet Davutoğlu çok büyük bir rol oynamıştır. 3 Kasım 2002 seçimlerinin ardından iktidara ilk kez gelen Ak Partinin kurmuş olduğu 58. Hükümet'te Başbakan Baş Müşavirliği ve Büyükelçilik görevi yürütmüş, 59. ve 60. Hükümetler döneminde de bu görevini devam ettirmiştir. 1 Mayıs 2009 tarihinde kurulan 60'ncı Hükümetin Dış İşleri Bakanı olarak atanmıştır.¹⁷⁴ 62. Hükümette ise Başbakanlık görevini yürütmüştür.

2001 yılında çıkarmış olduğu Stratejik Derinlik adlı kitabının bazı bölümlerinde Ortadoğu bölgesine yönelik dış politika fikirlerini beyan etmiş, Ak Parti hükümetleri boyunca da bu fikirlerini uygulamaya yönelik adımlar atmıştır.

2.2.1 Türkiye'nin Ahmet Davutoğlu Dönemi Ortadoğu Politikası'nın Suriye Yansımaları

Ahmet Davutoğlu ile birlikte Türk Dış Politikası'nda temel değişimler yaşanmış ve dış politika çok boyutlu diplomasi, proaktif dış politika, komşu ülkeler ile sıfır sorun, model ülke olmaktan çıkıp merkez ülke olma ve yumuşak güç temelinde şekillenmiştir. Türk Dış Politikasına yön veren bu temel parametrelerden Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerinin değişiminde önemli rol oynayan parametreler ise Komşular ile Sıfır Sorun ve Yumuşak Güç'tür. Bu iki parametreye kısaca değinecek olursak

Komşular ile Sıfır Sorun Politikası: Temel anlamda ülkenin etrafında bulunan komşu ülkeler ile var olan sorunları en aza indirme politikasıdır. Bu politika ile Türkiye'nin etrafının düşmanlar ile çevirili olduğu algısı ve bu algının getirmiş olduğu savunmacı reflekslerden kurtularak, bütün komşular ile ilişkileri iyi düzeye getirmek ve

¹⁷³ Tayyar Arı, Ferhat Pirinççi, "Turkey's New Foreign Policy Towards The Middle East And The Perceptions In Syria And Lebanon", Gazi Akademik Bakış, Cilt: 4, Sayı: 7, Kış 2010, s. 9.

¹⁷⁴ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Sayın Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu, <http://www.mfa.gov.tr/ahmetdavutoglu.tr.mfa>, (15.03.2018)

bu sayede dış politikada manevra kabiliyeti kazanmaktadır.¹⁷⁵ Ahmet Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik isimli kitabında vurguladığı şekle göre Kemalist dış politika, içerisinde Osmanlı'nın mirasını reddeden bir anlayışa sahipti, bu sebepten ötürü Türkiye bölgede tarihi mirasın imkânlarını kullanamayan bir politik anlayış yürütmekteydi. Davutoğlu'na göre bunun çözümü Türkiye'nin “kendi kimliğini, psikolojisini ve siyasi kültürünü” yeniden inşa etmekten geçmektedir. Türkiye ayrıca ekonomik ve kültürel unsurları ön plana çıkarmaya çalışmalıydı. Ahmet Davutoğlu, bu görüşlerini daha sonra Ak Parti dönemi dış politikasına uyarlayacak ve bu uyarlama “komşularla sıfır sorun” ismi ile anılacaktı.¹⁷⁶

Temelde bölgede karşılık bulan bu dış politika ilkesi ile Türkiye'nin bölge ile ilişkileri farklı bir seyir izlemiş ve bölge ülkeleri ile olan ticaret hacmi ciddi derecede artış göstermiştir. Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile sıkı ilişkiler kurması, bölgedeki mevcut sorunların çözümünde aktif rol almasını ve bölgeye yönelik politikaların yürütülmesinde belirleyici ülke olmasını sağlamıştır.

Ak Parti dönemi dış politikaya damga vuran bu ilke ile mevcut sorunların kabullenerek çözümlenmesi hedeflenmiştir. Kimi çevrelerce gerçekçi bulunmayan bu politika Ak Parti döneminde en çok tartışılan dış politikalarından birini oluşturmuştur. Zira eleştirilere bakıldığında bir ülke ile mevcut sorununuzun halletme girişiminiz, başka ülkeler ile ilişkilerinizin gerilmesine ve kötüye gitmesine sebep olabilir şeklinde dile getirilmiştir. Buna örnek olarak Ermenistan ile başlatılan görüşmelerin Azerbaycan ile ilişkilerin gerginleşmesine neden olduğu söylenebilir. Buna benzer başka bir örnek ise Suriye ve İran gibi iki komşu ülke ile kurulan iyi ilişkiler İsrail ve Batı ile olan ilişkileri etkilemiştir.¹⁷⁷

Yumuşak Güç (Soft Power) : Uluslararası ilişkilerde güç kavramı dış politikanın en belirleyici faktörlerindedir. Joseph Nye'nin güç tanımlamaları son yıllarda dış politikada önemli yer tutmuştur. Nye göre güç: başkalarının davranışlarını, istenilen sonuçlara ulaşıncaya kadar etkileyebilme kapasitesidir. Nye, yumuşak gücü

¹⁷⁵ Ahmet Davutoğlu Radikal Gazetesi, Türkiye Merkez Ülke Olmalı, 2004, <http://www.radikal.com.tr/yorum/turkiye-merkez-ulke-olmalı-702116/>, (16.03.2018)

¹⁷⁶ Ali Balcı, Türkiye Dış Politikası İlkeler Aktörler Uygulamalar, İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2013, s. 257-258.

¹⁷⁷ Murat Yeşiltaş, Ali Balcı, “Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita”, Bilgi (23), 2011 Kış: 9-34, s. 18.

ise: iş birliği ve çekiciliği sağlayarak istenileni yaptırma gücü olarak tanımlamaktadır. Örneğin yumuşak güç ile ülkeler başka ülkeleri kendi kültürel, ahlaki değer ve refah seviyelerine özendirirken ve diğer ülkelerin onlar gibi olmak istemelerini sağlamaktadır. Devletlerin sert güç (hard power) olarak nitelendirilen askeri ve ekonomik yöntemler kullanarak, karşıdaki devleti zor durumda bıraktığı ve istediği politikayı uygulatmayı amaçladığı diplomasi yapma yöntemi kullanılmakla birlikte yenedünya düzeninde yumuşak güç ön plana çıkmaktadır.¹⁷⁸

Yumuşak güç (soft power) olarak nitelendirilen, devletin daha çok kültürel ve diplomatik yöntemleri kullanarak karşıdaki devletin rızası ile gönüllü bir şekilde istenilen politikaya razı gelmesini sağlamaya çalışmak veya devletlerin yürüttükleri ortak politikalarda birbirlerine olan güvensizliklerini ortadan kaldırmalarını sağlamaktadır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte iki bloklu dünya sistemi tek kutuplu bir hal almış, dolayısıyla yeni sistem devletlerin dış politika yapımını, tehdit algılamalarını ve güç dengelerinde köklü değişikliklere yol açmıştır. Dış politikada devletlerarası diyalog artmış sosyal ve kültürel etkileşim önemli rol almaya başlamıştır.¹⁷⁹

Türkiye yumuşak gücü Ortadoğu ve yakın coğrafya politikaları üzerinden okumuştur. Bölge ülkeleri ile askeri güç söylemlerini arka planda bırakılarak diplomasi ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Uluslararası politikada yumuşak güç tanımlanırken karşıdaki ülkeyi istediğinizi elde etmek için ikna etmek şeklinde kullanılmasına karşın Türkiye bu politikayı adil, inandırıcı ve akıllı bir politika ile karşı tarafı ikna etmek üzerine kurmuştur.¹⁸⁰

Türkiye, Ortadoğu bölgesinde ekonomik ve kültürel temellendirme ile yumuşak güç unsurlarını kullanmış ve bölge ülkeleri ile ilişkilerini göreceli olarak geliştirme yoluna gitmiştir. Ortadoğu halklarının gözünde Türkiye yükselen değer olarak görülmüş ve Türkiye'ye olan ilgi artmıştır. Bu ilgi kültürel boyutta birçok alanda kendini göstermiştir. Bu alanlardan en göze çarpanı ise Türk dizilerinin Ortadoğu'da sahip olduğu hayran ve izleyici kitlesi olmuştur. Türk dizi sektörü için iyi bir pazar olmaya

¹⁷⁸ İlker Salih Ebrem, "Türkiye Kazakistan İlişkilerinin Dış Ticaret Verileri ve Kurumlar Perspektifinden İncelenmesi", International Conference on Eurasian Economies, Russia: Kazan, s.330-331.

¹⁷⁹ Ebrem, a.g.e., s.331.

¹⁸⁰ Yeşiltaş, Balcı, a.g.e., s.14.

başlayan Ortadoğu, sadece dizi sektörü ile sınırlı kalmayarak ticaret ve turizmde de çok önemli gelişmeler kaydetmiştir.

Ahmet Davutoğlu'nun Ortadoğu'ya yönelik fikirlerine bakıldığında Davutoğlu, bölge ülkeleri ile ilişkilerin rejim ve bürokratların arasındaki çetrefilli süreçten çıkartılarak ekonomik ve kültürel unsurların ağır bastığı daha geniş bir perspektif ile ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu fikrini tarihte birçok kez birbirlerini işgal eden iki ülke olan Almanya ve Fransa'nın 2.Dünya Savaşı sonrası karşılıklı ekonomik ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi sonucunda bu bunalımdan çıkıp aynı birlik içerisinde iki büyük güç olmaları örneği ile desteklemiştir. Bu kapsamda Türkiye yakın komşuları ile olan güven bunalımını ekonomik ve kültürel ağırlıklı iş birliği ile aşabileceğini iddia etmiştir.¹⁸¹

Davutoğlu, Ortadoğu politikasının başarılı olmasının temel şartlarını; Ortadoğu'yu jeokültürel ve jeoekonomik olarak çevreleyecek bir strateji ile diplomatik ve askeri unsurların koordinasyonunu oluşturabilecek esnek bir dış politika ile mümkün görmektedir. Bunun için gerekli stratejinin ana hatlarını ise şu şekilde özetlemektedir:¹⁸²

- I. *Bölgeye dönük diplomatik açılımları olumsuz yönde etkileyen psikolojik engellerin aşılması*
- II. *Bölgesel gelişmeleri yakından takip eden ve derinlikli projeksiyonlarla değerlendirebilen araştırma merkezi, üniversite enstitüleri gibi kurumsal yapıların oluşturulması ve var olanların geliştirilmesi*
- III. *Küresel dengeler ile bölgesel reel politik arasında sağlıklı bir irtibat kurulması*
- IV. *Bölgeyi bütünü ile kuşatıcı projeler üretilmesi*
- V. *Bölge barışını güçlendirecek ortak çıkar alanlarının oluşmasına öncülük edilmesi*
- VI. *Bölge barışında jeopolitik ve jeokültürel risk alanları oluşturan karşı milliyetçi bloklaşmaların engellenmesi*
- VII. *İkili ilişkiler çeşitlendirilerek, odaklaşmış tepkilerin azaltılması*

¹⁸¹ Ahmet Davutoğlu, Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu, 112. b. , İstanbul: Küre Yayınları, 2016, s. 144-145.

¹⁸² Davutoğlu, a.g.e., s. 452.

- VIII. *Ortadoğu barış süreci başta olmak üzere bütün bölgesel problem alanlarında etkin, aktif ve inisiyatif gücü yüksek bir yaklaşımın benimsenmesi*
- IX. *Türkiye'nin bölgedeki imajını güçlendirecek yatay ilişkilere ve iletişime ağırlık verilmesi.*"¹⁸³

Davutoğlu'na göre yukarıdaki unsurların devreye sokulabilmesi için öncelikle Ortadoğu'yu problem merkezi gören ve Araplar ile ilgili ilişkilerdeki basitleştirici yaklaşımın terk edilmesi gerekmektedir. Ortadoğu ile sağlıklı ilişkiler kurulmadan Türkiye'nin diğer bölge ve havzalar ile diplomatik açılım sağlaması mümkün değildir.¹⁸⁴

AK Parti dönemleri ile birlikte Ahmet Davutoğlu, teoride düşündüğü birçok politikayı pratiğe dökme imkânı bulmuştu. Pratik işleyişin en iyi işlediği ülke ise en uzun sınır hattına sahip ve tarihsel açıdan birçok meseleyi içinde barındıran komşusu Suriye olmuştur. İki ülke arasında imzalanan Adana Mutabakatı ile Türkiye ve Suriye arasındaki gergin ilişkiler yumuşamaya başlamış daha sonra Hafız Esad'ın ölümünün ardından yerine geçen oğlu Beşar Esad ile ilişkiler çok daha iyi bir düzeye taşınmıştır.

ABD'nin Irak işgalinin ardından ABD ve Suriye ilişkileri daha kötü bir seviyeye gelmiş ve Suriye, ABD'nin hedef tahtasında yer alan bir ülke konumuna getirilmiştir. Bu gelişmenin hemen ardından 2005 yılında Lübnan'da yaşanan Refik Hariri Suikastı, Suriye yönetimini uluslararası arenada zor durumda bırakmış, bu kısıkaçtan çıkmak isteyen Beşar Esad'ın Türkiye'ye olan ihtiyacı artmıştı. Beşar Esad, Türkiye'ye yönelik ilk adımını 2004 yılında gerçekleştirmiş, üst düzey bürokratlardan oluşan bir heyet ile Türkiye'ye resmi ziyaret gerçekleştirmiştir.¹⁸⁵ Bu ziyareti önemli kılan esas ayrıntı ise Beşar Esad'ın Türkiye'yi ziyaret eden ilk Suriye devlet başkanı olmasıdır. Davutoğlu'nun "komşularla sıfır sorun" politikası meyvelerini vermeye başlamış ve en uzun sınır hattına sahip olunan komşu ülke Suriye ile ilişkiler düzelmenin ötesinde iş birliği eğilimine girmiştir. Zira bu görüşmede Suriye, Türkiye'nin mevcut sınırlarını kabul eden bir anlaşmaya imza atmış, dolayısı ile iki ülke arasında tarihi bir sorun olan Hatay'ın Türkiye'nin bir parçası olduğunu kabul etmiştir. Bu ziyaretin diğer

¹⁸³ A.g.e., s. 453.

¹⁸⁴ A.g.e., s.453.

¹⁸⁵ Veysel Ayhan, "Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi", Ortadoğu Analiz, Kasım 09, Cilt 1, Sayı 11, s. 27.

kazanımları ise Gaziantep'e konsolosluk açılmasına karar verilmiş, ticari amaçlı anlaşmalar yapılmıştır. Irak'ta ABD'nin işgalinin ardından bölgede kurulması gündemde olan bir Kürt devletine karşı Türkiye'nin bunun kabul edilemez olduğunu açıklaması üzerine Esad'ın bu konunun kendilerinin de "kırmızı çizgisi" olduğunu¹⁸⁶ açıklaması, iki ülkenin bölgenin geleceğine ilişkin bakış açılarının ortak olduğu algısını yaratmıştır.

2004 yılının aralık ayında ise Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Suriye'ye iki günlük ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret aynı yıl içerisinde yapılan ikinci görüşme olmuş ve iki ülke arasındaki yakınlaşmayı sağlamıştır. Ziyarete iki ülke arasındaki ticaret hacminin artırılması, vatandaşların seyahatlerinin kolaylaşması adına vize işlemlerinin kolaylaştırılması ve sınır bölgelerinde yer alan mayınlı arazilerin temizlenmesi konusunda anlaşılmıştır.¹⁸⁷

Suriye ve Türkiye arasında yer alan sınır bölgesindeki mayınlı araziler, güvenlik ve ekonomik önlem alma bakımından geçmişte yapılmış olan çalışmalardı. Bu araziler Hatay'dan Artvin'e kadar uzanan 2254 km sınır hattını kapsamaktaydı ve bu hatta iki milyon civarında mayın döşendiği bilinmekteydi. Mayınların döşenmesi ise Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinin ardından gerçekleşmişti.¹⁸⁸ Mayın veya elektronik sistem ve duvar örme gibi güvenlik tedbirlerine Ahmet Davutoğlu eserlerinde karşı çıkmakta ve komşularla yaşanan güven bunalımını aşmanın temel yolunun kapsamlı bir barış planı ile ekonomik ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesine bağlamıştır. Davutoğlu'na göre sınır ticareti kullanılarak Halep ile yapılan ticaretin Gaziantep ve Kahramanmaraş'ta yer alan sanayiye olumlu yansıtacağını ve buna GAP projesi ile elde edilen tarım ürünlerinin entegre edilmesi sonucunda bölge ekonomisinde canlanma yaşanacaktı. Bu durumun sınırların elektronik donanımlarla kontrol altında tutulmasından ve askeri yöntemlerden daha etkin bir yol olduğu düşünülmekteydi.¹⁸⁹

2005 yılında Lübnan'da Hariri suikastı yaşanmış ve uluslararası alanda bu suikastın sorumlusu olarak Esad Yönetimi görülmekteydi böyle bir dönemde Türkiye

¹⁸⁶ Ataman, a.g.e., s 47.

¹⁸⁷ Hasan Duran, "Adana Protokolü Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri", Ortadoğu Yıllığı, 2011, s. 511.

¹⁸⁸ Haber7com, "2254 km'lik sınırimizdaki mayınlar temizlenecek", 23.05.2013, <http://www.haber7.com/guncel/haber/1029901-2254-kmlk-sinirimizdaki-mayinlar-temizlenecek>, (22.03.2018).

¹⁸⁹ Davutoğlu, a.g.e., s. 145-146.

Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Batılı ülkelerin ve ABD'nin baskı ve muhalefetine rağmen Suriye'ye resmi ziyarette bulunmuştur.¹⁹⁰ Hariri suikastı sonrasında BM güvenlik konseyi tarafından ilan edilen 1559 sayılı karar ile Lübnan'da bulunan Suriye askeri varlığının sona erdirilmesi ve Hizbullah'ın silahsızlandırılması gündeme gelmişti. Bu gelişmelere rağmen Lübnan Meclisi, Suriye'nin desteklediği Cumhurbaşkanı Lahud'un görev süresini uzatması, Suriye'nin Lübnan siyasetinde halen ne kadar etkin olduğunu göstermiş ve ABD öncülüğünde uluslararası Kamuoyu Suriye'nin Lübnan'dan çıkarılmasına yönelik yoğun bir baskı başlatılmıştır. ABD, Suriye'yi, Irak'ı istikrarsızlaştırmak ile suçlamış ve Sezer'in Suriye ziyareti gündeme geldiğinde ABD öncülüğünde AB ülkeleri ve Mısır tarafından Suriye'ye yaptırım uygulanması konusunda fikri birliğin sağlandığının ve bu fikri birliğine Türkiye'nin de katılması gerektiği ifade etmiştir. Bu gelişmelerin olduğu dönemde Türkiye Cumhurbaşkanı Sezer'in Suriye'ye yapacağı ziyaret eleştirilmiş ve engellenmeye çalışılmıştır.¹⁹¹ Tüm engelleme çabalarına rağmen Sezer, Suriye'ye ziyareti gerçekleştirmiş ve bu ziyaret ile bir önceki yıl içerisinde yapılan ziyaretler beraber düşünüldüğünde Türkiye, olası Suriye operasyonuna karşı çıkacağını uluslararası kamuoyuna göstermiştir. Böylelikle iki ülke arasındaki güven odaklı bir iş birliği kararlılığı gösterilmiştir.¹⁹²

İki ülke arasındaki güven ortamı ilişkilerin daha fazla gelişmesini sağlamış, bu gelişme 2007 yılında da devam etmiştir. Beşar Esad, Halep Stadyumu açılışı için Başbakan Erdoğan'ı 3 Nisan 2007'de Suriye'ye davet etmiş, stadyumun açılışı ise Suriye futbol takımlarından el- İttihad ile Türkiye futbol takımı Fenerbahçe'nin gerçekleştirmiş olduğu dostluk maçı ile yapılmıştır. Bu açılış ve resmi temaslardan kısa bir süre sonra 16 Ekim 2007 tarihinde Suriye devlet başkanı Esad, Türkiye'yi ziyaret etmiş ve iki lider arasında Kuzey Irak, Lübnan ve Filistin gibi bölgeler ve iki ülkeyi yakından ilgilendiren konular görüşülmüştür. İki ülke arasında süren bahar havası kendini ticaret alanında da göstermiş ve 2007 yılında yürürlüğe giren İkili Ticareti Geliştirme Antlaşması gereği iki ülke birbirlerine uygulamış oldukları gümrük vergilerini kademeli bir şekilde indirmeyi kararlaştırmıştır. Bu antlaşma sonrasında

¹⁹⁰ Arı, Pirinççi, a.g.e., s. 9.

¹⁹¹ Ayhan, a.g.e., s. 29-30.

¹⁹² Ayhan, a.g.e., s.27.

Suriye'nin Türkiye'ye girdirilen sanayi ürünlerinden vergi alınmaması sağlanırken Türkiye'nin Suriye'ye yönelik ihraç mallarının yaklaşık %32'si gümrüğe tabi olmadan Suriye'ye girmeye başlamıştır.¹⁹³

Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkiler gelişmeye devam etmiş, iki ülke arasında vizelerin kaldırılması ve ticaret hacminin geliştirilmesine yönelik antlaşmalar yapılmıştır. Bunun dışında Suriye'nin İsrail ile olan sorunlarının çözümünde Türkiye arabulucu rol üstlenmiş ve bu konunun çözümüne yönelik önemli ölçüde bir mesai harcamıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler kesintisiz olarak yükselme ivmesi göstermiş ancak Arap Baharı'nın etkisinin tüm Ortadoğu'da hissedilmeye başlanması ile birlikte ilişkiler sarsılmaya başlamıştır. Suriye'de muhalif gösterilerin şiddet ile bastırılması Türkiye'nin tepkisine neden olmuş ve iki ülke arasında bir daha eskiye dönülmesi mümkün olmayan süreç başlamıştır.

2.2.2. Suriye ve İsrail Arasında Arabuluculuk

Türkiye'nin Ortadoğu Bölgesi'ne yönelik uyguladığı politikalar bölge ülkeleri ile Türkiye arasındaki ilişkiyi kuvvetlendiriyor ve bölgede Türkiye'ye yönelik sempatinin gelişmesi sağlanıyordu. Türkiye bu süreçte Suriye ile iyi ilişkiler kurduğu gibi bölge ülkelerin birçoğu ile ilişkilerini çeşitli konularda geliştirmiştir. Bu ülkelerden biri de İsrail'di.

Bölgenin kaderini etkileyen ve bölgenin politik bakımdan çözümü zor meseleleri vardır. Tarihsel boyutta Arap-İsrail savaşları çözümü zor problemler yaratmış ve bu problemlerin devamında bölge istikrarsız bir seyre sürüklenmekteydi. Bu savaşlardan olan ve 6 Gün Savaşları olarak da bilinen 1967 Savaşı ile Suriye'nin Golan Tepeleri İsrail tarafından işgal edilmiştir. Bu işgal Suriye'de derin bir iz bırakmış ve Suriye dış politikasının temeli Golan'ı geri almak üzerine oturtulmuştur. Bu açıdan bakıldığında iki ülke arasında birçok görüşmeye rağmen problem çözülememiş ve kronik bir hal almıştır.

¹⁹³ Ataman, a.g.e., s.47.

Türkiye bölgede izlediği çok boyutlu siyaset ile bölgenin güvenilen ve saygın ülkesi olmayı başarmıştır. Bu özelliğiyle Türkiye, bölgede problem çözücü bir ülke olmak için iyi ilişkileri olan İsrail ve Suriye'nin arasında arabulucu ülke olma girişiminde bulunmuş ve bu girişiminde başarılı olmuştur.

Arabuluculuk kavramı incelendiğinde, her iki tarafın veya tarafların karşılıklı olarak eşit muameleye tabi tutuldukları ve problem yaşayan tarafların gönüllülük esasına dayalı bir şekilde katılmayı talep ettikleri bir süreç şeklinde açıklanmaktadır. Bu süreç içerisinde taraflara zorlama yapılmamakta ve tarafların belirlediği çözüm şekli ile uyuşmazlıklar çözülmeye çalışılmaktadır.¹⁹⁴

Yukarıdaki tanımdan da anlaşılabilir olduğu gibi Türkiye'nin iki ülke arasında arabulucu rol oynaması ile iki ülkenin de güvenini kazandığının ve iki ülkeye eşit mesafede duracağına bu ülkeler tarafından benimsendiğini göstermektedir. Zira ülkelerden birinin, arabulucu ülkenin diğer taraf veya taraflara daha yakın durabileceğini düşünmesi halinde öne çıkan ülkeyi arabulucu olarak kabul etmemekte veya süreçten başarılı sonuç elde edilememektedir.

Türkiye'nin süreci başlatması ile birlikte Suriye ve İsrail arasındaki dolaylı görüşmeler 2004 yılında başlamış ancak İsrail'in ve Ankara'nın doğruladığı ikili temas 2007'nin şubat ayından itibaren yürütülen görüşmeler ile olmuştur. İstanbul'da sürdürülen görüşmeleri Ahmet Davutoğlu ve Feridun Sinirlioğlu sürdürmüş, görüşmelerin esasında Golan Tepeleri, bölgedeki su kaynakları, Yahudi yerleşim yerleri, Suriye'nin Hamas ve Hizbullah'a verdiği destek ve Suriye'nin İran ile olan ilişkileri üzerinde durulmuştur.¹⁹⁵ 2008 yılı boyunca görüşme trafiği sıklaşmış, Ankara ve İstanbul'da dört dolaylı görüşme gerçekleştirilmiştir. Beşinci görüşmenin İsrail'de 2009 yılında gerçekleştirilecek seçimlerinden sonra yapılması planlanmış ancak aynı yıl içerisinde İsrail'in Gazze'ye saldırması sonucunda görüşmeler askıya alınmıştır. İsrail'in Gazze saldırısına Başbakan Erdoğan sert tepki göstermiş ve iki ülke ilişkileri

¹⁹⁴ Muzaffer Ercan Yılmaz, Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü: İnsan Uyuşmazlıklarının Kaynakları ve Çözüm Paradigmaları, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2006, s. 127.

¹⁹⁵ Erdem Kaya, "Suriye Barışını Yeniden Düşünmek: Çözüm Ankara'yla Mümkün mü ?", BİLGESAM, 05.09.2008, <http://www.bilgesam.org/incele/1343/-suriye-israil-barisini-yeniden-dusunmek--cozum-ankara%E2%80%99yla-mumkun-mu-/#.WrwgMtRubIU>, (29.03.2018).

giderek kötüleşme sürecine girmiştir.¹⁹⁶ 2009 yılında Türkiye ve İsrail arasında gergin olan ilişkiler Davos krizi ile birlikte adeta kopma noktasına gelmiş bu gelişme Türkiye ve Suriye'yi birbirlerine daha fazla yakınlaştırmıştır.¹⁹⁷

Türkiye ve İsrail arasında bozulan ilişkiler Davos krizi ile sınırlı kalmamıştır. 30 Mayıs 2010 yılında Türkiye'den Gazze'ye yardım götürmek için kalkan ve içerisinde insani yardım malzemeleri taşıyan Mavi Marmara adlı geminin İsrail tarafından uluslararası sularda askeri operasyonla durdurulması sonucu 10 Türk vatandaşı hayatını kaybetmiştir. Bu gelişme Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkileri tamamen koparmış ve Suriye-İsrail arasında yürütülen arabuluculuk rolünü ortadan kaldırmıştır.¹⁹⁸

Türkiye'nin Suriye ve İsrail arasında arabuluculuk yapması birbirine güvenmeyen iki ülke olan Suriye ve İsrail açısından önemli bir olguydu. Türkiye'nin çoğunluğunun Müslüman olan bir ülke olması ayrıca Ortadoğu coğrafyası ile olan tarihi bağlarına rağmen İsrail tarafından arabulucu olarak kabul edilmesi Türk dış politikasının başarısını göstermekteydi. Sürecin başarıya ulaşmaması Türkiye'nin Suriye ile olan ilişkilerini daha fazla derinleştirmiş ayrıca sürecin sona ermesinde rol oynayan İsrail'in Gazze saldırısı ve arkasından yaşanan Davos ve Mavi Marmara olayları Türkiye'nin Arap halkları gözündeki değerini üst seviyeye taşımış ve Türkiye'yi bölgenin temel aktörlerinden biri haline getirmiştir.

2.2.3. Türkiye Suriye Arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği

Konseyi Antlaşması

Türkiye'nin Suriye ve İsrail arasında arabulucu olması sonrasında Suriye ve Türkiye'nin ilişkileri iyice yakınlaşmıştır. Bunun en net örneklerinden biri ise Beşar Esad'ın 16 Eylül 2009 yılında Türkiye'ye yaptığı ziyarette, her iki ülkenin de mevcut ilişkilerini bir üst aşamaya taşımak istediklerini beyan etmiş olmasıdır. Bunun üzerine iki ülke aralarındaki diyalog ve iş birliği sürecini stratejik bir aşamaya geçirmeye karar

¹⁹⁶ Pınar Akpınar, "Çatışma Çözümleri Perspektifinden Suriye-İsrail Meselesi", Odtü Yayıncılık, Kasım 2012, s. 231.

¹⁹⁷ Sedat Benek, "Türkiye-Suriye İlişkilerinin Sosyal Coğrafya Açısından Tarihsel Arka Planı", Gaziantep University Journal of Social Sciences, 2006, 15(1), 171-192, s. 188.

¹⁹⁸ Akpınar, a.g.e., s. 231.

vermişlerdir. Bu düzeye geçiş için gerekli olan alt yapı hazırlanarak iki ülke arasında Dış İşleri Bakanlarının katılımı ile “Türkiye-Suriye Yüksek Düzeyli Stratejik İş birliği Konseyi Antlaşması” imzalanmıştır. Bu antlaşma ile her iki ülkeden toplam on altı bakanın katılımı ile yılda en az iki kez ortak bakanlar kurulu toplanılmasına karar verilmiştir. Ortak yapılacak olan bakanlar kurulunda iki ülke arasında iş birliği yapılabilecek alanlar tespit edilip bu alanlara yönelik anlaşmalar ve protokoller yapılabilinecekti.¹⁹⁹

Bakanlar arasında yapılan görüşmeler sonucunda hazırlanan eylem planlarının hayata geçirilme kararı ise yılda en az bir kere toplanılması planlanan iki ülke başbakanlarının katılımı ile gerçekleşecek olan İş birliği Konseyi toplantısında karara bağlanacaktı.²⁰⁰ Beşar Esad’ın yapmış olduğu ziyarette konuşulan başka bir konu ise iki ülke vatandaşlarına uygulanmakta olan vize konusu olmuştur. Bu konuda Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallim ve Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ortak basın toplantısında Türkiye ve Suriye’nin iki dost ve komşu ülke olduklarını belirtmiş, Erdoğan ve Esad görüşmeleri sonrasında iki ülke arasındaki vizelerin karşılıklı olarak kaldırılmasına karar verildiğini bildirmişlerdir.²⁰¹ Bu gelişme ile komşu olan iki ülke vatandaşlarının karşılıklı ülke ziyaretlerinde rakamsal olarak büyük artışlar yaşanmasını sağlamıştır. İki ülkenin sınırında bulunan vatandaşların birçoğunun akrabalık bağı ile birbirlerine bağlı olduğu düşünüldüğünde geçiş sayılarının bir anda yükselmesi anlaşılabilen bir değerdedir.

İki ülke arasında kararlaştırılan konsey, bakanlar düzeyindeki ilk toplantısını 13 Ekim 2009 yılında Halep ve Gaziantep’te yapmış, Türkiye toplantıya Dışişleri Bakanı Davutoğlu ile birlikte 9 bakan ve farklı partilerden oluşan 29 Milletvekili ile katılmıştır. Bakanlar ve vekillerin dışında 6 vali, 6 belediye başkanı, 7 üniversite rektörü, YÖK başkanı ve çok sayıda İş adamının katılımı ile gerçekleşmiştir. İki tarafın gerçekleştirmiş olduğu toplantılarda 40’ın üzerinde protokol, proje ve anlaşma üzerinde çalışma kararı alınmış, sonuçlanması ise aralık ayında yapılması planlanan Başbakanlar

¹⁹⁹ Ayhan, a.g.e.,s. 32.

²⁰⁰ Ayhan, a.g.e.,s. 32.

²⁰¹ CNN Türk, Türkiye ile Suriye arasında vize kalktı, <https://www.cnnturk.com/2009/turkiye/09/16/turkiye.ile.suriye.arasinda.vize.kalkti/543804.0/index.html>, (30.03.2018)

Toplantısı'na bırakılmıştır.²⁰² Toplantının ardından basına verilen demeçte Davutoğlu, “iki ülkenin ekonomik entegrasyonu ve halkların kaynaşmasını sağlayacak bu anlayışın bölgeye yayılmasını umduğunu” söylemiş, yapılan iş birliğinin iki ülke ile sınırlı kalınmayacağını işaretini vermiştir. Davutoğlu, Suriye ile ilişkilerin önemine dikkat çekmek için Türkçe ve Arapça olarak “Ortak sloganımızı, ortak kader, ortak tarih, ortak gelecek; el kader, el müşterek, et tarih el müşterek, el müstakbel müşterek olarak ilan ediyorum” demiştir.²⁰³ Gerçekten de ilerleyen süreçte Davutoğlu'nun bu sözleri Suriye'yi de etkisi altına alan Arap Baharı ile birlikte, iki ülkenin tarih, kader ve geleceğinin çok yoğun bir şekilde birbiri ile iç içe geçtiğini gösterecektir.

Bakanlar düzeyindeki ilk toplantıda ele alınan konuları görüşmek üzere “Stratejik İş Birliği Konseyi 1. Başbakanlar Toplantısı” planlandığı gibi 22-23 Aralık 2009 tarihinde Şam'da gerçekleştirilmiştir. Bu toplantı Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ile Suriye Arap Cumhuriyeti Başbakanı Muhammed Naci Otri eşbaşkanlığında gerçekleştirilmiştir.²⁰⁴ Toplantı sonucunda iki ülke arasında siyasi, güvenlik, sağlık, tarım, ticaret, enerji, ulaştırma, su, eğitim, bilim, kültür ve çevre konuları başta olmak üzere 50 ayrı antlaşma ve iş birliği protokolü imzalanmıştır.²⁰⁵ Bu anlaşmalar arasında sembolik değeri ve karşılıklı güvenin temsil edildiği anlaşma ise “Asi Dostluk Barajı Projesi”dir. Bu proje 6 Şubat 2011 yılında iki ülkenin başbakanlarının katılımı ile gerçekleştirilen temel atma töreni ile hayata geçirmeye çalışılmıştır. Barajın yapılış amacı sulama, selden koruma ve elektrik üretimi sağlamadır.²⁰⁶

Suriye ve Türkiye arasında çözülemeyen su sorununun bittiğine dair bir örnek olacak olan Asi Dostluk Barajı tamamlandığında uzmanlar tarafından yapılan hesaplamalara göre 8000 hektarlık tarım arazisinin sulanması, birçok yerleşim yerinin sel tehdidinden korunması ve yılda yaklaşık 16 GWh enerji üretilmesi

²⁰² Ataman, a.g.e., s.48.

²⁰³ Ayhan, a.g.e., s.32.

²⁰⁴ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Türkiye-Suriye YDSİK 1. Toplantısı Ortak Bildirisi, http://www.mfa.gov.tr/turkiye---suriye-ydsik-1_toplantisi-ortak-bildirisi_-22-23-aralik_-sam.tr.mfa, (01.04.2018).

²⁰⁵ Duran, a.g.e., s.512.

²⁰⁶ Ataman, a.g.e., s.48.

planlanmaktaydı.²⁰⁷ Suriye’de iç savaş koşullarının yaşanması 2011 yılında temeli atılan baraj inşaatındaki ilerlemeyi durdurmuştur.

Aynı toplantıda Arap-İsrail meselesinin geleceği, Doğu Kudüs’ün durumu, Irak’ın içerisinde bulunduğu durumdaki geleceği, Ortadoğu’nun nükleer silahlardan arındırılması ve bölgesel güvenlik ve istikrarın korunması konuları da görüşülmüştür.²⁰⁸

2-3 Ekim 2010 tarihinde YDSİK Bakanlar 2. Toplantısı Suriye’nin Lazkiye kentinde yapılmıştır. Toplantıda ikili ilişkileri güçlendirmek için bir dizi anlaşmaya varılmıştır. Bu toplantıya Türkiye’den Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile birlikte İçişleri Bakanı Beşir Atalay, Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül ve Enerji Bakanı Taner Yıldız’ında aralarında bulunduğu 12 bakan katılmıştır. Toplantıda daha önce imzalanan anlaşmaların uygulaması gözden geçirilmiş, Gaziantep ve Halep arasına hızlı tren hattı kurulacağı bildirilmiştir.²⁰⁹

20-21 Aralık 2010 tarihinde Ankara’da düzenlenen Başbakanlar 2.Toplantısında ise 11 yeni anlaşmanın imzalandığı duyurulmuş, iki ülke arasında ticaretin arttırılması amacı ile Nusaybin ve Kamışlı arasına gümrük kapısı açılması kararlaştırılarak ortak bir bankanın kurulmasına karar verilmiştir. İki ülke sosyal hizmetler, elektrik enerjisi üretim ve dağıtımını, emlak, çevre koruma ve imar alanlarında anlaşmalar yapmışlardır.²¹⁰

Beşar Esad, ülkesinin ekonomik olarak kalkınmasının sınır komşusu ve aynı zamanda Suriye’nin Batı’ya açılan kapısı olan Türkiye’den geçtiğini fark etmiş, Türkiye ile ilişkilerini geliştirmeyi tercih etmiştir. YDSİK’in etkisi ile iki ülke arasındaki ticaret hacmi belirgin bir şekilde artmıştır. 2010 yılı ticaret verilerine bakıldığında Türkiye ve Suriye arasındaki ticaret hacmi %30 artarak 2,5 milyar dolar düzeyine çıkmıştır.²¹¹

²⁰⁷ Ataman, a.g.e., s.48.

²⁰⁸ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Türkiye-Suriye YDSİK 1. Toplantısı Ortak Bildirisi, http://www.mfa.gov.tr/turkiye--suriye-ydsik-1-toplantisi-ortak-bildirisi_-22-23-aralik_-sam.tr.mfa, (01.04.2018).

²⁰⁹ Amerikanın sesi, Türkiye-Suriye Arasında Stratejik İşbirliği Konseyi Toplantısı, 03 Ekim 2010, <https://www.amerikaninsesi.com/a/turk-ve-suriyeli-bakanlar-bir-dizi-anlama-mzalad-104251439/887841.html>, (01.04.2018)

²¹⁰ Ataman, a.g.e., s.49.

²¹¹ Murat Yorulmaz, “Suriye Krizinin Türkiye’nin Değişen Güvenlik Algısına Etkisi”, Uluslararası Politikada Suriye Krizi, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: 2016, s. 472.

Türkiye ise Suriye ile ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirerek özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan şehirlerinin ekonomisini canlandırmış, Suriye ile vizelerin kaldırılması ve sınır ticaretinin gelişmesi ile bölge ekonomisinde hissedilen derecede bir gelişme sağlanmıştır. Bu durum dolaylıda olsa bölgeden büyük şehirlere olan göçü engellediği gibi bölgeye yeni yatırım imkânları sağlamıştır. Siyasi alanda ise Türkiye ve Suriye, Irak ve Filistin'de yaşanan gelişmeler karşısında ortak hareket ederek bölgeye etki etme güçlerini arttırmışlardır.

Türkiye ve Suriye ikili ilişkilerdeki bahar havası, Türkiye'nin uzun süredir uğraşmak zorunda kaldığı PKK terör örgütünün Suriye'de yuvalanmaya çalışmasını engellemiş ve PKK'nın militan kadrosunun birçoğunun Suriyeli olduğu düşünüldüğünde iki ülke ilişkilerinin gelişmesi terör örgütüne ağır bir darbe indirmiştir.

Bu gelişmelerin dışında Davutoğlu'nun 13 Ekim 2009 yılında YDSİK Bakanlar Kurulu ilk toplantısında söylemiş olduğu *“iki ülkenin ekonomik entegrasyonu ve halkların kaynaşmasını sağlayacak bu anlayışın bölgeye yayılmasını umduğunu”* sözlerini kısa vadede hayata geçirmiştir. 9-10 Haziran 2010 tarihinde İstanbul'da düzenlenen Türk-Arap İş birliği Forumu (TAİF)'nun üçüncü toplantısında Türkiye, Suriye, Lübnan ve Ürdün arasında Yüksek Düzeyli Dörtlü İş birliği Konseyi kurulmuştur. Ülkeler arasında varılan anlaşma ile serbest dolaşım ve serbest ticaret alanlarında iş birliğine gidilmiştir.²¹² Bu dört ülke arasında serbest dolaşım ve serbest ticaret dolaşımı dışında siyasi, kültürel ve ekonomik alanlarda daha fazla iş birliği yapılması kararlaştırılmıştır.²¹³

Türkiye'nin bölgeye yönelik başlatmış olduğu ekonomik ve serbest dolaşım hamlesi Suriye ile başlamış, ardından içerisine Ürdün ve Lübnan'ı da almıştır. Bunun dışında 2011 yılında Türkiye; İran, Suriye ve Irak ile ortak vize uygulamasına başlamış bu uygulama “Şamgen” olarak adlandırılarak AB'ye nazire yapılmıştır. Türkiye'nin bölgede başlattığı hamleler düşünüldüğünde geleceğe yönelik nihai hedefinin Ortadoğu bölgesinde AB tarzı bir entegrasyona gitmek olduğu düşünülebilirdi.

²¹² Ataman, a.g.e.,s.49.

²¹³ Duran,a.g.e., s.512.

2.2.4. Ticaretin Rakamlar ile İlişkilere Yansıması

Türkiye'nin Suriye ile ekonomik ilişkileri kuşkusuz siyasi ilişkilerden bağımsız değerlendirilemez. Bu açıdan bakıldığında iki ülke arasında yaşanan siyasi ilişkilerin gergin olduğu 80'li ve 90'lı yıllarda ekonomik ilişkilerinde belirli bir düzeyde kaldığı gözlemlenirken özellikle Ak Parti dönemi sonrası Ahmet Davutoğlu'nun Suriye'ye yönelik başlattığı siyasi hamleleri, ekonomik sonuçlar doğurmuştur. Gelişen ekonomik ilişkiler yine aynı aktör olan Ahmet Davutoğlu döneminde Arap Baharı'nın Suriye'ye etki etmesi ile birlikte 2012 yılında dip yapmıştır. Bütün bu gelişmeler çerçevesinde ülkelerin sahip olduğu makroekonomik görünüm aşağıda gösterildiği gibidir.

Tablo 1: Türkiye'nin Suriye ile gerçekleştirmiş olduğu Dış Ticaret oranları (Milyon \$)

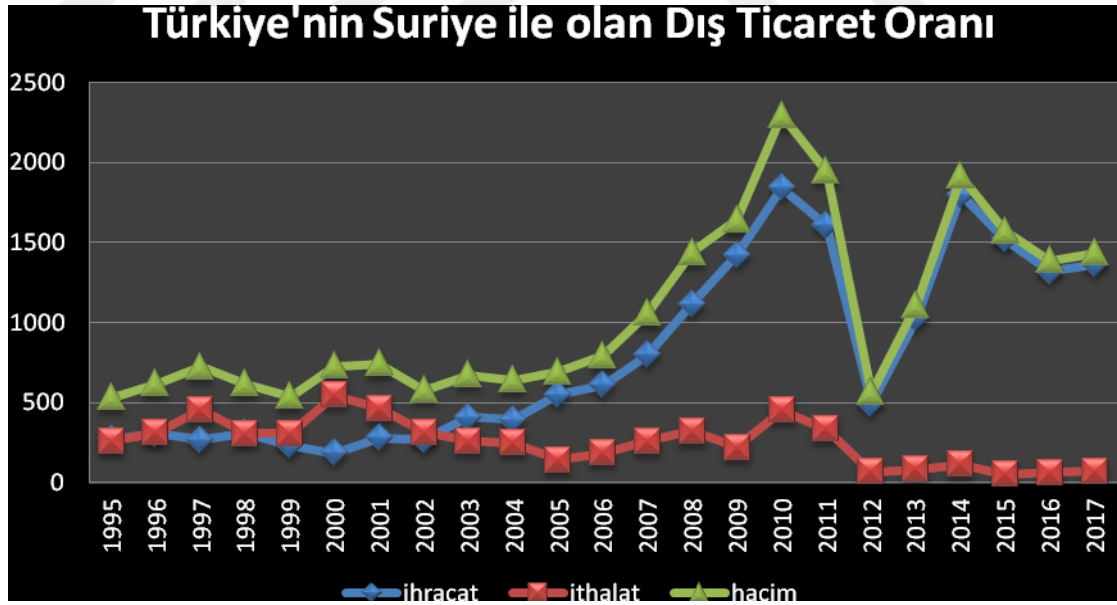
YIL	İHRACAT	İTHALAT	HACİM	DENGE
1995	272	258	530	14
1996	307	311	618	-4
1997	268	456	724	-188
1998	309	308	617	1
1999	232	307	539	-75
2000	184	545	729	-361
2001	281	463	744	-182
2002	266	314	580	-48
2003	410	261	671	149
2004	394	247	641	147
2005	551	142	693	409
2006	609	187	796	422
2007	797	259	1056	538
2008	1.115	323	1438	792
2009	1.421	221	1642	1200
2010	1.844	452	2296	1392
2011	1.609	336	1945	1273
2012	497	67	564	430
2013	1.024	84	1108	940

2014	1.800	115	1915	1685
2015	1.522	51	1573	1471
2016	1.321	65	1386	1256
2017	1.363	70	1433	1293

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu:2018.

Tablo 1’de görüldüğü üzere 1996 ve 2002 yılları arasında Türkiye’nin Suriye ile olan ticaret dengesi Türkiye aleyhine açık vermekte yani Türkiye’nin Suriye’ye satmış olduğu ürünler almış olduğu ürünleri karşılayamamaktadır. İki ülke arasında ticaret hacmi ise 2007 yılına kadar yatay bir seyir izlerken 2007 yılından sonra yükseliş göstermiş ve ekonomik kapasite ikiye katlanmıştır. İki ülke arasındaki ticaret hacminin artmasında en önemli etmenlerden biri ise 2007 yılından yürürlüğe giren ve iki ülke arasında serbest ticaret alanı oluşturan antlaşmadır. 2007 yılının devamında ise dünyada etkili olan 2008 küresel ekonomik krizin Suriye’yi çok fazla etkilememiş olması Türkiye ile olan ithalatının artmasının devam etmesine sebebiyet vermiştir.²¹⁴

Grafik 1: Türkiye’nin Suriye ile olan Dış Ticaret Oranı

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu:2018.

²¹⁴ Abidin Öncel, Mehmet Akar, “2000 Sonrası Türkiye-Suriye İlişkilerinin Türkiye Dış Ticaretine Yansımaları”, Bilgi Dergisi, 2015 Yaz, 69-95, s.88.

Grafik 1’de görüldüğü üzere Türkiye 2002 sonrasında Suriye ile ekonomik ilişkilerinde ithalatçı olmaktan ziyade ihracatçı olma konumuna yükselmiştir.²¹⁵ 2012 yılında yaşanan keskin düşüşün nedeni ise Suriye’nin Arap Baharı’ndan etkilenmesi ve ülke içerisinde iç çatışmaların başlamış olmasıdır. Türkiye, Beşar Esad’ı demokratik adımlar atması ve halkın isteklerine karşılık vermesi konusunda ikna etmeye çabalamış ancak karşılık alamamıştır. Türkiye’nin tüm uyarılarına rağmen Esad’ın ülke içerisinde başlayan gösterileri şiddet yolu ile bastırmaya çalışması Türkiye’nin tepkisine neden olmuş ve 2011 yılının kasım ayında Suriye’ye çeşitli yaptırımlar uygulamıştır. Bu yaptırımlardan ekonomik alanı ilgilendirenlerden biri ise Cilvegözü, Karkamış ve Öncüpınar sınır kapılarının geçici olarak yolcu ve ticari geçişlere kapatılmasıdır.²¹⁶ Bu gelişmeler sonrasında Türkiye’nin 2012 yılı ihracatı bir önceki yıl ile kıyaslandığında %70 ithalatı ise %80 azalma göstermiştir.²¹⁷

2014 yılı itibarıyla Suriye’ye ihracat tekrardan toparlanmıştır ancak bu toparlanma sadece ihracat kaleminde gerçekleşmiş ithalat ve diğer sektörde herhangi olumlu bir gelişme yaşanmamıştır. İhracatta yaşanan toparlanma kriz devresinde olan iki ülke ilişkilerinin gelişmesinden dolayı değil, savaş ekonomisi ile açıklanabilecek bir durum olabilir. Üretim kapasitesi kalmayan Suriye’de, iç savaş nedeni ile halkın ihtiyaçlarının bir bölümü tekrardan Türkiye aracılığı ile sağlanmıştır.

Suriye Krizi’nin yaşanması iki ülke arasındaki sürekli artan ticaret hacmini derinden etkilemiş ve daha fazla gelişme potansiyeli olan ekonomik ilişkileri henüz başında yara almıştır. Suriye Krizi, Türkiye’nin sadece Suriye ile olan ticaretini etkilememiş, 11 Ortadoğu ülkesine Suriye sınırından yapılan ihracatı da etkilemiştir. Suriye ve Ortadoğu ile ticaretin olumsuz olarak etkilenmesi en fazla Türkiye’nin sınır illeri olan Hatay, Adana, Gaziantep, Kilis, Şanlıurfa ve Mardin’i etkilemiş bu illerde ticaret oldukça azalmış hatta durma noktasına gelmiştir.²¹⁸

İki ülke arasında yaşanan siyasi kriz ticareti etkilemiş ve dış ticaret hacminde düşüş meydana gelmiştir. İlişkiler sadece siyasi ve ticari olarak etkilenmemektedir.

²¹⁵ Öncel, Akar, a.g.e., s.89.

²¹⁶ Emre Bulut, “Türkiye’nin Suriye ile Dış Ticaretindeki Gelişmeler”, KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, http://www.ktu.edu.tr/dosyalar/sbedergisi_fa04e.pdf, (09.04.2018)

²¹⁷ İhsan Karakoyun, Ayşegül Özbek, Erhan Demircan, “Suriye Krizinin Türk Dış Ticaretine Etkisi”, Türk İdare Dergisi, Sayı 477, s. 234.

²¹⁸ Karakoyun, Özbek, Demircan, a.g.e., s.226-236.

2009 yılında iki ülke vatandaşları arasında vizelerin kaldırılması kararı, turizm hareketliliğini arttırmış ve bu da dolaylı olarak turistik şehirlerin ticaretlerine yansımıştır; ancak yaşanan iç savaş birçok alana sirayet ettiği gibi turizm alanını da olumsuz etkilenmiştir.²¹⁹

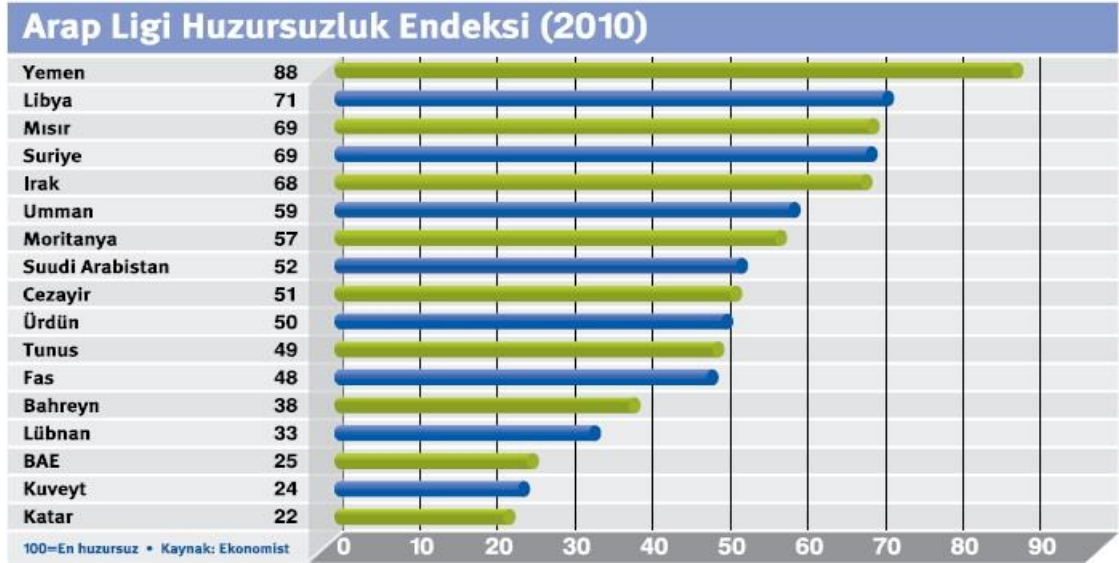
²¹⁹ İsmet Göçer, Sertan Çınar, “Arap Baharı’nın Nedenleri, Uluslararası İlişkiler Boyutu ve Türkiye’nin Dış Ticaret ve Turizm Gelirlerine Etkileri”, KAÜ İİBF Dergisi, Cilt:6, Sayı:10, 2015, s.59.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAP BAHARI, SURİYE İÇ SAVAŞI VE TÜRKİYE SURİYE İLİŞKİLERİ

3.1. Arap Baharı'nın Suriye'de Ortaya Çıkma Nedenleri

Arap Baharı kavramı 2010 yılında Tunus'ta başlayan ve günümüze kadar etki eden bazı Arap devletlerinde yaşanan halk hareketlerine verilen genel addır. Ortadoğu ülkelerinin birçoğunda yaşayan halklar demokrasi dışı yönetim şekilleri ile yönetilmekte ve yönetimde söz sahibi olamamanın yanı sıra ülkelerin elde ettiği ekonomik refahtan pay alamamaktadır. Bu ülkelerde yaşanan yolsuzluklar, gelir dağılımındaki adaletsizler ve halk tarafından meşru görülmeyen yönetim şekilleri, ülkelerin istikrarlı bir seyir izlemesinin önünde duran en büyük olumsuzluklardır.

Arap Ligi Huzursuzluk Endeksi²²⁰

Arap ülkelerinin birçoğunda halkların yönetimlere karşı huzursuzluklar mevcuttur. Yukarıdaki endekste görüldüğü gibi 2010 yılında yayınlanan huzursuzluk endeksi en yüksek olan ülkelerde ileriki tarihlerde halk ayaklanmalarının yaşanması,

²²⁰ Gökhan Bacık, "Arap Baharı'ndan Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın Geleceğine Bakmak", Çerçeve Dergisi, Yıl:20, Sayı:57, Aralık:2011, s. 17.

tesadüf olarak görülmemesi gereken bir olgudur. Bu ülkelerdeki huzursuzluğun temeli ekonomi kaynaklıdır.

Halk arasındaki huzursuzluk Arap Baharı'nın fitilini ateşlemiş ve birbiri ardına isyan dalgaları tüm Ortadoğu'yu sarmıştır. Halk ayaklanmalarının ilk çıkış noktası ise Tunus olmuştur. Üniversite mezunu olan ancak ülkedeki işsizlik nedeni ile iş bulamamış olan Tunuslu Muhammed Bouazizi, seyyar satıcılık yaparak geçimini sağlamaktaydı; ancak polisler tarafından tartaklanarak seyyar tezgâhına el konulmuştu. Bu gelişme karşısında çaresiz kalan Bouazizi, 17 Aralık 2010 tarihinde bulunduğu ilin valilik binası önünde kendisini ateşe vermiştir. Bu olay kısa süre içerisinde sosyal medya üzerinden tüm halkı etkilemiş, özellikle daha fazla özgürlük isteyen genç nesil, sosyal medya üzerinden örgütlenerek yönetimi protesto etmeye başlamıştır. Ülkeyi uzun süredir yöneten Zeynel Abidin bin Ali, halka ekonomik ve sosyal reformlar yapacağı vaadi vermesine rağmen halk hareketi sona ermemiş, bunun üzerine Bin Ali 14 Ocak 2011'te ülkeyi terk ederek Suudi Arabistan'a kaçmıştır.²²¹ Tunus'ta başlayan halk ayaklanması "Arap Baharı" olarak adlandırılan ve tüm Arap ülkelerini tedirgin eden sürecin fitilini ateşlemiştir. Nitekim Tunus'ta başlayan süreç, sırası ile Mısır, Libya, Suriye'yi derinden etkilerken Cezayir ve Fas zayıf isyan dalgaları ile karşılaşmıştır.

Suriye'de Arap Baharı'nın zeminini hazırlayan gerekçeler ise, ülkenin Hafız Esad Yönetimi'nden isyanların başladığı güne kadar rejimin belirli bir elit grubun elinde bulunması ve bu elit grubun ülke nüfusunun %13'ünü oluşturan Nusayri bir guruptan oluşması kaynaklıdır. Sünni ve Nusayri nüfus arasındaki tarihsel çekişme Fransız yönetimine dayanmakta, ordu içerisinde etkin olan Sünni subayların zaman içerisinde tasfiyesi ve yerlerini Nusayrilerin alması, Baas Partisi ile birlikte Sünniler gözünde Baas yönetimindeki Nusayrilerin baskıcı ve İslam karşıtı görünmelerine neden olmuştur. Bunun dışında Esad ailesi, kontrolünü kaybetmemek adına Nusayri nüfusun dışında zengin ve tacir olan Sünni kesimin bir kısmı ile iyi ilişkiler kurarak rejim karşıtı olmalarını engellemiştir. Görüldüğü üzere Esad ailesi ekonomiyi bir araç olarak kullanmıştır. Ekonomide önemli bir yer tutan kamu sektörünün hantal yapısı, bölgeye yönelik popülist politikalar neticesinde ülkenin gücünü aşan askeri harcamaların

²²¹ Doğan Şafak Polat, "Arap Baharı ve Suriye Savaşı", Uluslararası Politikada Suriye Krizi, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: 2016, s. 138

yapılmasına neden olmuş, ekonomik yozlaşma ve yolsuzluklar ile ülke ekonomisi her geçen gün daha kötü bir hal almıştır.²²²

Esad ailesi ülkenin kontrolünü iyice eline almak için 1962 yılında başlatılan Olağanüstü Hal (OHAL) durumu ile ülkeyi idare etmiş ve halk ayaklanmalarının başladığı güne karar ülkeyi OHAL ile yönetmiştir. Suriye’de OHAL uygulanış biçimi ise insan haklarına pek riayet eden örnekler sunmamıştır. Suriye güvenlik güçleri herhangi bir tutuklama emri olmadan insanların hapse atılmasına ve işkence edilmesine sebebiyet vermiştir. Bu uygulamalar toplumda huzursuzluk yaratırken sosyal medya ve internet ile birlikte, insanların muhalif düşüncelerini yaymak için sosyal medya araçları kullanmaya başlaması Esad’ı tedirgin etmiştir. Bu nedenle 2007 yılında Esad, Facebook’u yasaklamıştır.²²³

Arap Baharı tüm Ortadoğu’yu sarmışken Suriye’nin bundan etkilenmemesi beklenemezdi zira Arap Baharı’nın temel dinamikleri ile Suriye’de halkın içerisinde bulunduğu durum benzerlik göstermekteydi. Buna rağmen Suriye’de yaşanan protestoların nedenlerinin bir kısmı ekonomik gerekçelerden kaynaklı olan işsizlik ve ekonomik krizler olsa da asıl tepki gösterilen konular siyasi özgürlükler ve 1963’ten bu yana devam eden olağanüstü hal yasasının yürürlükte olmasıydı.²²⁴ Olağanüstü hal yasası ülkede yaşanan birçok problemin kaynağını teşkil etmekteydi.

Arap Baharı’nın birçok ülkede halk hareketleri başlatması karşısında Beşar Esad, 31 Ocak 2011 tarihinde Wall Street Journal Gazetesine verdiği röportajda Arap Baharı’nın görüldüğü ülkelerdeki halk protestolarının yöneticilere yeni bir şey anlattığını ve Arap yöneticilerin halkın taleplerini yerine getirmek için daha fazlasını yapmaları gerektiğini söylemiştir.²²⁵ Esad yaptığı açıklamada Tunus, Mısır, Yemen gibi halk hareketlerinin yaşandığı ülkelerde reform gerekliliğinden söz ederken kendi ülkesini bu kapsam içerisinde görmemiş ve Suriye’de benzer olayların yaşanabileceği

²²² Yağmur Şen, “Suriye’de Arap Baharı”, Yasama Dergisi, 2013, Sayı: 23, ss.54-79, s. 60-61.

²²³ Çağatay Özdemir, “ Suriye’de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler mi?”, Bilgi(33), 2016 Kış, s. 93.

²²⁴ Cenap Çakmak, Mustafa Yetim, Fadime G. Çolak, “Orta Doğu’da Devrimler ve Türkiye”, Orta Doğu’da Değişim ve Türkiye, Atilla Sandıklı, Erdem Kaya, BİLGESAM Yayınları, İstanbul: 2014, s.136.

²²⁵ The Wall Street Journal, Interview With Syrian President Bashar al-Assad, 2011, <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748703833204576114712441122894>, (21.04.2018)

ihtimalini kavrayamamıştır. Esad'ın bu hatası kısa bir süre sonra Suriye'de büyük bir karmaşaya neden olacaktı.

Arap Baharı'nın Suriye'de etkisini hissettirmesi 15 Mart 2011 tarihinde Dera şehrinde olmuştur. Şehirde bulunan öğrencilerin okul duvarlarına “halk rejimin değişmesini istiyor” yazılarını yazması sebebi ile tutuklanmış ve tutuklu kaldıkları süreçte ağır işkenceye maruz kalmışlardı. Buna karşılık öğrencilerin aileleri tutuklamaları ve çocuklarının işkence görmesini protesto etmiş ancak güvenlik güçlerinin ailelere şiddet ile karşılık vermesi sonucunda 4 sivil vatandaş hayatını kaybetmiştir.²²⁶ Bu olay üzerine gösteriler kitlesel bir hal almıştır.

Suriye'nin Dera kentinde başlayan protestolar ülkede bulunan Esad karşıtı muhalifleri cesaretlendirmiş, muhalifler Dera'da başlayan protestoları birçok kente yaymışlardır. Dera'da yaşanan olayın hemen ardından 18 Mart günü cuma gününe denk gelmekteydi. Cuma namazı çıkışında halkın tepkisi merak edilmekteydi. Cuma namazı çıkışı Şam, Halep, Lazkiye, Hama, Humus gibi birçok şehirde Suriye tarihinde son yıllarda görülmeyen oranda büyük protestolar yaşanmıştır. Protestolar sırasında güvenlik güçleri olaylara çok sert bir biçimde müdahalede bulunmuş, bazı protestocular hayatlarını kaybetmiştir. Bu olaylarda hayatını kaybedenler için ertesi gün cenaze töreni düzenlemiş ve bu törenlerin sonrasında da çeşitli olaylar yaşanmıştır. Bu olayların ardından Suriye'de Arap Baharı'nın fitili ateşlenmiştir.²²⁷ Çoğunluğunu Sünni nüfusun oluşturduğu Dera kentindeki protesto gösterileri nedeniyle 25 Nisan'da Esad rejimi kenti kuşatma altına almıştır. Bu davranış sonrası uluslararası kamuoyunun dikkati Suriye'ye yönelmiştir. Dera'da başlayan gösterilerin Hama, Humus ve Lazkiye'de görülmesi üzerine Esad rejimi şiddete başvurmuş ve iç savaş tartışmaları yaratmıştır. Dera kentinin kuşatılması ve protestoculara karşı orantısız kuvvet kullanılması sebebi ile Baas Partisi'nden 200'e yakın üye istifa etmiştir.²²⁸

Beşar Esad Yönetimi, Suriye'de halk hareketlerinin başlangıcında olayları ciddiye almamış ve bu hareketi gerçekleştirenler için “emperyalist güçlerin kuklası teröristler” tabirini kullanmıştır. Ülkede yaşanan protesto gösterileri gün geçtikçe

²²⁶ Ataman, a.g.e., s.25.

²²⁷ Köylü, a.g.e., s. 207-208.

²²⁸ Umut Koldaş, Nur Köprülü, “Arap İntifadası mı?: Arap Dünyasındaki Toplumsal Hareketlerin İçsel, Bölgesel ve Uluslararası Dinamikleri”, Akademik Orta Doğu, Cilt 6, Sayı 1, 2011, s. 34.

büyümüş ve önlenemez bir hal aldığında Esad ülkede çeşitli reformlar yapılacağını ilan ederek protestoları dindirmeye çalışmıştır. Yapılan reformlara göre askerlik süresi 21 aydan 18 aya indirilmiş, Dera valisi görevden alınmış, kısmi af ilan edilmiş ve yönetim kadrolarında değişikliğe gidileceği belirtilmiştir. Olağanüstü hal'in kaldırılarak yeni bir anayasa yapılacağı, yolsuzluklarla mücadelede etkin mekanizmalar kurulacağı söylenmiş, olayların yatışması için 260 tutuklu serbest bırakılarak yıllardır vatandaşlık hakkı verilmeyen Kürtlere vatandaşlık hakkı verilmiştir.²²⁹

Suriye'de yaşanan olaylara bakıldığında Suriye halkı Arap Baharı'nın etkisi ile gösterilere başlamış ve başlangıçta ülkede yaşanan sıkıntılara dikkati çekmek istemiştir. Bu amaç doğrultusunda halk protestoların başlangıcında Esad'dan reform talep etmiştir. Ancak bunun karşılığında yönetimin şiddet kullanarak cevap vermesi üzerine halk Esad iktidarının devrilmesini talep etmeye başlamıştır. Esad'a bağlı güvenlik güçlerinin halk gösterilerinde aşırı şiddet kullanması üzerine Suriye'de halk ile Baas rejimi arasındaki bağ tamamen kopmuş, halk Esad'ın devrilmesini de yeterli göremeyerek ülkede yaşanan katliamların sorumluları olarak gördükleri Esad ve ona bağlı Baas mensuplarının cezalandırılmasını istemektedir.²³⁰

3.2 Türkiye'nin Suriye ile İlişkilerinin Değişme Süreci

Türkiye, Ortadoğu bölgesine yönelik Davutoğlu ile başlattığı politikaların karşılığını almaya başlamışken Arap Baharı ile birlikte birçok politikasını değiştirmek zorunda kalmıştır. Türkiye'nin Arap Baharı'na kadar Ortadoğu bölgesindeki en yakın olduğu ülkelerin başında Suriye gelmekteydi; ancak Arap Baharı'nın Suriye'de kendisini hissettirmesi ile birlikte Suriye'ye yönelik Türk dış politikası ikilemde kalmış, Suriye'de yaşanan halk ayaklanmasının başladığı tarihte Esad ile iyi olan ilişkilerini bozmak istememiş ve temkinli adımlar atmıştır. Esad'ın halk hareketlerine şiddet kullanarak cevap vermesi ve dünyanın birçok ülkesi tarafından kınanması sonucunda Türkiye'nin de tavrı değişmiş ve Esad'a karşı bir duruş sergilemiştir. Ortadoğu'da Mısır ve Libya gibi ülkelerin Arap Baharı sonucunda yönetim değişikliğine gitmesi

²²⁹ Polat, a.g.e., s. 142.

²³⁰ Şöhret, a.g.e., s. 78.

Türkiye'nin Esad'ı destekleme veya karşısında durma konusunda kararsızlık yaşamasına neden olmuştur zira Batı'lı ülkelerin desteği ile Mısır ve Libya gibi ülkelerde yönetimin değişmesi Ortadoğu'da yeni bir düzenin ortaya çıktığı görüşünü hâkim kılmış ve Suriye'deki Esad Yönetimi'nin ömrünün de kısa olacağı varsayılmıştır. Türkiye yeni düzenin oyun kurucusu olma isteği ile Suriye politikasında bir seçim yapmaya karar vermiş ve Esad'ın karşısında konumlanmıştır.

27 Haziran 2011 yılında gerçekleşen G-20 zirvesinde Erdoğan ve Obama görüşmesi sonucunda Türkiye tavrını net bir şekilde ortaya koyarak Esad rejimi karşısında konumlanmış ve Esad Yönetimi'ne karşı olan söylemlerini daha keskin bir dil kullanarak paylaşmıştır. Esad'a karşı olan yumuşak söylemler "Zalim Esad" olarak değişmiş ve uluslararası alanda Suriye'ye yaptırım kararlarına olumlu sinyaller verilmiştir. Esad'ın devrilmesi için ise Türkiye'de muhaliflerden oluşan iki temel kurum kurulmuştur. Bu kuruluşlardan ilki silahsız muhalefeti temsil etmesi amaçlanan Suriye Ulusal Konseyi ikincisi ise silahsız muhalefete karşı yapılacak saldırılarda onları korumayı amaç edindiğini iddia eden ve Esad'ın devrilmesini amaçlayan Özgür Suriye Ordusudur.²³¹

3.2.1. Esad ile İkna Görüşmeleri

Türkiye, Suriye'deki halk hareketlerinin başlamasının ardından ilk tepkisini 25 Mart 2011'de göstererek, Suriye'de yaşananların kaygı verici olduğunu ancak Esad'ın reform konusundaki sözlerinin desteklendiğini bildirmiş, reformlar konusunda gerekli yardımların yapılabileceğini iletmıştır.²³² Bu açıklamanın yapıldığı gün Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) Müsteşarı Hakan Fidan ve Devlet Planlama Teşkilatı (DTP) Müsteşarı Kemal Madenoğlu, basına yapılan açıklamayı bizzat Suriye'ye giderek Suriye yönetimine iletmıştır ayrıca Suriye basınına göre Türkiye reformların uygulanması için

²³¹ Ömer Göksel İşyar, Türk Dış Politikası Sorunlar ve Süreçler, 1.Baskı, Bursa: Dora Basım Yayın,2017, s. 487.

²³² Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, No:209 15 Eylül 2011 Türkiye'ye Sığınana Suriyeli Vatandaşlar Hk., http://www.mfa.gov.tr/no-209_-turkiye_je-siginan-suriyeli-vatandaslar-hk_-basin-aciklamasi.tr.mfa, (24.04.2018).

Suriye'ye 180 milyon Euro kredi vermeyi teklif etmiştir.²³³ Bu açıklamanın ardından kısa bir süre sonra dönemin başbakanı olan Erdoğan açıklamada bulunarak Esad ile iki kez görüşüğünü, Esad'ın Türkiye'nin önerileri ve Suriye'deki reform gerekliliğine hayır demediğini açıklamıştır. Nisan ayına gelindiğinde ise Suriye'de şiddet olayları artmış ve Esad'ın ülkeyi kontrolü daha zor bir hal almıştır. Bu ay içerisinde Erdoğan, Esad ile telefon görüşmesi yapmış, bu görüşmenin ardından Erdoğan Şam'a özel temsilcisini yollama kararı almıştır. Yine nisan ayı içerisinde Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Selçuk Ünal, Türkiye'nin Suriye'ye uygulanması düşünülen yaptırımlar konusuna sıcak bakmadığını belirtmiştir. Bu dönemde özellikle Batı ülkelerinin Suriye'de yaşanan olaylara karşı Esad'ın muhaliflere şiddet kullanmasına sert tepki göstermiş olmasına ve çeşitli konularda yaptırım uygulanmasının düşünülmesine rağmen Türkiye Esad ile olan ilişkilerini bozmamaya özen göstermiş ve bu süreçte temkinli davranmaya çalışmıştır.²³⁴

29 Nisan tarihinde ise Esad'ın şiddetinden kaçan Suriyeli mültecilerin ilk kafilesi Türkiye'ye gelmiş, ilk kafiledeki sayı 250-300 kişi civarında bir gruptan meydana gelmiştir. Gelen ilk kafile Hatay ilinde kurulan çadır kentlerde ağırlanmıştır.²³⁵ İlerleyen süreçlerde mülteci sayısının her geçen gün artması ve Türkiye'nin beklediği oranın çok üzerinde gerçekleşmesi de Suriye yönetimi ve Esad'a olan bakış açısını değiştirecekti.

10 Mayıs 2011 tarihinde ise Başbakan Erdoğan, Suriye'yi dış politika konusu olarak görmediklerini, Türkiye'nin iç politika konusu olarak gördüklerini belirtmiştir.²³⁶ Bu açıklamadan anlaşılacağı üzere Türkiye, Suriye ile olan ilişkilere farklı yaklaşmakta ve Suriye'de yaşananları iki ülkenin çıkarlarına tehdit olarak görmekteydi. İki ülke arasındaki ilişkileri ayakta tutma çabalarına rağmen Esad'ın tutumu ve artan uluslararası baskı bunu pek mümkün kılmayacaktı.

Türkiye ve Suriye ilişkilerinin en önemli dönüm noktası 9 Ağustos 2011 yılında gerçekleşen Ahmet Davutoğlu ve Beşar Esad görüşmesidir. Başbakan Erdoğan'ın

²³³ Hürriyet, Mit Müsteşarı Şam'da, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/mit-mustesari-sam-da-17664271>, 29.04.2011, (24.04.2018)

²³⁴ Mehmet Turan Çağlar, "2011 Sonrası Türkiye-Suriye ilişkileri ve Suriye-Türkiye Krizi", Lisansüstü Seminer Çalışmaları, <http://www.tdpkrizleri.org/images/pdfmakaleler/TDP-Turan-Final1.pdf>, s. 3-4.

²³⁵ Köylü, a.g.e., s. 281.

²³⁶ Çağlar, a.g.e., s. 4.

yetkilendirmesi ile Davutoğlu Şam'a ziyaret gerçekleştirmiş, bu ziyaret yaklaşık 6 saat sürmüş ve içerikte Davutoğlu, Esad'a Cumhurbaşkanı Gül'ün yazılı, Başbakan Erdoğan'ın ise sözlü mesajlarını iletmiştir. Görüşmeye rağmen Suriye hükümeti Türkiye'nin ülkedeki siyasal ve toplumsal istikrar sağlama çabalarını karşılıksız bırakmıştır.²³⁷ Esad görüşmede Türkiye'nin telkinlerine olumlu yanıt vermiş 10 Ağustos 2011'de Suriye ordusuna ait tankları Hama'dan çekmiş ancak tanklar aynı günün akşamı yeniden Hama'ya girmiştir. Bunun üzerine 11 Ağustos 2011'de Erdoğan açıklama yapmış, yapılan açıklama ile Türkiye ve Suriye ilişkilerin yeni bir boyuta girmeye başlamıştır. Açıklamada Erdoğan *“Ben lafı eğip bükmeyi sevmem, samimi bir ifadeyi burada kullanmak istiyorum. Deniz tükenmektedir, bu yol çıkmaz sokaktır. Dökülen kan, halkınızla aranızdaki bağı kopartıyor. Her damla kan uluslararası toplumu size karşı önlem almaya biraz daha yaklaştırıyor”* sözleri ile Esad'ın uygulamalarını ve Türkiye'nin tüm çabalarına rağmen Esad'ın şiddet kullanmaya devam etmesini eleştirmektedir. Bu açıklamadan dört gün sonra Davutoğlu yaptığı açıklamada *“Artık Suriye ile konuşulacak bir şey kalmamıştır”*²³⁸ sözleri ile Türkiye'nin, Suriye yönetimi ile ilişkilerinde yeni bir döneme girdiğini ilan ediyordu.

Türkiye yönetimi tarafından tüm uyarı ve yardım çabalarına rağmen Esad Suriye'de uyguladığı şiddete devam etmiştir. Türkiye bu aşamada Esad'dan beklediği karşılığı alamayınca Esad'sız bir süreç için politikalarında değişikliğe gitmiştir zira Türkiye artık Esad'ın güvenilmez olduğunu ilan ediyor ve Esad'a karşı muhalifleri destekleme fikrine sıcak bakıyordu.

3.2.2. Suriye'ye Uygulanan Yaptırımlar

Türkiye Esad'ın devrilmesi için Batılı ülkeler ile sıkı iletişim halindeydi ancak Suriye muhalefeti Batı ülkelerinin askeri müdahalesine sıcak bakmamaktaydı. Tüm bu gelişmeler üzerine Türk yöneticilerinin de sıcak baktığı Arap müdahalesi ile Suriye'de bir yönetim değişikliği fikri bir seçenek olarak gündeme gelmişti.²³⁹ Bu fikir ile birlikte

²³⁷ Ataman, a.g.e., s.51.

²³⁸ Sedat Benek, “Türkiye-Suriye İlişkilerinin Sosyal Coğrafya Açısından Tarihsel Arka Planı”, Gaziantep University Journal of Social Sciences, 2006, 15(1), 171-192, s. 189.

²³⁹ Ataman, a.g.e., s. 51.

Türkiye Arap Birliği ile olan diyalogunu arttırmış ve Arap Birliği aracılığı ile Suriye’de çözüm çabalarına destek vermiştir. Türkiye’nin Arap Birliği ile beraber hareket etmesi Türkiye’nin Suriye politikasının meşruluğuna katkı sağlayacaktı.

Arap Birliği kasım ayının başlarında Suriye’nin birliğe üyeliğini askıya almıştır. Birliğin bu kararının ardından ülkedeki şiddet olaylarının aralıksız devam etmesi birliğin Suriye’ye yaptırım kararlarını görüşmek üzere toplanması ile sonuçlanmıştır. 27 Kasım 2011’de yapılan toplantıdan Suriye yönetimine karşı 6 maddelik yaptırım uygulanması kararlaştırılmıştır. Bu yaptırımlar içerisinde mal varlıklarının dondurulması ve yatırımların durdurulması da yer almaktaydı.²⁴⁰

Arap Birliği’nin bu kararı Suriye rejiminin “gayri meşru” ilan etmesi anlamına geliyordu. Karar doğrultusunda Türkiye’nin bölgesel dinamikleri göz önüne alarak ve bu dinamiklerle birlikte hareket ederek sorunun çözülmesi için siyaset uygulayacağı anlaşılmaktaydı. Açıklanan kararın ardından Davutoğlu yeni stratejiye uygun olarak birliğin yaptırım kararını desteklediğini açıklamış ve Türkiye’nin de birliğin yaptırım kararına destek olmak amacı ile tedbirler alacağını ilan etmiştir.²⁴¹ Bu açıklamadan kısa bir süre sonra 30 Kasım 2011’de Türkiye, Arap Birliği’nin yaptırım kararı doğrultusunda Suriye’ye yönelik 9 maddeden oluşan yaptırım kararı almıştır. Alınan kararlar şu şekildedir:

- “Suriye’de halkıyla barışık meşru bir yönetim işbaşına gelene kadar Yüksek Düzeyli Stratejik İş birliği Konseyi mekanizmasının askıya alınması,
- Suriye’de temel liderlik kadrosu mensubu olup, haklarında halka karşı şiddete ve hukuk dışı yöntemlere başvurduklarına dair iddialar bulunan bazı yetkililere seyahat yasağı konulması ve bu kişilerin ülkemizdeki mal varlıklarının dondurulması. Suriye rejiminin kuvvetli destekçisi konumundaki bazı iş adamlarına da benzer tedbirlerin getirilmesi,
- Suriye ordusuna her türlü silah ve askeri malzemenin satış ve tedarikinin durdurulması,

²⁴⁰ BBC, Arap Birliğinden Suriye’ye Yaptırım, 27.11.2011, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/11/111127_arab_syria, (25.04.2018)

²⁴¹ Ataman, a.g.e., s. 52.

- Türkiye toprakları, hava sahası ve karasuları kullanılmak suretiyle üçüncü ülkelerden Suriye'ye silah ve askeri malzeme transferi yapılmasının uluslararası hukuka uygun olarak engellenmesi,
- Suriye Merkez Bankası ile ilişkilerin durdurulması,
- Suriye hükümetinin Türkiye'deki finansal mal varlıklarının dondurulması,
- Suriye hükümeti ile kredi ilişkilerinin durdurulması,
- Mevcut işlemler hariç Suriye Ticaret Bankası ile işlemlerin durdurulması,
- Suriye'deki altyapı projelerinin finansmanı için imzalanan Eximbank kredi anlaşmasının askıya alınması²⁴²

Türkiye'nin yaptırım kararı almasının ardından Suriye hükümeti de bu karara karşılık olarak Türkiye'ye yönelik yaptırım kararı olarak Türk ekonomisini etkilemeye çalışmıştır. Suriye hükümetinin yaptığı Bakanlar Kurulu toplantısı sonrasında aldığı kararlar ise şu şekilde açıklanmıştır:

- “Suriye ve Türkiye arasında serbest ticaret bölgesinin kurulmasını öngören ortaklık anlaşması ve bu anlaşma çerçevesinde mevcut tüm karar ve uygulamaların dondurulması. Türkiye'den ithal edilen malların uygulanmakta olan dış ticaret yasası kapsamına alınarak gümrük harçları tarifesinin uygulanması,
- Gelişmekte olan köylerin imarını destekleme projesi kapsamında, Türkiye'den Suriye'ye ithal edilen bütün Türk malı ürünler için ürün fiyatının yüzde 30'u değerinde gümrük harcı alınması,
- Suriye'den Türkiye'ye giden Türkiye plakalı araçlara mazotun litresi 80 liradan satılmasıyla birlikte daha önce belirlenen limitler uyarınca tır araçlarına 600, kamyonlara 550, otobüslere 400, minibüslere 200 ve otomobillere 50 litre'den fazla mazot satılmaması,
- Suriye'den geçiş yapacak boş ve dolu Türkiye plakalı kamyonların ağırlığının gideceği yol mesafesiyle çarpılması ve bunun yüzde 2'sinin gümrük harcı olarak ve avro olarak ödenmesi²⁴³

²⁴² TRT Haber, Suriye'ye 9 Yaptırım Kararı, 30.11.2011, <http://www.trthaber.com/haber/gundem/suriyeye-9-yaptirim-karari-18198.html>, (25.04.2018)

Suriye hükümetinin Türkiye'ye yaptırımla karşılık vermesinden kısa bir süre sonra Gümrük ve Ticaret Bakanı Hayati Yazıcı, Suriye'deki gelişmelerle ilgili yapmış olduğu değerlendirmede Suriye'nin yaptırımları karşısında alınacak önlemleri şu şekilde açıklamıştır.

- “Suriye’den gelen mallara %30 vergi konulacak,
- Suriye plakalı 20 yaşından büyük araçların Türkiye’ye girişine izin verilmeyecek,
- İskenderun Limanından Akabe Limanı’na direkt hat açılacak. Plan dahilinde Habur Sınır Kapısı’ndaki yoğunluğu azaltmak için Ovaköy ve Aktepe’de iki yeni sınır kapısı daha açılacak,
- Habur’daki araç trafiğini rahatlatmak için var olan köprüye paralel ikinci bir köprü yapılacaktır.”²⁴⁴

Türkiye gerek coğrafi konumu gerek ekonomik büyüklüğü göz önüne alındığında Suriye'nin yaptırımlarını telafi edebilecek durumdadır. Türkiye'nin son birkaç ay içerisinde aldığı kararlara bütünü ile bakıldığında Türkiye, Suriye'nin Esad Yönetimi ile devam edemeyeceğine kanaat getirmiş ve Esad karşıtı blokta pozisyon edinmiştir.

3.2.3 Türkiye'nin Suriyeli Muhaliflerle Teması

Türkiye'nin Suriye yönetimini ikna edememesi üzerine Türkiye uluslararası toplum ile birlikte hareket etmeye başlamış ve bu kapsamda alınan kararları uygulamaya çalışmıştır. Suriye yönetimi ile ilişkilerin kesilmesinin ardından Suriye'de şiddet olayları dinmemiş ve Esad Yönetimi her geçen gün uygulamış olduğu şiddeti

²⁴³ Radikal, Suriye Yönetimi Türkiye'ye yaptırım Misillemesi, 04.12.2011, <http://www.radikal.com.tr/ekonomi/suriye-yonetimi-turkiyeye-yaptirim-misillemesi-1071494/>, (25.04.2018)

²⁴⁴ Vatan, Türkiye'den Suriye'ye Yeni Yaptırım, 07.12.2011, <http://www.gazetevatan.com/turkiye-den-suriye-ye-yeni-yaptirim-416208-ekonomi/>, (25.04.2018)

arttırmaya devam etmiştir. Bu durumda Türkiye, Suriye yönetimine muhalif gruplarla görüşmeye başlamıştır.

Türkiye'nin mevcut Suriye yönetimi ile ilişkilerinin kesilmesinin ardından 21 Haziran 2011 tarihinde ABD Başkanı Barack Obama ile Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan telefon görüşmesi gerçekleştirmiş ve bu görüşmede Suriye'ye karşı uygulayacakları politika konusunda mutabakata vardıkları ve ilerleyen süreçte Suriye üzerindeki baskılarının artacağını belirtmişlerdir.²⁴⁵ Erdoğan'ın Obama ile yaptığı telefon görüşmesinin gerçekleştiği tarihte Türkiye Esad'ı hala ikna edebileceğini düşünerek Esad'lı bir Suriye beklentisi içerisindeydi. ABD ile yapılan görüşmede, Suriye'ye karşı uygulanacak baskı sonucunda, Esad'ın muhalefete şiddet uygulamaktan vazgeçeceği umulmaktaydı.

ABD ve AB ülkeleri Esad ve çevresine karşı yaptırım uygulamaya başlamış ancak herhangi bir sonuç alamamıştır. Türkiye süreci yakından takip etmiş, ABD ve AB'nin yaptırımlarından sonuç çıkmasını beklemiş ve Esad ile köprüleri tamamen atmamıştır. Bu süreçte Türk hükümeti Esad ile diyalogunu sürdürmüştür. ABD ve AB'nin yaptırımlarının sonuç vermemesi ayrıca Davutoğlu'nun Şam'da Esad ile gerçekleştirmiş olduğu meşhur altı saatlik görüşmeden istenilen sonucun elde edilememiş olması Türkiye'nin Suriye yönetimine karşı yaptırım paketini açıklamasına sebebiyet vermiş ve Esad Yönetimi ile olan köprülerin atılmasına sebep olmuştur.

Bu süreçte Suriye muhalefeti ilk kez 1-2 Haziran 2011 tarihinde Antalya'da "Suriye'de Değişim Konferansı"nda bir araya gelmiştir. Henüz bir yapıya bürünmeyen muhalefet, toplantının ardından 23 Ağustos 2011 tarihinde İstanbul'da toplanarak Suriye Ulusal Konseyi'ni (SUK) kurmuştur. Bu oluşumun kurulmasının ardından oluşumu başta Türkiye olmak üzere ABD, AB ve Arap ülkeleri resmen tanımıştır.²⁴⁶

Suriye yönetimine karşı muhalif olan grupların organize olmasında öne çıkan ülke Türkiye olmuştur. Muhaliflerin Türkiye'ye güven duymasındaki neden ise Türkiye'nin bölgedeki kimliği, uygulamış olduğu yumuşak güç politikaları ve coğrafi

²⁴⁵ Oytun Orhan, "Suriye'de Sonun Başlangıcı: Yaptırım Dönemi ve Suriye Ulusal Konseyi", Ortadoğu Analiz, Ekim 2011, Cilt:3, Sayı:34, s.43.

²⁴⁶ Atilla Sandıklı, Ali Semin, "Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye", Orta Doğu'da Değişim ve Türkiye, Atilla Sandıklı, Erdem Kaya, BİLGESAM Yayınları, İstanbul: 2014, s.204-206.

konumudur. Muhalefet Esad'a karşı ayaklanmış olmasına rağmen Batı ve ABD'ye güvenmemekte ve bu ülkelerin önderliğinde mücadele etmeyeceklerini açıklamaktaydılar. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin muhalefet için önemi artmaktaydı ve Türkiye muhalefetin Batı destekli olduğunun algısını yaratmak istememekteydi.²⁴⁷

Türkiye bu dönemde muhalefete destek vererek Suriye'de Esad Yönetimi'nin düşmesi için girişimlerde bulunmuştur. 17 Ekim 2011'de Ahmet Davutoğlu, Suriye Ulusal Konseyi temsilcileri ile Ankara'da görüşmüş ardından 20 Kasım tarihinde Abdullah Gül'ün İngiliz The Sunday Telegraph'a yaptığı değerlendirmede Suriyeli muhaliflerin toplantı ve görüşmelerini yapmaları için uygun ve özgür bir ortam sağladıklarını belirterek, Türkiye'nin Suriye halkının meşru taleplerini desteklediklerini açıklamıştır. 14 Aralık 2011'de ise Suriye Ulusal Konseyi İstanbul'da resmi ofis açmıştır. Bu ofisin açılması, Türkiye ve Suriye muhalefeti arasında resmi iletişimin kurulduğunun gösterilmesi açısından önemlidir.²⁴⁸

Suriye Ulusal Konseyi içerisinde ortaya çıkan bölünmüşlük bu oluşumun etkin bir güç olarak sahada varlık göstermesini engellemiştir. ABD Dışişleri Bakanı olan Hillary Clinton, 2 Kasım 2012'de yaptığı açıklamada Suriye Ulusal Konseyi'nin tek başına Suriye'yi temsil etmekte yetersiz kaldığını ifade etmiş, oluşumda Kürtler ve Nusayrilerin de temsil edildiği daha geniş katımlı bir muhalefet yapısının gerekliliğini vurgulamıştır. Bunun üzerine Suriye Ulusal Konseyi Doha'da 11 Kasım 2012'de gerçekleştirdiği kongrede "Suriye Devrimi ve Muhalefet Güçleri Ulusal Koalisyonu" adı ile Suriye'deki tüm kesimleri kapsayan yeni bir muhalefet çatısı kurmuştur. Koalisyon'un kurulmasının ardından Türkiye başta olmak üzere ABD, AB ülkeleri, Arap Birliği ve Körfez ülkeleri koalisyonu Suriye'nin meşru temsilcisi olarak tanımıştır.²⁴⁹

²⁴⁷ Oytun, a.g.e., s. 49.

²⁴⁸ Çağlar, a.g.e., s.11.

²⁴⁹ Sandıklı, Semin, a.g.e., s206-208.

3.2.4. Özgür Suriye Ordusu ve Türkiye

Özgür Suriye Ordusu, Esad rejiminin halk protestolarının yaşandığı şehirleri kuşatması ile başlayan toplu tutuklama ve katliamların yaşandığı bir süreçte 29 Temmuz 2011'de kurulmuştur. Barışçıl gösterilerde bulunan halkı rejim güçlerine karşı silahlı güçleri ile koruyacağını belirten ÖSO²⁵⁰, rejime bağlı Suriye Hava Kuvvetleri'nden albay rütbesi ile istifa eden Riyad El-Esad ve ordudan ayrılan askerler tarafından kurulmuştur. Albay Riyad'ın Beşşar Esad ile herhangi bir akrabalık bağı bulunmamaktadır. ÖSO'nun temel amacı ise Esad rejimini silahlı güç kullanarak devirmek amacı ile muhalif olan tüm unsurları tek çatı altında toplamaktır.²⁵¹ Bu amaç doğrultusunda Albay Riyad ve çevresindeki askerler, sosyal paylaşım sitelerine yükledikleri video ile Suriye ordusunda bulunan askerlerin ordudan ayrılarak ÖSO'ya katılmaları için propaganda yapmıştır. ÖSO'nun içerisinde barındırdığı savaşçı sayısının 30 ila 50 bin arası olduğu tahmin edilmekle birlikte Haziran 2013 yılında kendi verilerine dayandırdıkları bu sayı 80 bine kadar yükselmiştir.²⁵²

Suriye muhalefetinin Antalya'da yapılan toplantı ile birlikte kurumsal bir şekle dönüşmesi sonucunda Özgür Suriye Ordusu, Aralık 2011 yılında Suriye Ulusal Konseyi (SUK) ile beraber hareket etme kararı almıştır. Alınan karar doğrultusunda silahlı bir güç olan ÖSO yurt dışında temsil hakkını SUK'a devretmiştir. Bu gelişme ile birlikte siyasi muhaliflerin uluslararası arenada gücü artmış ve eli güçlenmiştir. Bu birliktelik ile barış görüşmelerinde daha etkin bir görüntünün yanı sıra muhaliflere silah ve lojistik akışı daha kolay bir şekilde sağlanmıştır.²⁵³ ÖSO'nun birbirinden kopuk hareket eden alt grupları ve bazı gruplarının adam kaçırma ve fidye isteme gibi davranışlar içerisine girmesi, ÖSO'nun tek bir bütün şeklinde hareket etmesini engellemiş ve sahada başarı elde etmesini güçleştirmiştir.

ÖSO içerisinde birçok farklı grubun faaliyet göstermesi, örgütün yeniden yapılanma ihtiyacını doğurmuştur. Bu doğrultuda silahlı muhalif gruplara destek veren ülkelerden Türkiye, Batı devletleri ve körfez ülkelerinin talepleri doğrultusunda merkezi

²⁵⁰ Abdulkadir Şen, "Suriye Askeri Muhalefeti", ORSAM, Rapor No: 202, Ekim 2015, s. 7.

²⁵¹ Sandıklı, Semin, a.g.e., s. 212.

²⁵² Saadat Rustemova Demirci, "Özgür Suriye Ordusu", Uluslararası Politikada Suriye Krizi, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: 2016, s. 201-202.

²⁵³ Şen, a.g.e., s. 9.

bir komuta kademesi kurulması amaçlanmıştır. Aralık 2012 yılında Antalya’da yapılan toplantıda Yüksek Askeri Konsey kurulmuş ve ÖSO çatısı altında savaşan güçlerin bir kısmı kurulan Konsey’in emrine girmiş, Konsey’in başına ise General Selim İdris getirilmiştir.²⁵⁴

ÖSO kurulduğu günden bu yana Türkiye ve ABD tarafından desteklenmiştir. Türkiye’nin ÖSO’ya desteğinin başlamasının altında yatan en önemli sebeplerden biri 22 Haziran 2012 tarihinde RF-4 tipi Türk jetinin Suriye ordusu tarafından düşürülmesidir. Bu olayın ardından Türkiye Suriye’de faaliyet gösteren muhalifleri desteklemeye başlamıştır.

Türkiye’nin ileriki süreçte eğitim desteği vereceği ÖSO, ABD’den de destek görmüş bu kapsamda ABD ÖSO’yu Suriyeli silahlı örgütleri destekleme programına alarak çeşitli yardımlarda bulunmuştur. Bunun dışında ABD’nin 2013 yılında başlattığı “Eğit-Donat” projesi ile ÖSO’ya bağlı güçlerin eğitim ve silah yardımı aldıkları açıklanmıştır ancak 2014 yılı itibari ile ABD, Suriye’nin kuzeyinde Kürtlerin oluşturduğu PYD’nin silahlı kanadı olan YPG’yi IŞID ile mücadele kapsamı iddiası ile desteklemeye başlaması ÖSO’nun destek kaybına neden olmuştur.²⁵⁵

ABD’nin YPG’yi desteklemeye başlaması Türkiye ile ilişkilerinin gerilmesine sebebiyet vermiş zira Türkiye YPG’yi ülkesinde faaliyet gösteren PKK’nın devamı olarak görmekte ve PKK gibi YPG’nin de terör örgütü olduğunu söylemektedir. Buna rağmen ABD, YPG’ye verdiği destekten geri adım atmamıştır. Türkiye ise 2016 yılından sonra ÖSO’ya verdiği desteği arttırmış, ÖSO Türkiye’nin Suriye’deki kara birliği olmuştur.

Türkiye sınır ötesi operasyonları kapsamında ÖSO kuvvetleri ile birlikte Fırat Kalkanı Operasyonu çerçevesinde Cerablus ardından El Bab’ı almıştır. Bu gelişmenin ardından Cumhurbaşkanı Erdoğan yaptığı açıklamada ele geçirilen bölgenin güvenli hale getirilmesinden sonra yeni bir ulus ordu inşa edilmesine geçilebileceğini söylemiştir. Basında çıkan haberlere göre sözü edilen ordunun oluşumu için eğitilecek

²⁵⁴ BBC, 2011’den 2018’e Özgür Suriye Ordusu’nun dönüşümü, 30.01.2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42862756>, (01.05.2018)

²⁵⁵ BBC, 2011’den 2018’e Özgür Suriye Ordusu’nun dönüşümü, 30.01.2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42862756>, (01.05.2018)

ÖSO savaşçılarının sayısının 10 ya da 12 bin kişi olduğu belirtilmiştir. Bu gruba silah kullanımı, roket ve havan topu eğitimi verilmiştir.²⁵⁶

ABD'nin Türkiye'nin tüm uyarılarına rağmen YPG'ye desteğini kesmemesi ve silahlı eğitim vermesine karşı Türkiye de ÖSO güçlerini eğitime almış, Türkiye sınırında kurulan kamplarda özel kuvvetler mensuplarınca ÖSO'ya kapsamlı eğitim verilmiştir. Yapılan açıklamada ve paylaşılan fotoğraflarda Suriye sınırına yakın kamplarda birebir muharebe, havan, roketatar, orta ve hafif makineli silahların kullanımı öğretildiği gibi yoğun fiziki eğitim ile taktik ve operasyonel eğitim de verilmiştir.²⁵⁷ Aslında Türkiye'nin ÖSO'yu eğitmesi bir anlamda ABD'nin YPG'yi eğitmesi ve donatması kararına karşılık gelmektedir. ÖSO'nun doğru eğitim ve operasyonel destek ile başarılı olabileceği Türkiye tarafından Fırat Kalkanı Operasyonu ile gösterilmeye çalışılmıştır.

Bu eğitimlerin ardından ÖSO'nun sahadaki kabiliyeti artmış ve operasyonel anlamda daha başarılı hale gelmiştir. Türkiye Fırat Kalkanı Operasyonu sırasında ÖSO ile birlikte hareket etmiş, IŞID'in elinde olan bölge temizlenmiş sonrasında ÖSO güçleri bölgeye yerleştirilmiştir. Türkiye'nin PYD'nin kontrolünde olan Afrin'e gerçekleştirdiği operasyonda ÖSO güçleri etkin bir rol oynamış ve ABD'nin eğittiği YPG'ye psikolojik bir darbe vurmuştur.

3.3. Türkiye'nin Suriye ile İlişkilerinde Kriz Evresi

Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerinde dönüm noktalarından biri RF-4 tipi keşif uçağının düşürülmesi olmuştur. Bu olayın gerçekleştiği tarihe kadar olan sürede Türkiye, Suriye'ye karşı ekonomik ve diplomatik araçlar kullanarak cevap vermekte ayrıca rejim muhalifleri üzerinden Esad'a karşı durmaktaydı. Türkiye'ye ait uçağın düşürülmesi ile yeni bir boyuta geçilmiş ve bu olay Türk toplumunda şok etkisi yaratmıştır. Bu olayın hemen ardından Türkiye'nin Suriye ye karşı savaş ilan etmesi beklenirken Türkiye itidalli davranmış, uluslararası arenada Esad'ı zor durumda

²⁵⁶ Amerikaninsesi, Türkiye'nin ÖSO Desteğine Yakın Takip, 20.06.2017, <https://www.amerikaninsesi.com/a/turkiyenin-oso-destegine-yakin-takip/3906971.html>, (02.05.2018)

²⁵⁷ NTV, ÖSO'ya TSK destekli Eğitim, 20.05.2017, <https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/osoya-tsk-destekli-egitim,winv-7p71Ea4LJOpEz5L9w/VfRmnVh6jUe76MUKeeD8Pw>, (02.05.2018)

bırakmayı amaçlamıştır. Bu alanda istediğini alamayınca askeri tedbirler alarak olayı sürece yaymış ve değişen angajman kuralları çerçevesinde her türlü tehdide anında karşılık vermiştir. Bunun sonucunda Suriye Hava Kuvvetlerine ait bir savaş uçağı ve bir helikopter düşürülmüştür.

3.3.1. Türk Fantom Keşif Uçağının Düşürülmesi

Türkiye'nin Suriye krizinde muhaliflere desteğini açıklaması, ÖSO ve SUK'a Esad'ın devrilmesi için destek vermesi ve ABD ile birlikte hareket etmesi üzerine Rusya ve Suriye rejimi ile ilişkileri iyice bozulmuştur. Türkiye, Suriye sınırında tampon bölge kurulması için ABD ile görüşmeleri sürdürürken bir yandan da NATO ve BM kapsamında Suriye'deki Esad şiddetini engellemek için girişimlerde bulunuyordu.

2012 yılının nisan ayında Suriye sınırından Türkiye'ye bombalar düşmeye başlıyordu. Özellikle Şanlıurfa'nın Akçakale ilçesi gibi Türkiye'nin sınır yerleşim birimlerine havan topları ve kurşunlar düşmekteydi. Türkiye bu dönemde Suriye'nin kuzeyini kapsayan bölgenin uçuşa yasak bölge ilan edilmesini desteklemekte ve istemekteydi. Rusya ise bu fikre karşı çıkmakta ve Suriye rejimine yönelik askeri desteğini arttırmaktaydı. Rusya, Suriye'nin hava gücünü arttırmakta ve Suriye'ye Pantsir-21, Buk-M2, Bastion, Yak-130 uçakları ile çıkarma gemilerini göndermişti. Bu gelişmeler ardından RF-4 tipi Türk keşif uçağının vurulması, Rusya'nın bölgeye yaptığı tahkimatın ilk hedefinin Türk uçağı olduğu izlenimini yaratmıştır.²⁵⁸ Zira batı basınında çıkan haberlerde Türk uçağının düşürülmesinde Rusya'nın parmağının olduğu aktarılmaktaydı.

22 Haziran 2012'de Malatya'nın Erhaç üssünden kalkan Türkiye'ye ait test ve eğitim görevi icra eden silahsız bir RF-4 tipi askeri keşif uçağı 22 Haziran saat 11.58'de Lazkiye'nin 13 mil açığında ve uluslararası hava sahasında olmasına karşın ve hiçbir uyarıda bulunulmadan Suriye tarafından vurulmuş ve Suriye karasularına düşürülmüştür. Türkiye bu olayı uluslararası hukukun ihlali olarak görmüş ve karşı önlem ve adımlar atma hakkını saklı tuttuğunu ifade etmiştir. Uçağın düşürülmesi

²⁵⁸ İşyar, a.g.e., s. 497-498.

hakkında Genelkurmay Başkanlığı 28 Haziran'da bir açıklama yayınlamış ve bu açıklamada uçağın uluslararası hava sahasında olduğunu, tanıtma sistemlerinin açık bulunduğunu ve Kürecik'te bulunan radar performansını test etmek amacı ile görev uçuşu yaparken düşürüldüğünü açıklamıştır. Açıklamanın devamında uçağın 2.000 feet yükseklikteyken 5 dakika boyunca Suriye hava sahasını ihlal ettiği tespit edilmiş ancak Suriye tarafından herhangi bir uyarı ve müdahalede bulunulmadığı, ikinci test uçuşu için uçağın 7.400 feet irtifada ve uluslararası hava sahasında bulunurken uçak ile radar temasının kesildiği açıklanmıştır.²⁵⁹

Türkiye yaşanan olaydan Suriye'yi sorumlu tutmuş ve Suriye'nin İstanbul Başkonsolosluğuna nota vermiştir. Türkiye bununla yetinmeyerek uluslararası ortamda Suriye üzerindeki baskıyı arttırma girişiminde bulunmuştur. Türkiye, 22 Haziran 2012 tarihinde NATO'nun 4. Maddesi gereğince konseyi toplantıya çağırılmış ve 5. maddenin işletilmesini amaçlamıştır. Türkiye bu girişimin yanı sıra BM Genel Sekreteri ve BMGK Başkanı'na mektup yollayacağını açıklamıştır. Özetlenecek olursa Türk jetinin düşürülmesi, Suriye ve Türkiye ilişkilerinde kriz evresinin başlamasına neden olmuş, bu evreden sonra ikili ilişkilerde diplomatik ve ekonomik araçlar dışında askeri araçlar da etkin bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır.²⁶⁰ Türkiye bu olayın ardından kısa bir süre sonra angajman kurallarını değiştirdiğini açıklayacak ve Suriye'ye askeri araçlar ile cevap vermeye başlayacaktır.

3.3.2. Değişen Angajman Kuralları

Suriye'nin Türk uçağını düşürmesinin ardından Türkiye'nin tepkisi çok sert olmuş ve Türkiye, angajman kurallarında değişikliğe gideceğini belirtmiştir. Öncelikle konunun bütünlüğü açısından angajman ve angajman kurallarının ne olduğunu açıklamakta fayda vardır. Angajman bir ülkenin başka bir ülkenin hava sahasının ihlali veya toprakları üzerinde yaratmış olduğu tehdit üzerine oluşan askeri tepkinin şartlarıdır. Angajman kuralları ise kısaltmalar içeren askeri direktiflerdir. Daha ayrıntılı

²⁵⁹ Funda Keskin ATA, "Uluslararası Hukuk Açısından Türk Askeri Uçağının Suriye Tarafından Düşürülmesinin Bir Değerlendirmesi", Ortadoğu Analiz, Ağustos 2012, Cilt:4, Sayı:44, s. 17.

²⁶⁰ Çağlar, a.g.e., s. 20-21.

bir açıklama ile yetkili bir otorite tarafından çıkarılan ve askeri kuvvetlerin hedeflerini yerine getirirken tabi olacakları kurallar ve sınırları çizen direktifler bütünüdür.²⁶¹

Türk Silahlı Kuvvetleri ise angajman kurallarını şu şekilde tanımlamaktadır. Hava kara ve deniz kuvvetlerinin harekâta başlamadan önce veya harekât esnasında, harekâtın şartlarının değişmesi ile etkin bir rol oynayan kurallar bütününe denir. Bu ifade askeri otoritenin kuvvet kullanımındaki ölçütlerini belirler.²⁶²

Uluslararası hukuk açısından bakıldığında ise devletlerin hava sahaları üzerinde tam ve münhasır yetkiye sahip oldukları kabul edilmektedir. Bu sebepten ötürü herhangi bir ülkeye ait hava aracının başka bir ülkenin hava sahasına girme durumunda ev sahibi ülkeden izin alması gerekmektedir.²⁶³

Suriye rejimi tarafından düşürülen Türk jetinin ardından Türkiye hükümetince yapılan açıklamada, Suriye rejiminin tavrının düşmanca olduğu ve karşılığının verileceği ilan edilmiştir. Başbakan Erdoğan, partisinin grup toplantısında, “*Türk Silahlı Kuvvetlerinin angajman kuralları, artık bu yeni aşamaya göre değiştirilmiştir. Suriye’den Türkiye sınırına güvenlik riski ve tehlikesi oluşturacak şekilde yaklaşan her askeri unsur, bir tehdit olarak değerlendirilecek, askeri hedef olarak muamele görecektir*”²⁶⁴ açıklamasında bulunarak angajman kurallarının değiştiğini ilan etmiştir.

Türkiye’nin bir önceki angajman kurallarının uygulanması şu şekilde olmaktadır. Hava sahasına izinsiz giren herhangi bir hava aracı öncelikle iletişim kanalları üzerinden uyarılır ve hava sahasının terk edilmesi istenir eğer uyarı dikkate alınmadı ise hava sahasından çıkarılmaya çalışılır. Bu davranışa olumsuz tepki vermesi halinde ise düşürülebilirdi. Değiştirilen yeni angajman kuralları çerçevesinde ise güney-güneydoğu sınırından gelebilecek her türlü tehditte hava, deniz ve karadan derhal

²⁶¹ Hürriyet, Angajman Nedir? Angajman Kuralları Nelerdir?, 24.11.2015, <http://www.hurriyet.com.tr/angajman-nedir-angajman-kurallari-nelerdir-40018101>, (09.05.2018)

²⁶² Ezgi Erten, “Türkiye-Suriye Sınırı Hava Sahasında Türkiye’nin Uyguladığı Angajman Kuralları”, ERÜHFD, C. XII, S.1, (2017), s. 96.

²⁶³ Erten, a.g.e., s.99.

²⁶⁴ TRT Haber, Türkiye’nin Angajman kurallarını Değiştiren Süreç, 27.11.2015, <http://www.trthaber.com/haber/turkiye/turkiyenin-angajman-kurallarini-degistiren-surec-218869.html>, (10.05.2018).

müdahale edileceği belirtilmiştir. Bunun anlamı ise Suriye sınırından Türkiye sınırına gelebilecek herhangi bir tehdide “sıfır tolerans” uygulanacağıdır.²⁶⁵

Bu kapsamda Türkiye 28 Haziran 2012 tarihinde Hatay, Reyhanlı ve Şanlıurfa sınırına roket sistemi, fırlatma rampası ve füze bataryası yerleştirdi. 1 Temmuz tarihinde ise Türkiye sınırına yaklaşmakta olan Suriye helikopteri için F-16 jetlerini kaldırmıştır.²⁶⁶ Türkiye'nin bu davranışı Suriye'ye sıfır tolerans uygulayacağını açıkça ortaya koymaktaydı. Nitekim ilerleyen süreçte Türkiye angajman kurallarında geri adım atmadığı gibi her hamleye anında karşılık vermiştir.

Türk Silahlı Kuvvetlerinin değişen angajman kuralları çerçevesinde bazı uygulamaları şu şekildedir.

- 3 Ekim 2012 tarihinde Suriye'den Akçakale'ye iki havan mermisi düşmüş, biri Toprak Mahsulleri Ofisinin bahçesine isabet ederken diğer havan mermisi ise ilçe merkezinde bir eve isabet etmişti. Eve isabet eden merminin patlaması sonucu 5 kişi yaşamını yitirmiş 9 kişi de yaralanmıştı. Bunun üzerine Türkiye, Suriye'de tespit edilen askeri noktalara top atışında bulunmuştur.²⁶⁷

- 17 Temmuz 2013 tarihinde Suriye sınırından açılan ateş sonucu Ceylanpınar'da bir kişi hayatını kaybetmiş 2 kişi de yaralanmıştı. Angajman kuralları çerçevesinde yine anında karşılık verilmiştir.

- 2 Ağustos 2013 günü Genelkurmay'ın yaptığı açıklamada Suriye tarafından Ceylanpınar'a açılan ateşe karşılık “cezalandırıcı mahiyette” karşılık verildiği açıklanmıştı. Bu açıklamanın önemi ise ilk kez aynı şekilde değil cezalandırıcı mahiyet ile karşılık verilmesidir.²⁶⁸

Bu süreçte birçok defa sınır il ve ilçelerine isabet eden havan topları ve mermiler bölgedeki yaşamı etkilemekte ve insanların günlük yaşamlarını idame ettirmelerini zorlaştırmaktaydı. Bu olayın üzerine TBMM gündemine Suriye tezkeresi getirilmiş ve yabancı ülkelere asker gönderilme yetkisi istenmiştir.

²⁶⁵ Erten, a.g.e., s.104.

²⁶⁶ Çağlar, a.g.e., s.22.

²⁶⁷ Selcen Erdal, “Uluslararası Hukukta Karşı Önlemler ve Akçakale'de Yaşananlar”, Selçuk Üni. Hukuk Fak. Dergisi, Cilt 22, Sayı 1, Yıl 2014, s. 10.

²⁶⁸ Hürriyet, a.g.e., <http://www.hurriyet.com.tr/angajman-nedir-angajman-kurallari-nelerdir-40018101>.

3.3.3 Suriye Tezkeresi

Akçakale’de yaşanan olay sonrası TBMM gündemine gelen başbakanlık tezkeresinin içeriğinde hükümet, meclisten TSK’nin yabancı ülkelere gönderilmesi ve görevlendirilmesine ilişkin bir yıllık bir süreç kapsamında yetki istemekteydi.²⁶⁹

Bu yetkinin talep edilmesinde başlıca etmen Suriye topraklarından Türkiye’ye yapılan saldırılar ve sınır bölgelerinin güvenliğinin sağlanamamasıydı. Zira Suriye İç Savaşı ile birlikte Suriye’nin Türkiye sınırı çeşitli terör örgütleri tarafından kontrol edilmeye başlanmış, bu aşamada Suriye rejiminin kendi toprakları üzerinde hâkimiyeti kalmamıştı. Buna istinaden Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı sıfatı ile Recep Tayyip Erdoğan imzası ile TBMM Başkanlığı’na gönderilen tezkerede şu ibareler yer almaktaydı;

“Suriye’de devam etmekte olan krizin bölgesel istikrar ve güvenliğe olduğu kadar, ulusal güvenliğimize menfi etkisi giderek artan şekilde görülmektedir. Suriye Arap Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri’nce yürütülen askeri harekâtlar kapsamında, 20 Eylül 2012 tarihinden itibaren ülkemiz topraklarına da saldırgan eylemler yönelmiş ve müteaddit uyarılarımıza ve diplomatik girişimlerimize rağmen bu eylemler devam etmiştir. Ülkemiz topraklarına yönelik söz konusu saldırgan eylemler silahlı saldırı eşiğindedir. Bu itibarla, ülkemize yönelebilecek ilave risk ve tehditlere karşı zamanında ve süratle hareket etmek ve gerekli tedbirleri almak ihtiyacı hasıl olmuştur. Bu çerçevede, hudut, şümul, miktar ve zamanı hükümetçe takdir ve tespit edilmek kaydıyla, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin yabancı ülkelere gönderilmesi ve görevlendirilmesi ile bununla ilgili gerekli düzenlemelerin hükümet tarafından belirlenecek esaslara göre yapılması için bir yıl süreyle izin verilmesini Anayasa’nın 92. maddesi uyarınca arz ederim.”²⁷⁰

TBMM’nin gündemine gelen Başbakanlık Tezkeresi için Genel Kurul’da kapalı oturum düzenlenmiş, mecliste bulunan partilerin yetkililerinin yaptıkları açıklamalar sonrasında tezkere oylamaya sunulmuştur. Yapılan oylama neticesinde TBMM Başkanvekili Mehmet Sağlam, kürsüye çıkarak oylamanın neticesini açıklamış, oylamada Başbakanlık Tezkeresi 129 ret oyuna karşılık 320 oy ile kabul edilmiştir.²⁷¹

²⁶⁹ NTV, Suriye Tezkeresi Meclis’ten Geçti, 04.10.2012, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/suriye-tezkeresi-meclisten-gecti,BN49rvkCmU2rAieIEgIcrg>, (15.05.2018).

²⁷⁰ Aljazeera Türk, Suriye Tezkeresi Geçti, 04.10.2018, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriye-tezkeresi-gecti>, (15.05.2018).

²⁷¹ TBMM Meclis Haber, Türkiye Büyük Millet Meclisi Basın Açıklamaları, 04.10.2012, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=122935, (15.10.2018).

Türkiye sınır ötesi operasyon için yetki tezkeresi çıkartarak Suriye ile olan ilişkilerinde diplomatik aşamanın dışında askeri operasyon seçeneğini de elinde bulunduruyordu. Bu yetki ile sadece Suriye rejimine mesaj verilmiyor ayrıca Suriye’de varlık gösteren diğer ülke ve örgütlere de gerektiğinde askeri seçeneklerin kullanılacağı mesajı verilmek isteniyordu. Türkiye’nin savaşa dâhil olma ihtimali ve bu savaşta Suriye rejimini destekleyen ülkelerden karşılık görme durumu, Suriye savaşının uluslararası bir hal almasını sağlayabilme kapasitesi barındırıyordu.

Türkiye öncelikle NATO üyesi bir ülkeydi, Türkiye’nin Suriye’de savaşa müdahil olması, başta ABD olmak üzere diğer NATO müttefiki ülkelerin olaylar karşısında kayıtsız kalmamasını sağlayacaktı. Özellikle Rusya ve İran’ın böyle bir girişim karşısında sessiz kalmayacağı düşünülmekteydi. Bunların dışında yapılan bazı çalışmalara göre Türk kamuoyunun %76’sı Suriye’ye karşı yapılacak tek taraflı bir müdahaleden yana değildi.²⁷²

3.3.4. Suriye’ye Ait Askeri Helikopterin Düşürülmesi

Türkiye’nin Suriye’ye karşı angajman kurallarında değişikliğe gitmesi ve meclisten tezkere yetkisi alması ile birlikte Suriye’den gelen tehdit algılamalarına karşı anında cevap vermeye başlanmış ve iki ülke arasındaki ilişkilerde askeri metotlar ön plana çıkarılmıştı. Türkiye düşürülen uçaktan sonra bölgede sıfır tolerans ile hareket edeceğini ilan etmiş ve her türlü tehdidin yok edileceğini açıklamıştı. Türkiye’nin açıklamaları kısa bir süre sonra bölgede etkisini göstermeye başlamıştır. Türk ordusu angajman kuralları çerçevesinde 16 Eylül 2013 tarihinde Suriye ordusuna ait bir helikopteri düşürdüğünü açıklamıştır.

Genelkurmay Başkanlığınca yapılan açıklamaya göre Suriye’ye ait MI-17 tipi helikopterin Türkiye sınırına 26 mil uzaktayken Diyarbakır’da bulunan Birleştirilmiş Kontrol İhbar Merkezi tarafından fark edilerek takibe alındığı, helikopterin Türkiye sınırına 5 mil mesafe kala uyarıldığı ancak yaklaşmaya devam ettiği belirtilmiştir. Uyarılara rağmen helikopterin saat 14.25’te Hatay/ Yayladağ’a bağlı Güveççi Hudut

²⁷² Abdullah Kıran, “Arap Baharı, Suriye ve Demokratik Dönüşüm Beklentileri”, Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:2, Sayı: 1, Haziran: 2014, s. 107.

Karakolu bölgesinde Türk hava sahasını yaklaşık 2 km ihlal ettiğini belirlemiş, bu esnada havada devriye görevi yürüten iki F-16 uçağından biri tarafından Türk hava sahasında vurulmuş ve Suriye tarafına düşürülmüştür.²⁷³

Suriye Genelkurmay Başkanlığı ise olayın ardından Türkiye sınırına yakın Yunusiyе sınır bölgesinde terörist sızmaları denetlemekle görevli bir helikopterin Türk jetleri tarafından düşürüldüğünü doğrulamış, Suriye resmi haber ajansı SANA ise askeri helikopterin kısa süreliğine Türk hava sahasına girdiğini itiraf etmiştir.²⁷⁴

Suriye'ye ait helikopterin düşürülmesinin ardından dönemin Dışışleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, yaptığı açıklamada “Kimse bir daha Türkiye'nin sınırlarını herhangi bir şekilde ihlal etme cüreti gösteremeyecektir. Bu konuda her türlü tedbir alınmıştır”²⁷⁵ ifadelerini kullanmıştır. Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere Türkiye, dış politikasında Suriye ile ilişkilerinde yaşadığı krizi tırmandırmaktan çekinmemiş ve tehdit gördüğü her şeye cevap vereceğini açık bir şekilde göstermiştir.

Suriye rejimi ise Türkiye'nin tansiyonu yükseltmeye çalıştığını ifade ederken, Suriye'nin helikopterin düşürülmesine vereceği karşılık merak konusu olmuş ancak Suriye, iki ülke arasında krizi tırmandıracak başka bir olay yaratmaktan kaçınmıştır.

3.3.5. Suriye'ye Ait Savaş Uçağıının Düşürülmesi

Türkiye ve Suriye arasında tırmanan tansiyon devam etmiş, Türkiye değişikliğe gittiği angajman kurallarını hiçbir şekilde esnetmemiştir. İki ülke arasında var olan kriz havası Suriye ordusuna ait helikopterin düşürülmesinden kısa bir süre sonra yine Suriye ordusuna ait bir savaş uçağıının düşürülmesi ile tavan yapacaktır.

Suriye'de Laskiye'ye bağlı Kesep kasabası stratejik olarak önemli bir konumdadır zira bu kasaba Hatay'ın Yayladağ ilçesine açılan gümrük kapısına sahiptir. Suriye'de iç çatışmaların başlamasından beri Esad'a bağlı güçlerin kontrolünde olan bu

²⁷³ Anadolu Ajansı, Suriye Helikopteri Düşürüldü, 16.09.2013, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/suriye-helikopteri-dusuruldu/218261>, (15.05.2018).

²⁷⁴ Anadolu Ajansı, a.g.e, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/suriye-helikopteri-dusuruldu/218261>

²⁷⁵ Deutsche Welle, Suriye Helikopteri Düşürüldü, 16.09.2013, <http://www.dw.com/tr/suriye-helikopteri-d%C3%BC%C5%9F%C3%BCr%C3%BCld%C3%BC/a-17092186>, (15.05.2018).

kasabayı muhalifler ele geçirmeye çalışmış buna karşılık Suriye rejimine bağlı hava kuvvetlerine ait uçaklar tarafından Kesep bölgesindeki muhalif güçler vurulmaya başlanmıştır. Bu operasyon esnasında uçaklardan biri sınır ihlali yaptığı gerekçesi ile Türk F-16'lar tarafından düşürülmüştür.

Genelkurmay Başkanlığınca yapılan açıklamada 23 Mart 2014 tarihinde Suriye'ye ait iki adet MIG-23 uçağının Türkiye sınırına 10 mil kala Türk ordusu tarafından Türk hava sahasına yaklaştığına dair dört kez uyarıldığı bildirilmiştir. Uyarının neticesinde uçaklardan birinin Türk hava sahasına girmeden bölgeden uzaklaştığı ancak ikinci uçağın Hatay Yayladağı'na bağlı Çamlı Tepe Hudut Karakolu bölgesinde Türk hava sahasını yaklaşık bir kilometre kadar ihlal ettiği belirtilmiştir. Hava sahasının ihlali nedeniyle bölgede hava devriye görevinde bulunan iki adet F-16 uçağından biri tarafından angajman kuralları çerçevesinde Suriye'ye ait olan uçağa füze atılarak uçağın düşürüldüğünü açıklamıştır.²⁷⁶

Suriye ordusuna ait uçağın düşürülmesinin ardından Türk yetkililer tarafından basına yapılan açıklamalarda hava sahasının ihlalinin sonuçlarının yaşandığını, Suriye'nin bir daha böyle bir maceraya kalkarsa yine aynı tavırla karşılaşacağı şeklinde demeçler verilmiştir. Suriye Dışişleri Bakanlığı ise yaptığı açıklamada Türkiye'nin Suriye'nin egemenlik haklarına karşı düşmanca bir tavır sergilediği belirtilerek, Ankara'nın Türk ordusunu maceraya sürüklememesi yönünde telkinde bulunmuştur.²⁷⁷

Suriye'ye ait hava araçlarının düşürülmesinin ardından Suriye, Türkiye'yi teröristlere yardım etmek ve desteklemek ile suçlamış, Türkiye ise yaşanan her olay sonrasında BM ve NATO'yu bilgilendirerek gerçekleştirdiği operasyonların meşruluğunu sağlamaya çalışmıştır. Türkiye'nin angajman kurallarında değişikliğe gitmesinin ardından Suriye'ye karşı katı politika uygulaması anlaşılabilir bir durumdur; ancak Suriye sınırından yaklaşan herhangi bir hava aracının sınır ihlali yapması halinde vurulacağını önceden açıklamış ve Suriye ordusuna ait bir helikopter ve uçağı vurmasına karşın Rus uçaklarının sınır ihlalinde bulunmasına sadece uyarı ile cevap vermesi uluslararası dengeleri gözettiğinin işaretidir.

²⁷⁶ Aljazeera Türk, Türkiye Suriye Uçağını Düşürdü, 24.03.2017, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/turkiye-suriye-ucagini-dusurdu>, (16.05.2018).

²⁷⁷ Haberler, Türkiye Sınırdaki Suriye Uçağını Düşürdü, 23.03.2014, <https://www.haberler.com/sinirda-savas-ucagi-dustu-5819422-haberi/>, (16.05.2018).

Gözetilen denge çok uzun sürmemiş kısa bir süre sonra Türkiye-Suriye sınırında Türkiye tarafından düşürülen Rus uçağı ile Türkiye'nin Suriye politikası daha karmaşık bir hal alacak ve Suriye ile tırmanan gerilime bir de Rusya eklenecektir. Rusya Suriye'nin tezlerini destekleyecek ve Türkiye'nin terör örgütlerine yardım ettiği iddialarını ortaya atacaktı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SURİYE İÇ SAVAŞININ TÜRKİYE’NİN GÜVENLİĞİ VE DIŞ POLİTİKASINA ETKİSİ

Suriye İç Savaşı’nın Türkiye’nin güvenliği ve dış politikasına etkisinin tartışılacağı bu bölümde güvenlik, sadece askeri güvenlik temelinde değil ayrıca; toplumsal, ekonomik, siyasal ve enerji güvenliği açısından da incelenecektir. Realizme göre ülkelerin güvenlikleri ile askeri kapasiteleri arasında doğrudan bağlantı bulunurken Kopenhag Okulu’na göre güvenlik sektörsel bağlamda incelenmelidir. Ülkelerin askeri güvenlikleri kadar toplumsal ve ekonomik güvenlikleri de aynı derecede önemli ve birbirleri ile ilintilidir. Bu durumdan yola çıkılarak, Suriye İç Savaşı’nın Türkiye’nin güvenliğine olan etkisi, askeri güvenlik sektörü açısından yapılan askeri operasyonlar ve askeri tehditler kapsamında değerlendirildikten sonra Suriye Krizi ile birlikte ortaya çıkan göç ve sığınmacı konusuna ekonomik ve toplumsal güvenlik açısından bakılmaya çalışılacaktır. Zira Suriye İç Savaşı’nın Türkiye için yaratmış olduğu güvenlik tehdidi askeri alanda sınırlı kalmamış, mülteci sorunu ile birlikte ekonomik ve toplumsal güvenlikte de tehdit algılamaları yaşanmıştır. Suriye Krizi ile birlikte Türkiye’nin enerji güvenliği ise mülteci sorunundan bağımsız jeopolitik stratejiler çerçevesinde Türkiye’nin enerji güvenliğini etkileyebilecek alanlar doğurmuştur.

Suriye’de iç savaşın yaşanması en çok Suriye’nin komşu ülkeleri olan Türkiye, Irak, Ürdün ve Lübnan’ı etkilemiştir. Bu ülkelerden Irak, ABD müdahalesi sonrasında siyasi istikrarsızlık yaşamıştır. Irak siyasi ve ekonomik alanda kendini toparlamaya çalışırken komşusu Suriye’de yaşanan iç savaş ve buradaki istikrarsızlık, kendini henüz toparlayamamış Irak’ı derinden etkilemiştir. Ürdün ise Arap Baharı’nın kendi ülkesinde kitlesel eylemlere dönüşmesinden korkmuş ayrıca geçmişte Filistinli mülteciler nedeni ile yaşamış olduğu ülke içi problemleri Suriyeli mülteciler konusunda da yaşamaktan çekinmiştir. Lübnan ise geçmiş tarihi itibar ile Suriye’nin arka bahçesi gibi görülmekteydi. Suriye’deki iç savaş kuşkusuz Lübnan’ı derinden etkileyecekti zira Lübnan’da ülke içerisindeki siyasi istikrar pamuk ipliğine bağlı bir durumdayken ve

ülkede ortaklıkçı demokrasi modeline dayalı bir seçim mekanizması işletilirken, Lübnan'da huzurlu bir ortam beklenemezdi.

Bir diğer komşu olan Türkiye ise Suriye'deki iç savaştan en fazla etkilenen ülke olmuştur. Suriye'nin bölünme tehlikesinin bölgede yaratacağı sonuçlar en fazla Türkiye'yi etkileyecektir. Türkiye'nin bölgede yer alan ülkelere göre daha gelişmiş ekonomik ve demokratik yapısı, Türkiye'yi Esad rejiminin şiddetinden kaçan Suriye vatandaşlarının hedef ülkesi konumuna getirmiştir. Türkiye'ye kısa süre içerisinde gerçekleşen yoğun göç dalgası, Türkiye'yi hazırlıksız yakalarken, ekonomik ve toplumsal alanda bazı sorunlara neden olmuştur. Bu gelişmelerin dışında Türkiye uzun yıllardır güvenliğini tehdit eden PKK ile çatışmakta ve terör örgütüne yönelik önlemler almaktadır. Suriye'de yaşanan siyasi boşluk ile birlikte ülkenin kuzeyinde Kürt nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde PKK ile organik bağı bulunan PYD-YPG'nin hâkimiyeti ve Türkiye-Suriye sınırının önemli bir bölümünü kontrol etmesi dolayısı ile Türkiye'nin güvenlik kaygıları artmıştır. Suriye'de PYD'nin ABD tarafından kontrolsüz bir şekilde desteklenmesi ve lojistik açıdan sürekli askeri teçhizat malzemeleri gönderilmesi, Türkiye için güvenlik sorunu yaratmıştır. PYD-YPG'nin Suriye'de "Özgürlük Savaşçıları" gibi gösterilmeleri ile birlikte uluslararası arenada sempati kazandırılmaya çalışılan bir örgüt haline dönüştürülme çabaları başlamıştır. PKK da PYD-YPG'den destek alarak Türkiye'de Suriye'deki iç savaşa benzer bir ortam yaratma hazırlığı içerisine girişmiş ve Türkiye'nin Kürt nüfusunun yoğun olarak bulunduğu Güneydoğu'nun bazı şehirlerine hendek kazarak kurtarılmış bölgeler yaratma çabası ile şehir savaşları girişiminde bulunmuştur. Bunun dışında birçok bombalı eylem gerçekleştirmiş ve sivil vatandaşların ölümüne neden olmuştur.

Türkiye'nin güvenliğini tehdit eden bir diğer terör örgütü ise ilk olarak Irak'ta gerçekleştirdiği eylemler ile adını duyuran ve sonrasında Suriye'deki otorite boşluğundan yararlanarak Suriye topraklarının büyük bölümünü ele geçiren IŞİD olmuştur. Türkiye'ye yönelik birçok silahlı ve bombalı eylem, IŞİD bağlantılı olarak gerçekleşmiş ayrıca gerçekleştirdikleri eylemler ile tüm dünyanın dikkatini çekmeyi başarmışlardır. Bu gelişme ise Batı ülkelerinin Suriye İç Savaşı'ndan çok IŞİD'e odaklanılmasını sağlamıştır. IŞİD bu ortamda Batı dünyasının bir parçası olarak gördüğü ve hedef ülkelerden biri olarak ilan ettiği Türkiye'de birçok eylemde

bulunmuştur. Türkiye, IŞİD'e coğrafi olarak en yakın ülke konumunda bulunmakta ve Türkiye ile Suriye sınırında bulunan bazı bölgeleri kontrol etmekteydi. IŞİD militanları kontrol ettikleri bölgelerden sınırı geçerek birçok eylem gerçekleştirmiş ve militan devşirmek için faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Batı ülkelerinin Suriye'de IŞİD'e yoğunlaşması bölgede PYD-YPG'nin gücünü arttırmış çünkü Batı ülkeleri IŞİD'e karşı mücadelede PYD-YPG'yi silahlandırarak ve hava desteği sağlayarak IŞİD'i etkisizleştirmeyi amaçlamıştır. IŞİD'in bölgede güç kaybetmesi Türkiye'nin güvenliği için olumlu bir gelişme olurken bunun PYD-YPG ile yapılması ve bu örgütün gücünü artırması, Türkiye'nin güvenliği açısından bakıldığında bir terör örgütünün yerini bir diğerinin alması sorunsalı ile karşılaşmasını doğurmuştur.

Suriye'de yaşanan iç savaş, Türkiye'yi sadece askeri güvenlik noktası ile tehdit etmemiş, bunun yanında sığınmacı akını gerçekleşmiş ve ileride yaşanması muhtemel ekonomik, siyasi ve toplumsal güvenlik açısından da ülkeyi tehdit eder hale gelmiştir. Suriyeli sığınmacı sayısı üç milyon rakamını aşmış²⁷⁸, Türkiye'nin sığınmacıların ihtiyaçlarını karşılamadaki gayreti uluslararası alanda destek görmemiştir. Sığınmacılar nedeni ile yaşanan toplumsal sorunlar ve sığınmacıların geleceklerinin ne olacağı konusu Türkiye'yi tedirgin eden ve çözüm bekleyen güvenlik alanlarıdır.

Suriye İç Savaşı Türkiye'nin sadece güvenliğini etkilemekle kalmamış ayrıca Türkiye'nin dış politika uygulamalarında önemli değişimlerin yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Türkiye ve Rusya ilişkileri, Suriye İç Savaşı öncesinde istikrarlı bir seviyede devam ederken Suriye İç Savaşı ile birlikte Suriye konusunda yaşanan fikir ayrılıkları ile iki ülkenin istikrarlı ilişkilerinde kriz yaşanmıştır. İki ülke arasında yaşanan uçak krizinin ardından ekonomik yaptırımlar gündeme gelmiş ve Suriye krizi iki ülkenin siyasi ve ekonomik alanda derinden etkilenmesine neden olmuştur. Bu süreç uzun vadeli olmamış bir süre sonra iki ülke arasında yaşanan olumlu gelişmeler ile birlikte kriz çözülmüş ve tekrardan iş birliği alanları geliştirilmiştir.

²⁷⁸ İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Geçici Koruma, http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713, (30.11.2018).

Türkiye'nin ABD ile ilişkileri ise Suriye İç Savaşı nedeniyle dengesiz bir seyir izlemiştir. Suriye krizinin başlangıcında Türkiye ve ABD, Suriye konusunda birlikte hareket etmiş ancak süreç içerisinde fikir ayrılıklarının yaşanması ile birlikte olumlu seyreden ilişkiler çıkmaza girmiştir. Olumlu gelişen süreç ABD'nin YPG'ye yardımları ile birlikte değişmeye başlamıştır. Türkiye ve ABD arasında yaşanan fikir ayrılıkları ve ABD'nin Suriye'ye yönelik politikaları, Türkiye'nin tepkisini çekmiş ve Rusya ile ilişkilerini geliştirmesine zemin hazırlamıştır.

Türkiye'nin Suriye İç Savaşı nedeni ile sadece ulusal aktörler ile ilişkileri değişim göstermemiş, uluslararası kuruluşlarla da ilişkilerde değişim yaşanmıştır. Bu kuruluşlardan olan NATO ile güvenlik noktasında ilişkiler gerginleşirken, Avrupa Birliği ile de mülteciler konusunda ilişkiler gelişim göstermiştir.

4.1. Askeri/Siyasi Güvenlik

Türkiye'nin Suriye politikasında birçok alanda güvenlik endişesi mevcuttur ve bunlar birbirleri ile ilintilidir. Türkiye'nin Suriye politikasında güvenlik açısından ağır basan alan ise askeri güvenlik konuları olmaktadır. Özellikle Suriye'de toprak bütünlüğünün korunamayacağına yönelik öngörüler ve bu yönde sahada yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin Suriye'deki birçok meseleyi askeri güvenlik alanından okumasını ve bu alan dahilinde karşılık vermesi sonucunu doğurmuştur. Bunda IŞİD ve PYD/YPG gibi iki terör örgütünün Türkiye'yi direk olarak hedef alması ve uzun vadede stratejik açıdan Türkiye'ye yönelik söylemleri etkili olmuştur. Türkiye'nin bu iki terör örgütüne karşı cevabı askeri güvenlik çerçevesinde olmaktadır.

Türkiye bölgede yaşanan gelişmelere yönelik güvenlikleştirme yapmış ve bölge içerisinde yaşanan gelişmelere karşı net tavır koymuştur. Barry Buzan'a göre güvenlikleştirme: *“bir şeyin değerli olduğu kabul edilen bir öznenin varlığına yönelik bir tehdit olarak kurgulanması ve bu kurgulamanın buna dayanarak alınan istisnai tedbirleri desteklemek için kullanılmasıdır.”*²⁷⁹ Güvenlikleştirme süreci öncelikli olarak

²⁷⁹ Barry Buzan, “Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi”, Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe, Mustafa Aydın, Hans Günter Brauch, Mitat Çelikpala, Ursula Oswald Spring, Necati Polat, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: Haziran 2015, s. 323.

bir unsurun hayati bir tehdit olarak kabul edilip tehdidin ortadan kaldırılmasının acil durum olarak ilan edilmesi ve tehdidin ortadan kaldırılması için olağanüstü tedbirlerin alınmasının kabul ettirilmesi şeklinde gerçekleşmektedir.²⁸⁰ Suriye’de savaşın yaşanmasının ardından devlet egemenliğinin kaybolması nedeni ile ülkede birçok terör örgütü ortaya çıkmıştır. Türkiye bu terör örgütlerinden özellikle IŞİD ve PYD/YPG’ye karşı tehdit algılaması yaşamıştır. Türkiye yaşadığı tehdit algılaması ile birlikte bölgeye yönelik söylemlerinde güvenlikleştirme yaparak IŞİD ve PYD/YPG tehdidine karşı tedbir almaya çalışmaktadır. Burada ülke içerisindeki kamuoyunun desteği önemli bir yer tutmaktadır. Zira güvenlikleştirmenin başarısı ile kamuoyunun desteği doğru orantılıdır.

Askeri ve siyasi güvenlik birbirleri ile ilintili iki kavramdır. Ole Waever’e göre siyasi güvenlik; devletlerin örgütsel istikrarı, hükümet sistemleri ve hükümetler ile devletlere meşruiyet kazandıran ideolojiler olarak tanımlanmaktadır.²⁸¹ Buradan yola çıkarak Suriye’de iç savaş yaşanması ile birlikte Türkiye sınırına kitlesel olarak göç hareketi başlamış, Türkiye’nin Suriyeli sığınmacılara karşı uygulamış olduğu açık kapı politikası sonucunda üç milyondan fazla sığınmacı Türkiye’ye gelmiştir. Sığınmacı sayısındaki fazlalık kontrol edilmelerinde güçlükler yaratmış ve birçok sığınmacı yurda kaçak yollardan giriş yapmıştır. Bu durum Türkiye’nin siyasi güvenliğini tehdit etmeye de başlamıştır.²⁸²

Türkiye’de özellikle 2015 yılı ve sonraki yıllarda yaşanan bombalı saldırılar sonucu, Suriyeli sığınmacılar arasında terör örgütleri ile irtibatlı kişilerin sığınmacı gibi görünüp ülkede çeşitli terör faaliyetlerine karıştıklarından şüphe duyulmaya başlanmıştır. Bu durum toplumda Suriyeli sığınmacılara karşı bir olumsuz algının oluşmasına neden olmuştur. Bazı illerde yerel halk arasında yayılan kışkırtma nedeni ile Suriyelilere yönelik şiddet içeren kitlesel eylemler gerçekleşmiştir. Suriyelilerin ekonomik durumlarından dolayı şehirlerin kenar mahallelerine yerleşmeleri ve burada

²⁸⁰ Bezen Balamir Coşkun, “Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme: Değişen Güvenlik Ortamı, Zorluklar, Fırsatlar ve Meydan Okumalar”, Postmodern Uluslararası ilişkiler Teorileri 2, Derleyen: Tayyar Arı, Dora Yayınları, Bursa:2014, s. 184.

²⁸¹ Ole Waever, “Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi”, Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe, Mustafa Aydın, Hans Günter Brauch, Mitat Çelikpala, Ursula Oswald Spring, Necati Polat, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: Haziran 2015, s. 260.

²⁸² Oytun Orhan, “Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’ye Etkileri”, ORSAM-TESEV İşbirliği Raporu, ORSAM Rapor No: 195, Ocak:2015, s. 9.

bir arada yaşamaları kültürel entegrasyonu zorlaştırmakta ve uzun vadede güvenlik sorunlarının yaşanmasına zemin hazırlamaktadır.²⁸³

Suriye’de yaşanan iç savaş Türkiye’nin askeri güvenliğine olumsuz etki etmektedir. Ancak her olumsuz gelişme içerisinde fırsatları da barındırabilme kapasitesine sahiptir. Türkiye, Suriye İç Savaşı nedeni ile güvenlik tehdidi algılaması yaşamış bu sebeple sınır güvenliği noktasında önlemler almıştır. Sınır güvenliğinin sağlanabilmesi için alınan önlemlerde teknolojinin aktif bir şekilde kullanımı ile Türkiye’nin savunma sanayisinde önemli gelişmeler olmuştur. Örneğin Suriye sınırından kaçak geçiş ve terör örgütlerinin engellenmesi amacı ile 911 km’lik sınır hattının 400 km’ye yakın bölümü, 3 metre yüksekliğinde taşınabilir duvarlar ile çevrelenmiştir. Gözetleme kuleleri yapılmış ve İHA, Zeplin gibi hava araçları ile sınır güvenliği sağlanmaya çalışılmaktadır. Modern gözetleme vasıtalarının envantere kaydı ve yerli teknolojinin gelişmesi ile sınır güvenliğini sağlama daha kolay bir şekilde gerçekleşmektedir. Suriye krizi nedeni ile sınır güvenliğini sağlama ihtiyacı, gözetleme sistemleri ve hava savunma sistemlerinin gerekliliğini ön plana çıkarmıştır. Bu konuda ASELSAN ve OTONOM işbiliği ile “küresel” ve “Su Damlası” isimli farklı modelde yerli gözetleme balonları üretilmiş ve sınır güvenliğini sağlamada katkı sunacaklardır.²⁸⁴

Türkiye, Suriye krizi ile birlikte hava savunma sistemi ihtiyacının önemini hissetmiş ve bu konuda çeşitli çalışmalar gerçekleştirmiştir. Hava savunma sistemi alımlarında teknoloji transferi konusunu özellikle gündemde tutarak kısa bir süre içerisinde kendi hava savunma sistemini üretmeyi planlamaktadır. Bu konuda Rusya ile S-400 sistemlerinin alımı, teknoloji transferi ve personel eğitimi konularında anlaşılmıştır.

Türkiye, Suriye’de askeri güvenliğini tehdit eden PYD-YPG ve IŞİD ile mücadele etmiş bu kapsamda ülkesi içerisinde birçok güvenlik sorunu ile karşılaşmıştır. Bu tehditleri bertaraf etmek için Suriye’ye yönelik “Fırat Kalkanı” ve “Zeytin Dalı” isimli iki stratejik operasyon gerçekleştirmiştir. Bu operasyonlara gelmeden önce

²⁸³ Orhan, a.g.e., s. 9.

²⁸⁴ SETA, “Türkiye’nin Sınır Politikası Teknoloji Ağırlıklı”, 01.07.2017, <https://www.setav.org/turkiyenin-sinir-politikasi-teknoloji-agirlikli/>, (02.02.2019).

Türkiye'nin bahsi geçen operasyonlara neden ihtiyaç duyduğunu açıklamakta fayda vardır. Bu açıdan ilk önce PYD-YPG ve IŞİD tehdidini kavramak önemlidir.

4.1.1. PYD-YPG Tehdidi

Türkiye bölgesinde birçok terör örgütü ile mücadele etmektedir. Bunların başında ise PKK gelmektedir. PKK 1978'de Marksist-Leninist bir ideoloji ile kurulmuş, Türkiye'de aktif olarak terör faaliyetlerinde bulunmuştur ancak 1990'da Soğuk Savaş'ın bitimi ile birlikte komünizmin çöküşü ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından PKK'nın ideolojisinde değişikliğe gidilmiştir. Bu değişiklikte 1990'ların sonlarına doğru Türkiye'nin PKK ile mücadelede örgüte ağır darbe vurması ayrıca bölge ülkelerinden olan Suriye'nin belirli dönemlerde PKK'yı desteklemeye son vermesi etkili olmuştur. Örgüt lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanıp Türkiye'de tutuklanması örgütün ideolojik ve psikolojik dağılma sürecine girmesini sağlamıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde Öcalan, ABD'de yaşayan Murray Bookchin'in görüşlerinden etkilenerek uygulamada birbirini takip edecek olan üç kavram geliştirmiştir. Bu kavramlara göre Kürtler dört ulus devlet sınırları içerisinde yaşamaktadır. Bu devletler; Türkiye, Suriye, İran ve Irak'tır. Bu devletlerde yaşayan Kürtlerin her bir parçası o ülkede demokratik özerklik kazanacak ve özerkliğin sağlandığı bu parçalar ile Kürt Demokratik Konfederal yapısı oluşturulacaktı. Bu yapı ile "Büyük Kürdistan" sınırları oluşturacak ve yapının başında ise Abdullah Öcalan olacaktı.²⁸⁵

Bu proje ile ilintili olarak 2003 yılında Suriye'de PYD (Demokratik Birlik Partisi) resmen kurulmuştur. PYD'nin askeri kanadını ise YPG ("Halkçı Koruma Birlikleri") oluşturmaktadır. Yine aynı yıl meydana gelen ABD'nin Irak'ı işgali ile birlikte Irak'taki Kürtlerin çeşitli avantajlar elde etmesi, Suriye Kürtlerinde de beklentiye girmesine neden olmuştur. PYD, Suriye'de Irak'taki federal bölge anlayışına yakın bir yapı isteme girişimleri olmasına rağmen Suriye'de Arap Baharı'nın etkisi ile yaşanan iç savaşa kadar bu pek mümkün olmamıştır zira Suriye rejimi PYD'yi baskı altında tutarak geniş çaplı tutuklamalarda bulunmuş ve örgüt liderlerinin büyük kısmını

²⁸⁵ Oktay Bingöl, "Suriye'de Kürt Hareketi: PYD/YPG'nin PKK ve Bölgesel Kürt Dinamiği İle İlişkisi ve Türkiye'ye Etkileri", Merkez Strateji Enstitüsü, Rapor:014, 13.09.2016, s. 6.

cezaevinde tutmuştur. Irak'taki değişim Suriye'ye sirayet etmiş ve PYD öncülüğündeki Kürt partiler statü arayışına girmiştir. Bu yıllarda Kamışlı'da Araplar ile Kürtler arasında yapılan bir futbol maçının ardından ayaklanma yaşanmış ancak bu ayaklanma Esad rejimi tarafından kısa sürede ve sert bir biçimde bastırılmıştır. Bu olay Suriye'de o bölgede Kürtlerin rejime karşı ve Araplara karşı giriştikleri ilk büyük çatışmadır. Bu gelişme Kürt kimliğinin inşa sürecinde önemli yer tutmak ile birlikte Suriye'de iç savaşın başlamasının ardından bölgede birçok dengeyi değiştirecek ve yeni aktörlerin sürece dahil olmasına neden olacaktı.²⁸⁶

Suriye'de başlayan iç savaşla birlikte Esad rejimine karşı Suriye Ulusal Konseyi (SUK) oluşturulmuş ve Esad rejimine karşı faaliyetlerde bulunulmuştur. İç savaş ile birlikte PYD'nin de bu oluşuma destek vermesi beklenmiş ancak PYD oluşuma temkinli yaklaşmıştır. Bir süre sonra PYD, Suriye Ulusal Konseyi'nin Türkiye ve Katar'ın güdümüne girdiği ve bu ülkeler tarafından organize edildiği iddiası ile Suriye Ulusal Konseyine karşı pozisyon almıştır. Bölgede bir diğer Kürt oluşumu olan ve Mesut Barzani'nin kontrolünde bulunan Kürt Ulusal Konseyi'nin (KUK) Suriye Ulusal Konseyi ile birlikte hareket edeceğini açıklaması PYD ve KUK arasında gerilime neden olmuştur.²⁸⁷ Bunun dışında Esad rejimine muhalif Kürt gruplara karşı PYD'nin baskısı giderek artmıştır. Bu gruplardan olan Gelecek hareketinin lideri Mişel Temmo bir suikast sonucu öldürülmüştür. Bu olayın Esad rejimi tarafından gerçekleştirildiği düşünülürken bazı kaynaklara göre ise olayın PYD ile bağlantılı olabileceği iddia edilmiştir. Mesut Barzani bu süreçte Kürt grupları bir arada tutmaya ve birlikte hareket etmelerini sağlamaya çalışmıştır. Bu amaç doğrultusunda kendisine yakın gruplar ile PYD arasında 2012 yılında Irak'ın Erbil kentinde bir anlaşma imzalamıştır; ancak anlaşmadan istenilen sonuç elde edilememiştir. Bölgede güçlenmeye başlayan PYD, Barzani ve ona bağlı bulunan KDP'ye yakın siyasi örgütleri tasfiye etmeye başlamıştır. Bu durum Suriye'de bulunan Kürtler arasında rahatsızlığa yol açmıştır. PYD karşıtı olan ve PYD'nin Esad rejimine yakın bir duruş sergilemesinden rahatsız olan Kürtlerin Amude'de gerçekleştirdikleri eylemlerde göstericilerin üzerine ateş açılmıştır.²⁸⁸

²⁸⁶ Gözde Demirel, "Terör Örgütlerinin Kimlik İnşasında Etkisi: PYD-YPG ve Suriye'de Kürt Kimliği", *Ulusa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, 2017 özel sayı, Cilt:1, Sayı:1, s. 33.

²⁸⁷ Bingöl, a.g.e., s. 8.

²⁸⁸ Can Acun, "Kuzey Suriye'de PYD Kuşağı", *SETA Perspektif*, Sayı: 107, Haziran: 2015, s.3-4.

Esad rejimi, iç savaşın başlaması ile birlikte kendisine karşı oluşan muhalefetin gücünü kırmak ve bu muhalefeti yıpratmak için PYD ile ilişki içerisine girmiştir. Esad'a göre PYD, Suriye İç Savaşı'nda kontrol edilebilecek bir aktördü ve bölgede bulunan Sünni Araplara karşı kullanılabilirdi. Bu plan doğrultusunda Esad rejimi Kuzey Suriye'de kontrolünde bulundurduğu topraklardan PYD lehine çekilmiş ve PYD'nin bölgede kontrolü ele almasını sağlamıştır. Esad rejiminin Sünni Arap muhalifleri yıpratma adına PYD ile iş birliğine girmesi sonucunda PYD üyesi olan ve sürgünde bulunan isimler tekrar Suriye'ye geri dönmüş, cezaevlerinde bulunan birçok PYD'li mahkûm serbest bırakılmıştır. Suriye'de taktik savaşta PYD faktörü Esad rejiminin yanında saf tutarken, Kürt siyasi hareketinin daha etkin ve daha fazla toplumsal temele yayılması için Esad rejiminin onayı ile PYD, Kuzey Suriye'de Kürtçe dil okulları, kültürel merkezler ve parti ofisleri açmaya başlamıştır.²⁸⁹

Esad karşıtı muhaliflere destek veren ülkeler IŞİD'in Suriye'de güç kazanması ve Batı ülkelerinde bombalı eylemlerde bulunmasının ardından Suriye İç Savaşı'nda IŞİD'e odaklanmış ve iç savaşın seyri değişmiştir. Bu değişim beraberinde IŞİD'e karşı mücadeleyi başlatmış ve IŞİD'in kaybettiği yerlerin PYD-YPG tarafından doldurulmasına olanak sağlamıştır. PYD, Türkiye sınırına yakın ve Kürt nüfusunun yoğunlukla yaşadığı bölgeleri Esad Yönetimi'nin bölgeden çekilmesi ve ardından IŞİD ile mücadele kapsamında koalisyon ülkelerinin yardımı ile ele geçirmiş ve "Rojava" özerk bölgesi ilan etmiştir.

Kürtçede "Rojava" batı anlamına gelmektedir ve PYD'ye göre "Batı Kürdistan Bölgesi" olarak ilan edilmiştir. Bölge içerisinde; Derek, Kamışlı, Serekaniye, Telabyad, Kobani, Azez ve Afrani kentlerini barındırmaktadır. 6 Ocak 2014'te adına "Demokratik Özerk Yönetim" denilen yapı oluşturulmuştur. Anayasaya göre "Rojava" bölgesi üç kantondan oluşacak, bu kantonlar; Cizre, Kobani ve Afrin'den meydana gelecekti.²⁹⁰ PYD'nin Suriye'nin kuzeyinde oluşturmaya çalıştığı bu yapı Türkiye'nin tepkisini çekmiş ve Suriye'nin toprak bütünlüğünün bozulmasına yönelik çabalar Türkiye'yi rahatsız etmiştir.

²⁸⁹ Demirel, a.g.e., s. 34

²⁹⁰ CNN Türk, 20 Başlıkta Rojava Demokratik Özerk Bölgesi, 14.10.2014, <https://www.cnnturk.com/fotogaleri/dunya/20-baslikta-rojava-demokratik-ozerk-bolgesi?page=1>, (17.10.2018).

Bunun dışında PYD-YPG'nin PKK ile organik bağı da bulunmaktadır. PYD-YPG'nin PKK'nın yürütme konseyine bağlı hareket etmesi, yönetim yapısı ve sembollerinin benzerlik göstermesi ile birlikte Abdullah Öcalan'ı tüm Kürt Halklarının lideri olarak görmesi ve PKK'li teröristlerin YPG saflarında savaşması bu örgütlerin organik bağının olduğunu göstermektedir.²⁹¹ YPG ve PKK'nın yapılanmaları incelendiğinde birbiri ile aynı yapılanmadan oluşan iki örgüt ile karşılaşılmaktadır. PYD'nin silahlı kanadı olan YPG'nin, PKK'nın silahlı kanadı olan HPG (Hazen Parastina Gel) ile aynı olduğu görülmektedir. PKK'nın sadece kadınlardan oluşturduğu teşkilat yapılanmasının bir benzeri YPG'de YPJ (Yekineyen Parastina Jen) adı ile varlık göstermektedir.²⁹²

Türkiye'nin kendi topraklarında PKK terör örgütünün silahsızlandırılması ve ülkenin temel sorunlarından biri olan terörün çözümünü amaçlayan çözüm sürecini başlatması ve Suriye İç Savaşı'nın yaşanması birbirine yakın tarihlere denk gelmiştir. Bu süreç PKK ve PYD terör örgütleri için avantajlı bir durum yaratmıştır. PKK çözüm süreci içerisinde militanlarının ve dağ kadrosunun bir bölümünü Suriye'ye kaydırmıştır. PKK kadrolarının yön verdiği PYD ile Türkiye, Suriye İç Savaşı'nın başında ilişkilerini koparmamıştır. Bu kapsamda PYD lideri Salih Müslim, Türkiye'ye davet edilmiş ve Esad'a karşı muhalefet ile birlikte hareket etmeleri istenmiş ayrıca Suriye'nin kuzeyinde yaşanan gelişmeler ile ilgili Türkiye'nin kaygılarının olduğu en yüksek perdeden dile getirilmiştir.²⁹³ Türkiye'nin uyarılarına rağmen PYD'nin tavrında değişiklik olmamış ve Türkiye için Suriye'deki tehditlerin başında yer almıştır. PYD ise ABD'nin desteği ile Suriye'de ele geçirdiği toprakları genişletmiş ve Suriye'de otonom bir bölge kurma hedefinde yol almışlardır.

PYD'nin Suriye'de toprak elde etme çabası sürerken PKK, Türkiye'de 7 Haziran seçimlerinin ardından Türkiye'nin Güneydoğu bölgesinde bulunan bazı şehirlerde sözde "özerklik" elde etmek amacıyla hendekli ve silahlı eylemler gerçekleştirmiştir. Suriye sınırına yakın şehirlerden Suriye'ye geçiş ve Suriye'den mühimmat sağlama amacı ile tünellerin kazıldığı tespit edilmesi, PKK ile PYD/YPG'nin organik bağı

²⁹¹ Demirel, a.g.e, s.34.

²⁹² Murat Köylü, "Suriye'de PYD/YPG Yapılanması ve Zeytin Dalı Harekatı", ASSAM Uluslararası Hakemli Dergisi, Sayı: 11, Yıl: 2018, s. 77.

²⁹³ Erdem Kaya, Bekir Ünal, "Suriye'nin Kuzeydeki PYD Yapılanması ve Türkiye", Orta Doğu'da Değişim ve Türkiye, Atilla Sandıklı, Erdem Kaya, BİLGESAM Yayınları, İstanbul: 2014, s.291.

göstermiştir. Ayrıca YPG militanlarının %50'ye varan oranının Türkiye kökenli olması bu örgütün gelecekte Türkiye içindeki dinamikleri hareketlendirmek için çaba göstereceğinin habercisidir; zira Türkiye'de eylem yapan bir terörist kendisini PKK'lı olarak tanımlarken, İran'da PJAK'lı yâda Suriye'de YPG'li olarak tanımlayabilmektedir.²⁹⁴

Türkiye için PYD-YPG'nin tehdit durumu Suriye İç Savaşı ile birlikte gelişen bir kavramdır zira PYD'nin elinde bulundurduğu bölgeler Türkiye sınırındadır. Türkiye'nin yıllarca PKK ile mücadelesi düşünüldüğünde ve IŞİD'in Kobani'ye saldırısı esnasında Türkiye'de yaşanan toplumsal olaylar değerlendirildiğinde PYD'nin Suriye'nin kuzeyindeki varlığı Türkiye için tehdit boyutundadır. PYD ve PKK'nın organik bağı malumdur. Batı Devletlerinin ve ABD'nin PYD-YPG ye IŞİD ile mücadele kapsamında vermiş olduğu silahların Türkiye'de PKK'ya karşı yapılan operasyonlarda ele geçirilmesi, bu örgüt ile PKK'nın girift yapısını gözler önüne sermiştir.

Suriye İç Savaşı sürecinde PYD-YPG'nin bölgede etkinliğini arttıran olaylardan biri ise 2014 yılında IŞİD'in Kobani'ye düzenlediği saldırıdır. Bu saldırı ile bölgedeki birçok denge değişmiş zira IŞİD saldırısı ile birlikte ABD önderliğindeki koalisyon güçleri bölgenin IŞİD'in eline geçmesini engellemek için bölgedeki Kürtlere hava desteği sağlamış ve bölgede bulunan PYD-YPG güçlerine tonlarca mühimmat desteğinde bulunmuştur. Bu mühimmat desteği bölgedeki güç dengesinin değişmesine neden olmuştur. Destek ile birlikte PYD-YPG'nin bölgeye hâkim olmasını kolaylaştırdığı gibi IŞİD'e karşı mücadelede başarılı bir kuvvet rolü verilerek birçok ülke tarafından pozitif bir algının oluşturulması sağlanmıştır. Bu sayede PYD-YPG kontrolünde bulundurduğu toprakları genişletmiştir. PYD'nin Türkiye'nin güney sınırını tamamen kontrol etme durumuna karşı Türkiye, "Fırat'ın Batısı" söylemi ile kırmızı çizgisini çizmiştir. Buna rağmen çoğunluğunu PYD-YPG'lilerin oluşturduğu silahlı güçler Fırat'ın batısında bulunan Münbiç şehrini IŞİD'ten temizleme söylemi ve ABD'nin de yardımı ile Fırat'ın batısına geçmiştir.²⁹⁵ Bu durum Türkiye için ciddi anlamda bir güvenlik sorunu yaratmış, Türkiye ABD'yi uyarmasına rağmen herhangi

²⁹⁴ Köylü, a.g.e., s. 78.

²⁹⁵ Fatih Bayezit, "Dengeleme Davranışı Olarak Fırat Kalkanı Operasyonu: Neoklasik Realist Bakış", Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, Cilt:4, No:2, Yalova:2016, s. 95-96.

bir sonuç alamamıştır. Türkiye için Suriye'nin toprak bütünlüğü kendi güvenliğinin teminatıdır ancak bu gelişme ile PYD'nin elde etmiş olduğu güç ve silah envanteri, Suriye'nin toprak bütünlüğünü de tehdit eder hale gelmiştir.

PYD'nin silah envanterinin genişlemesi doğrudan PKK'ya da etki etmekte ve bu da örgüt üyelerinin Suriye'de almış oldukları eğitim ile teknolojik silahları kullanma kabiliyetine ve bombalı saldırılarda yeni taktikler öğrenmelerini sağlamıştır. Örgüt AK-47 türü silah kullansa da M16 ve M4 tipi silah kullanımına da geçmiş ayrıca MK-19 türü bombaatar ve gece görüşü desteğine sahip silahları da ABD desteği ile elde etmiştir. Örgüt, sadece silah konusunda destek almamış ayrıca güdümlü füze konusunda da ciddi güç elde ettiği gibi kara hedeflerine ve alçak irtifa hava araçlarına karşı kullanılabilir füzelere de sahip olmuştur. Nitekim bu füzeler kısa bir süre sonra PKK tarafından Türk ordusuna karşı kullanılmış, 13 Mayıs 2016 tarihinde Hakkâri'nin Çukurca ilçesinde PKK'lı teröristlerce ısı güdümlü füze ile Süper Kobra modeli savaş helikopteri düşürülmüştür. Bu olay terör örgütünün elde ettiği silahların tehdit düzeyinin vurgulanması açısından önemlidir zira savaş helikopterleri terör ile mücadelede en önemli araçlardan biridir. PKK'nın bu araçları ısı güdümlü füze ile vurabilecek kapasiteye sahip olması Türkiye'nin ve bölge ülkelerinin güvenliği açısından son derece endişe verici bir hal almaktadır. PKK elindeki silah envanterini çeşitlendirdiği gibi EYP adı verilen el yapımı patlayıcılar ile saldırılar düzenlemektedir. Bu patlayıcıların uzaktan kumanda, hareket sensörlü ve ısı sensörlü olarak kullanılabilmesi, tespit edilmelerinin zor ve ölümcül olması PKK-PYD'nin Türkiye'nin güvenliği için tehdit boyutunu gözler önüne sermektedir.²⁹⁶

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığının 2017 yılında yayınladığı rapora göre 01 Ocak 2015 ve 21 Aralık 2017 tarihleri arasında güvenlik kuvvetlerinin Türkiye'nin Suriye'ye sınırı olan iller ağırlıklı olmak üzere (Hatay, Gaziantep, Kilis, Mardin, Şırnak ve Şanlıurfa) PYD/YPG faaliyetleri kapsamında ele geçirilen silah, mühimmat ve malzeme listesi şu şekildedir.

²⁹⁶ Sertaç Canalp Korkmaz, "Gelişen Askeri Kapasitesi Bağlamında PKK/PYD Terör Örgütü", Ortadoğu Analiz, Eylül-Ekim 2017, Cilt:9, Sayı:82, s. 72-73.

Malzemenin Cinsi	Miktarı	
SİLAHLAR	Kalaşnikof Piyade Tüfeği	7
	M-16 Piyade Tüfeği	1
	Tabanca	3
	Av Tüfeği	6
	TOPLAM	17
MÜHİMMAT / PATLAYICILAR	Hafif Silah Mühimmatı	8.150
	El Bombası	8
	TNT (Kg.)	36
ÖNEMLİ MALZEMELER	Muhtelif Şarjör	32
	Dürbün/Kes.Niş.Dür.	5
	Gece Görüş Dürbünü/Gözlüğü	1
	Cep Telefonu	61
	Telsiz	1
	Kamera	1
	Bilgisayar/İPAD	8

İçişleri Bakanlığı Raporu²⁹⁷

PYD'nin 17 Mart 2016'da Kuzey Suriye'de ilan ettiği federasyon, uluslararası alanda fazla destek görmemiştir; ancak bu ilanın zaman içerisinde güç kazanması ve Suriye'nin geleceğinin şekilleneceği zamanda uluslararası toplum tarafından kabul görebilme ihtimali Türkiye için risklidir. Türkiye için Suriye'nin geleceğindeki öncelik Esad'sız, toprak bütünlüğünün korunduğu üniter bir Suriye'nin varlığıdır. Suriye'nin geleceğinin şekilleneceği konular Türkiye tarafından iyi yönetilemezse Türkiye, PKK ile komşu olma riski ile karşılaşabilir. Bir diğer durum ise Suriye'de taşlar yerine oturduğunda PYD/YPG içerisinde bulunan PKK'lı teröristlerin tekrar Türkiye topraklarına dönerek eylem gerçekleştirmeleri ihtimalidir. PYD'nin Suriye'de resmi bir yapı kazanımı elde etmesi, Türkiye'de bulunan terör örgütünün motivasyonunu yükseltebilir ve bu yüzden Türkiye'de bazı Kürt grupların desteğini alabilir.²⁹⁸

Türkiye, Kuzey Suriye'de PYD'nin elde etmek istediği tarzda bir yapının oluşumuna zemin hazırlayabilecek her türlü girişimi uluslararası arenada dile getirmekte ve tüm ortamda PYD-YPG'nin bir terör örgütü olduğunu dünya kamuoyuna kabullendirmek için çaba göstermektedir. Bu kapsamda PYD'nin Suriye'deki stratejisini engellemek ve IŞİD'in Türkiye sınırında yaratmış olduğu tehdidi bertaraf

²⁹⁷ Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, PKK/KCK Terör Örgütünün Suriye Kolu: PYD-YPG, Mayıs 2017, s. 42.

²⁹⁸ Bingöl, a.g.e., s. 18.

etme adına “Fırat Kalkanı” ve “Zeytin Dalı” adlı iki askeri ve sınır ötesi operasyonda bulunmuş, Kuzey Suriye’de oluşturulmak istenen yapıyı bir nebze olsun engellemiştir. Bu yapının Türkiye’nin güvenliğinde oluşturacağı olumsuz etkiler çok net olmakla birlikte, Türkiye bu bölgeleri terör örgütü olarak gördüğü PYD-YPG’ye bırakmamakta kararlıdır.

4.1.1.1. 6-7 Ekim (Kobani) Olayları

Kobani, Türkiye’nin Suriye sınırına komşu olan Şanlıurfa şehrinin Suruç ilçesi ile çok yakın mesafe bulunan bir konumdadır. Kobani 250 bin nüfusa sahip ve çoğunluğunu Kürt kökenli vatandaşların oluşturduğu bir bölgedir. Suriye’de iç çatışmaların başlamasının ardından bölgeden ayrılan Suriye’nin rejim güçleri bölgenin PYD’nin kontrolüne geçmesine sessiz kalmış ve bölge PYD/YPG tarafından kontrolü sağlanan bir yer olmuştur. IŞİD, 2014 yılının eylül ayından itibaren Kobani etrafındaki köylere saldırmaya başlamış ve Kobani’nin merkezini ele geçirmek için yoğun bir saldırı gerçekleştirmiştir.²⁹⁹ PYD’nin silahlı kanadı YPG, gerçekleşen IŞİD saldırılarında yetersiz kalmış ve IŞİD’in Kobani’ye doğru ilerlemesini engelleyememiştir. Kobani’de yaşayan halk Türkiye sınırına doğru yığılmıştır. Bu aşamada IŞİD’in Kobani’yi ele geçirmesi durumunda büyük insanlık dramı yaşanacağı algısı oluşturulmuş, sosyal medyada ve yabancı haber ajanslarında bu konu üzerine algı yaratılmıştır.

IŞİD saldırılarına karşı Kobani’yi koruyamayan YPG, kent merkezine kadar çekilmek zorunda kalmış ve kent merkezinde sokak çatışmaları ile IŞİD’e karşı direnmeye çalışmıştır. 19 Eylül’de Mesud Barzani uluslararası topluma Kobani için yardım çağrısında bulunmuştur. IKBY, YPG’nin direnişini arttırmak için silah yardımında bulunmuş ancak sonuç alamamıştır. Bunun üzerine 28 Eylül tarihinde ABD bölgeye yönelik hava saldırıları düzenleyerek IŞİD’in ilerleyişini durdurmuş ve 19 Ekim tarihinde ise ABD, YPG güçlerine havadan silah yardımında bulunmuştur.³⁰⁰ Türkiye ise kendi ülke topraklarından Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi’ne bağlı

²⁹⁹ Ahmet Fethi Gün, “Çatışma Çözümleri Bağlamında Kamu Diplomasisi Kobani Olayları”, Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, Cilt:3, No:1, 2015, s. 34.

³⁰⁰ Zana Baykal, “Ortadoğu’da Kürtler 2014”, Ortadoğu Yıllığı 2014, s. 429.

Peşmerge güçlerine koridor açarak Peşmergelerin Kobani'ye ağır silahlar ile girmelerini sağlamıştır. ABD'nin silah yardımı ve hava saldırıları ile Peşmerge'nin Kobani'ye girişi çatışmanın seyrini değiştirmiş ve IŞİD güç kaybederek çekilmeye başlamıştır. Kobani'de yaşanan bu olay, ABD'ye IŞİD ile mücadele kapsamında YPG'nin kara gücü olarak kullanabileceğini göstermiş³⁰¹ ve ilerleyen zamanda YPG/PYD eğitilip donatılarak ABD'nin Suriye'deki kara gücü haline getirilmiştir.

IŞİD'in Kobani'yi ablukaya aldığı günlerde bazı kesimlerce IŞİD ve AK Parti yakınlığı söylemleri gündeme getiriliyor ve bu söylemler gün geçtikçe artıyordu. Bu söylemleri HDP temsilcileri ve PKK eğilimli medyada yer alan kişiler sıklıkla dillendirirken AK Parti ve IŞİD'in yakınlığı ve hükümetin IŞİD'i desteklediği iddiası üzerinden bir algı oluşturulmaya çalışılıyordu.³⁰² IŞİD'in Kobani'ye yönelik baskılarının arttığı dönemde Türkiye, Mürşitpınar sınır kapısını kontrollü bir şekilde açmış ve bir hafta gibi kısa bir sürede Kobani'den 200 bin sivil vatandaş Türkiye'ye giriş yapmıştır. Türkiye sınırdan geçen bu kişilere AFAD ve UMKE gibi ekiplerle müdahalede bulunmuş ve gelen mültecilere gıda kalacak yer ve sağlık taraması gibi yardımlarda bulunarak mültecilerin temel ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır.³⁰³ IŞİD'in Kobani'yi ablukaya almasının ilk günlerinde Türkiye, Kobani'ye askeri destek vermemiştir sadece insani destekte bulunmuştur. Bu durum Türkiye açısından anlaşılabilir bir uygulamadır zira Kobani'nin kuşatılmasına denk gelen tarihlerde IŞİD, Musul'da bulunan Türk Konsolosluğunu ablukaya almış ve konsoloslukta bulunan 49 Türk vatandaşını rehin almıştı ve rehinelere halen IŞİD'in elinde bulunmaktaydı. Türkiye'nin Kobani'de olası PYD-YPG'ye desteği IŞİD'in elinde rehin tuttuğu Türk rehinelere hayati güvenliğini tehlikeye atabilirdi.

PKK yöneticileri Türkiye'yi IŞİD'i desteklemek ile suçlamışlardır. Bu süreçte kamuoyunda "Çözüm Süreci" olarak adlandırılan süreçte Kobani'deki kuşatmadan etkilenmiştir. PKK'nın bir yapısı olan KCK, Türkiye'nin IŞİD'i desteklediğini iddia ederek "*IŞİD'in Kobani'ye saldırtılmasıyla birlikte ortada bir çatışmasızlık durumu kalmamıştır*" açıklamasında bulunmuş ve Türkiye tarafından Kobani'ye herhangi bir müdahalede bulunulmaması durumunda ateşkesin bitirileceğini belirtmişlerdir. Bu

³⁰¹ Can Acun, "Kuzey Suriye'de PYD Kuşağı", SETA Perspektif, Sayı: 107, Haziran: 2015, s. 5.

³⁰² Yunus Akbaba, "6-7 Ekim Olayları ve Çözüm Süreci", SETA Perspektif, Sayı:78, Ekim: 2014, s. 3.

³⁰³ Gün, a.g.e., s.35.

gelişmenin ardında HDP, yaptığı açıklama ile 6 Ekim tarihinde Kobani için halkı sokaklara çıkmaya davet etmiş bu çağrı sonucunda 40'a yakın ilde protesto gösterileri olmuştur. İki gün süren bu gösteriler çatışmaya, yakma, yağma ve devlet dairelerine saldırıya dönüşmüştür. Bu olaylarda 50 kişi hayatını kaybetmiştir.³⁰⁴ Türkiye 6-7 Ekim Olaylarından önce Kobani'de yaşanan duruma aslında insani müdahale kapsamında sınırını aşarak sivil halkın zarar görmemesi konusunda destek vermiştir; ancak bunun ötesine geçmeye sıcak bakmamıştır.

Türkiye'nin insani yardım dışında Kobani'ye IŞİD saldırılarına karşı verebileceği üç tepki seçeneği bulunmaktaydı. Bunlardan ilki hiçbir tepkide bulunmamak ikincisi Kobani'de IŞİD'e karşı çatışan unsurlara aktif yardımda bulunmak ve sonuncusu ise Kobani'deki çatışmalara müdahil olmadan dolaylı destekte bulunmak. Türkiye bu üç seçenektan sonuncusunu uygulamış ve Kobaniye ağır silahlı Peşmerge göndermek isteyen Kuzey Irak yönetiminin bu talebini olumlu karşılayarak Türkiye'den koridor açmış ve Kobani'ye Peşmerge'lerin geçişini sağlamıştır.³⁰⁵ Türkiye, Kobani'nin IŞİD saldırısından kurtulmasına dolaylı destek vermesine rağmen bunu kendi içindeki bir kesim Kürt vatandaşa anlatamamıştır. Bu olayın yaşanmasında Türkiye içinde ve dünya kamuoyunda bazı medya organlarının Türkiye'yi terör yanlısı bir ülke gibi göstermelerinin rolü bulunmaktadır.³⁰⁶

6-7 Ekim Olayları incelendiğinde Kobani'de yaşanan olay Türkiye'nin güvenliğine etkisinin gösterilmesi bakımından önemlidir zira 6-7 Ekim Olaylarının bilançosu incelendiğinde; 25 kaymakamlık binası, 67 emniyet binası, 201 okul, 29 parti binası yakılmış, 221 vatandaş yaralanmış, 2 polis şehit olurken 139 polis ise yaralanmıştır. Toplamda ise 1113 bina hasar görmüştür.³⁰⁷ HDP'nin çağrısı üzerine Türkiye'nin çeşitli kentlerinde sokaklara çıkan ve protesto adı altında yakıp yıkan teröristlerin o illere verdikleri zarar ve o illerde bulunan sivil vatandaşlara yaşattıkları korku düşünüldüğünde PYD/YPG'nin sadece Suriye'nin bir iç meselesi olmaktan müteşekkil olmadığı açıktır. PYD/YPG'nin Suriye'de meşru bir zemine kayma ihtimali,

³⁰⁴ Baykal, a.g.e., s.431.

³⁰⁵ Emre Hatipoğlu, Osman Zeki Gökçe, Berkay Dinçer, Yücel Saygın, "Sosyal Medya ve Türk Dış Politikası: Kobani Tweetleri Üzerine Türk Dış Politikası Algısı", Uluslararası İlişkiler, Cilt:13, Sayı: 52, 2016, s.183-184.

³⁰⁶ Gün, a.g.e., s. 39.

³⁰⁷ Anadolu Ajansı, 6-7 ekim Olayları'nın Bilançosu, 07.10.2015, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/6-7-ekim-olaylarinin-bilancosu/436002>, (28.10.2018).

Türkiye'nin içerisinde barındırdığı Kürt vatandaşları düşünüldüğünde ve PYD/YPG'nin Türkiye içerisindeki dinamikleri harekete geçirmek için çaba gösterme ihtimali Türkiye'nin güvenliğini tehdit eden bir unsur olacaktır. Türkiye bu tehdit unsurunun bertaraf edilmesi için Suriye sınırları içerisinde iki tane sınır ötesi operasyon gerçekleştirmiş ve PYD/YPG'nin Akdeniz'e ulaşma hayallerini bitirdiği gibi Fırat'ın batısına geçmesini engellemiştir. Bu durum Türkiye'nin güvenliği için yeterli değildir. Zira bölgenin tümü ile PYD/YPG'den temizlenmesi gerekmektedir; ancak bunun önündeki en büyük engel ise PYD/YPG'yi terör örgütü olarak kabul etmeyen ve son derece iyi ilişkiler içerisinde olan ABD'dir. ABD ve Suriye'de bulunan diğer ülkeler ile Suriye'nin geleceğini şekillendirmek için temaslar sürmektedir. Bu temaslarda Türkiye'nin önceliği Suriye'nin üniter devlet yapısının korunarak halkın iradesine dayalı bir yönetimin oluşturulmasıdır.

4.1.1.2. Fırat Kalkanı Harekâtı

İŞİD'in Türkiye sınırındaki varlığı Türkiye'nin güvenliğini tehdit eden bir unsurdur zira buradan Türkiye'ye karşı roket saldırıları, taciz ateşi açılmakta ayrıca İŞİD militanlarının Türkiye'de eylem yapmasının altyapısı oluşturulmaktaydı. İŞİD'in dışında Türkiye-Suriye sınırında birde PYD/YPG varlığı bulunmaktaydı. Bu örgütün amacı ise sınır hattının tümü ile kontrol edilmesi ve ABD hava desteği ile İŞİD'in çekildiği bölgelerin kendilerince kontrol edilmesiydi. Türkiye'de ise Suriye'ye müdahale sıklıkla dillendirilirken bunun önünde bazı engeller bulunmaktaydı. Bu engellerin başında Rusya gelmekteydi zira Türkiye, Rusya'ya ait savaş uçağını sınırı ihlal ettiği gerekçesi ile düşürmüştü ardından iki ülke arasında gerilim tavan yapmıştı. Rusya ise Suriye-Türkiye sınırına hava savunma sistemleri yerleştirmiş ve Türkiye'nin Suriye'de olası operasyonlarını engellemiştir.

Türkiye'nin Suriye'ye müdahil olamaması İŞİD ve PYD/YPG gibi örgütlere hareket alanı sağlamış, bu durum Türkiye'nin güvenliğini tehdit eder bir hal almıştı. ABD ve YPG/PYD'nin sahada kurdukları ortaklık neticesinde İŞİD'in boşalttığı alanları PYD/YPG ele geçirmeye başlamıştı. PYD, Fırat'ın doğusunda bulunan Tel Ebyad ve Resulayn şehirlerini ele geçirdikten sonra Fırat'ın batısına yönelmiş ve burada Menbiç'i ele geçirmişti. Suriye'nin kuzeyinde "PKK Kuşağı" oluşturma planları

kamuoyunda sıklıkla dile getirilmeye başlamış ve bu kuşak içerisinde Irak sınırından Hatay'a kadar tek parça bir PYD/YPG hattı oluşturmak istendiği dillendiriliyordu. IŞİD ise bu bölgede Azez ve Cerablus hattında bulunuyordu.³⁰⁸ Özetle Türkiye'nin sınır hattı iki terör örgütü tarafından tutulmaktaydı ve bu hattın Türkiye'ye yönelik birçok saldırı gerçekleşmekteydi.

Türkiye'nin Fırat Kalkanı Harekâtı'ndan önce Suriye'ye müdahil iki ana ülke olan Rusya ve ABD'nin olası operasyona verecekleri tepki önemliydi. Türkiye'nin, Rusya ile uçak krizi sonrasında böylesi bir operasyonu yapması oldukça güç görünmekteydi; ancak iki ülke ilişkilerini düzeltme yolunda adımlar atmış ve olumlu dönüşler alınmıştı. Türkiye'de 15 Temmuz darbe girişimi yaşanmış bu girişimin ardından Türkiye ve Rusya ilişkileri olumlu yönde seyrederken Türkiye ve ABD ilişkilerinde ise kriz yaşanmıştır zira Türk yetkililerde darbe girişiminde ABD'nin rolünün bulunduğu düşüncesi oluşmuştur. Türkiye'nin böylesine bir girişimden bir ay kadar kısa bir süre sonra Fırat Kalkanı sınır ötesi harekâtını gerçekleştirmiş olması büyük bir başarıdır. Bu operasyonun gerçekleştirilmesine Rusya olumsuz bir tepki göstermemiş ve sessiz kalmıştır. Türkiye bu operasyonu ABD ile danışıklı olarak gerçekleştirmemiş ve bu Washington'un rızasının olmadığı bir operasyondur.³⁰⁹ Sonuçları itibari ile Fırat Kalkanı Harekâtı Suriye'nin kuzeyine yönelik stratejileri etkisizleştiren ve Türkiye'nin Suriye İç Savaşı'nda masada yerini sağlamlaştıran bir uzun vadeli stratejik hedefleri olan operasyonlardan ilkidir.

Fırat Kalkanı Harekâtı'nın hedef ve amaçlarına bakıldığında operasyonun temel amaçları

- IŞİD terör örgütünün bölge ile irtibatını bitirerek Türk vatandaşlarının güvenliğini sağlamak
- Darbe girişimi yaşayan ve ağır hasar alan TSK'nin kamuoyu desteğini arttırmak
- Uluslararası alanda terör ile mücadelede somut adımlar atarak medya desteği sağlamak

³⁰⁸ Ufuk Ulutaş, Burhanettin Duran, "Türkiye'nin Deaş'la Mücadelesinin Kritik Dönemeci: Fırat Kalkanı Harekâtı", Türk Dış Politikası Yıllığı 2016, SETA Yayınları, s. 19.

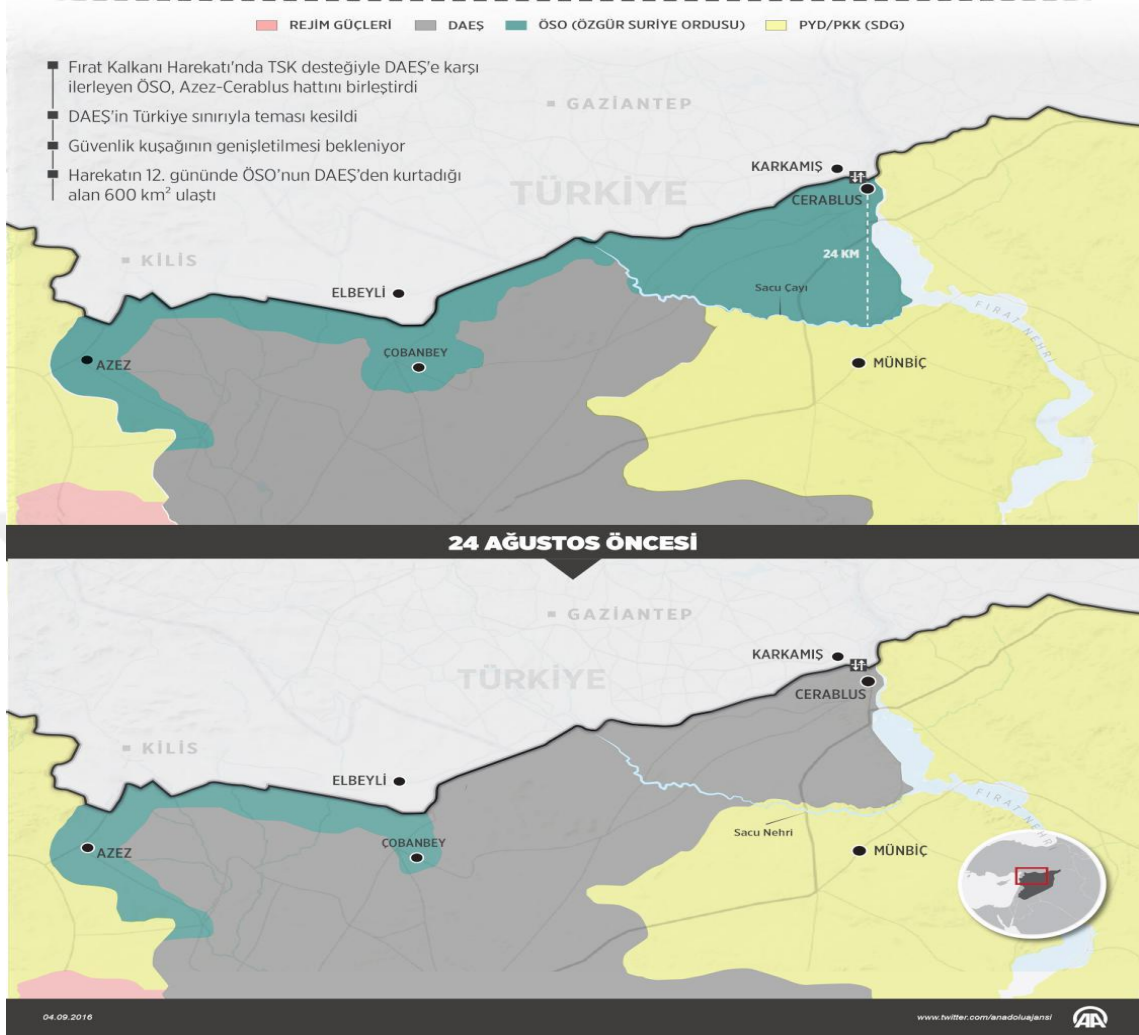
³⁰⁹ Jusoor for Studies, "Fırat kalkanı Operasyonu Türk Politikasının Seçeneklerini Arttıran Katkıları", 19.10.2016, [http://jusoor.co/details/F%C4%B1rat-kalkan%C4%B1-operasyonu-T%C3%BCrk-politikas%C4%B1n%C4%B1n-se%C3%A7eneklerini-artt%C4%B1n-katk%C4%B1lar/189/tr,\(01.11.2018\)](http://jusoor.co/details/F%C4%B1rat-kalkan%C4%B1-operasyonu-T%C3%BCrk-politikas%C4%B1n%C4%B1n-se%C3%A7eneklerini-artt%C4%B1n-katk%C4%B1lar/189/tr,(01.11.2018)), s.3.

- PYD/YPG'nin Suriye'nin kuzeyinde kontrol ettiği bölgeleri birleştirmelerini engelleyerek fiili bir özerk bölgenin önüne geçmek
- Suriye'nin geleceğinin şekilleneceği siyasi alanda konumunu güçlendirmek ve elde edilen bölgede “güvenli bölge” oluşturularak Suriye'den Türkiye'ye yönelecek herhangi yeni bir göç dalgasını burada ikame etmek
- Türkiye'nin ülkesinde yer alan Suriyeli sığınmacıların geri dönüşünü sağlamak amaçlanmıştır.³¹⁰

Fırat Kalkanı Harekâtına başlamadan önce hedeflenen bölgenin durumu aşağıdaki resimde gösterildiği gibiydi. Sarı alanlar PYD/YPG'nin kontrol ettiği bölgelerden oluşurken, gri alanlar ise IŞİD'in kontrol ettiği bölgelerden oluşmaktaydı. Yeşil renk ile gösterilen bölge ise ÖSO'nun elindeki bölgelerdi.

³¹⁰ Fatma Taşdemir, Adem Özer, “Kuvvet Kullanma Hukuku Açısından Fırat Kalkanı Operasyonu”, Akademik Hassasiyetler Dergisi, Cilt:4, Sayı:7, s. 55-56.

AZEE-CERABLUS HATTI BİRLEŞTİ, DAEE'İN SINIRLA TEMASI KESİLDİ

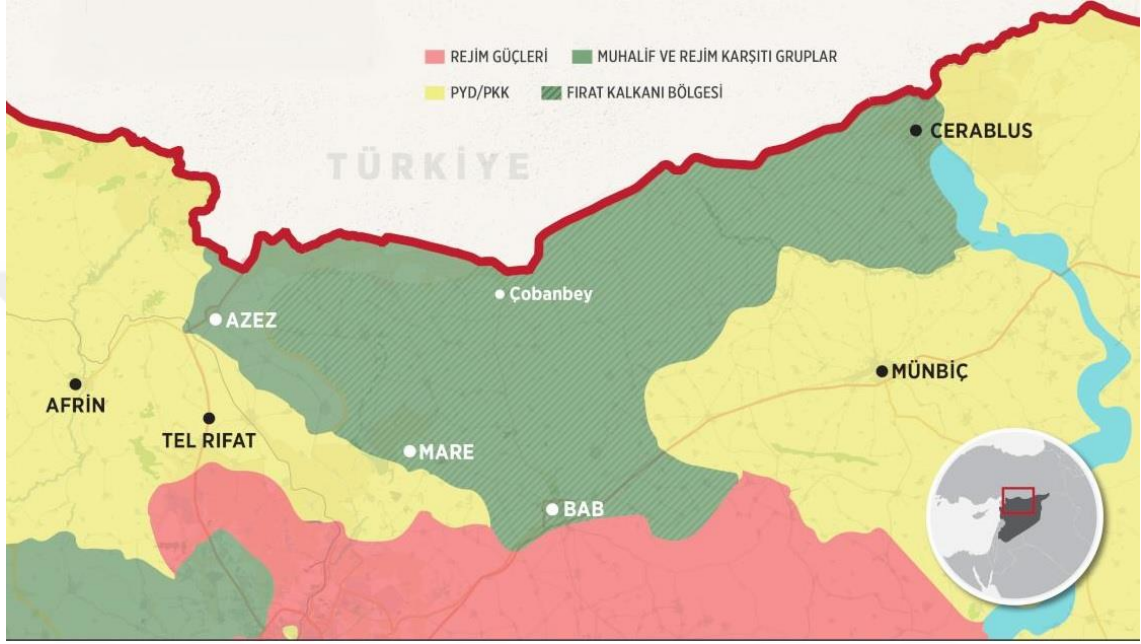
Fırat Kalkanı öncesi ve sonrası bölge haritası.³¹¹

Fırat Kalkanı Harekâtı, BM Antlaşması'nın 51. Maddesine³¹² dayandırılarak 24 Ağustos 2016 tarihinde sabaha karşı 04.00'te başlatılmıştır. TSK'nin ateş gücü desteği ile ÖSO birlikleri operasyonun ilk günü Cerablus'u IŞİD terör örgütünden

³¹¹ Anadolu Ajansı, "Azez-Cerablus Hattı Birleşti, DAEE'in Türkiye Sınırıyla Teması Kalmadı", 04.09.2016, <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/1870>, (03.11.2018).

³¹² Birleşmiş Milletler Antlaşmasınının 51. Maddesi "Bu Antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu yenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına halel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyine bildirilir ve Konseyin işbu Antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez.", <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf>, (03.11.2018).

temizlemişlerdir.³¹³ Türkiye'nin ateş desteği verdiği ÖSO ile Doğudan Cerablus üzerinden ilerlerken batıdan ise Çobanbey üzerinden ilerlenmiş ve çok kısa bir sürede sınır hattı IŞİD terör örgütünden temizlenmiştir. Operasyonun ikinci aşamasında, ekim ayında ise Dabık'a yönelik operasyonda IŞİD, buradan da atılmış ve böylelikle Azez-Cerablus hattı 30 km'lik bir derinliği sahip olmuştur.³¹⁴

El-Bab Operasyonu sonrası bölge haritası³¹⁵

Operasyonun üçüncü aşaması ise El-Bab olmuştur. Halep'in kapısı olarak görülen bu şehir Sünni-Arap nüfusu barındıran stratejik açıdan çok önemli bir bölgeydi. El-Bab ele geçirildiğinde batıda Afrin'e ulaşabilecek, doğuda Rakka ve Münbiç, güneyde Halep şehir merkezine ulaşabilecekti. Bu açıdan El-Bab çok stratejik bir bölgeydi.³¹⁶ IŞİD bunun bilinciyle Fırat Kalkanı Harekâtı'nın başlaması ile gücünün büyük kısmını buraya kaydırmış diğer bölgelerde çok şiddetli direniş göstermemiştir.

TSK Fırat Kalkanı Harekâtı'nın üçüncü aşaması olan El-Bab operasyonuna 10 Aralık 2016 günü başlamış ve El-Bab 20 Şubat 2017 tarihinde kontrol altına alınmıştır. El-Bab operasyonunda IŞİD direnişi ile karşılaşmıştır. El-Bab'ın kuşatıldığı gün

³¹³ Sertaç Canalp Korkmaz, "Fırat Kalkanı Harekâtının Askeri Perspektiften Değerlendirilmesi", Ortadoğu Analiz, Kasım-Aralık 2016, Cilt:8, Sayı:77, s. 17.

³¹⁴ Murat Köylü, Ne Umduk Ne Bulduk Türkiye'nin Suriye Sınavı, 1. b., İstanbul: Hiperyayın, 2017, s. 342-343.

³¹⁵ Anadolu Ajansı, "Suriye'nin Yeniden İnşa Edilen Yüzü Fırat Kalkanı Bölgesi", 08.01.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/8576>, (05.11.2018).

³¹⁶ Taşdemir, Özer, a.g.e., s. 56-57.

kentin kuzeybatısında iki saldırıda bulunulmuş bu saldırılarda 60 kişi ölmüş ve 100'den fazla kişi yaralanmıştır. El-Bab operasyonunun da tamamlanmasının ardından 29 Mart 2017 tarihinde 216 gün süren Fırat Kalkanı Operasyonu tamamlanmıştır. Operasyonların tümünde 600 ÖSO mensubu ve 67 Türk askeri şehit olmuştur. 3 bini aşkın IŞİD ve PYD/YPG'li terörist etkisiz hale getirilmiştir.³¹⁷

Fırat Kalkanı Harekâtı, Türkiye'nin sınırında yaşadığı güvenlik sorunlarının bertaraf edilmesi ve Suriye İç Savaşı'na siyasi bir çözüm bulununcaya kadar sınır ötesinde operasyon yapabileceği bir jeo-stratejik alana sahip olması açısından önemlidir.³¹⁸ Fırat Kalkanı Harekâtı, Türkiye'nin daha sonra gerçekleştireceği Zeytin Dalı Harekâtı'na zemin hazırlayacak ve Türkiye'de Suriye'nin geleceğinin şekilleneceği masada söz söyleme hakkını ve etkisini güçlendirecektir. Zira Suriye İç Savaşı ekonomik, siyasi ve güvenlik noktasında en fazla Türkiye'yi etkilemiş ve etkilemektedir. Türkiye'nin böylesi bir operasyon ile Suriye'de çeşitli kazanımlar elde etmesi geç bile kalınmış bir hamledir.

4.1.2. IŞİD Tehdidi ve Eylemleri

IŞİD, Suriye İç Savaşı ile birlikte uluslararası arenada yaydığı tehdit algısı ile terör örgütleri arasında ilk sırada yer almaya başlamıştır. IŞİD, bir anda ortaya çıkmadığı gibi geçmişi Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesine kadar dayanmaktadır. Ancak IŞİD'in Suriye ve Irak'ta çok hızlı bir şekilde büyümesi ve dünyaya yaydığı dehşet ve korku IŞİD'i dünyanın konuştuğu bir terör örgütü haline getirmiştir.

IŞİD 2000 yılında Afganistan'da Ebu Musab el-Zerkavi tarafından kurulan "Tevhid ve Cihad Örgütü" ile oluşmaya başlamıştır. 11 Eylül terör saldırılarının ardından ABD'nin Afganistan'ı işgali ile birlikte TCÖ ilk olarak İran'a oradan da Irak'a

³¹⁷ Büşra Ağralı, Türkiye'nin IŞİD ile Aktif Mücadelesi: Fırat Kalkanı Harekâtı, Akademik Paradigma, 08.06.2018, <https://www.akademikparadigma.com/turkiyenin-isid-ile-aktif-mucadelesi-firat-kalkani-harekati/>, (03.11.2018).

³¹⁸ Can Kasapoğlu, Sinan Ülgen, "Fırat Kalkanı Harekâtı ve El-Bab Operasyonu: Stratejik bir Değerlendirme", EDAM Dış Politika ve Güvenlik Kağıtları Serisi, Ocak:2017, s.12.

geçmiştir.³¹⁹ Ebu Musab el-Zerkavi liderliğindeki örgüt 2004 yılında El-Kaide ile bağlantı kurarak isim değişikliğine gitmiş ve “Irak El-Kaidesi” ismini almıştır. 2006 yılında Zerkavi'nin öldürülmesi sonucunda örgütün liderliğine Ebu Hamza El-Muhacir getirilmiş 2006 yılı sonunda birkaç gurubun daha katılımı ile yeniden yapılanmaya gidilmiş ve 2006 yılının ekim ayında Irak İslam Devleti ilan edilerek örgütün başına Ebu Ömer el-Bağdadi getirilmiştir. ABD'nin ülke içinde gerçekleştirdiği operasyonlar ile 2006 tarihinden ABD'nin Irak'tan çekileceği tarihe kadar örgüt güç kaybetmiştir. 2010 yılında Ebu Ömer el-Bağdadi'nin öldürülmesi ile birlikte örgüt lideri Ebu Bekir el-Bağdadi olmuştur. Örgüt, ABD'nin Irak'tan çekilmesi ile birlikte güç kazanmaya başlamış ayrıca Suriye İç Savaşı ile birlikte Suriye'de de faaliyet göstermeye başlamıştır ve Suriye'de genişlemesi neticesinde El Bağdadi 8 Nisan 2013'te “Irak Şam İslam Devleti”³²⁰ Arapça adı ile “Ad-Davla Al-İslamiyya fi al- Iraq wa-sh-Sham” kurulduğunu ilan etmiştir.³²¹

2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgal etmesi Irak'ta ciddi anlamda bir otorite ve güvenlik boşluğu yaratmış ayrıca ABD işgali sonrasında Irak ordusunun ve istihbaratının tümünün terhis edilmesi ve kamu kademesinde görev alamayacak olmaları sayıları 300.000'i bulan eğitilmiş askerin kızgın ve küskün bir hal almalarına neden olmuştu. Bu durum ülkede kaybolan devlet otoritesi ve güvenlik boşluğu düşünüldüğünde terör örgütlerinin işine yaradı zira kızgın ve eğitilmiş eski askeri personel birer militan haline dönüşmüş ve IŞİD'in çekirdek kadrosunu oluşturmuştur. Bu dönüşümde Irak'ta mezhepçi yönetim anlayışının da etkisi olmuştur. Sünnilere karşı adaletsiz yönetim anlayışını iyi bir şekilde kullanan örgüt, Irak ordusunun mühimmat depolarını yağmalayarak cephanelik ve mühimmat ihtiyacını karşılamış ayrıca ABD'ye karşı girmiş olduğu çatışmalarla adından söz ettirmeye başlamış, “cihat” ilan ederek dünyanın birçok yerinden “cihat” için gelen genç savaşçılar ile gücünü arttırmıştır.³²²

³¹⁹ Bilge Adamlar Kurulu Raporu, “ Terörün Geldiği Yeni Boyut: IŞİD Örneği”, BİLGESAM, Rapor No: 67, Haziran: 2015, İstanbul, s. 16.

³²⁰ Şemsettin Erdoğan, Ergül Deligöz, “ Irak Şam İslam Devleti (IŞİD): Gücü ve Geleceği”, Savunma Bilimleri Dergisi, Mayıs:2015, Cilt:14, Sayı:1, s. 6.

³²¹ Dolunay Şenol, Sezgin Erdem, Elif Erdem, “IŞİD: Küresel bir Terör Örgütü”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:26, Sayı: 2, s. 278.

³²² Doğan Şafak Polat, “Irak Şam İslam Devleti”, Uluslararası Politikada Suriye Krizi, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: 2016, s. 213.

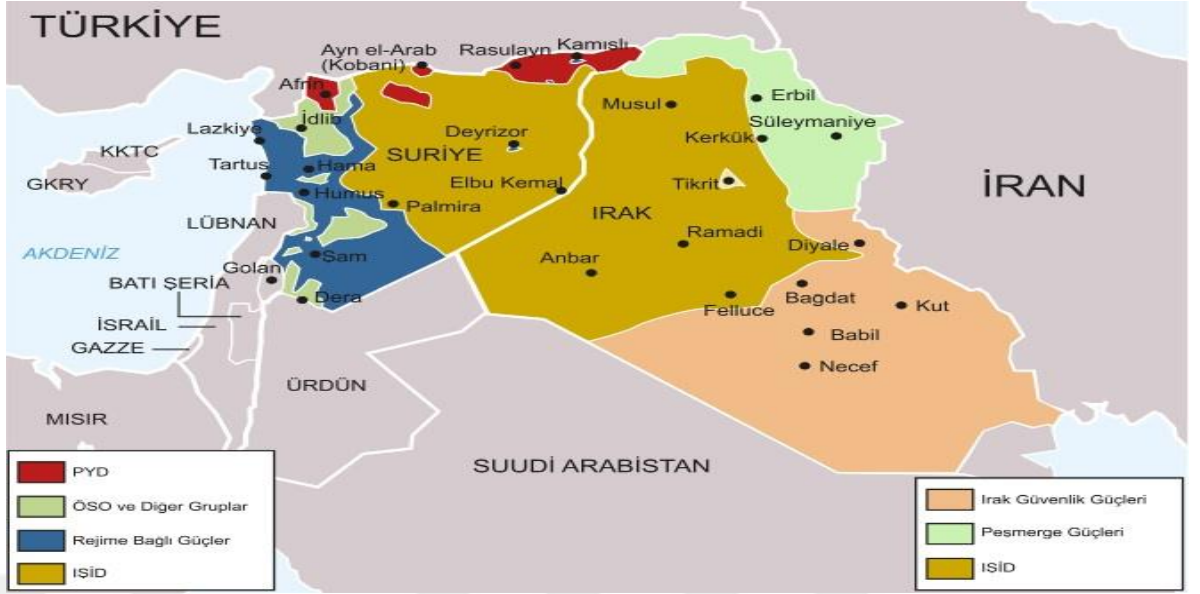
Bağdadi, Irak'ta elde ettiği tecrübeyi Suriye'de gayet etkili kullanmış iç savaşın başlamasının ardından ülkede yapılanmaya başlamış ve Esad karşıtı gruplar arasında önemli yer edinmiştir. Örgüt, Irak ve Suriye'de yaşanan güç boşluğundan faydalanmış ve Irak'ta başlattığı yapılanmayı Suriye'de sürdürmüştü. IŞİD Irak'ta Musul'u ele geçirmiş ayrıca kısa bir süre sonra daha fazla güçlenerek Kerkük, Selahattin ve Diyala üzerinden İran sınırına kadar olan bölgeyi kontrol etmeye başlamıştı. Erbil sınırına dayanmış bu bölgeyi almaya yönelik girişimleri olmuş ancak ABD askeri müdahalesi ile püskürtülmüştür.³²³

Türkiye, IŞİD'in gelişmeye başladığı ilk dönemlerde IŞİD'i Irak'ta yaşanan bir Sünni ayaklanması olarak değerlendirmiş ve operasyona sıcak bakmamıştır. Suudi Arabistan'ın Cidde kentinde yapılan "IŞİD ile mücadele için uluslararası güç oluşturulması" konusunun görüşüldüğü "Terörle Mücadele Toplantısı"nda zirvenin sonuç bildirisine Türkiye imza koymamıştır. Bu zirvenin sonuç bildirisine imza konulmamasında IŞİD'in Musul'da bulunan Türkiye konsolosluğuna saldırması sonucunda elinde rehine olarak bulundurduğu 49 vatandaşının güvenliğinin de etkisi olduğu düşünülmektedir. Türkiye'nin IŞİD'e bakış açısı kısa süre sonra değişmiştir zira IŞİD'in genişlemesi ve insanlık dışı eylem biçimleri ve yarattığı şiddet Türkiye'yi tehdit eder hale gelmiştir. Türkiye tüm bu gelişmeler neticesinde IŞİD'e karşı oluşturulan koalisyona katılmaya karar vermiş ve 2 Ekim 2014'te Bakanlar Kurulu Tezkeresi TBMM'de kabul edilmiştir.³²⁴

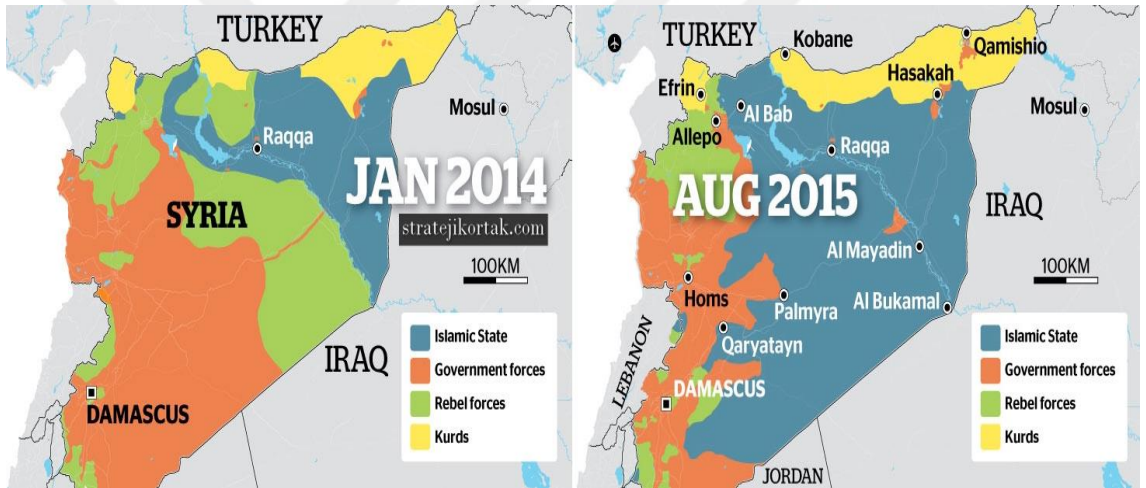
IŞİD'in Irak ve Suriye'de ele geçirdiği bölgeler her geçen gün artmakta ve neredeyse Irak ve Suriye'nin büyük kısmını ele geçirmiş durumdaydı. Aşağıdaki harita IŞİD terör örgütünün, IŞİD karşıtı koalisyon kurulmadan önceki etki alanını göstermektedir. IŞİD'in ele geçirdiği topraklar Suriye İç Savaşı'nın başlaması ile birlikte genişlemeye başlamış özellikle 2014 ve 2015 yılları arasında ciddi miktarda artmıştır.

³²³ Oytun Orhan, "Suriye'de IŞİD ile Mücadele ve Türkiye", Ortadoğu Analiz, Kasım-Aralık, Cilt: 6, Sayı:65, s. 14.

³²⁴ Bilge Adamlar Kurulu Raporu, "Terörün Geldiği Yeni Boyut: IŞİD Örneği", BİLGESAM, Rapor No: 67, Haziran: 2015, İstanbul, s. 40.

İŞİD'in Irak ve Suriye'de Etkili olduğu Bölgeler³²⁵

Suriye'de İŞİD'in 2014 ve 2015 yılları arasında elinde bulundurduğu toprak değişimi³²⁶

Haritada görüldüğü üzere İŞİD, Türkiye sınırında bazı bölgeleri ele geçirmiş ve kontrol etmekteydi. Suriye'de İŞİD'in varlık göstermesi ve ülkede giderek güç kazanması Türkiye'nin Suriye politikasını olumsuz etkilemiştir. İŞİD'in Suriye'de ana odak noktası Esad rejimi olmaktan ziyade kontrol edebileceği bölgeleri arttırmak olmuştur bundan dolayı da İŞİD, Esad rejimi muhalifleri ile sıklıkla savaşmış ve Esad rejiminin hiçbir güç harcamadan düşmanlarından kurtulmasına sebebiyet vermiştir. İŞİD'in eylemleri ve elde ettiği yerlerde uyguladığı şiddet nedeni ile Suriye halkı gözünde Esad rejimine verilen destek artmaya başlamıştır zira halk, Esad rejiminden

³²⁵ Bilge Adamlar Kurulu Raporu, a.g.e., s. 24.

³²⁶ Stratejik Ortak, Suriye'de 2014 ile 2015 Arasındaki Büyük Harita Farkı, 30.12.2015, <https://www.stratejikortak.com/2015/12/suriye-2014-2015-harita-farki.html>, (20.02.2019).

reform beklentisi ile gösterilere başlamış ancak gelinen noktada IŞİD gerçeği ile karşılaşmıştır. Uluslararası alanda ise Esad rejimine karşı olan ülkelerin Esad rejimi ile mücadelesi, IŞİD'in sadece Suriye'de değil tüm dünyada gerçekleştirdiği ve ses getiren eylemleri ile tersine dönmüştür. Esad Yönetimi'nin uluslararası alanda kaybolan meşruiyeti tekrar tartışılır hale geldiği gibi birçok ülkenin odak noktası Esad rejimi olmaktan çıkmış ve IŞİD olmuştur.³²⁷

Batı ülkelerinin IŞİD üzerinde odaklanmaya başlamaları ile IŞİD'e karşı mücadele konusu gündeme gelmiş bu konuda birçok ülke hava destekli operasyonlara katılırken karada mücadele konusu problemlili bir hal almıştır. ABD'nin PYD/YPG'yi eğitip donatarak IŞİD ile mücadelede kullanılabilecek bir örgüt haline getirmesi ile IŞİD'e karşı karada PYD/YPG kullanılmaya başlanmıştır. Bu gelişme kuşkusuz PYD/YPG'yi, PKK ile bir gören Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarına karşı olumsuz bir adım olmuştur. IŞİD terör örgütünün varlığı Türkiye'nin başka bir terör örgütü olarak gördüğü PYD/YPG'yi palazlandırmış ve uluslararası alanda desteklenen bir örgüt haline getirmiştir. Türkiye sınırlarında sadece IŞİD ile değil bir de PYD/YPG ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Ayrıca iki terör örgütünün varlığı Türkiye'nin güvenliğine etki etmiştir; zira her iki örgütte Türkiye'ye karşı eylem içerisinde olan örgütlerdir.

IŞİD'in elde ettiği bölgelerin birçoğunun Türkiye sınırında olması veya sınırın hemen altında yer alan bölgeler olması ve IŞİD'in elde ettiği yerlerde başvurduğu şiddet ve katliamlar IŞİD'in almaya çalıştığı bölgelerden Türkiye'ye karşı bir göç akınına neden olmuştur. Bu göç Türkiye'de sosyal, güvenlik ve ekonomik açıdan sorunları da beraberinde getirmiştir.³²⁸

IŞİD'e katılmak için gelen yabancı savaşçıların Suriye'ye geçiş güzergâhlarından biri de jeopolitik konumundan dolayı Türkiye olmuştur. Türkiye üzerinden yapılan bu geçişler kendi içerisinde çeşitli riskler de barındırmaktadır. Öncelikle Suriye'ye geçmek için gelen yabancı savaşçıların Türkiye'de eylem yapabilme kapasiteleri bulunmaktadır ayrıca çatışma alanlarından ayrılan yabancı savaşçıları Türkiye'ye yerleşme durumları bulunmakta ve Türkiye'de uyuyan

³²⁷ Oytun Orhan, IŞİD Sınır geçişleri ve Türkiye, Ortadoğu Analiz, Eylül-Ekim, Cilt:6, Sayı:64, s. 45.

³²⁸ Orhan, a.g.e., s. 45.

hücreler oluşturarak gelecek talimatlar ile hareket etme risklerini barındırmaktadır.³²⁹ Bu risklerin dışında IŞİD'in Suriye ve Irak topraklarında Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgelere yönelik saldırıları kendi içerisinde Kürt nüfus barındıran Türkiye için problemlili bir durum yaratmıştır. IŞİD'in Kobani'yi kuşatması ile birlikte Türkiye içerisinde yaşayan bazı Kürt grupların Türkiye'nin Kobani'ye müdahale etmemesine gösterdiği şiddet içeren reaksiyonda, Türkiye'de 6-7 Ekim olayları yaşanmıştır. Bu örnek bile Suriye'de yaşanan gelişmelerin sadece Suriye ile sınırlı kalmadığına bir örnektir.

IŞİD örgüt ideolojisinin temelini İslam'da yer alan "cihat" anlayışına dayandırmaktadır. Bu anlayışa göre "Din uğruna düşman ile savaşma" anlayışı ile hareket edilmektedir.³³⁰ Bu örgüt dünya üzerinde kendisi gibi düşünmeyen ve kendisinden olamayan tüm insanları "kâfir" olarak görmekte ve bu insanların öldürülmesi gerektiğini söylemektedir. Örgütün bu bakış açısı ile Türkiye'nin Batı Dünyası ile olan ilişkileri ve bu dünyanın bir parçası olduğunu düşünmesi ayrıca NATO Ülkelerinden biri olması ve ABD ile stratejik ilişkilerinin bulunmasından dolayı Türkiye'yi "Darül Harp" olarak nitelendirmektedir.³³¹ Darül Harp ise; "İslam siyasi hâkimiyetinin sınırları dışından kalan yönetim ve hukuk düzeni İslam esaslarına uymayan ülke" anlamına gelmektedir.³³² Bunun yanı sıra Türkiye'yi bir "Küfür Devleti" olarak nitelendiren IŞİD, Türkiye'ye yönelik eylemlerini bu altyapıya dayandırmaya çalışmaktadır.

IŞİD gerçekleştirdiği eylemler ve her geçen gün arttırdığı etki ve şiddet ile dünya kamuoyunun dikkatini çekmekteydi. IŞİD'in Musul'u işgali bir dönüm noktası olmuş ve ABD'nin öncülüğündeki uluslararası koalisyon, IŞİD ile mücadelede daha etkin bir yöntem belirlemede mutabık kalmıştı. 4-5 Eylül 2014 tarihinde gerçekleştirilen NATO'nun Galler Zirvesi'nde IŞİD'in bölge için tehdit oluşturduğunun üzerinde durulmuş ve 10 Eylül 2014'te ABD Başkanı Obama tarafından "IŞİD ile Mücadele Stratejisi" açıklanmıştır. Açıklanan mücadele stratejisi ile IŞİD'in yayılmasını

³²⁹ Haldun Yalçınkaya, "IŞİD yabancı Savaşçıları ve Yarattığı Tehdit: Türkiye'nin Tecrübesi (2014-2016)", ORSAM Raporu, Rapor No: 210, Haziran:2017, s. 19.

³³⁰ Polat, a.g.e., s. 212.

³³¹ Dolunay Şenol, Sezgin Erdem, Elif Erdem, "IŞİD: Küresel bir Terör Örgütü", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:26, Sayı: 2, s. 278.

³³² Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Darülharp Kavramı, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c08/c080389.pdf>, (08.11.2018).

engellemek ve zayıflamasını sağlamak için mücadele yöntemleri belirlenmiştir. Buna göre “düzenli hava saldırıları, sahada savaşılan güçlerin desteklenmesi, insani yardımda bulunma, IŞİD ideolojisi, yapılanması ve finans kaynakları ile mücadele gibi alanlarda mücadele” öngörülmüştür. Oluşturulan koalisyon IŞİD ile mücadelede etkili olmuş ve IŞİD elinde bulundurduğu birçok bölgeden ayrılmak zorunda bırakılmıştır. Bu bölgeler arasında Irak’ta Musul ve Suriye’de örgütün başkenti olarak görülen Rakka da bulunmaktadır.³³³

ABD öncülüğünde oluşturulan koalisyon üye ülkeler arasında Türkiye de bulunmaktadır. Türkiye IŞİD ile mücadelede kapsamında İncirlik Üssü’nü uluslararası koalisyona açmış ve koalisyon ile birlikte IŞİD’e karşı düzenlenen hava harekâtlarına katılmıştır.³³⁴ Koalisyon dışında da IŞİD’in Türkiye sınırındaki bölgelere yerleşmesi ve buradan Türkiye’nin güvenliğini tehdit eder hale gelmesi üzerine Türkiye, Fırat Kalkanı Harekâtı’nı başlatmış ve bölgenin IŞİD’ten temizlenmesini sağlamıştır.

Türkiye, 2013 yılında IŞİD’i terör örgütü olarak kabul ederek terör örgütleri listesine almıştır; ancak IŞİD’e karşı kurulan koalisyona 2015 yılında dâhil olmuştur. IŞİD, Türkiye’nin kendisine karşı mücadele etmesini engellemek için bazı eylemler gerçekleştirmiştir. IŞİD, bu eylemler ile Türkiye’nin çatışma alanı dışında kalacağını düşünmekteydi. IŞİD bu düşünce doğrultusunda Musul’da bulunan Türk konsolosluk baskınına gerçekleştirmiş ayrıca burada çalışan görevlileri rehin almıştır. Bunun dışında Suriye’de bulunan Süleyman Şah Saygı Karakolu’nu kuşatmış ve karakolu havaya uçurmakla tehdit etmiştir.³³⁵ Türkiye, IŞİD’in elinde rehin bulunan konsolosluk çalışanlarını sağ salim geri alarak ve sonrasında gerçekleştirmiş olduğu Şah Fırat operasyonunun ardından IŞİD’e karşı kurulan koalisyonda yerini almıştır. Türkiye’nin IŞİD’e karşı kurulan koalisyonda yerini alması ve etkili mücadelesi ile birlikte IŞİD tarafından Türkiye’ye yönelik gerçekleşen eylemlerin sayısında artış görülmüştür.

Türkiye, IŞİD ile mücadele kapsamında IŞİD’e katılımı engellemek ve yabancı terörist savaşçılar ile mücadelede etkin rol oynamış bu kapsamda uluslararası toplum ile

³³³ İskender Karakaya, “Türkiye’nin IŞİD ile Mücadele Politikası”, https://www.academia.edu/35585240/T%C3%BCrkiyenin_I%C5%9E%C4%B0D_ile_M%C3%BCcadele_Politikas%C4%B1, s.7., (10.11.2018)

³³⁴ Karakaya, a.g.e., s. 7.

³³⁵ Aljazeera Türk, IŞİD Türkiye’de Neyi Hedefliyor?, 25.04.2016, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/isid-turkiyede-neyi-hedefliyor>, (13.11.2018).

alınan bütün kararlara destek vererek kararları uygulamıştır. Uluslararası toplum tarafından oluşturulan potansiyel yabancı terörist savaşçılar listesinde yer alanların ülkeye girişleri engellenmiş, Risk Analiz Merkezleri kurulmuş, sınırlarda güvenlik önlemleri artırılarak Suriye'ye kaçak yollardan geçişi engellemek adına fiziki önlemler alınmıştır. Terör ile bağlantısı kesinleşen ve Türkiye'de varlıkları olan şahısların varlıklarına el konulmuştur.³³⁶

2017 yılında İçişleri Bakanlığının yayınladığı Türkiye'nin DEAŞ ile Mücadelesi Raporuna göre bu terör örgütü ile mücadele kapsamında 12 dernek, 2,564 sosyal medya hesabı ile ilgili işlem yapılmıştır. 3,840'ı yabancı uyruklu olmak üzere, 9,350 yabancı terörist savaşçı gözaltına alınmış bunların 3,069'u tutuklanmıştır. Oluşturulan Risk Analiz Birimleri tarafından 17,500 şüpheli kontrol edilmiş bunlardan 4,550'si sınır dışı edilmiştir. Çatışma bölgelerine gitmeye çalışan 99 ülkeden 4,957 kişi yakalanarak sınır dışı edilmiş 146 ülkeden 53,781 kişiye ise Türkiye'ye giriş yasağı konulmuştur.³³⁷

4.1.2.1 Musul Konsolosluk Baskını

İŞİD, Suriye'den önce Irak'ta etkin bir güç haline gelmiştir. Irak'ta ABD'nin Saddam Hüseyin'in yönetimine karşı gerçekleştirmiş olduğu operasyondan sonra Irak'ta yaşanan boşluktan yararlanan İŞİD, bu ülkede giderek güçlenmeye başlamıştı. İŞİD, Irak'ın Musul kentini kuşatmış ve fazla bir direniş ile karşılaşmadan Irak ordusunun şehri terk etmesi ile 10 Haziran 2014 günü Musul'a hâkim olmuştu. Musul'da Türkiye'nin konsolosluğu bulunmaktaydı. İŞİD'in Musul'u ele geçirmesinin ardından hedeflerinden biri de Musul'u ele geçirdikten bir gün sonra yani 11 Haziran 2014 günü Türk Konsolosluk Binası olmuştur.

11 Haziran 2014 günü saat 11.30 sıralarında İŞİD terör örgütü Türk Konsolosluk binasını sarmış ve konsolosluk kapısının açılmasını istemiştir. Konsolosluğun teslimi için bir saat süre tanınmış ve bina silahlı militanlar tarafından kuşatılmıştır. Konsolosluk görevlileri bu süre zarfında Türk yetkililer ile telefonda görüşmeler gerçekleştirirken

³³⁶ Murat Yeşiltaş, "İç Savaşa Komşu Olmak Türkiye'nin Suriye Sınır Güvenliği Siyaseti", SETA Analiz, Ağustos: 2015, Sayı: 136, s. 23.

³³⁷ Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, "Türkiye'nin DEAŞ ile Mücadelesi", Temmuz:2017, 11.07.2017, <http://www.diab.gov.tr/turkiyenin-deas-ile-mucadelesi-dosyasi-yayinlandi>, s. 53-58, (10.11.2018).

IŞİD içinde yer alan bir Türkmen'in Türkçe konuşarak 10 dakika içerisinde bina terk edilip teslim olunmazsa binanın havaya uçurulacağı söylenmiştir. Bakanlıkla Musul Başkonsolosunun yaptığı görüşme neticesinde bakanlığın herhangi bir çatışma yaşanmamasını ve konsolosluk personelinin silahlarını teslim etmesi emri üzerine Konsolosluk personeli teslim olmuştur.³³⁸

IŞİD, Türk Konsolosluğunu 900'den fazla militan ile ele geçirmeye çalışmış ve konsoloslukta bulunan 15 konsolosluk çalışanı, 30 özel harekât polisi ve 3'ü çocuk olmak üzere 49 vatandaşı rehin almış ve konsolosluktan çıkararak başka bir yere nakletmişlerdi.³³⁹ IŞİD'in konsolosluga yönelik gerçekleştirdiği rehine operasyonunun ardından Türkiye uluslararası ortamda IŞİD ile ilgili alması gereken kararlarda daha temkinli davranmış zira IŞİD'in elinde rehin olarak bulundurduğu 49 vatandaşının hayatından endişe etmiştir.

IŞİD'in Musul'u işgal etmesi ile birlikte Türk Konsolosluğu'nun neden boşaltılmadığı Türk yetkililerce eleştiri konusu olurken bir diğer konu ise IŞİD'in Türk Konsolosluk Binası'nı neden işgal etme gereksinimi duyduğuydu. Bu konuda IŞİD'in bölgede Türkiye'yi ciddi bir tehlike olarak gördüğü ve bu tehlikeyi sınırlandırmak için konsolosluk görevlilerini bir koz olarak kullanmak isteyebileceği düşünülmektedir. IŞİD'in Türkiye'den koparmak istediği herhangi bir tavizde konsolosluk rehinelere devreye sokmak istediği daha mantıklı durmaktaydı.³⁴⁰

Türk Konsolosluk çalışanları 101 günlük esaretin ardından IŞİD tarafından serbest bırakılmış, Irak'ta rehin alınmalarına rağmen Suriye'de teslim edilen 49 Türk vatandaşı, Akçakale sınır kapısından ülkeye girerek Şanlıurfa'ya geçmiş ardından Başbakan Davutoğlu Şanlıurfa'ya geçmiş ve özel uçağı ile serbest bırakılan Türk vatandaşları ile birlikte Ankara'ya gelmiştir.³⁴¹ Suriye'de rehin tutulan vatandaşlar Ankara'da aileleri ile buluşmuş ve güzel görüntüler yaşanmıştı ancak bu görüntülerin

³³⁸ Cumhuriyet, "Musul Başkonsolosu 101 günlük IŞİD esaretini anlattı", 21.02.2015, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/218453/Musul_Baskonsolosu_101_gunluk_ISiD_esaretini_anlatt.html, (16.11.2018).

³³⁹ Milliyet, "IŞİD Türk Konsolosluğu'na girdi Rehinelere Var", 11.06.2014, <http://www.milliyet.com.tr/isis-turkiye-konsoloslugu-na-girdi-gundem-1895720/>, (16.11.2018).

³⁴⁰ Milliyet, "IŞİD ne istiyor? Türk konsolosluğuna neden saldırdı?", 11.06.2014, <http://www.milliyet.com.tr/isis-ne-istiyor-turk-gundem-1895827/>, (16.11.2018).

³⁴¹ Mynet, "49 konsolosluk Personeli Rehine Serbest", 20.09.2014, <https://www.mynet.com/49-konsolosluk-personeli-rehine-serbest-110101464411>, (16.11.2018).

ortaya çıkmasını sağlayan Türk yetkililerin rehineleri IŞİD'ten nasıl aldığı tüm herkesin aklındaki soru işaretiydi.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a yurtdışı ziyareti öncesinde Musul Konsolosluk personelleri ile IŞİD militanlarının takas edildiği yönündeki soru yöneltilmiş Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yanıtı ise şu şekilde olmuştur:

“Bu iddiaları ileri sürenler neye dayanıyor, bilemem. Pazarlıktan kasıt ne, onu da bilemem. Maddi ise, böyle bir şey zaten kesinlikle söz konusu değil. Siyasi noktada diplomatik pazarlıktan bahsediyorlarsa, bu zaten kesinlikle söz konusu. Bu diplomasi zaferidir. Siyasi pazarlığın zaferidir. 49 kardeşimizi alabilmek, adım adım takip etmek söz konusu. Tabii kalemi olan yazacak, ağzı olan konuşacak. Gölge düşürme gayretinde olanlar olabilir. Türkiye’de bazı siyasiler neler söylemedi ki, tahrikler... Biz ağzımızdan çıkan kelimeleri seçtiysek, sebebi var. Cidde’de imza atmadıysak bunun içindi. NATO’da da benzer şekilde; 'Lojistik destek veririz ama başka türlü olmaz' dedik. Bundan sonrası ayrı mesele. Sayın Başbakan ile görüştim, 'Çalışma yapın' dedim. Biz de BM’de değerlendireceğiz. Ondan sonra nasıl bir tavır alacağımızı belirleyeceğiz. Operasyon deyince sadece uçakların vurması, tank top anlamına gelmez. Bir de siyasi, diplomatik operasyon vardır. Şu andaki uygulama ikinci söylediklerimdir. Bu da hamdolsun başarıyla neticelendi.”³⁴²

Erdoğan'ın bahsettiği diplomatik pazarlığın içeriğinin ne olduğu anlaşılamadı ancak IŞİD ile bir pazarlık sonucu rehinelere teslim edildiği netti.

Erdoğan, rehin tutulan ve serbest kalan Musul Konsolosluk çalışanlarını köşkte kabulünde ise *“konuştuklarımız, konuşacaklarımız, bir de konuşamayacaklarımız var”³⁴³* sözleri, rehine krizinin kendi içerisinde çetrefilli ve birçok alanda Türkiye’yi etkileyen bir olay olduğunun göstergelerinden biri olmuştur.

Sonuç itibari ile yaşanan konsolosluk baskını Türkiye’yi olumsuz etkilemiş ve IŞİD gibi bir terör örgütüne karşı belirli bir süre de olsa etkisiz kalmasına neden olmuştur. Rehinelere kurtarma adına yapılabilecek herhangi bir operasyonda birçok rehinenin hayatının tehlikeye girmesi muhtemel bir durum olmakla birlikte herhangi bir operasyon yapmadan diplomatik pazarlıklar ile rehinelere kurtarmak daha anlaşılabilir bir durumdur. Bahsedilen diplomatik pazarlıkların içeriğinin ne olduğu bilinmemektedir. Tahmin edilen durum ise Konsolosluk baskınının Türkiye’nin IŞİD’e

³⁴² Aljazeera Türk, “Erdoğan’dan ‘IŞİD ile Takas’ iddiasına yanıt”, 21.09.2014, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogandan-isid-ile-takas-iddiasina-yanit>, (16.11.2018).

³⁴³ Aljazeera Türk, “Erdoğan’dan ‘IŞİD ile Takas’ iddiasına yanıt”, 21.09.2014, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogandan-isid-ile-takas-iddiasina-yanit>, (16.11.2018).

karşı birtakım askeri tedbirler noktasında faaliyetlerden uzak kalmasını ve IŞİD'e karşı sert açıklamalarda bulunmamayı beraberinde getirmiştir.³⁴⁴

4.1.2.2. Şah Fırat Operasyonu

Süleyman Şah, Türkiye'nin tarihinde önemli bir kişilik olarak bilinmektedir. Süleyman Şah, Osmanlı İmparatorluğu'nun kurucusu ve ilk padişahı olan Osman Gazi'nin büyük babası, Ertuğrul Gazi'nin ise babası olarak bilinmektedir. Süleyman Şah, 1227 yılında Fırat Nehri'nin karşı kıyısına geçmeye çalışırken iki muhafızı ile birlikte boğularak vefat etmiş ve naaşı iki askeri ile birlikte Caber Kalesi eteklerinde bir kümbete defnedilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu daha sonra mezarın bulunduğu yere bir türbe yapmıştır. 1. Dünya Savaşı'nın ardından bölge Fransız egemenliği altına girmiş ardından 20 Ekim 1921 tarihinde Türkiye ile Fransa hükümetleri arasında imzalanan Ankara antlaşması'nın 9. Maddesi ve 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması'nın 3. Maddesi gereğince Caber Kalesi ve türbe, müstemilatı ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti toprağı olarak kabul edilmiştir. 1939'da kale içerisinde türbenin yeri değiştirilmiş ardından 1968 yılında Suriye hükümetinin Fırat nehri üzerinde inşa ettiği Tabka Barajı nedeni ile türbenin sular altında kalacağı ileri sürülerek türbenin yerinin değiştirilmesi kararlaştırılmış ve türbe müstemilatı ile birlikte Halep-Hasseki yolu üzerinde bulunan Karakozak köyü yakınlarındaki yeni yerine nakledilmiştir.³⁴⁵Türbenin bulunduğu yerin uluslararası hukuk temelli antlaşmalar ile Türk toprağı sayılması bölgenin Türkiye açısından önemini göstermektedir.

Suriye İç Savaşı ile birlikte Süleyman Şah Türbesi'nin bulunduğu alana yakın bir çevrede IŞİD ile PYD'nin çatışmaya başlaması ve bölgenin güvenliğinin tehlikeye düşmesi sonucunda Türk Silahlı Kuvvetlerinin Suriye'nin Karakozak bölgesinde yer alan Süleyman Şah Türbesini ve bu türbenin güvenliğinden sorumlu Türk askerlerinin Türkiye sınırına getirilmesini hedefleyen bir operasyon düşünülmekteydi. Şah-Fırat adı

³⁴⁴ Rıdvan Kalaycı, Recep Tayyip Gürler, "Irak 2014", Ortadoğu Yıllığı 2014, http://ormer.sakarya.edu.tr/18,5,,8,ortadogu_yilligi_2014.html, s. 30.

³⁴⁵ Sabah, "Süleyman Şah Türbesi'nin Tarihi Hikâyesi", 22.02.2015, <https://www.sabah.com.tr/galeri/kultursanat/suleyman-sah-turbesinin-tarihi-hikayesi>, (17.11.2018).

verilen bu operasyona 21 Şubat 2015 günü gece 21.00'de başlanmıştır.³⁴⁶ Operasyona 39 tank, 57 zıhlı araç, 100 araç ve 572 personel katılmıştır. Operasyon iki aşamadan oluşmaktaydı. İlk aşamada Süleyman Şah Türbesi'nin nakledileceği yer olan Suriye'de bulunan Eşme Bölgesi kontrol altına alınmış aynı anda başka bir grup ise Süleyman Şah Türbesi'nin bulunduğu Karakozak bölgesine hareket etmiştir. 35 kilometreden oluşan bu yol sorunsuz ve çatışmasız bir şekilde kat edildikten sonra naaş ve kutsal emanetlerin nakledilme işlemine başlandı. Saat 04.45'te ise nakil işlemi bitmiş ve yola çıkılmıştı ancak naklin ardından olası bir IŞİD propagandasına karşın Süleyman Şah Karakolu patlayıcılar ile imha edildi. Saat 06.03'te ise operasyon sona ermiş ve nakil başarı ile gerçekleşmişti. Operasyon boyunca çatışma yaşanmamış ve nakil sırasında kaza sonucu hayatını kaybeden bir asker dışında can kaybı yaşanmamıştır.³⁴⁷

Şah Fırat Operasyonu sonrasında Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada, operasyonun Suriye'de devam eden istikrarsız ortam ve çatışmalar neticesinde Süleyman Şah Türbesi ve Saygı Karakolu'nun ve burada bulunan Türk Silahlı Kuvvetler personelinin güvenliğine yönelik ciddi risklerin olduğundan bahsediliyor ve bu doğrultuda operasyon gerekçelendiriliyordu. Açıklamanın devamında Süleyman Şah Türbesi ve Saygı Karakolu'nun yeni yerinin Türkiye sınırına mücavir Suriye Eşme'si köyünün kuzeyinde ve aynı büyüklükte bir araziye geçici olarak taşındığı bildiriliyordu. Süleyman Şah Türbesi ve Saygı Karakolu'nun yerinin değiştirilmesinin güvenlik nedeni ile gerçekleştirildiği belirtilerek, Türbe'nin anlaşmalar ile tespit edilmiş statüsünde herhangi bir değişiklik anlamına gelmediği vurgulanmıştır.³⁴⁸

Şah Fırat Operasyonu içerisinde ciddi riskler barındırmaktaydı; zira operasyon gerçekleştirilirken bölgede PYD/YPG ve IŞİD'in varlığı bulunmaktaydı. Operasyonla birlikte bu terör gruplarından herhangi bir saldırı gerçekleşebilirdi. Bu ihtimal üzerine operasyon ile birlikte havada F-16'lar ve İHA'lar devriye atmakta ve olası bir güvenlik

³⁴⁶ Veysel Kurt, Türkiye'nin Suriye Politikası ve Şah Fırat Operasyonu, SETA Perspektif, Mart:2011, Sayı:91, s.1.

³⁴⁷ NTV, "TSK'dan Süleyman Şah Karakoluna "Şah Fırat" Operasyonu", 22.02.2015, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/tskdan-suleyman-sah-karakoluna-sah-firat-operasyonu,LmYkF4IOMOSIRTLJzsiEeg>, (17.11.2018).

³⁴⁸ Türkiye Dışişleri Bakanlığı, No:70, 22 Şubat 2015, Süleyman Şah Türbesi ve Saygı Karakolunun Geçici Nakli Hk., http://www.mfa.gov.tr/no_-70_-22-subat-2015_-suleyman-sah-turbesi-ve-saygi-karakolunun-gecici-nakli-hk_.tr.mfa, (17.11.2018).

durumunda müdahale için hazır bekletilmekteydiler.³⁴⁹ Askerî açıdan başarılı bir şekilde sonlandırılan bu operasyona karar aşamasına giden yol bir hayli karmaşık ve kendi içerisinde riskler barındırmaktaydı.

IŞİD'in görüşüne göre türbelerin yapılması günahı ve yıkılması gerekiyordu. Bu görüş doğrultusunda IŞİD, Suriye ve Irak'ta birçok türbeyi yıkmış ve bunu kayıt altına alarak sosyal medya üzerinden propaganda yapmıştı. IŞİD'in Süleyman Şah Türbesi'ne de bombalı saldırı yaparak yıkabileceği içerikli birçok haber yapılmaktaydı. IŞİD'in türbenin bulunduğu bölgeye yaklaşması ve çatışmaların yaşanması üzerine türbedeki personel sayısı arttırılmış; ancak IŞİD örgütüne yakın kaynakların Süleyman Şah Türbesi'nin yıkılacağını belirtmesi üzerine Türkiye alarm durumuna geçmiş ve türbeyi nakletmiştir. Türbenin nakledilmemesi halinde yeni bir Musul Konsolosluk vakası yaşanabilir, askeri personel rehin alınabilir veya öldürülebilirdi. Böylesi bir durum Türkiye'yi bölgede yaşanan savaşın içerisine çekebilirdi.³⁵⁰ Süleyman Şah Türbesi ve Saygı Karakolu, uluslararası anlaşmalar ile Türk toprağı sayılmakta ve buraya yönelik yapılabilecek herhangi bir saldırı Türkiye'ye yapılmış sayılacağından olası böyle bir durumda Türkiye'nin çatışmaya girmemesi mümkün görünmemektedir.

Türbenin nakledilmesi kamuoyunda bazı kesimler tarafından eleştiri almış ve stratejik öneme sahip bir bölgenin taşınmasının kayıp olduğu vurgulanmıştır. Türbenin açılacak bir koridor ile güvenliğinin sağlanılabileceği ve bunun da uluslararası hukuka uygun olacağı görüşü de vardır; ancak böyle bir seçenekte dahi Suriye'de yer alan birçok ülkenin farklı stratejileri içerisinde Türkiye'yi Suriye'de çatışma ortamına sürüklemek için Süleyman Şah Türbesi bir koz olarak kullanması muhtemel bir senaryoydu. Hükümet, Musul'da IŞİD tehdidine rağmen konsolosluk binasını boşaltmadığı ve IŞİD'in eline koz verildiği için birçok defa eleştirilmişti. Hükümetin benzer bir IŞİD tehlikesi ile Suriye'de karşılaşması ihtimalini bertaraf etme adına bu adımı gerekli bir adım olmuştur.

³⁴⁹ Zhaleh Abdi, "Türkiye'nin Suriye Politikası", Uluslararası Politikada Suriye Krizi, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: 2016, s. 452.

³⁵⁰ Rıdvan Selçuk, Süleyman Şah Türbesi ve "Şah Fırat Operasyonu", https://www.academia.edu/10988711/S%C3%BCleyman_%C5%9Eah_T%C3%BCrbesi_ve_%C5%9Eah_F%C4%B1rat_Operasyonu, (17.11.2018).

4.1.2.3. İŞİD'in Türkiye'de Gerçekleştirdiği Eylemler

İŞİD'in Türkiye'ye yönelik tehdit ve eylemleri sadece Irak ve Suriye içerisinde değil Türkiye içerisinde de gerçekleşmiştir. İŞİD'in Türkiye'nin güvenliğine yönelik ve toplumda korku yaratma girişimi amaçlı eylemleri özellikle Türkiye'nin İŞİD'e karşı oluşturulan koalisyona katıldığı yıl olan 2015 ve sonraki yıllarda artarak devam etmiştir. İŞİD'in birçok intihar saldırısı incelendiğinde saldırı yapacağı yer ve gruplara yönelik seçici davrandığını ve seçtiği yerlerdeki eylemleri ile Türkiye'nin sosyal fay hatlarını hedef aldığı görülmektedir. İŞİD 2014 ve 2017 yılları arasında Türkiye'de 14 terör saldırısı düzenlemiş bu saldırılarda 304 kişi hayatını kaybetmiş ve 1.338 kişi yaralanmıştır.³⁵¹

Terörizmin temel amacı, eylemi gerçekleştirdikleri devletin rasyonel düşünmesini engelleyerek, halkta korku yaratıp halkın günlük yaşam alışkanlıklarında her an herhangi bir yerde patlama olacağı düşüncesi yaratıp halkı korku ile yaşamaya mahkûm etmeyi amaçlar. Bu amaç doğrultusunda terör örgütleri genelde çok iyi korunan yerler dışında halkın yoğun olarak bulunduğu ve güvenlik önlemlerinin alınmasının zor olduğu yerlerde eylem gerçekleştirirler.³⁵² İŞİD de terör örgütlerinin geneli ile aynı amaç doğrultusunda ve benzer yerleri hedef seçmiştir. İŞİD, seçtiği hedefler ile dünya çapında ses getirecek eylemler planlamış ve önemli günlerde terör saldırılarında bulunmuştur. Bu terör saldırılarından bazıları şunlardır.

- **İstanbul Turizm Şube Müdürlüğüne Saldırı:** 06 Ocak 2015 günü Turizm Şube Müdürlüğüne yönelik el bombası ile saldırı düzenlenmiş, saldırı sonucu 2 polis memuru yaralanmış, 1 polis memuru şehit olmuştur.
- **İstanbul Sultanahmet İntihar Eylemi:** 12 Ocak 2016 tarihinde Sultanahmet Dikilitaş yakınlarında canlı bomba eylemi sonucu 13 kişi hayatını kaybetmiş, 16 kişi yaralanmıştır. Hayatını kaybeden 13 kişiden 12'sinin Alman turistlerden oluşması eylemin Alman turist kafilesine yönelik olduğunu göstermektedir.
- **İstiklal Caddesi İntihar Eylemi:** 19 Mart 2016 günü İstiklal Caddesi üzerinde düzenlenen intihar saldırısı neticesinde 3 İsrail ve 1 İran vatandaşı hayatını kaybetmiştir.

³⁵¹ Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, "Türkiye'nin DEAŞ ile Mücadelesi", a.g.e., s. 12, (19.11.2018).

³⁵² Tayyar Arı, Uluslararası İlişkilere Giriş, MKM Yayınları, 2013, s.153.

- **İstanbul Atatürk Hava Limanı Eylemi:** 28 Haziran 2016 tarihinde saat 21.50'de İstanbul Atatürk Havalimanı dış Hatlar Terminaline yönelik üç ayrı saldırı düzenlenmiş, teröristler dış hatlar kapısından içeri girerek kalaşnikof silahlar ile insanların üzerine ateş açmış ve üzerlerinde bulunan bombayı patlatmışlardır. Bu saldırı sonucunda 48 kişi hayatını kaybederken 240 kişi yaralanmıştır.
- **İstanbul Reina Gece Kulübü Baskını:** 01 Ocak 2017 yani yılbaşı gecesi saat 01.15 sıralarında Reina gece kulübüne elinde uzun namlulu silah olan terörist tarafından baskın düzenlenmiş ve teröristin kalabalığın üzerine açtığı ateş sonucu 39 kişi hayatını kaybederken 95 kişi yaralanmıştır.
- **Diyarbakır HDP Mitingine Bombalı Saldırı:** 5 Haziran 2015 tarihinde Halkların Demokratik Partisi'nin miting yapacağı alanda 2 bombalı saldırı düzenlenmiş, saldırıda 4 kişi ölürken 287 kişi yaralanmıştır.
- **Şanlıurfa/Suruç İntihar Eylemi:** Türkiye'nin birçok ilinden Ayn-el Arap bölgesine yardım götürmek için Suruç'a gelen 260 kişi, 19 Temmuz 2015 günü bekleme yapmak ve ihtiyaçlarını gidermek için DBP ilçe yönetimince Amara Kültür Merkezinde ağırlanmışlardır. Kültür merkezinin bahçesinde yapılan intihar eylemi sonucunda 34 kişi yaşamını yitirirken 86 kişi de yaralanmıştır.
- **Ankara Tren Garı İntihar Eylemi:** 10 Ekim 2015 tarihinde çeşitli sivil toplum kuruluşlarının düzenlediği gösteri yürüyüşüne katılmak için gelen birçok insanın buluşma noktası olan Ankara Tren Gar'ında intihar eylemcisi kendini patlatıyor ardından 3 saniye sonra ise başka bir noktada bir diğer eylemci üzerindeki bombayı patlatıyor. Saldırı sonucunda 102 kişi hayatını kaybederken 417 kişi ise yaralanmıştır.
- **Gaziantep Emniyet Müdürlüğüne Yönelik İntihar Saldırısı:** 01 Mayıs 2016 günü Gaziantep İl Emniyet Müdürlüğü'ne yönelik gerçekleştirilen bombalı saldırıda 3 Polis Memuru hayatını kaybederken 31 kişi yaralanmıştır.
- **Gaziantep İntihar Eylemi:** 20 Ağustos 2016 tarihinde akşam saatlerinde Şahinbey ilçesinde yapılan bir sokak düğününe yönelik canlı bomba eylemi

gerçekleştirilmiş ve düğüne katılan vatandaşlardan 56'sı hayatını kaybederken 94'ü ise yaralanmıştır.³⁵³

Türkiye'nin Suriye politikasında 2015 yılı itibari ile IŞİD karşıtı koalisyonla destek vermesi ve topraklarını açması örgütü derinden yaralamıştı zira örgüt için Türkiye, Suriye'de dengeleri değiştirebilecek en önemli güçlerden biriydi. Türkiye'nin örgütün militan geçiş koridorlarından biri olan sınırlarındaki sıkı denetimi örgütü olumsuz etkilemiş ayrıca Türkiye'nin ABD ve Rusya ile tekrardan ortak hareket etmesi sonucunda örgüt, Suriye'de sıkıntı yaşamaya başlamış ve elindeki yerleri kaybetmiştir. IŞİD güç kaybı ile birlikte Türkiye'nin politikalarında değişikliğe gitmesini zorlamak ve hala eski gücünde olduğu havasını yaratmak için Türkiye'ye yönelik saldırılar gerçekleştirmiştir. Saldırıları incelendiğinde birçoğunun 2016 - 2017 yılları arasında olduğu görülmektedir. IŞİD saldırıları ve hedef aldığı kitleler incelendiğinde Türkiye'de bombalı eylemler ile kaos ortamı yaratarak ülkenin fay hatlarını ve turizmi baltalamaya çalışmış ayrıca dolaylı etki yoluyla Türkiye'nin ekonomisini etkileyerek Suriye'ye yönelik politikasını etkilemeyi ummaktaydı.

IŞİD, eylemleri ile Türkiye'nin güvensiz bir ortama sahip olduğu izlenimini yaymaya çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Bu konuda turizm sektörü geçici bir süre de olsa durağanlık yaşamıştır. Bu algının aşılabilmesi için devletin birçok kurumundan yetkililer Türkiye'nin güvenli bir yer olduğunu çeşitli mecralarda anlatmaya çalışmışlardır. Örneğin dönemin Kültür ve Turizm Bakan Yardımcısı Hüseyin Yayman, Tahran'da düzenlenen 10. Tahran Uluslararası Turizm Fuarı'nda yaptığı açıklamada: *“Türkiye güvenli bir ülkedir. İstanbul ne kadar güvenliyse Berlin de o kadar, Paris ne kadar güvenliyse Kapadokya da o kadar güvenlidir.”*³⁵⁴ Sözleri ile IŞİD'in yaratmış olduğu güvensiz ortamı dağıtmaya çalışmıştır.

³⁵³ Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, “Türkiye'nin DEAŞ ile Mücadelesi”, a.g.e., s. 35-43, (19.11.2018).

³⁵⁴ Yeni Şafak, “İstanbul ne kadar güvenliyse Paris de o kadar güvenli”, 06.02.2017, <https://www.yenisafak.com/dunya/istanbul-ne-kadar-guvenliyse-paris-de-o-kadar-guvenli-2608765>, (19.11.2018).

4.2. Suriyeli Sığınmacılar ve Güvenlik

Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik anlayışında önemli değişimler meydana gelmiştir. Bölgesel, etnik ve dini güvenlik sorunlarının ön plana çıktığı yeni düzenle birlikte mültecilik kavramı güvenlik sorunları arasında yer almaya başlamıştır.

Bugün dünya üzerinde sayısı milyonlar ile ifade edilebilecek insanlar, savaş, etnik çatışma veya otoriter rejimler dolayısıyla ülkelerini terk etmek zorunda kalmış ve hayatlarını başka ülkelerde devam ettirmek zorunda bırakılmışlardır. Bu durum sadece göç eden insanlar adına bir trajedi yaratmakla kalmamış ayrıca ulusal, bölgesel ve uluslararası güvenliği tehdit eder hale gelmiştir.³⁵⁵

Mülteciler güvenlik nedeni ile ülkelerini terk ederken gittikleri ülkelerde güvenliğine tehdit oluşturabilmektedirler. Zira mülteciler gittikleri ülkelerde ekonomik, politik ve sosyal yapıda istikrarsızlığa neden olabilirken çevre ve çevresel yapıyı da etkilemektedirler. Bu sorunların ötesinde mülteciler ile gittikleri ülkelerde bulunan muhalif unsurlar iş birliği içinde hareket edebilir ve terör saldırıları ile ülkelerin güvenlikleri için tehdit oluşturabilirler. Terör tehdidinin yanı sıra mültecilerin silah, insan ve uyuşturucu kaçakçılığı suçlarına karışabilme potansiyeli bulunmaktadır. Bu durum mültecilerin gittikleri ülkelerde toplum ve güvenlik yapısına olumsuz etki edebileceklerini göstermektedir.³⁵⁶

Suriye Krizi ile birlikte benzer tehdit algılamalarını Türk toplumu da yaşamaktadır. Suriye’de iç savaşın başlaması Türkiye’nin askeri güvenliğini etkilediği kadar ekonomik, siyasal ve toplumsal güvenliğini de etkilemiştir. İç savaşın başlaması ile birlikte Suriye’den Türkiye sınırına doğru yoğun bir göç hareketi başlamış ve bu hareket yıllar içerisinde artarak devam etmiştir. 2011 yılında başlayan göç hareketi günümüze kadar devam etmekle birlikte, Suriye’de siyasi bir çözümün bulunamaması ve Türkiye’de sığınmacı durumunda bulunan Suriyelilerin hayati kaygıları nedeni ile geri dönmek istememelerine neden olmuştur. Türkiye’de bulunan Suriyeli mülteci sayısı üç milyonu aşmıştır. Bu rakam iç savaşın başladığı yıllarda Türkiye’nin tahmin ettiğinden ve sığınmacı kapasitesinden çok daha fazla bir orana ulaşmıştır. Bu oranın

³⁵⁵ Oğuzhan Türkoğlu, “Mülteciler ve Ulusal/Uluslararası Güvenlik”, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: XXX, Sayı: 2, 2011, s. 109.

³⁵⁶ Türkoğlu, a.g.e., s. 109-110.

Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve toplumsal alanlarına sirayet etmemesi mümkün görülmemektedir.

Suriyeli mültecilere değinmeden önce mültecilik kavramını açıklamakta ve hukuki boyutunu ele almakta fayda vardır. Mültecilik; bir kişinin tabi olduğu ülkede çeşitli baskı ve yasal kovuşturmalar nedeni ile terk ederek, yabancı bir devlete veya o devletin diplomatik temsilciliklerine, savaş gemilerine veya devlet uçaklarına sığınarak, sığındığı devletin korumasını beklemesidir.³⁵⁷ Mültecilik kavramı İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra üzerinde çalışılmaya başlayan bir kavram olmuştur zira bu savaşta özellikle Avrupa olmak üzere 20 milyona yakın insanın yer değiştirdiği aktarılmaktadır.³⁵⁸ 14 Aralık 1950'de Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Bürosu kurulmuş, 1951 yılında ise Cenevre Sözleşmesi ile mülteci kavramının tanımı, hak ve yükümlülüklerini belirlenmiştir; ancak sözleşme 1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olayları kapsamaktadır.³⁵⁹ Bu yönü ile eleştirilen sözleşmenin yerini alabilecek tüm devletlerin dünya çapında üzerinde anlaşabileceği başka bir metin oluşturulamamıştır. Cenevre Sözleşmesi 1967 tarihinde gerçekleştirilen ek protokol ile kısmi revizyon geçirmiş ve Cenevre Sözleşmesi'nde yer alan 1951 yılından önceki olayları kapsama sınırlandırılması kaldırılarak 1951 yılından önceki ve sonrasında ortaya çıkabilecek olaylar sonucunda sığınmacılara uygulanabilecektir.³⁶⁰ Türkiye Cenevre Sözleşmesi'ni onaylayan ülkeler arasında yer almıştır ayrıca 1967 tarihli ek protokolü de onaylamıştır ancak sözleşmeyi coğrafi sınırlama ile onaylamıştır. Türkiye, Avrupa Birliği'ne katılım süreci doğrultusunda tek bir mülteci hukuku mevzuatı oluşturmak amacı ile 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nu yürürlüğe koymuştur.³⁶¹ Bu kanuna göre mülteci tanımı şu şekilde yapılmaktadır:

“Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi

³⁵⁷ Hüseyin Pazarıcı, Uluslararası Hukuk, Turhan Kitabevi, Ankara:2015, 14. Bası, s. 215.

³⁵⁸ Adnan Seyaz, Sezin İba Gürsoy, “Uluslararası Hukukta Mülteci Kavramının Gelişimi”, Uluslararası Politikada Suriye Krizi, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: 2016, s. 588.

³⁵⁹ Aytül Uzun, “Günümüzün Sosyal ve Ekonomik Sorunu Olan Suriyelilerin Mülteci ve Ekonomi Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi”, Ankara Barosu Dergisi, 2015/1, s. 109-110.

³⁶⁰ Muzaffer Ercan Yılmaz, Muhsin Baran, Zeynep Arıöz, “Balıkesir İlindeki Orta Doğulu Sığınmacıların Yaşam Koşulları ve Kamu Hizmetlerine Erişimleri”, Akademik Orta Doğu Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 1, 2014, s. 146.

³⁶¹ Uzun, a.g.e., s. 109-110.

düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında mülteci statüsü verilir.”³⁶²

Bu kanunun 61. Maddesine göre Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeni ile Avrupa’dan gelen kişilerin mülteci olarak kabul edileceği açıklanmıştır. Buna göre Suriye’nin Avrupa Konseyi’ne üye olamaması nedeni ile Suriye vatandaşları hukuken mülteci statüsünde bulunamayacaklardır.³⁶³ Bu madde kapsamında Türkiye, ülkesinde bulunan Suriye vatandaşlarını “misafir” olarak adlandırmıştır ancak bu adlandırmanın uluslararası hukukta yeri olmadığından çalışmalar başlatılmış ve 2013 yılında yayınlanan geçici koruma yönetmeliği ile Suriye vatandaşları “geçici koruma rejimi” altında yer almışlardır.³⁶⁴ *Geçici koruma* kavramı iç savaşların yaşandığı yerlerden kitlesel olarak gelenler için geliştirilmiş bir kavramdır. Bu kavrama göre ülkesinden ayrılmak zorunda bırakılmış ve ayrıldığı ülkeye geri dönmesi mevcut şartlarda mümkün olmayan, acil olarak geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel bir biçimde sınırlara gelen veya sınırları geçen yabancılara koruma sağlamayı içermektedir.³⁶⁵ Bu rejim açık kapı politikası, geri dönmeye zorlamama, bireysel statü belirlemenin yapılmaması, kamplarda barınma ve diğer temel hizmetlerin sunulması gibi asgari uluslararası standartları içermektedir.³⁶⁶

Suriye’de yaşanan iç savaş neticesinde sınırlarımıza kitlesel olarak gelen Suriye vatandaşlarının sayıları iç savaşın süresinin uzaması ile birlikte her geçen gün katlanarak artmıştır. Türkiye bu süreç içerisinde sınır illerinde birçok geçici barınma merkezleri inşa etmiş ve gelen Suriyelileri geçici koruma kapsamında misafir etmiştir. Türkiye’nin 22.11.2018 tarihi itibari ile ülkede misafir ettiği geçici koruma kapsamındaki Suriyeli sayısı 3.603.888 kişidir.

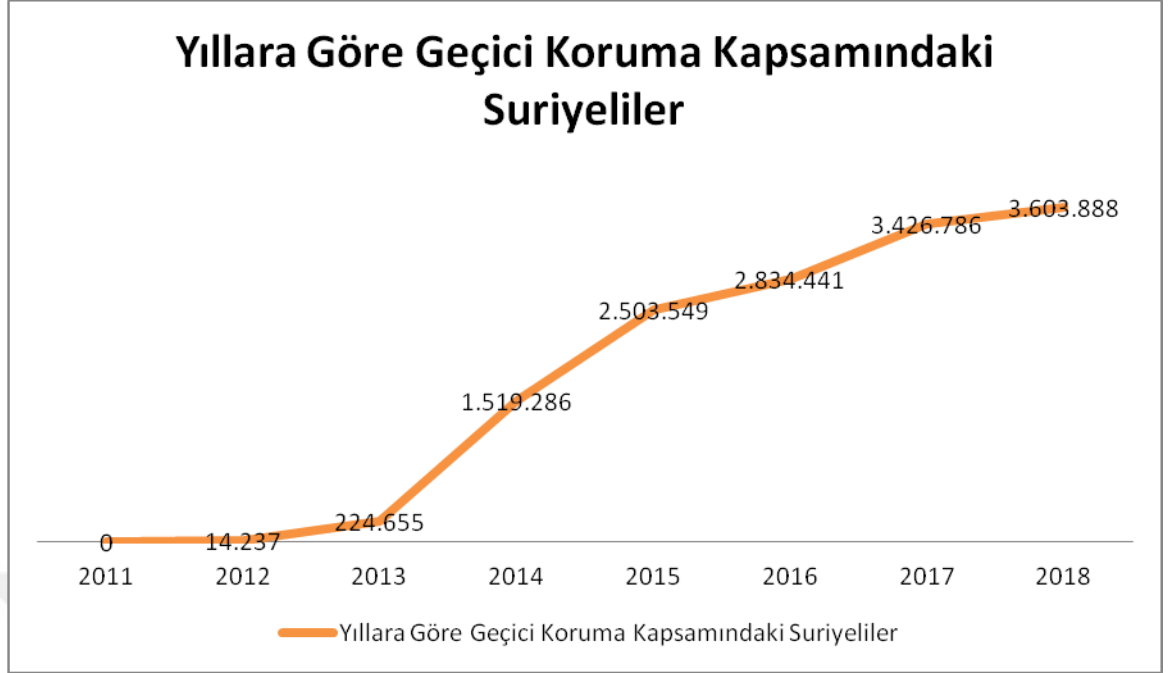
³⁶² Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Aralık 2013, http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_kanun.pdf, (29.11.2018).

³⁶³ Uzun, a.g.e., s. 111.

³⁶⁴ Zhaled Abdi, “Türkiye’nin Suriyeli Mülteciler Politikası”, Uluslararası Politikada Suriye Krizi, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: 2016, s. 628.

³⁶⁵ Yılmaz, Baran, Arıöz, a.g.e., s. 147.

³⁶⁶ Zhaled Abdi, a.g.e., s. 628.

Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler³⁶⁷

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Suriye’de 2011 yılında başlayan iç savaş ile birlikte Suriyelilerin Türkiye’ye kitlesel olarak sığındıkları ve iç savaşın uzaması ile birlikte her geçen yıl bu sayının arttığı görülmektedir. Türkiye, Suriye’den gelen sığınmacılara karşı açık kapı politikası uygulamış ve Türkiye sınırlarına gelen hiçbir Suriyeli geri çevrilmemiştir. Gelen misafirlerin insani koşullarda barınabilmesi ve hayatlarını idame ettirebilmeleri için sınır şehirlerinde geçici barınma merkezleri kurulmuş ancak kurulan merkezler yetersiz kalmıştır.

³⁶⁷ İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Geçici Koruma, http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713, (30.11.2018).

GEÇİCİ BARINMA MERKEZLERİ

ÜLKEMİZDEKİ TOPLAM SURIYELİ SAYISI *		3.577.792		
GEÇİCİ BARINMA MERKEZLERİ TOPLAM MEVCUDU		178.965		
GEÇİCİ BARINMA MERKEZLERİNDE BULUNAN SURIYELİ SAYISI		174.256		
GEÇİCİ BARINMA MERKEZLERİNDE BULUNAN IRAKLI SAYISI		4.709		
İL	GEÇİCİ BARINMA MERKEZİ	BARINMA TİPİ	GBM MEVCUDU	TOPLAM MEVCUT
HATAY	Altınözü Konteynerkenti	2.056 konteyner	8.179 Suriyeli	16.894
	Yayladağı Konteynerkenti	776 konteyner 32 betonarme bölme	3.670 Suriyeli	
	Apaydın Konteynerkenti	1.181 konteyner	5.045 Suriyeli	
	Güveççi Çadırkenti**	824 çadır	0	
GAZİANTEP	İslahiye Çadırkenti**	1.552 çadır	0	3.732
	Karkamış Çadırkenti**	1.578 çadır	0	
	Nizip 1 Çadırkenti**	1.873 çadır	0	
	Nizip 2 Konteynerkenti	908 konteyner	3.732 Suriyeli	
ŞANLIURFA	Ceylanpınar Çadırkenti	4.972 çadır	17.100 Suriyeli	64.432
	Akçakale Çadırkenti	6.461 çadır	21.057 Suriyeli	
	Harran Konteynerkenti	2.069 konteyner	9.729 Suriyeli	
	Suruç Çadırkenti	7.028 çadır	16.546 Suriyeli	
KİLİS	Öncüpınar Konteynerkenti	3.089 konteyner	9.898 Suriyeli	24.164
	Elbeyli Beşiriye Konteynerkenti	3.586 konteyner	14.266 Suriyeli	
MARDİN	Midyat Çadırkenti**	1.053 çadır	0	0
KAHRAMANMARAŞ	Merkez Konteynerkenti	5.008 konteyner	16.309 Suriyeli	21.018
			4.709 Iraklı	
OSMANİYE	Cevdetiye Konteynerkenti	3.352 konteyner	13.585 Suriyeli	13.585
ADİYAMAN	Merkez Çadırkenti	2.302 çadır	0 Suriyeli	0
ADANA	Sarıçam Konteynerkenti	6.136 konteyner	26.176 Suriyeli	26.176
MALATYA	Beydağı Konteynerkenti	1.977 konteyner	8.964 Suriyeli	8.964
TOPLAM	27.675 çadır ve betonarme bölme (54.703 kişi, %30,6)		Suriyeli	174.256
	30.138 konteyner (124.262 kişi, %69,4)		Iraklı	4.709
	57.813 toplam		Toplam	178.965

AFAD Barınma Merkezlerinde Son Durum³⁶⁸

Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin barınabilmesi için 10 ilde 20 adet geçici barınma merkezi inşa edilmiş olup mevcut barınma merkezlerinde 174.256 Suriyeli barınmaktadır. Türkiye’de geçici koruma kapsamındaki Suriyeli sayısı üç milyonu geçmişken barınma merkezlerinde kalan Suriyeli sayınının 174 bin olması Suriyelilerin ezici bir çoğunluğunun Türkiye’nin çeşitli kentlerine dağıldıklarını ve yerel halk ile birlikte yaşadıklarını göstermektedir. Bu durum iç savaş sürecinin uzaması ve geçici koruma kapsamında Türkiye’de kalan Suriyelilerin geri dönüşlerinin başlayamaması ile birlikte Türk toplumunda ekonomik ve toplumsal nedenler ile Suriyelilere yönelik tepkilerin artmasına neden olmaya başlamıştır.

Geçici Koruma kapsamında Türkiye’de bulunan Suriyelilerin söz konusu yönetmelik ile birtakım hizmetlerden yararlanmaya hak kazanmışlardır. 2014 yılında

³⁶⁸ AFAD Suriye Afet Raporu, <https://www.afad.gov.tr/tr/2374/Barinma-Merkezlerinde-Son-Durum>, (30.11.2018).

yürürlüğe giren Geçici Koruma yönetmeliğine göre Suriyelilere beslenme ve barınma hakkına ek olarak sağlık hizmetleri (madde 27.), eğitim hizmetleri (madde 28), iş piyasasına erişim hizmetleri (madde 29), sosyal yardım hizmetleri (madde 30) ve tercümanlık hizmetleri (madde 31) verilebileceği yer almaktadır. Bu hizmetler geçici barınma merkezlerinde kalan Suriyelilere verilebileceği gibi bu merkezlerde kalmayan ve Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından belirlenen illerde kalanlar da bu hizmetlerden faydalanabileceklerdir.³⁶⁹ Bu hizmetlerin birçoğu, toplumun yeterince bilgilendirilememesi ve Suriyelilerin Türkiye’de kaldıkları sürenin uzaması ile birlikte tepkiye dönüşmektedir.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğünün geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin yaş ve cinsiyet dağılımı verileri incelendiğinde Türkiye’de bulunan 3.603.888 Suriyeliden 2.594.103’ü 0-30 yaş aralığında bulunmaktadır.³⁷⁰ Bu durum Suriyelilerin Türkiye’de kalış süresinin uzayacağı ve birçok kısmının kalıcı olarak Türkiye’de kalacağı varsayımı ile hem olumlu hem de olumsuz bir durum yaratmaktadır. Zira Suriyelilerin büyük bir kısmı genç nüfus kapsamında değerlendirilebilecek bir yaşta ve bu insanların eğitime ve çalışmaya ihtiyaçları vardır.

4.3. Suriyeli Sığınmacılar ve Ekonomik Güvenlik

Realizm için ekonomik güvenlik veya ekonomik güç alçak politika konularıyla askeri güç yüksek politika konularını oluşturmaktadır. Neo-realizm ’de ise ekonomik gücün belirleyici rolünden bahsedilirken ekonomik gücün her an askeri güce dönüşebilme kapasitesi üzerinde durulmuştur. Kopenhag Okulu’nda ise güvenlik sektörlerinden birini oluşturan ekonomik güvenlik, diğer başlıklar ile aynı oranda önem oluşturmaktadır.

Ekonomik güvenlik, devletler için refah ve yaşam koşulları ile ilişkilendirilir. İstihdam ve sermayenin uzun soluklu olmasına bakılarak ülkede yaşayan vatandaşlar için adil, güvenli ve dinamik bir iş ortamının sağlanması için iyileşen yaşam şartlarının oluşturulması durumudur. Ekonomik güvenlikte bireyin veya ailenin ihtiyaçlarını

³⁶⁹ Uzun, a.g.e., s. 114.

³⁷⁰ İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Geçici Koruma, a.g.e., (30.11.2018).

karşılatabilmek için gerekli olan para ve tüketimi sağlayabilmesi, piyasanın bütünlüğü ve dağılımda eşitlik belirleyici unsurlardır.³⁷¹

Ekonomik güvenlik üç açıdan ülkeler için önemlidir. İlk olarak ülke ekonomisine yönelik tehditler, devletin refah ve işleyişini tehlikeye atabilecek kapasiteye sahiplerdir. Bir diğer alan ise ülkelerin ekonomik yapıları ve ekonomik sağlamlıkları askeri güçleri için bir zemin oluşturmaktadır. Son olarak ise askeri eylemler sonucu yaşanan savaş ve çatışmalar sonucunda yapılan harcamalar ile ülkelerin güvenli işleyen yapıları tehdit edilebilir.³⁷²

Suriye’de askeri güvenlik alanı ile ilgili operasyonların yapılması ve terör örgütlerinin ellerindeki bölgelerin güvenlikleştirilerek kontrol altında tutulması da Türkiye’ye ekonomik yük getirmiştir. Bunun dışında Türkiye’nin Suriye’de yaşanan insanlık dramı sonrasında Suriyeli sığınmacılara karşı uyguladığı açık kapı politikası, ülke ekonomisini çeşitli alanlarda etkilemiştir. Sığınmacı sayısının Türkiye’nin tahminlerinden çok öteye geçmesi ve yerli vatandaşların ekonomik olumsuzluklara karşı Suriyeli sığınmacıları sorumlu tutması Türkiye’nin ekonomik güvenliğini tehdit eder hale gelmiştir.

Göç alan toplumların göçmenlere karşı davranışları incelendiğinde, ev sahibi toplumların mültecilere yönelik kültürel mesafe koydukları ve çeşitli alanlarda kaygı duymaya başladıkları saptanmıştır. Bu alanlar genelde ekonomik olmakla birlikte, işini kaybetme veya gelir miktarında düşüş gibi kaygılar ile ortaya çıkmaktadır. Bunun dışında toplumda, mültecilerin hastalıkların sebebi ve suç artışında etken oldukları gibi bir algı yayılmaktadır. Göç alan toplumlarda mülteciler, sosyal hizmet alanlarına ekonomik yük oldukları ve kamu hizmetlerinde aksamanın sebebi olarak lanse edilmektedirler. Mültecilere yönelik göç alan toplumlardaki olumsuz düşüncelerin gerçek etki düzeyleri tartışılmaktadır ancak bu düşünce yapısı mültecilerin toplumsal uyumunu güçleştirmektedir.³⁷³

³⁷¹ Czeslaw Mesjasz, “Ekonomik Güvenlik”, Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe, Mustafa Aydın, Hans Günter Brauch, Mitat Çelikpala, Ursula Oswald Spring, Necati Polat, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: Haziran 2015, s. 251.

³⁷² Mesjasz, a.g.e., s. 250.

³⁷³ Ayşe Şebnem Tunç, “Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri: Türkiye’deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme”, Tesam Akademik Dergisi, Temmuz:2015, s. 43.

Suriye mülteci krizinin Türkiye'ye etkilerini üç ekonomik açıdan incelememiz mümkündür. Bunların ilki; ortalama konut ve gıda fiyatlarının yükselmesi, işsizlik oranlarına etkileri (özellikle kayıt dışı işsizliğe etkileri) ve iç göçler. İç göçler mülteci krizinden etkilenen bölgelerden diğer bölgelere göç şeklinde gerçekleşmiştir.³⁷⁴

Suriyeliler, Türkiye'nin ekonomik yapısına büyük oranda etki etmişlerdir. Bu etkinin olumlu ve olumsuz tarafları vardır. Bu etkilerin olumsuz olanları incelendiğinde ilk olarak Suriyeliler iç çatışmanın hemen ardından geldikleri Türkiye'de ellerindeki nakit para ile kalacak yer arayışına girmişler ve özellikle sınır illerinde ev fiyatlarının ve kiralalarının yükselmesine sebebiyet vermişlerdir. Bu durum konut sahipleri için avantajlı bir durum gibi görünse de kirada oturan vatandaşlar için astronomik kira artışları ve hayat pahalılığı anlamına gelmektedir.³⁷⁵

Dünya genelinde göçün yaratmış olduğu ekonomik olumsuzluklarda enflasyon başlıca yer tutmaktadır. Yapılan birçok araştırmada göç alan ülke ve kentte enflasyon artışı olduğu gözlenmiştir. Ülkemizde de durum farklı değildir. Suriyeli sığınmacıların bütçe üzerinde yarattıkları yük ve kaçak işletmelerden dolayı yaşanan vergi kayıpları ile bölgesel hayat pahalılığının yaşanması ülke ekonomisi için tehdit oluşturan konulardır.³⁷⁶

Ev sahibi ülkede bulunan yerel yoksullardan daha düşük gelire sahip olan dış yoksulların gelmesi, yerel yoksulların iş imkânları ve gelirlerinde azalma yaratmaktadır. Bu duruma “Yoksulluk Çökmesi” adı verilmektedir. Türkiye'de ise Suriyeli mültecilerin yoğunluklu yaşadıkları yerlerde yoksulluk çökmesi görülmektedir. Türkiye'de bulunan yerel yoksul vatandaşların piyasada sahip oldukları iş alanları azalma göstermiştir. Piyasadaki iş alanlarında azalmanın nedeni ise yerel yoksulların yaptıkları geçici ve yevmiyeli işlerin Suriyeli sığınmacılar tarafından daha düşük ücretlere yapılması karşılığında Suriyeli sığınmacıların tercih edilmesidir.³⁷⁷

³⁷⁴ Yunus Emre Akgündüz, Marcel Van den Berg, Wolter Hassink, “The Impact of Refugee Crises on Host Labor Markets: The Case of the Syrian Refugee Crisis in Turkey”, IZA Discussion Paper Series, No:8841, February:2015, s. 5-6.

³⁷⁵ Yusuf Sayın, Ahmet Usanmaz, Fırat Aslangiri, “Uluslararası Göç Olgusu ve Yol Açtığı Etkiler: Suriye Göçü Örneği”, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 18 (31), 2016, s.9.

³⁷⁶ Beykan Çizel vd., “Akdeniz Üniversitesi Turizm Fakültesi, Ortadoğu'dan Göçün Türkiye Üzerindeki Etkileri Raporu”, s. 59

³⁷⁷ A.g.e., s. 52.

Suriyeli geçici işçilerin büyük kısmı ise kaçak olarak çalıştırılmaktadır. İç savaşın ardından Türkiye'ye gelen Suriyeliler bir süre sonra hayatlarını idame ettirebilmek için iş bulup çalışmak zorunda kalmışlardır zira aile yapıları nedeni ile kalabalık nüfus ve savaş zamanında beraberlerinde getirdikleri nakit paranın tükenmesi ile birlikte çalışmak zorunlu bir durum haline gelmiştir. Göç ile gelen nüfusun büyük bir kısmının vasıfsız ve eğitimsiz olduğu göz önüne alındığında çalışacakları alanlar da kısıtlı kalmış ayrıca düşük ücret ile çalışmak zorunda bırakılmışlardır. Suriyelilerin birçoğunun kaçak işçi olarak istidam edilmesi firmalar arasında haksız rekabete yol açtığı gibi normal şartlarda bile işini kaybeden birçok Türk vatandaşının da Suriyelileri suçlamasına neden olmuştur.³⁷⁸

Türkiye'de bulunan Suriyelilerin iş durumları ile ilgili net bir oran bulunmamaktadır; ancak birçoğunun vasıfsız iş niteliğindeki alanlarda çalıştıkları bilinmektedir. Bu alanlar tekstil, inşaat, tarım, hayvancılık ve imalat sektörleridir. Bu alanlarda düşük ücret ve kayıt dışı bir şekilde çalışmaktadırlar. Bu durum kayıt dışı istihdamı arttırdığı gibi özendirilmektedir. Kayıt dışı istihdama rakamlar ile bakılacak olursa 2011 yılında %30 olan kayıt dışı istihdam oranı 2015 yılında %50 oranına kadar yükselmiştir.³⁷⁹

Göçün ülke ekonomileri üzerine olumsuz etkisi olduğu gibi belirli alanlarda olumlu katkısı da vardır. Ekonomik büyüme, canlanma ve kalkınma göç ile irtibatlı konulardır. Yabancı sermayenin gelişi, vergi, sıcak para, işletme sayılarında artış, üretim artışı gibi konular göçün olumlu katkı yapabildiği alanlardır. Göç yolu ile gelen kişiler yanlarında getirdikleri sermaye ile göç ettikleri ülkelerde iş kurmakta ve yatırım yapmaktadırlar. Bu da ekonomik büyüme ve istihdama olumlu katkı sağlayabilmektedir.³⁸⁰

Suriyeli sığınmacıların ekonomiye olumsuz etkisi olduğu gibi, bazı alanlarda olumlu katkıları da vardır. Suriyeli sığınmacılar işverenler için olumlu bir durum yaratmışken aynı durumun yerli işçiler için geçerli olduğunu söylemek mümkün

³⁷⁸ Oytun Orhan, "Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri", ORSAM-TESEV İşbirliği Raporu, ORSAM Rapor No: 195, Ocak:2015, s. 8.

³⁷⁹ Soyalp Tamçelik, Gülin Merve Ayaz, "Suriyeli Mülteciler Sorununun Türkiye'ye Yansıması", Uluslararası Politikada Suriye Krizi, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: 2016, s. 646.

³⁸⁰ Çizel vd., a.g.e., s. 61.

değildir. Suriyelilerin düşük ücretler ile çalışmaları Türk işçiler açısından işlerinin ellerinden alınması kaygısı yaratmasına veya daha düşük ücret ile çalışmaya razı gelmeye sebebiyet vermesine rağmen işveren için kayıt dışı işçi çalıştırmak ve daha düşük ücret ödemek olumlu bir gelişme olmuştur. Suriyelilerin kitlesel olarak Türkiye'ye gelmesi özellikle sınır kentlerinde ani nüfus değişimlerine neden olmuş bu değişim perakende ve imalat sektörünün canlanmasını sağlamıştır. Devletin Suriyeli sığınmacıları yerleştirdiği kamplarda kullandığı ürünleri yerli tedarikçilerden alması ile bölge ekonomisinde canlanma yaşanmıştır.³⁸¹ Savaşın beraberinde getirdiği insani ihtiyaçların karşılanmasında sınır illerindeki şirketler önemli rol oynamış ve ekonomik anlamda ciddi ihracat rakamlarına ulaşılmıştır. Örneğin 2011 yılında Gaziantep'ten Suriye'ye yapılan ihracat miktarı 133 milyon dolar seviyesinde gerçekleşirken bu rakam 2013 yılında 278 milyon dolara ulaşmıştır.³⁸²

Suriyeliler içerisinde maddi durumu iyi olanlar ve özellikle ticaretle uğraşanlar mevcut işlerini Türkiye'de de sürdürmeye devam ettirmektedirler. Bunlardan bazıları dükkânlar (fırın, ayakkabı üretimi ve lokanta) açarak ticaret yaparken bir kısmı ise şirketler kurarak istihdam yarattıkları gibi ihracata da olumlu katkı sağlamaktadırlar. Özellikle Halep'ten gelen insanların birçoğu Halep'te ticaretle uğraşmaktaydı zira Halep Ortadoğu'da önemli ticaret merkezlerinden biriydi. Halepli tüccarların geçmişten bu yana Ortadoğu ülkeleri ile kurdukları ticaret ilişkisini Türkiye'de devam ettirmeleri Ortadoğu pazarında ihracata yönelik olumlu bir girdi yaratmıştır.³⁸³

Ekonomistler Platformunun raporuna göre Suriyeli sığınmacılar arasında yer alan yatırımcıların 2017 yılına kadar Türkiye'deki yatırım miktarları 360 milyon dolara ulaşmış ve iş gücü piyasasında aktif rol oynamışlardır. 2011 yılından itibaren Suriyelilerin toplam yatırım miktarı Türkiye'deki yabancı yatırım miktarının %14'üne denk gelmektedir. Suriyelilerin ekonomik katkıları yerli yatırımcılar ile ortaklık

³⁸¹ Erol Özdemir, "Suriyeli Mülteciler Krizinin Türkiye'ye Etkileri", ANKASAM, Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi", Aralık:2017, 1 (3), s. 125.

³⁸² Zhaled Abdi, "Türkiye'nin Suriyeli Mülteciler Politikası", Uluslararası Politikada Suriye Krizi, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: 2016, s. 635.

³⁸³ Ayşe Şebnem Tunç, a.g.e., s. 49.

şeklinde de olmuştur. Türkiye’de 6322 adet işletme Suriyeli ortaklığı ile kurulmuş, bu ortaklıkların ortalama yatırım miktarı ise 57 bin dolar şeklinde gerçekleşmiştir.³⁸⁴

Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası ile Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı’nın (TEPAV) birlikte gerçekleştirdikleri ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde sekiz şehirde yapılan araştırmaya göre Suriyeli girişimcilerin %75’i Türkiye’ye gelmeden önce işletmecilik yaptıklarını açıklarken bu girişimcilerin %71,7’si ülkelerindeki çatışmalar tamamen sona erse bile ülkelerine geri dönmek istemediklerini aktarmaktadırlar. Bu firmaların %67’si ise ihracat gerçekleştirmektedir. Suriyeli girişimcilerin görüşlerine karşın Türklerin %86’sı Suriyelilerin savaş bitince geri döneceğini düşünüyor bu yüzden kendilerine “misafir” kavramı ile hitap etmektedir. Türklerin %71’i ise Suriyelilerin işlerini ellerinden aldığını düşünmektedir.³⁸⁵

Göçün yaratmış olduğu ekonomik olumsuzluklardan biri de yarı kamusal mallara olan talebin yükselmesi ile birlikte devlet bütçesinin bozulmasıdır. Devletler, harcama kalemlerini oluştururken kendi vatandaşlarının yararına ve nüfus artış hızına göre kaynak aktarmaktadır. Göç yolu ile ülkede bulunan göçmenlerin sayılarındaki anormal artış bu hizmetlere ayrılan bütçenin yetersiz gelmesine ve hizmet kalitesinde düşüş yaşanmasına sebebiyet verecektir. Göçmenlerin devlet bütçesine vergi yolu ile katkılarının sınırlı olduğu düşünüldüğünde devletler yaptıkları harcamaların finansmanını karşılayabilmek için kendi vatandaşlarından daha fazla vergi almak yoluna gidebilmektedirler. Göç ile artan nüfus kamu hizmetlerinin yetersiz kalmasına neden olduğu gibi çarpık kentleşme, altyapı sorunları, sağlık ve eğitim gibi alanlarda hizmet kalitesini düşürecek ve maliyetleri yükseltecektir.³⁸⁶

Suriyelilerin, Türkiye ekonomik güvenliğinde olumlu ve olumsuz katkılarının yanı sıra Suriyeliler için devlet bütçesinden harcanan para ciddi bir boyuta ulaşmıştır. Başbakan Yardımcısı Recep Akdağ 2017 yılının aralık ayında mecliste düzenlediği basın toplantısında verdiği rakamlara göre Suriyelilere harcanan paranın 30 Milyar 285

³⁸⁴ Ekonomistler Platformu, “Türkiye’deki Suriyeli Yatırımcılar”, 06.09.2017, <http://www.ekonomistler.org.tr/arsivler/7101>, (02.03.2019).

³⁸⁵ Sputnik, “Türklerin Yüzde 71’ine göre Suriyelilerin İşlerini Elllerinden Alıyor; Suriyeli Girişimcilerin Yüzde 71’iyse Dönmeyi Düşünmüyor”, 20.11.2018, <https://tr.sputniknews.com/columnists/201811201036239281-turklerin-suriyeli-girisimciler-arastirma-tepav-istihdam-ekonomi/>, (01.12.2018).

³⁸⁶ Çizel vd., a.g.e., s. 61.

Milyon 573 bin dolara ulaştığını aktarmıştır. 2019 yılı içerisinde ise bu rakamın 40 Milyar dolara ulaşacağı söylenmektedir.³⁸⁷ Bu rakamın içerisinde en fazla yer tutan kalemler ise belediyeçilik, eğitim ve sağlık hizmetleri olmuştur. Belediyeçilik hizmetlerine 17 milyar 527 Milyon 481 Bin lira, eğitim hizmetlerine 15 Milyar 489 Milyon 968 Bin lira ve sağlık hizmetlerine 16 Milyar 30 Milyon 111 Bin lira harcanmıştır.³⁸⁸ Suriyelilere yönelik sağlık hizmetleri ve ilaçları ücretsiz olarak sunulmaktadır. Bu kapsamda bugüne kadar Suriyeli ve Iraklı sığınmacılara yönelik 953 Bin 466 ameliyat gerçekleştirilirken, 25 Milyon 919 Bin poliklinik hizmeti verilmiştir.³⁸⁹

Bu rakamlar Türkiye ekonomisi için ciddi rakamlardır ve yerli halkın ekonomisindeki kötüleşme durumunda ilk fatura kesilen Suriyeliler olmaktadır. Türkiye 3,5 Milyon civarında Suriyeliyi ülkesinde barındırmasına ve 84 Milyar liraya yakın bir harcama yapmasına karşın uluslararası kuruluşlardan yeterince destek görememektedir. Bugüne kadar Suriyeli sığınmacılar için kullanılmak üzere BM üzerinden Türkiye'ye 600 Milyon dolar civarında bir kaynak aktarılmıştır. BM dışında Avrupa Birliği ile varılan anlaşma neticesinde AB, 2017 yılı sonuna kadar Türkiye'ye 3 Milyar Euro aktarmayı taahhüt etmiş ayrıca 2018 yılı sonuna kadar bir 3 Milyar Euro daha aktarmayı taahhüt etmesine rağmen bugüne kadar Türkiye'ye sadece 850 Milyon Euro aktarmıştır.³⁹⁰

Taahhüt edilen rakamların tümü bile yerine getirilse uluslararası kuruluşların destek miktarları yeterli değildir. Türkiye'nin harcamış olduğu miktar 2018 yılının ilk aylarına kadar olan miktardır. Bu miktarın ne kadar daha olacağı ve harcamanın kaç yıl daha süreceği belirsizdir. Suriye İç Savaşı'ndaki belirsiz ve çözümsüz ortam, Türkiye'yi siyasi, ekonomik ve askeri yönden derinden etkilemektedir. Türkiye'nin ekonomik göstergeleri temel alındığında ve 2018 yılı içerisinde yaşadığı ekonomik durgunluk göz

³⁸⁷ Yeniçağ Gazetesi, "Suriyeliler için 40 Milyar Dolar Harcadık: Diğer Komşular Ne Yaptı?", 06.05.2019, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/suriyeliler-icin-40-milyar-dolar-harcadik-diger-komsular-ne-yapti-233160h.htm>, (20.05.2019).

³⁸⁸ Anadolu Ajansı, "Başbakan Yardımcısı Akdağ: Suriyeliler için Harcanan Toplam Maliyet 84 milyar 880 milyon lira", 05.12.2017, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/basbakan-yardimcisi-akdag-suriyeliler-icin-harcanan-toplam-maliyet-84-milyar-880-milyon-lira/990509>, (01.12.2018).

³⁸⁹ AFAD, "Suriyeli Sığınmacılara Yapılan Yardımlar", 08.08.2017, <https://www.afad.gov.tr/tr/2372/Afet-Raporu-Suriye>, (06.12.2018).

³⁹⁰ Para Analiz, "Suriyeliler için 30 Milyar Dolar Harcandı, AB Verdiği Sözleri Tutmadı, 18.01.2018, <http://www.paraanaliz.com/2018/raporlar/suriyeliler-icin-30-milyar-dolar-harcandi-ab-verdigi-sozleri-tutmadi-20014/>, (01.12.2018).

önünde tutulduğunda Suriyelilere yapılan harcamanın çok uzun yıllar daha aynı seviyede devam edemeyeceği aşikârdır. Böylesine bir durumda ise eğitim, sağlık ve maddi destek noktasında yeterince yardım alamayan Suriyelilerin ileride toplumda birçok alanda yaratabilecekleri güvenlik problemleri de dikkate alınmalıdır.

4.4. Suriyeli Sığınmacılar ve Toplumsal Güvenlik

Toplumsal güvenliğin son yıllarda güvenlik çalışmaları içerisinde önemli yer edindiği görülmektedir. Bunun bilimsel nedenleri mevcuttur. Toplumsal güvenliğin kimliğe ve kültüre yönelişi ve Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından etnik çatışmalarda yoğunluğun yaşanması toplumsal güvenliğin önemini arttırmıştır. Güvenlik çalışmalarında etnik çatışmaların analizi için herhangi bir kategori bulunamayışı toplumsal güvenlik kavramının Kopenhag Okulu ve diğer güvenlik teorileri tarafından incelenip analiz edilmesini gerekli kılmıştır.³⁹¹

Toplumsal güvenlik sektöründe ana kavramı kimlik oluşturmaktadır. Bir topluluk herhangi bir olayı veya gelişmeyi kendine yönelik bir tehdit algılaması içerisinde tanımlıyorsa toplumsal güvensizlik oluşmuştur. Toplumsal güvenlik, devletlerden bağımsız gelişen ve kendisini yeniden üretebilme yeteneğine sahip kimlik gruplarıdır.³⁹²

Toplumsal güvenlik ve siyasal güvenlik birbirlerine yakın olan ancak birbirinden farklı iki kavramdır. Siyasal güvenlik devletlerin örgütsel istikrar ve hükümet sistemlerine meşruiyet sağlayan ideolojiler olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal güvenlikte ise toplumun kimliğine karşı algıladığı tehdide karşı savunma mekanizması gerçekleştirmesidir.³⁹³

Toplumsal güvenliği tehdit eden konulara bakıldığında ise üç başlık ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki: Göç olmakta zira göç ile nüfus yapısındaki değişim halkın özelliklerini kaybetmesini mümkün kılacaktır. İkinci başlık ise, yatay rekabet yani

³⁹¹ Ole Waever , “Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi”, Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe, Mustafa Aydın, Hans Günter Brauch, Mitat Çelikpala, Ursula Oswald Spring, Necati Polat, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: Haziran 2015, s. 261

³⁹² Waever, a.g.e., s. 262.

³⁹³ Waever,a.g.e., s. 206-264.

yerel halkın göç ile gelen halk tarafından dil ve kültürünün etkilenecek yaşam şekillerinin değişeceği algısıdır. Üçüncü başlık ise, dikey rekabet yani yerel halk kendi kültürlerinin vermiş olduğu kimliği bir kenara bırakarak, ya birçok kimlik içerisinde eriyecek (AB entegrasyonunda olduğu gibi) veya daha dar bir kimliğe doğru evrileceğidir. (Katalan kimliği gibi).³⁹⁴

Toplumsal güvenlikte toplum, kimliğine karşı algıladığı tehdidi iki şekilde savunabilir. Bunlardan ilki toplum tarafından gerçekleştirilen faaliyetler aracılığı ile konu gündeme getirilebilir veya güvenliği tehdit eden olayı devlet gündemine taşıyarak konu siyasi sektör içerisinde değerlendirilebilir. Örneğin siyasi sektör içerisine giren göç tehdidi ile devlet, yasa ve sınır kontrolleri vasıtasıyla mücadele edebilir.³⁹⁵

Toplumsal güvenlik sektörü, sosyal yapıyı meydana getiren kurumlar ve değerlerin inşa süreçleri ve zaman içerisinde geçirdikleri değişimlerle de ilgilenir. Buradan hareketle toplumlarda zaman içerisinde sosyal yapıya etki eden değişimler güvenlik algılaması yaratabilir. Toplumsal yapının güvenlik algılaması yarattığı olgulardan biri ise göçtür. Göç ve göçmenlik konuları politikanın ve ekonominin konusu olduğunda ve bu konu göçü toplumun normal yaşantısını bozan bir “tehdit” olarak gösterildiğinde göç, güvenlik sorunu haline gelmektedir.³⁹⁶

Göç konusu birçok toplumda sınır güvenliğinin konusu olmasının dışında iç politikanın malzemesi olarak kullanılmaktadır. Ülke içerisinde bazı siyasal partiler göç ve göçmen karşıtı söylemlerini arttırmakta ve söylemlerini parti ve seçim programlarına ekleyerek göç konusunu iç politika malzemesi yapmaktadırlar. Devletlerin iç politikanın malzemesi haline gelen göçmenlere yönelik uygulayacakları iltica talebi, yerleşim hakkı, çalışma izinleri ve vatandaşlık hakkı gibi konular idari ve hukuki işlem olmanın ötesine çıkarılarak algısal bir güvenlik sorunu yaratılabilmektedir.³⁹⁷

Göç ile toplumsal güvenliğin ilişkisi Türkiye'nin içerisinde barındırdığı ve sayıları 3,5 milyonu aşan Suriyeli sığınmacı düşünüldüğünde kendi toplumsal güvenliğine karşı bir tehdit olarak algılanabilir ancak Suriyelilerin toplumsal güvenliğe

³⁹⁴ Waeber, a.g.e., s. 260-264.

³⁹⁵ Waeber, a.g.e., s. 267.

³⁹⁶ Fikret Birdişi, Merve Gören, “Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Bağlamında Türkiye-İran Arasında Göç ve Sınır Güvenliği”, İran Çalışmaları Dergisi, Cilt:1, Sayı: 2, s. 17.

³⁹⁷ Birdişi, Gören, a.g.e., s. 20.

karşı etkilerinden bahsetmeden önce Suriyelilerin en fazla göç ettikleri ülkenin Türkiye olmasındaki nedenlerin incelemesi faydalı olacaktır.

Güvenlik kaygıları nedeni ile sığınmacıların gittikleri ülke ve o ülke vatandaşları ile olan kültürel bağ ve benzerliklerin fazla olması, o ülke vatandaşları ile sığınmacıların adaptasyonunu kolaylaştırıcı etki yaratır ve iki toplum arasında daha az sorun yaşanmasını sağlayıcı bir etmen oluşturur. Sığınmacı ve gittiği ülke toplumu arasındaki etnik ve dinsel köken benzerliği iki toplum arasındaki uyumu kolaylaştırırken farklı etnik ve dini köken ise uyumu olumsuz etkilemektedir.³⁹⁸

Suriye’de iç savaşın başlamasının ardından Suriye vatandaşlarının sığındıkları başlıca ülke Türkiye olmuştur. Sığınmacıların tercihlerinde dil, din, kültürel yakınlık ve ekonomik durum önemli bir etkidir. Ayrıca bu faktörler sığınmacıların sığındıkları toplum ile uyum sürecine de etki etmektedir.³⁹⁹ Suriyeli sığınmacılar açısından bakıldığında Türkiye’de yaşadıkları en büyük zorluk dil olmuştur zira Suriyelilerin Arapça konuşması ve Arap alfabesi ile yazması Türkiye’de yaşadıkları zorlukları arttıran bir neden olmuştur. Türkiye’de yerelde Arapçanın konuşulduğu iller vardır. Hatay, Mardin, Siirt, Batman gibi illerde yerel halkın bir kısmının Arapça konuşabilmesi burada yaşayan sığınmacıların yerel halk ile irtibatını güçlendirmiştir. Suriyeliler bu illerde kendilerini daha rahat ifade edebildikleri için şehirle uyumları daha kolay gerçekleşmiştir. Siirt’te Suriyeli sığınmacılar ile yapılan görüşmelerde birçoğu Siirt’te dil probleminin olmamasından dolayı yerel halk ile anlaşabildiklerini, yerel halkın da kendilerine karşı olumlu baktığını ve burada mutlu olduklarını ifade etmişlerdir. Aynı sığınmacılar diğer illerde kendilerini ifade edemediklerinden dolayı yerel halk ile sağlıklı iletişim kuramama neticesinde bazen yanlış algılandıklarını ve kendilerine karşı olumsuz yargının oluştuğundan söz etmişlerdir.⁴⁰⁰

Türkiye’nin büyük çoğunluğunun Müslüman bireylerden oluşması ve Suriyeliler ile ortak dini değerlere inanmaları uyumlarını kolaylaştıran bir diğer etmen olmuştur. Din ile ilintili olarak ortak bir yeme içme alışkanlığının var olması gibi ortak dini

³⁹⁸ Türkoğlu, a.g.e., s. 111.

³⁹⁹ Hıdır Apak, “Suriyeli Göçmenlerin Kente Uyumları: Mardin Örneği”, Mukaddime Dergisi, 2014, 5(2), s. 58.

⁴⁰⁰ Kişisel Röportaj, S. A., B. B., A. H., Geçici Eğitim Merkezi, Siirt, 19.10.2018.

bayramların olması da toplumsal uyuma etki eden bir faktör olmuş ve Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye gelmesinde etkili olmuştur. Örneğin görüşme gerçekleştirilen ve üniversite öğrencisi olan bir Suriyeliye bugün Batı ülkelerinden birine gitme imkânın olsa Türkiye'den ayrılmayı düşünür müsün sorusuna verdiği cevap: “kesinlikle düşünmem” şeklinde olmuştur. Batı ülkelerinde ibadet özgürlüğünü bulamayacağını ve dini inanışlarından dolayı zorluk yaşayacağını düşündüğünü ayrıca aile yapısında bozulma meydana geleceğini ifade etmiştir.⁴⁰¹

Kültürel yakınlık açısından bakıldığında iki toplumun birbirlerine yakın oldukları görülmektedir. Türkiye'nin sınır illerinde yaşayan Türk vatandaşları ile Suriyeliler arasında geçmişten gelen akrabalık bağları vardır. İki toplum çok uzun bir süre Osmanlı İmparatorluğu çatısı altında beraber yaşamış ve kültürel olarak birbirleri ile benzerlik göstermektedirler. Bu kültürel benzerlik de Suriyelilerin sığınmacı olarak Türkiye'ye gelmelerinde etkin rol oynamıştır.

Suriyeli sığınmacılar ile Türk vatandaşlarının kültürel tüm ortak yönlerine rağmen farklılaşan kültürel yönleri de vardır. Bu farklılıklar ve Suriyeli sığınmacıların Türk toplumunda yaratmış olduğu bir kısım olumsuz etki, Türk toplumunun kendi kimliğine karşı algıladığı tehdide yönelik savunmaya geçmesi kapasitesi taşımaktadır. Kilis ili kimlik değişimine yönelik tehdidin iyi bir örneğidir. Kilis'in merkez nüfusu 112.000 civarındayken Kilis'te bulunan Suriyeli nüfusu 122.000 civarındadır. Yerel halk azınlık durumuna düşme ve kimliklerini kaybetme korkusu yaşamaktadır. Suriyeliler ile Türk toplumunun kültürel olarak benzerlik gösterdiği konular olmasına rağmen Türkiye genelinde yapılan bir araştırmaya göre Suriyeliler ile aynı kültüre sahip olmadıklarını düşünen vatandaşların oranı %70,6'dır.⁴⁰²

Suriyeli sığınmacıların farklı etnik ve mezheplere tabi olmaları ve kendi içlerinde yaşadıkları etnik köken ve mezhepsel farklılaşmanın getirdiği çatışmaların Türkiye'ye taşınabilme ihtimali bulunmaktadır. Türkiye'de bazı şehirler farklı etnik ve mezhepsel kitlelerden oluşmaktadır. Örneğin Suriyeli sığınmacıların en fazla bulunduğu illerden olan Hatay'da yerli halk arasında Sünni ve Alevi vatandaşlar bulunmaktadır.

⁴⁰¹ Kişisel Röportaj, F. A., Siirt Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu, Siirt, 25.12.2018.

⁴⁰² Soyalp Tamçelik, Gülin Merve Ayaz, “Suriyeli Mülteciler Sorununun Türkiye'ye Yansıması”, Uluslararası Politikada Suriye Krizi, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: 2016, s. 653-654.

Suriye’den gelen sığınmacıların kendi içlerinde Sünni ve Alevi aileler olduğu bilinmektedir. Suriye’de Esad yönetimleri ile birlikte toplumda Alevi ve Sünni kesim arasında gerginliğin olduğu da bilinmektedir. Bu gerginliğin Türkiye’de Hatay örneğinde olduğu gibi toplumun tümüne sirayet edebilme ve çatışmaya dönüşebilme potansiyeli mevcuttur.

Türkiye’ye gelen Suriyeli sığınmacıların önemli bir kısmı Sünni Araplardan oluşmaktadır. Bunu Kürtler ve Türkmenler izlemektedir. Türkiye’nin çok renkli etnik ve mezhepsel yapısı düşünüldüğünde yerel halk kendi etnik, dini ve mezhepsel özellikleri aynı olan kesimlere sıcak bakarken diğer grupları ise dışlayabilmektedir. Suriye’de PYD/YPG ve IŞİD’in etnik köken, dini ve mezhepsel özelliklere göre saldırıları düşünüldüğünde Türkiye’ye gelen sığınmacıları toplumun sahiplenmesi de çeşitlilik göstermiştir. Türkiye’deki yerel halktan Türkler, Türkmenlere; Kürtler, Suriyeli Kürtler ve Ezidilere; Araplar, Suriyeli Araplara; Aleviler ise Suriyeli Alevilere daha fazla sahip çıkarken kendilerinden olamayan diğer etnik ve mezhepleri ötekileştirebilmektedirler.⁴⁰³ Burada kendi kimliğine yakınlık ve Suriye’de kendi kimliğine yakın hissettiği gruplara karşı yapılan saldırılar önem arz etmektedir. Suriye’den gelen sığınmacıların yerleştikleri iller incelendiğinde ekonomik kaygılar ile yapılan yerleşimlerin dışında kalanların etnik ve mezhepsel olarak yakın oldukları illere yerleşmeleri tesadüfî değildir. Örneğin: Güneydoğu’ya yerleşen birçok Suriyelinin Kürt kökenli olması, Hatay’a yerleşenlerin büyük kısmının Alevi ve Sünni Arap olması gibi...

Suriyelilerin Türk kültürü ile farklılıkları ve sayılarının yüksek olması, yerel halka etki eden durumlar yaratmaktadır. Toplumsal etkilerine bakıldığında, Türk toplumu ve Suriye halkı arasında bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu farklılıklardan en belirginleri; Suriyeliler arasında çok eşliliğin yaygın olması, çocuk sayılarının Türk aileler ile kıyaslandığında fazla oluşudur. Suriyeliler arasında evlilik yaşı oldukça düşüktür. AFAD raporlarına göre evlilik yaşının çok düşük olması ve eşler arasındaki yaş farkının yüksek olmasının yanı sıra hamilelik yaşı 13-14 yaşına kadar düşmektedir.

⁴⁰³ Erol Özdemir, “Suriyeli Mülteciler Krizinin Türkiye’ye Etkileri”, ANKASAM uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, Aralık 2017, 1 (3), s. 129-130.

Türkiye’de çok eşlilik ve küçük yaşta evlenmenin yasak olduğu düşünüldüğünde gelen sığınmacıların mağduriyet yaşamamaları adına bu tür evlilikler geçerli sayılmaktadır.⁴⁰⁴

Suriyeli sığınmacılar ile Türk toplumundaki aile yapılarının farklı olması Türkiye’de özellikle Kilis, Şanlıurfa ve Hatay illerinde aile ve toplumsal yapıyı derinden etkilemiştir. Zira genç yaşta olan Suriyeli kadınlar gayri resmi yollardan yaşlı, genç, bekar veya evli Türk erkeklerle evlendirilmekte bu işlem ise iki toplum arasında Arapça veya Kürtçe bilen aracılar tarafından düşük bir ücret ile gerçekleşmektedir. Suriyeli aileler ise bu tarz evliliklere çocukları için kurtuluş gözü ile bakmakta ve karşılığında başlık parası istemektedirler. Kuşkusuz bu olay, Türk ailelerini etkilemekte ve boşanmaların önünü açmaktadır. Bir diğer sorunlu alan ise bu tarz gayri resmi ve çok eşli evliliklerden doğan çocukların nüfusa kaydedilmeme konusudur. Bu problem ileride “vatansız çocuklar” veya “kayıp nesillerin” ortaya çıkması gibi konuları gündeme getirecektir.⁴⁰⁵ Bu tarz evlilikler Türk aile yapısına tehdit olarak görülse de ileriki zamanlarda bu evlilikler iki toplumun entegrasyonunda kolaylaştırıcı etki de yaratabilir.

Suriyeli sığınmacıların sayılarının çok yüksek olması ve büyük bir kısmının kamp alanları dışında yerel halk ile birlikte şehirlerde yaşaması beraberinde bu yoğunlukta bir nüfus artışına hazır olmayan şehirleri ve altyapı problemlerini doğurmuştur. Suriyeli sığınmacılar dağıldıkları illere bakıldığında ilk on içerisinde yer alan illerdeki Suriyeli sığınmacı sayısı neredeyse üç milyona yaklaşmıştır. Bu sayı Suriyeli sığınmacıların yoğunlukla belirli şehirlerde bulduklarını açıklamaktadır. Örneğin sadece İstanbul, Hatay, Şanlıurfa ve Gaziantep’te bulunan Suriyeli sığınmacı nüfusu 1 milyon 873 bin kişidir.⁴⁰⁶ Suriyeli sığınmacıların belirli şehirlere yerleşmeleri o şehirde altyapı eksikliği ve çarpık kentleşme sorunlarını ortaya çıkarmıştır. Ayrıca Suriyeli sığınmacılar yerleştikleri şehirlerde ekonomik durumlarından dolayı en az maliyet ile yaşayabilecekleri mahalleleri tercih etmekte ve bu durum Suriyeli sığınmacıların birçoğunun aynı bölgede yaşamasına yol açmaktadır. Suriyeli sığınmacıların belirli bir bölgede yaşamaları toplum ile entegrasyon sürecini olumsuz etkileyen bir gelişme olacaktır ayrıca bu bölgelerde ileriki zamanlarda güvenlik ve

⁴⁰⁴ Tamçelik, Ayaz, a.g.e., s. 655.

⁴⁰⁵ Tamçelik, Ayaz, a.g.e., s. 655-656.

⁴⁰⁶ İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Geçici Koruma, a.g.e., (07.12.2018).

asayiş noktasında sorunların yaşanması olasıdır. Zira Suriyeli sığınmacıların yaşadığı koşullar yasadışı işler için müsait bir zemin barındırmaktadır. Suriyeli genç erkekler uyuşturucu kullanımı ve satışı için istismar edilebilecekken kadınlar da fuhuş tehdidi ile karşı karşıya kalabilmektedir.⁴⁰⁷

Suriyeli sığınmacıların kalabalık ve çok çocuklu aile yapıları, çocuk işçi problemini büyütme ve çocuk işçileri yaygınlaştırmaktadır. Çocuk yaşta eğitim almaları gereken çağda sığınmacı çocukların çalışmak zorunda bırakılması ve birçok çocuğun çeşitli sektörlerde ve ağır işlerde çalıştırılıyor olması, sığınmacı çocukların eğitim hayatlarına devam edememelerine neden olmaktadır. Bu durum uzun vadeli bir perspektif ile eğitimsiz ve vasıfsız bir neslin yetişmesine neden olacaktır.

Türkiye’de bulunan Suriyeli sığınmacıların yaş grupları incelendiğinde eğitim çağında olması gereken 5-9 yaş arası 478,244 kişi, 10-14 yaş arası 369,070 kişi ve 15-18 yaş arası 289,240 kişi olduğu göç idaresinin raporlarından anlaşılmaktadır.⁴⁰⁸ Yani özet ile Suriyeli sığınmacılar arasında 1 milyon 136 bin çocuğun eğitim çağında olduğu görülmektedir.

Eğitim Durumu	Kamp İçi		Kamp Dışı		Toplam	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Okuryazar Değil	96	9,3	2.028	24,7	2.124	23,0
Okuryazar	112	10,9	1.223	14,9	1.335	14,5
İlkokul	323	31,4	2.075	25,3	2.398	26,0
Ortaokul	234	22,7	1.223	14,9	1.457	15,8
Lise	158	15,4	990	12,1	1.148	12,4
Üniversite ve Üzeri	106	10,3	667	8,1	773	8,4
Toplam	1.029	100,0	8.206	100,0	9.235	100,0

Kaynak: AFAD, Suriyelilerin Eğitim Durumu⁴⁰⁹

⁴⁰⁷ Oytun Orhan, “Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’ye Etkileri”, ORSAM-TESEV İşbirliği Raporu, ORSAM Rapor No: 195, Ocak:2015, s. 16-17.

⁴⁰⁸ İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Geçici Koruma, a.g.e., (07.12.2018).

⁴⁰⁹ AFAD, “Türkiye’deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması”, https://www.afad.gov.tr/upload/Node/25337/xfiles/17a-Turkiye_deki_Suriyelilerin_Demografik_Gorunumu_Yasam_Kosullari_ve_Gelecek_Beklentilerine_Yonelik_Saha_Arastirmasi_2017.pdf, s. 50.

Suriyeli sığınmacıların eğitim durumları incelendiğinde ise %23'ünün okuryazar olmadığı ve %26'sının ilkokul mezunu olduğu görülmektedir. Rakamlar analiz edildiğinde Suriyeli sığınmacıların yaklaşık 3'te 1'lik kısmının eğitim çağı içerisinde olduğunu ve tüm sığınmacıların eğitim düzeylerinin düşük olduğu gözlemlenmektedir.

2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı'nın üzerinden yedi yıl geçmiş ve Suriye'deki istikrarın ne zaman sağlanacağı, sığınmacıların ne zaman geri döneceği ile ilgili net bir şey söylemek mümkün görünmemektedir. Bu açıdan bakıldığında sığınmacıların eğitilmesi önem kazanmaktadır. Eğitim alma konusu çocuk işçiler ve Türkiye'nin genç nüfusu ve eğitim şartları düşünüldüğünde problemlidir. Türkiye, sığınmacıların eğitim alabilmesi için birçok girişimde bulunmaktadır. Türkiye'ye sadece pasaport ile giriş yapan veya oturma izni alan sığınmacılar okullarda eğitim alabilmekteyken⁴¹⁰ 2014 yılında Suriyeli çocukları okullara sokmak için yoğun bir çaba harcanmaya başlanmıştır. Bu kapsamda devlet okulları ve Geçici Eğitim Merkezleri (GEM) vasıtasıyla Suriyeli çocuklara eğitim verilmektedir. Millî Eğitim Bakanlığının 18 Eylül 2017 tarihinde paylaştığı verilere bakıldığında GEM kapsamında 280 bin, Devlet Okullarında 246 bin, Açık Okullarda 10 bin olmak üzere toplam 553 bin Suriyeli çocuk eğitim-öğretim görmektedir. GEM projesinin üzerinden üç yıl geçmesinin ardından mevcut projenin aşamalı olarak kapatılması ile birlikte devlet okullarında okuyan Suriyeli öğrenci sayısında artış beklenmektedir. Suriyeli sığınmacıların çocuklarının eğitimi için yapılan harcamaların büyük bir kısmı Türkiye tarafından karşılanırken UNICEF, GEM'lerin donanım, altyapı giderleri ve Suriyeli öğretmenlere verilen ücretlere katkı vermektedir.⁴¹¹

Türkiye'nin tüm çabalarına rağmen eğitim alması gereken Suriyeli çocukların ancak yarısı eğitim alabilmektedir. Ayrıca eğitim alanlar ise dil problemi nedeniyle okullarda sıkıntı yaşamaktadır. Okul yöneticileri ve öğretmenler ile yapılan görüşmelerde dilin eğitimde büyük problem olduğunu, öğrencilere eğitim vermekten ziyade dil öğrettiklerini belirtmişlerdir.⁴¹² Rehber öğretmen M. A. ise çocukların

⁴¹⁰ Orhan, a.g.e., s. 20.

⁴¹¹ Memur-Sen, "Türkiye'de Suriyeli Çocukların Eğitimi: Güçlükler ve Öneriler Raporu Açıklandı", 09.10.2017, <http://www.memursen.org.tr/turkiyede-suriyeli-cocuklarin-egitimi-guclukler-ve-oneriler-raporu-aciklandi>, (07.12.2018).

⁴¹² Kişisel Röportaj, C. K., Geçici Eğitim Merkezi, Siirt, 12.02.2019.

bazılarının sınıfta aniden ağlayarak dışarı çıktıklarını ayrıca teneffüslerde şiddet içerikli oyunlar oynadıklarını belirtirken bazı öğrencilerin ise sınıf içerisinde ufak bir sürtüşme veya arkadaşının kendisinden önce soruya cevap vermesi durumunda dahi çocuğun kendisine zarar vermeye başladığını belirtmiştir.⁴¹³ Rehberlik öğretmenlerinin görüşleri çocukların savaş travmasını henüz atlamadığını göstermektedir. Öğretmenlerin görüşleri akademik çalışmalarda da yer almaktadır. Antalya’da düzenlenen 10. Uluslararası Psikofarmakoloji Kongresi ve 6. Uluslararası Çocuk ve Ergen Psikofarmakolojisi Sempozyumu’na katılan Marmara Üniversitesi İstanbul Pendik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Bölümünden Dr. Veysi Çeri’ye göre. 2014 yılından bugüne yaptığı dört çalışmada Türkiye’de bulunan 7-17 yaş aralığındaki sığınmacı çocukların %60’ında en az bir psikiyatrik hastalık bulunmaktadır.⁴¹⁴

Suriyeli çocuklara belirli günlerde Suriyeli öğretmenler tarafından ana dillerinde (Arapça) eğitim verilmektedir. Siirt ilinde de bu eğitimin verilmesi için tahsis edilen bir okul bulunmaktadır. Okula gerçekleştirdiğim ziyarette, Suriyeli öğretmenlerin okul müdürü dışında hemen hemen tamamının Suriye’de öğretmenlik yapmadıkları esnaf veya zanaatkâr oldukları ve Siirt’te de eğitim verdikleri süre dışında esnaflık yaptıkları tespit edilmiştir. Eğitim veren Suriyeli öğretmenler, verilen ücretlerin yeterli olmadığını, bu sebepten dolayı ek iş yapmak zorunda kaldıklarını ifade etmektedirler⁴¹⁵.

Suriyeli öğrencilerin devlet okullarında eğitim alması ve Suriyeli öğrencilere verilen bazı haklar, yerli halkın tepkisini çekmektedir. Bazı aileler, çocuklarının bulunduğu sınıfta Suriyeli öğrenci bulunmasını istememektedirler. Yerli halk kendi çocuklarını okullara kayıt ederken adrese dayalı sistem ile evlerine en yakın okula kayıt yapmak zorunda olduklarını ifade ederken Suriyelilerin istedikleri okula çocuklarını kayıt ettirebildiğini dile getirip tepki göstermektedirler.⁴¹⁶

Suriyeli ailelerin çocuklarının gittiği okullar ile maddi durumu iyi olmayan yerli halkın çocuklarının gittikleri okullar benzerlik göstermektedir. Buna benzer bir okul

⁴¹³ Kişisel Röportaj, M. A., Geçici Eğitim Merkezi, Siirt, 12.02.2019.

⁴¹⁴ Yeni Şafak, “Suriyeli Çocukların Psikolojisi Bozuk”, 02.05.2018, <https://www.yenisafak.com/hayat/suriyeli-cocuklarin-psikolojisi-bozuk-3268753>, (09.12.2018).

⁴¹⁵ Kişisel Röportaj, S. A., B. B., A. H., Geçici Eğitim Merkezi, Siirt, 19.10.2018.

⁴¹⁶ Kişisel Röportaj, M.Y., Çevik Ersin İlkokulu, Siirt, 08.10.2018.

yöneticileri ile yapılan görüşmede, Suriyeli öğrencilere verilen yardımlardan yerli halkın rahatsız olduğunu, bir kısmının: *“bizim durumumuz daha kötü neden bize gelen yardımları onlara veriyorsunuz”*⁴¹⁷ türünden cümleler kurarak tepki gösterdiğini dile getirmektedir. Buna benzer düşünceler yerli halkın Suriyelilere karşı reaksiyon göstermesine sebebiyet verebilmektedir. Benzer durum Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Siirt İl Müdürlüğünde çalışan memurlar ile yapılan görüşmede dile getirilmiştir. Bakanlık personeli, Suriyelilere sosyal yardım kapsamında verilen desteğe yerli halkın tepki gösterdiğini ve kendilerine neden yardım edilmediğini sorduklarını iletmişlerdir.⁴¹⁸

Eğitim konusu sığınmacıların gelecekte ülkeye yapacakları olumlu veya olumsuz katkıyı belirlemede önemli bir etmendir. Millî Eğitim Bakanlığı’nda görev alan yetkililerde bunun farkındadır. Örneğin MEB Müsteşar Yardımcısı Yusuf Büyük, 2016 yılında bir panelde yaptığı konuşmada şu cümleleri kurmuştur: *“Bu çocukları ya sistemin içine alacağız ya da terörist olacaklar ya okullandıracağız öğretmen yapacağız ya da hırsız olacaklar.”* Büyük’ün kurmuş olduğu cümle, Suriyeli çocukların eğitiminin bir gereklilik olduğunun vurgulanması açısından önemlidir.⁴¹⁹

Suriyeli sığınmacıların yaratması muhtemel olan en ciddi güvenlik risklerinden biri ise yerel halk arasında Suriyelilere karşı oluşan tepkinin kışkırtma neticesinde şiddet içeren eyleme dönüşmesidir. Özellikle Suriyeli sığınmacıların yoğun olarak yaşadıkları illerde kimi zaman yerel halkın provoke edilmesi ile Suriyelilere karşı şiddet içerikli eylemler basın organlarına yansımaktadır. Bu durum ileride Suriyeliler arasında kendi güvenlik ve adaletlerini sağlamak adına örgütlenmelerini doğurabilir. Böyle bir adım iki toplumun kutuplaşmasına neden olacağı için iki toplumunda bütünleşmesini olumsuz etkileyecektir.⁴²⁰

Kamu Denetçiliği Kurumunun hazırladığı “Türkiye’de Suriyeliler” başlıklı rapora göre 10 yıl sonra Türkiye’de Suriyeli nüfusunun 5 milyonu bulabileceği, savaş

⁴¹⁷ Kişisel Röportaj, M.Y., Çevik Ersin İlkokulu, Siirt, 08.10.2018.

⁴¹⁸ Kişisel Röportaj, N. B., Aile Çalışma ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü, Siirt, 20.03.2019

⁴¹⁹ SETA, “Türkiye’deki Suriyeli Çocukların Eğitimi”, 09.03.2016,

<https://www.setav.org/etkinlikler/turkiyedeki-suriyeli-cocuklarin-egitimi/>, (08.12.2018).

⁴²⁰ Orhan, a.g.e., s. 19.

bitse dahi Suriyelilerin ülkelerine dönmelerinin zor olacağı belirtilmektedir.⁴²¹ İçişleri Bakanı Süleyman Soylu, İl Göç Müdürleri toplantısında yaptığı konuşmada, bugüne kadar göç konusunda daha çok sayısal veriler üzerinde odaklanıldığını belirterek konuşmasının devamında:

“Artık daha ziyade bu insanların Türkiye’de geçirdikleri süre üzerinde değerlendirmeler ve analizler yapmak durumundayız. Bu insanların il bazındaki hayatları, yerleşik toplumla ilişkileri, birbirleriyle olan ilişkileri, geri dönme eğilimleri, geri dönme imkânları, yerleşik düzende meslekleri, kazançları, eğitimleri... Temel hareket tarzımız, eldeki fotoğrafı doğru okumak, doğru tarif etmek, insanları doğru yönlendirmek, tercihlerini ve kararlarını sağlıklı alabilmelerini sağlayacak verileri, bilgi ve imkânları sağlamak olmalıdır.” İfadelerini kullanmıştır.⁴²²

İçişleri Bakanı’nın yapmış olduğu açıklamadan anlaşıldığı kadarıyla temel hedefin Suriyeli sığınmacıların geri dönmelerini sağlamak olduğu anlaşılmaktadır.

Geri dönme konusu ile ilgili Gaziantep Üniversitesinin yapmış olduğu araştırma sonucunda Gaziantep’te yaşayan Suriyeli sığınmacıların %56’sı uygun şartlar sağlanması durumunda ülkelere geri dönmek istediklerini ifade etmişlerdir.⁴²³ Ancak bu görüşte olan Suriyelilerin büyük kısmı orta yaş ve üzerindedir. Siirt Üniversitesinde okuyan Suriyeli öğrenciler ile gerçekleştirilen görüşmelerde ailelerinin Suriye’ye dönebileceğini ancak kendilerinin dönmek istemediklerini ifade etmekte ve Türkiye’de yaşamaktan memnun olduklarını dile getirmektedirler. Şu anda Türkiye’de üniversite okuyan birçok Suriyeli gencin isteği ise vatandaşlık olarak Türkiye’de çalışmaktır. Siirt Üniversitesi Sağlık Meslek Yüksekokulu Hemşirelik bölümünde okuyan ve görüşme gerçekleştirilen Suriyeli Öğrenciler ise vatandaşlık olarak atamalarının yapılmasını arzulamkatadırlar. Suriyeli öğrenciler, bu düşüncelerinin kendi sınıflarında olan Türk öğrenciler tarafından tepki ile karşılandığını dile getirmektedirler.⁴²⁴

⁴²¹ Sputnik, “Ombudsmanlık: 10 Yıl Sonra Türkiye’de Suriyeli Nüfusu 5 Milyonu Bulabilir, Toki Ucuz Konut İnşa Etmeli”, 06.11.2018, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201811061036007354-omdusmanlik-suriyeli-turkiye/>, (07.12.2018).

⁴²² Mynet, “Süleyman Soylu’dan Suriyelilerle ilgili Flaş Sözler”, 03.12.2018, <https://www.mynet.com/suleyman-soylu-dan-suriyelilerle-igili-flas-sozler-ikinci-asamadayiz-dedi-ve-110104586351>, (07.12.2018).

⁴²³ Diken, “Her İki Suriyeli Göçmenden Biri Ülkesine Dönmek İstiyor; Yüzde 60’ı Çalışmıyor”, 19.10.2018, <http://www.diken.com.tr/her-iki-suriyeli-gocmenden-biri-ulkesine-donmek-istiyor-yuzde-60i-calismiyor/>, (07.12.2018).

⁴²⁴ Kişisel Röportaj, E. H., M. A., A. B., Siirt Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu, Siirt, 17.12.2018.

Sonuç olarak Suriyeli sığınmacıların önemli bir kısmının geri dönmelerinin güç olduğunu düşünmekteyim. İç savaşın ardından 7 yıl geçtiği düşünülürken Türkiye’de düzen kuran ve adapte olan Suriyeli sığınmacılar geri dönmek istemeyecektir. Suriyeli sığınmacıların geri dönüş hikâyesi ile Türkiye’de 90’larda boşaltılan köylerden kentlere göçen halkın hikâyesi benzerlik göstermektedir. Köylerden göçen halk incelendiğinde orta yaş üstü neslin köyüne geri dönmeye sıcak baktığı görülürken, şehir yaşantısına adapte olmuş gençlerin köye geri dönmeye sıcak bakmadığı ve tüm teşviklere rağmen köylere geri dönüşün sağlanamadığı bir gerçektir. Bu açıdan bakıldığında Suriyelilerin bir kısmının geri dönmesinin mümkün olmayacağı varsayımı ile politikalar geliştirilmelidir.

Doğru politikalar geliştirildiği zaman sığınmacı veya göçmenler ülkelere katkı sağlayabilmektedir. Sığınmacı veya göçmenlerin çalışma özgürlükleri ve mülkiyet hakları kanunlar ile güvence altına alındığı zaman, çalışanlar daha iyisini gerçekleştirmek ve daha fazla kazanmak için iyi bir şekilde çalışacak ve ülke ekonomisine katkı sunacaklardır. Bu konuda ABD iyi bir örnektir. Tamamını göçmenlerin oluşturduğu ABD, göçmenleri sistemine başarılı bir şekilde bütünleşmiş ve halen dünyanın birçok yerinden eğitilmiş bireyleri daha fazla üretim ve kazanç elde edebilmek için ABD’ye çekmektedir. Bu bireylerin kurmuş oldukları şirketler ve çalıştıkları iş alanları ABD ekonomisine olumlu katkı yapmaktadır. Birçok insanın bildiği örnekler vermek gerekirse, Google, Apple, Facebook gibi dünyanın sayılı ve en değerli şirketlerin kurucuları, bir nesil önce göçmen olarak ABD’ye gelen insanların çocuklarıdır.⁴²⁵ Bu örnekler arasında yer alan Apple’ın kurucularından olan Steve Jobs’un Suriyeli Müslüman bir baba ve İsviçre kökenli bir annenin oğlu olarak dünyaya gelmesi ve ABD’de bir aileye evlatlık verilerek yetiştirilmesi ironik bir örnektir.⁴²⁶ Bugün Suriyelilerin sıklıkla tartışıldığı Türkiye’de doğru bir eğitim ve perspektif ile sığınmacılar arasından geleceğin Türkiye’sini inşa edecek çocukların yetiştirilmesi mümkündür.

⁴²⁵ Buğra Kalkan, “Ekonomik Entegrasyon Sağlayan, İnsanları Toplumun Üretken ve Barışçıl Üyelerine Çeviren, Çalışma Özgürlüğünü ve İnsan Haklarını Güvenceye Almaktır”, UTESAV, Suriyeli Sığınmacılar ve Türkiye Ekonomisi, Yayına Hazırlayan: Bekir Berat Özipek, 2018, s. 14.

⁴²⁶ Listelist, “Teknolojiye Bakışımızı Değiştiren Steve Jobs’ın 20 Maddede Başarı Hikâyesi”, 24.02.2016, <https://listelist.com/steve-jobs-hayati/>, (08.12.2018)

Suriyeli sığınmacılar Türkiye’de ya uzun bir süre daha kalacak veya bir kısmı yaşamlarını Türkiye’de sürdürecektir. Bu durumda sığınmacıların olumsuz etkilerini azaltabilmek ve olumlu bir hale çevirebilmek için bazı önlemler üzerinde durulmalıdır. Bunlardan ilki sığınmacılara karşı yerel halkta oluşan tepkiyi önlemek için mülteci politikası oluşturmaktır. Bu kapsamda çalışma hayatı, eğitim, barınma, sağlık, belediye hizmetleri gibi alanlarda çalışmalar yapılmalıdır. Sığınmacıların hayatlarının kolaylaştırılması için Arapça broşür ve internet sayfalarının hazırlanması ayrıca sınır illerinde şehrin yapısının bozulmasını engellemek adına yeni imar alanlarının açılması gerekmektedir. Türk vatandaşları arasında Suriyeli algısını değiştirmeye yönelik çalışmalar yapılmalı, nitelikli Suriyelilerin Türkiye’de kalması teşvik edilmelidir. Suriyeliler nedeni ile oluşan asayiş olaylarına hızlı ve etkin çözümler geliştirilmeli ve sığınmacılar meselesi politik malzeme olmaktan çıkarılmalıdır.⁴²⁷

Suriyeli sığınmacıların olumsuz algısını değiştirmeye yönelik medya ve basın ile iş birliği içerisinde Suriyeli ailelerin hikâyelerinin anlatıldığı haber veya belgeseller çekilerek yaygınlaştırılmalıdır. Kamu spotu aracılığı ile Suriyeli aileler ile birlikte yaşamının teşvik edilmesi ve toplumun buna alıştırılması gerekmektedir.⁴²⁸

Suriyelilerin Türk toplumu ile entegrasyonunun başarılı bir şekilde sağlanması durumunda ülkeye katkı verecekleri umudunu taşımaktayım ancak başarısız bir entegrasyon ve eğitim alamayan bir nesil ile birlikte Suriyelilerin ilerde toplumsal güvenliği tehdit eden bir etmen haline dönüşebilme potansiyeli oldukça yüksektir.

Türkiye’nin mültecilere ev sahipliği yapması ve mültecilere yönelik göstermiş olduğu çaba uluslararası alanda takdir görmektedir. Bu kapsamda Birleşmiş Milletler Yüksek Komiseri Filippo Grandi, Türkiye’nin 3,6 milyon mülteciye ev sahipliğinde gösterdiği cömertliği takdirle vurgulamıştır. Grandi yaptığı açıklamada *“Dünyanın en büyük ekonomilerine sahip olan ülkelerin toplamda ev sahipliği yaptığından daha fazla mülteciye ev sahipliği yapan ülke olarak; uluslararası toplum, Türkiye’nin süregelen cömertliğinde dayanışma gösterilmesi bağlamında üzerine düşeni yapmalıdır.”*⁴²⁹ Sözü

⁴²⁷ Orhan, a.g.e., 9.

⁴²⁸ Aytül Uzun, “Günümüzün Sosyal ve Ekonomik Sorunu Olan Suriyelilerin Mülteci ve Ekonomi Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi”, Ankara Barosu Dergisi, 2015/1, s. 119.

⁴²⁹ Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü, “Grandi Türkiye’nin Mültecilere Ev Sahipliğinde Gösterdiği Çabaya Daha Fazla Destek Sağlanması Çağrısında Bulunuyor”, 16.02.2018, <https://www.unhcr.org/tr/18778-grand-urg-es-aid-turkeys-refugee-hosting-effort.html>, (20.06.2019).

ile Türkiye'nin mülteciler konusunda limitlerinin çok üzerinde çaba gösterdiğini vurgulamıştır.

BM Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilci Yardımcısı Jean-Marrie Garelli ise Ankara'da İl Göç İdaresi Müdürlüğünce düzenlenen konferansta “*Türkiye 3,6 milyon Suriyeliye ev sahipliği yapıyor. Türkiye yasal çerçevelerle mültecilere iş kurma, eğitim, sağlık hizmetleri verdi. Bu dünyaya örnek olmalı*”⁴³⁰ sözü ile düşüncelerini paylaşmıştır.

Uluslararası arenada Türkiye'nin Suriyeli sığınmacılara yönelik uygulamış olduğu politikalar ve Türkiye'nin kapasitesinin çok üzerinde çaba ile sığınmacılara çeşitli alanlarda sağlanan destek takdir ile karşılanmaktadır. Bu durum Türkiye'nin imajına olumlu katkı verdiği gibi Ortadoğu halklarında Türkiye'ye karşı sempatiyi arttırmaktadır.

4.5. Suriye ve Enerji Güvenliği

Günümüzde yaşanan teknolojik gelişmelere rağmen enerji kaynaklarının önemi devam etmekte ve enerji kaynakları ülkelerin ulusal güç unsurlarından birini oluşturmaktadır. Enerji kaynakları ve enerjiye ulaşım ülkeler için iç politika olmaktan çıkmış ve dış politikayı belirleyen unsurlar arasında yerini almıştır. Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde son yıllarda öne çıkan başlıklar arasında enerji güvenliği ve enerji kaynaklarının ülkelerin dış politikalarına etkileri yer almaktadır.⁴³¹

Enerji kaynakları ülkelerin ekonomik ve siyasi gücünü belirlemede etkin kaynaklardır. Bu sebepten enerji kaynaklarına sahip olabilmek için ülkeler arasında yüzyıllardır çatışmalar yaşanmaktadır. Enerji kaynaklarına sahip olabilmek için yaşanan çatışmalar, enerji kaynaklarının güvenliğini sağlamanın önemini ortaya çıkarmaktadır. Enerji güvenliği, ihracatçı ve ithalatçı ülkeler için hayati öneme sahip olduğu kadar transfer ülkeleri içinde enerji transferinin güvenliği hayati öneme sahiptir. Zira bu ülkelerin hiçbiri enerji kaynaklarının arzına zarar verebilecek güvenlik sorunlarının

⁴³⁰ Sputnik, “BMMYK Türkiye Temsilci Yardımcısı Garelli: 3,6 Milyon Suriyeliye Ev Sahipliği Yapan Türkiye Dünyaya Örnek Olmalı”, 27.06.2019, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201906271039493697-bmmyk-turkiye-temsilci-yardimcisi-garelli-36-milyon-suriyeliye-ev-sahipligi-yapan-turkiye-dunyaya/>, (28.06.2019).

⁴³¹ Azime Telli, “Enerji Güvenliğine Bütüncül Bakış”, Uluslararası Güvenlik Yeni Politikalar Stratejiler ve Yaklaşımlar, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Sertif Demir, BETA Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 217.

yaşanmasını istememektedir.⁴³² Enerji arz güvenliği noktasında yapılan değerlendirmelerde öne çıkan başlıklar şu şekilde sıralanmaktadır: 1.Coğrafi dağılımlar, 2. Enerjinin taşıma maliyeti ve taşıma boyunca enerjiye olan talep artış eğilimleri, 3. Enerjiye en çok ihtiyacı olan ülkelerin ithalat bağımlılıkları oranı 4. Enerji kaynaklarının temini için geliştirilen askeri doktrinler şeklinde sıralanmaktadır.⁴³³

Enerji kaynaklarının transferinde en etkili ve verimli yöntem boru hatlarıdır. Boru hatları ve geçiş güzergâhları önemli bir jeopolitik üstünlük sağlamaktadır. Boru hatları enerji kaynaklarının bulunduğu ülkeler ile enerji kaynaklarının yoğun olarak tüketildiği ülkeler arasına yapılmaktadır.

Liberal yaklaşımlara göre boru hatları ülkeler arasındaki ilişkileri geliştirmektedir zira enerjiyi ihraç eden ülkeler ve enerjiyi ithal eden ülkeler arasında karşılıklı bağımlılık söz konusu olduğundan ülkeler arasındaki iş birliği artacak, çatışma riski azalacak ve enerji güvenliği ön plana çıkacaktır.⁴³⁴ Realist yaklaşımlara göre ise boru hatlarının barış ve iş birliği getirebileceği önerisi şüpheli bir yaklaşımdır. Realist yaklaşımlar boru hatlarının ve enerji kaynaklarının bulunduğu bölgeleri “sembolik muharebe alanı” olarak tanımlamaktadırlar. Enerji alanları devletler için birer çatışma kaynağı yaratmakta ve devletlerarasında iş birliği alanı yaratmadığından bahsedilmektedir.⁴³⁵

Türkiye, petrol ve doğalgazın yoğun olarak bulunduğu ülkeler ile bu enerji kaynaklarına en çok ihtiyaç duyan Avrupa ülkeleri arasında yer almaktadır. Türkiye'nin sahip olduğu coğrafi konumun önemi Türkiye'yi boru hatlarının ana güzergâhlarından biri haline getirmektedir. Türkiye coğrafi avantajı ile boru hatlarının geçiş ülkesi olmaktan ziyade bölgede enerji merkezi olan bir ülke konumuna yükselmek için enerji politikaları uygulamaktadır.⁴³⁶

⁴³² Telli, a.g.e., s. 217.

⁴³³ Cenk Sevim, “Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği”, Journal of Yasar University, 20123, 26(7), s. 4385.

⁴³⁴ Tolga Demiryol, “Enerjide Karşılıklı Bağımlılık ve uluslararası Çatışma”, Uluslararası Güvenlik Yeni Politikalar Stratejiler ve Yaklaşımlar, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Sertif Demir, BETA Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 238-239.

⁴³⁵ Demiryol, a.g.e., s. 241.

⁴³⁶ Cemal Kakışım, “Türkiye'nin Enerji Merkezi Ülke Olma Hedefi Açısından Bölgesel Riskler ve Bölgesel Fırsatlar”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl:2017/3, Sayı: 28, s. 432.

Türkiye üzerinden geçen ve geçmesi planlanan boru hatları incelendiğinde Türkiye'nin enerji arz güzergâhında önemli bir konumda olduğu görülmektedir. Türkiye'de şu anda aktif olarak enerji taşıyan ve taşınması planlanan doğalgaz boru hatları şunlardır:

- 1) **Rusya – Türkiye Doğalgaz Boru Hattı(Batı Hattı):** 18 Eylül 1984 tarihinde Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan ve Rusya'dan başlayıp Ukrayna ve Bulgaristan sınırından Türkiye'ye giren ve Ankara'ya ulaşan boru hattıdır. 1987 yılından itibaren doğal gaz alımına başlanmıştır.
- 2) **Mavi Akım Gaz Boru Hattı:** 15 Aralık 1997 tarihinde Rusya ile Türkiye arasında yapılan anlaşma ile Rus doğal gazını Karadeniz üzerinden Türkiye'ye ulaştıran hattır. 2005 yılında açılışı yapılmıştır.
- 3) **Doğu Anadolu Gaz Ana İletim Hattı:** 8 Ağustos 1996 tarihinde İran ile Türkiye arasında yapılan anlaşma neticesinde inşa edilen hattır.
- 4) **Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı (BTE) :** Azerbaycan'ın Şah Deniz sahasında üretilen doğalgazın Türkiye'ye arzını amaçlamaktadır.
- 5) **Türkiye- Yunanistan Doğal Gaz Enterkonneksiyonu (ITG) :** Türkiye ve Yunanistan arasında doğalgazın Türkiye'den Yunanistan'a arz edilmesini sağlayan boru hattıdır.
- 6) **Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) Projesi:** Azerbaycan'da üretilecek olan gazın Türkiye'ye ve Türkiye üzerinden de Avrupa'ya taşınmasını sağlayacak olan projedir. 2020 yılında bitirilmesi planlanmaktadır.
- 7) **Türkkakım Gaz Boru Hattı Projesi:** Türkiye ve Rusya arasında 10 Ekim 2016 tarihinde imzalanan anlaşma ile Rusya'dan başlayarak Karadeniz üzerinden Türkiye'ye gelecek olan hattın devamında Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaşacak olan boru hattıdır. Böylece Rus gazı Türkiye üzerinden Avrupa piyasasına arz edilecektir. Projenin 2019 yılında bitirilmesi amaçlanmaktadır.⁴³⁷

⁴³⁷ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, "Doğalgaz Boru Hatları ve Projeleri", <https://www.enerji.gov.tr/tr-tr/sayfalar/dogal-gaz-boru-hatlari-ve-projeleri>, (07.03.2019).

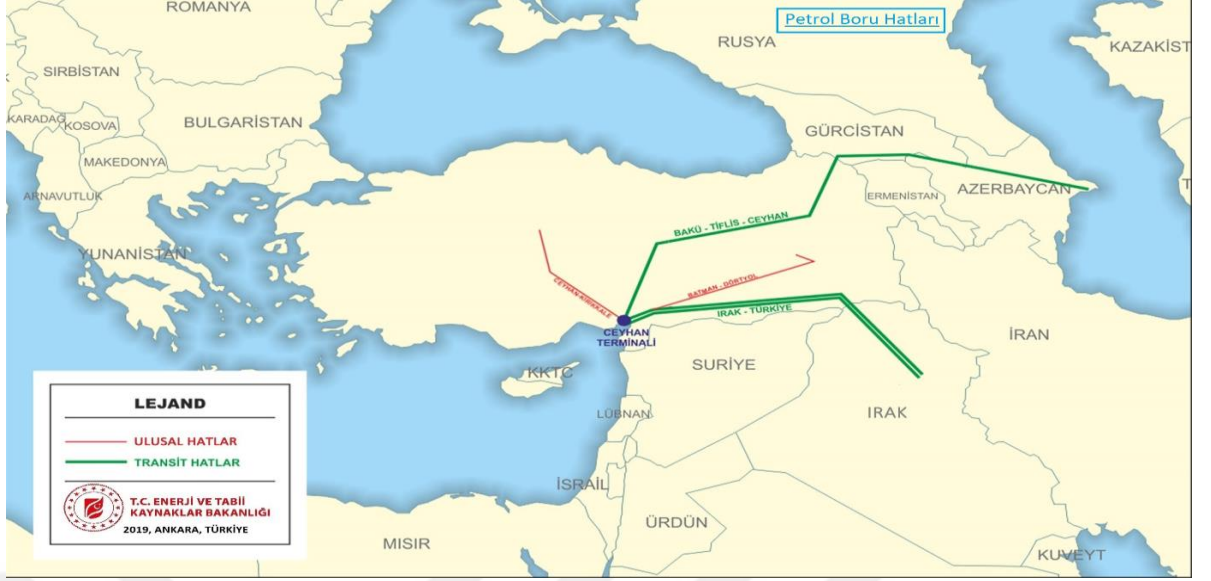

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı.

Türkiye’de bulunan ve yapılması planlanan doğal gaz boru hatlarının dışında petrol boru hatları da bulunmaktadır. Türkiye’de bulunan petrol boru hatları ise şu şekildedir:

- 1) **Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı:** 27 Ağustos 1973 yılında Türkiye ve Irak arasında imzalanan anlaşma çerçevesinde Irak’ta üretilen ham petrolün Ceyhan deniz terminaline ulaştırılması amacıyla inşa edilmiştir. 1985 yılında ise ikinci boru hattı aynı güzergâh ile inşa edilmiştir.
- 2) **Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhraç Ham Petrol Boru Hattı (BTC) :** 18 Kasım 1999 tarihinde Azeri petrolü ağırlıklı ve Hazar bölgesinde üretilecek petrolün Azerbaycan ve Gürcistan üzerinden Ceyhan’a taşınmasını ve buradan da dünya pazarına ulaştırılmasını hedefleyen boru hattıdır. 4 Haziran 2006 tarihinde hizmete girmiştir. Türkmen ve Kazak petrollerini de taşımaktadır.⁴³⁸

⁴³⁸ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, a.g.e.

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı

Türkiye’de bulunan boru hatları ve çevresinde keşfedilen enerji kaynakları Türkiye’nin konumunun stratejik öneme sahip olduğunu göstermektedir. Enerji merkezi olma yolunda ilerleyen Türkiye’nin ülkeden geçirdiği ve geçireceği enerji nakil hatları ile uluslararası alanda etkinliğinin ve öneminin artacağı düşünülmektedir.

Türkiye’de mevcut halde olan ve yapılması planlanan boru hatları sadece Türkiye’nin enerji ihtiyacını sağlamakla kalmamakta aynı zamanda enerjiye yoğun bir şekilde ihtiyaç duyan AB Ülkelerinin de enerji ihtiyaçlarını karşılamayı planlamaktadır. Rusya’nın gaz ihracatında AB Ülkeleri önemli yer almaktadır. AB Ülkeleri Rus gazına ihtiyaçları bulunmakla birlikte enerji tedariklerini çeşitlendirmeyi amaçlamaktadırlar. Bu kapsamda Doğu Akdeniz’de İsrail, Kıbrıs ve Mısır’ın Münhasır Ekonomik Bölgesinde keşfedilen doğalgaz rezervlerinin çıkarılarak AB Ülkelerine ulaştırılması amaçlanmaktadır. Ortadoğu bölgesinde bulunan gaz ve petrolün çeşitli boru hatları projeleri ile AB piyasasına ulaştırılması ve AB’nin Rusya’ya olan bağımlılığını azaltma isteği bulunmaktadır. Doğu Akdeniz’de ve Ortadoğu’da bulunan gaz ve petrol kaynaklarının AB piyasasına ulaştırılmasında coğrafi konumu gereği iki ülke ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki Türkiye diğer ülke ise Suriye’dir.

Suriye’nin doğal kaynakları incelendiğinde enerji alanında yüksek miktarda petrol ve gaz rezervleri olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Suriye’nin kanıtlanmış

petrol rezervlerinin 2,5 milyar varil olduğu bilinmektedir.⁴³⁹ Suriye'nin petrol rezervinin dünya petrol rezervine oranı ise %0,14 olarak gerçekleşmektedir.

Suriye'nin dünya üzerinde belirleyici bir petrol ve gaz üreticisi olmamasına rağmen, petrol ve gaz üreticisi olup Akdeniz'e kıyısı olmayan ülkelerin Akdeniz'e ulaşmasına imkân tanıyan bir ülke jeopolitiğe sahiptir. Suriye'nin jeopolitik konumu, Suriye'yi bölgede enerji politikalarında belirleyici bir konuma getirmiştir. Suriye'nin enerji arzı konusundaki stratejik konumu, ülkede krizin yaşanması ile birlikte birçok bölgesel ve küresel gücün Suriye'ye müdahale etme ve Suriye'nin geleceği ile ilgili söz söyleme hakkı elde edebilme adına iştahını kabartmıştır.⁴⁴⁰

Avrupa Birliği, Rusya'dan aldığı gaza karşı bağımlılığını azaltabilmek amacıyla dünya üzerinde doğal gaz rezervlerinin en yüksek olduğu ülkelere biri olan Katar ile ilgilenmeye başlamıştır. Katar ürettiği gazı LNG yani sıvılaştırarak taşımakta ve dünya piyasasına sunmaktadır. Katar'ın kaynak çeşitlendirme amacı ile boru hatları projelerine sıcak bakması ve gaz ticaretinin en yoğun talep gördüğü Avrupa piyasasına açılma isteği 2009 Yılında Türkiye-Katar Boru Hattı Projesini gündeme getirmiştir. Projeye göre Katar gazı Suriye üzerinden geçen boru hattı ile Türkiye'ye nakledilecek buradan Avrupa piyasasına dağıtılacaktı. 2010 Yılında Esad Yönetimi, projeye dahil olmayacaklarını duyurmuş ve kısa bir süre sonra İran-Irak-Suriye Boru hattı Projesi gündeme gelmiştir.⁴⁴¹ Proje kapsamında İran ve Irak gazının Suriye üzerinden AB piyasasına taşınabilecek olması ve Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu NABUCCO boru hattından %30 daha fazla kapasite ile enerji taşıyabiliyor olması Türkiye'nin enerji merkezi olma konumunu tehlikeye sokmuştur. Türkiye'nin bu gelişme karşısında Esad Yönetimi'ne olan tavrı değişmiş ve Suriye'de çatışmaların başlamasının ardından Türkiye'nin hedeflerinden biri de Esad Yönetimi olmuştur.⁴⁴²

Suriye'nin Katar gazına yönelik tutumunda kuşkusuz Rusya'nın rolü etkili olmuştur. Suriye'de yönetimi elinde bulunduran Esad ailesi ile Rusya'nın yakın

⁴³⁹ NTV, "ABD'nin "Sertleştiği" Suriye'nin Petrol Rezervi 2.5 Milyar Varil" 16.04.2018, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/211017.asp>, (08.03.2019).

⁴⁴⁰ M. Oktay Almak, Pelin Bolat, "Uluslararası Enerji Politikaları Çerçevesinde Suriye Krizi", Uluslararası Politikada Suriye Krizi, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: 2016, s. 524.

⁴⁴¹ Azime Telli, "Boru Hatları Kördüğümünün Kilit Ülkesi Suriye", Uluslararası Politikada Suriye Krizi, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: 2016, s. 543.

⁴⁴² Almak,Bolat, a.g.e., s. 530.

ilişkileri bulunmaktadır. Rusya, Ortadoğu rezervlerinin herhangi bir şekilde Avrupa pazarına ulaşmasını istememektedir. Zira AB ülkelerinin Rusya'ya enerji alanında olan bağımlılığı bilinmektedir. AB ülkeleri ve ABD, Rusya'nın enerji alanındaki dominantlığını yıkabilmek ve tedarikçi çeşitlendirebilmek için arayış içerisinde. Bu arayış çerçevesinde AB, Orta Asya ülkelerinden gaz temin etmek üzere NABUCCO projesine destek vermiş ancak Rusya'nın tehdit olarak algıladığı bu proje başarılı olamamıştır. Bu projenin ardından Katar gazının Suriye üzerinden AB'ye ulaşması projesi de Rusya ve İran'ı rahatsız etmiştir zira Rusya enerji gelirlerinin %40'nı AB ülkelerinin üzerinden temin etmekte ve bölgede başka rakip istememektedir. Suriye üzerinden geçerek AB ülkelerine ulaşacak boru hatlarının kontrolüne yönelik mücadele Suriye İç Savaşı'nın ana unsurlarından birini oluşturduğu düşünülmektedir.⁴⁴³ Rusya'nın enerjiden elde ettiği gelir ve AB ülkelerinin Rusya'ya olan enerji bağımlılıkları incelendiğinde Rusya'nın Avrupa piyasasına girebilecek herhangi bir girişimi engellemek adına çaba göstereceği açıkken AB'nin ise Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak adına çeşitli alternatifler yaratmak isteyeceği bilinmektedir. Bu mücadelede Suriye'nin jeopolitik konumu önem kazanmaktadır.

Gazprom'un 2016 yılı verilerine göre Avrupa ülkelerinin bazılarının Rus gazına bağımlılık oranları şu şekildedir: Almanya %61,9, Polonya %64,2, Ukrayna %44,6, Yunanistan %96,4, Fransa %37, İtalya %38,3, Avusturya %70, Slovenya %62, Sırbistan %73, Çekya %57, Slovakya %84, Letonya %76.⁴⁴⁴ Rusya için enerji satışı hayati öneme sahiptir zira Rusya'nın enerji ihracatından elde ettiği gelir, toplam ihracat gelirinin %68'ini oluşturmaktadır. Rusya'nın federal bütçe gelirinin ise %50'sini oluşturmaktadır.⁴⁴⁵ Veriler Avrupa ülkelerinin Rus gazına bağımlılığını gösterirken Rusya'nın da Avrupa pazarına ihtiyacını açıklamaktadır. Bu kapsamda Suriye, enerji stratejileri anlamında Rusya için hayati öneme sahip bir konumdadır.

Doğu Akdeniz'de çıkarılması planlanan gaz rezervleri ile birlikte düşünüldüğünde Suriye'nin stratejik konumu, AB'nin enerji çeşitlendirme ve Rusya'ya

⁴⁴³ Telli, a.g.e., s. 538.

⁴⁴⁴ Sputnik, "Avrupa Ülkelerinin Rus Gazına Bağımlılığı", 30.05.2018, <https://tr.sputniknews.com/infografik/201805301033649572-ekonomi-gaz-rusya-turkiye-gazprom-turk-akimi/>, (08.03.2019).

⁴⁴⁵ Tolga Demiryol, "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rolü: Asimetrik Karşılıklı bağımlılık ve Sınırları", Gaziantep University Journal of Sciences, 17 (4), ss. 1438-1455, s. 1445.

olan bağımlılığını azaltma girişimleri kapsamında Suriye'nin geleceği önem kazanmaktadır. Türkiye ve Katar'ın planladıkları boru hattını gerçekleştirmekte kararlı oldukları bilinmektedir. Bu kapsamda Katar'ın Suriye Krizinde aktif devletlerden biri olması enerji güvenliğini ve politikaları açısından kararlı bir ülke olduğunu göstermektedir. Suriye konusunda Katar ve ABD'nin politikaları benzerlik göstermektedir. Suriye krizinin bitmesinin ardından yeniden şekillenmesi beklenen Ortadoğu enerji hatlarında Katar, önemli bir yer almak istemektedir.⁴⁴⁶

Arap Baharı sonrasında Suriye'de yaşanan gelişmeler ve Suriye üzerinde etkili olmaya çalışan küresel güçler Suriye'nin istikrarsızlaşmasına neden olmuş bunun sonucunda Türkiye, güvenlik tehdidi algılaması yaşamıştır. Türkiye'nin algıladığı tehdit sadece bölgede ve sınırlarında ortaya çıkan terör örgütleri üzerinden olmamakta ayrıca enerji politikalarını da etkileyen bir tehdit söz konusu olmaktadır.⁴⁴⁷

Suriye Krizi ile birlikte Rusya ve Türkiye'nin Esad'ın geleceği konusunda farklılaşan fikirleri ve iki ülke arasında artan gerilim Türkiye'nin hava sahasını ihlal eden Rusya'ya ait savaş uçağının düşürmesi ile tavan yapmıştır. Rusya'nın Türkiye'ye karşı uyguladığı ekonomik yaptırımlar neticesinde Türkiye'de cevabı aranan en kritik soru ise Rusya'nın Türkiye'ye sattığı doğalgazı kesip kesmeyeceği olmuştur.

Türkiye'nin doğalgaz ithalatında Rusya'nın payının en yüksek olduğu yıl olan 2005 yılında ithalat %66 seviyesinde gerçekleşirken, uçak krizinin yaşandığı günden bu zamana kadar ise %55'in altına düşürülemediği.⁴⁴⁸ Rusya'nın Türkiye'ye karşı doğalgaz silahını kullanmamasına rağmen Türkiye enerji arz güvenliği konusunda tehdit algılaması içerisine girmiş ve doğal gaz ithalatındaki ülke çeşitliliğini arttırmaya çalışmıştır. Bu kapsamda Azerbaycan gazının Türkiye'den Avrupa'ya geçmesini sağlayacak TANAP projesi sonuçlandığında Türkiye'nin Rusya'ya olan bağımlılığında azalma meydana gelecektir. Türkiye, Katar gazı ve Ortadoğu'daki enerji hatlarını kendi üzerinden Avrupa ülkelerine geçişini sağlayabildiği takdirde Rusya'ya olan bağımlılığını azaltacağı gibi boru hatlarından ekonomik girdi sağlayacak ve enerji merkezi olma hedefinde emin adımlarla ilerleyecektir; ancak Türkiye'nin hedeflerini gerçekleştirmesinin önünde Suriye gerçeği bulunmaktadır. Zira Türkiye'nin enerji

⁴⁴⁶ Alınak, Bolat, a.g.e., s. 532.

⁴⁴⁷ Kakışım, a.g.e., s. 432.

⁴⁴⁸ Demiryol, a.g.e., s. 1444.

stratejileri ile ABD ve Rusya'nın Suriye ile ilgili enerji stratejileri farklılık gösterebilmektedir.

Suriye temelli boru hatları ile ilgili bir başka görüş ise Türkiye'nin güney sınırı boyunca oluşturulacak bir PYD/YPG kuşağı ile İran ve Irak üzerinden gelecek olan enerji hatlarının oluşturulan kuşaktan geçirilerek dünya piyasasına ulaştırılması iddiasıdır. Bu projede Türkiye devre dışı bırakılmış bir durumdadır.⁴⁴⁹ Böyle bir proje Türkiye'nin enerji güvenliğini riske edebilecek potansiyel taşımaktadır. Türkiye böyle bir projeyi engelleyebilmek ve kendi sınır güvenliğini de güvenlik altına alabilmek için Suriye'ye Fırat Kalkanı isimli askeri bir operasyon gerçekleştirmiş ve oluşturulmak istenen kuşağı engellemiş görülmektedir.

Rusya'nın Suriye üzerinden kurguladığı enerji stratejisi ile Türkiye'nin enerji çıkarları çatışmaktadır. Rusya, Esad Yönetimi'nin Akdeniz'e sınırları olan bölgeleri kontrol etmesini istemekte ve bunun için Esad Yönetimi'ne destek olmaktadır. Rusya bu strateji ile Irak, İran ve Kuzey Irak enerji kaynaklarının Akdeniz'e ulaşabilmesinde belirleyici ülke olmak istemekte, Katar gazının Suriye üzerinden Avrupa'ya geçişini engelleyebilmekte ve Doğu Akdeniz'de çıkarılabilecek enerji kaynaklarını kontrol edebilecek şekilde bölgede var olmayı amaçladığı düşünülmektedir.⁴⁵⁰ Rusya'nın enerji stratejilerinin gerçekleşmesi durumunda Türkiye'nin enerji merkezi olma stratejisi ciddi şekilde baltalanacaktır. Enerji güvenliği tehlikeye girecektir.

Türkiye'nin enerji güvenliğini tehdit eden bir diğer unsur ise Suriye'nin kuzeyinde bulunan YPG ve PYD varlığıdır. Suriye'nin kuzeyinin bu örgütün kontrolünde olması Suriye sınırından Türkiye'ye yönelik enerji nakil hatları oluşturulma girişimlerini engellemek için çaba sarf edilmesine veya gerçekleştirilecek boru hatlarına sabotajlar düzenlenmesine neden olabilecektir.

Terör örgütlerinin Türkiye'nin enerji nakil hatlarına saldırı girişimleri önemli tehditler arasında gösterilmektedir. Zira 1987 ve 2010 yılları arasında Türkiye'ye ulaşan boru hatlarına yönelik 59 saldırı gerçekleştirilmiştir. Bu saldırıların büyük kısmı PKK tarafından Kerkük- Yumurtalık Petrol Boru Hattına yönelik olarak

⁴⁴⁹ Kakışım, a.g.e., s. 434.

⁴⁵⁰ Kakışım, a.g.e., s.434.

gerçekleştirilmiştir.⁴⁵¹ Bu sebepten Suriye'nin kuzeyinin terör örgütlerinden arındırılması Türkiye'nin askeri güvenliği açısından olduğu kadar enerji güvenliği açısından da önem göstermektedir.

4.6. Suriye İç Savaşı'nın Türkiye ve Rusya İlişkilerine Yansıması

Türkiye ve Rusya tarih boyunca ikili ilişkilerinde her zaman birbirlerine temkinli yaklaşan ancak birbirlerinden de kopamayan iki devlet olmuşlardır. Soğuk Savaş konjonktüründe iki farklı blokta yer alan bu ülkeler Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından ilişkilerini geliştirmeye çalışmış ancak Türkiye'nin Orta Asya'da bağımsızlığını kazanmış Türkî cumhuriyetlere ilgi göstermesi üzerine Türkiye ve Rusya ilişkileri belirli dönemlerde gerilmiştir.

2000 yılı sonrasında Türkiye'de Ak Parti iktidarı ile Rusya'da Putin faktörü ile ikili ilişkilerde önemli yenilikler olmuştur. Karakter olarak güçlü lider yapısında olan Putin ve Erdoğan'ın ilişkileri iki devletin dış politikasına da yansımış ve iki ülke ilişkilerinde zaman zaman iniş ve çıkışlar görülse de ilişkiler yüksek düzeyli bir aşamada sürdürülmüştür.

İki ülke arasındaki ilişkilere bakıldığında Türkiye ve Rusya arasında vizeler kaldırılmış, 2009 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Rusya ziyareti sırasında Medvedev'in iki ülke ilişkilerini: *“çok boyutlu ortaklık ve çok yönlü iş birliğine dayalı”* şeklinde tanımlaması ilişkilerin derinliğine işaret olarak algılanmıştır. Türkiye ise Rusya'nın ilişkilerin derinliğine vurgusuna karşılık Rusya'nın uluslararası örgütlerle bütünleşmesi noktasında desteğini esirgememiş bu kapsamda Rusya'nın Dünya Ticaret Örgütüne üyeliğini ve İslam Konferansı Örgütüne gözlemci statüsünde başvurusunu desteklemiştir. Rusya da Türkiye'ye sıcak mesajlar vermiş, Birleşik Rusya Partisi milletvekili olan Sergey Markov, Türkiye'nin yerinin AB yerine Avrasya Birliği olduğunu dile getirmiştir.⁴⁵²

⁴⁵¹ Yücel Acer vd., “Kritik Enerji Altyapı Güvenliği Projesi Sonuç Raporu”, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), No:4, 2011, s.14

⁴⁵² Ömer Göksel İşyar, Türk Dış Politikası Sorunlar ve Süreçler, 1.Baskı, Bursa: Dora Basım Yayın,2017, s. 258.

Türkiye ve Rusya ilişkileri Suriye krizi öncesine kadar sadece siyasi alanda değil ticari alanda da gelişme göstermiştir. İki ülke arasındaki ticaret hacmi 2010 yılında 26,2 milyar dolar düzeyinde gerçekleşirken, 2014 yılı sonunda ise 31,2 milyar dolar'a yükselerek %17'lik bir artış göstermiştir. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler sadece dış ticaret ile sınırlı kalmamış enerji, turizm ve proje alanında da gelişme göstermiştir.⁴⁵³

Türkiye ve Rusya arasındaki iyi ilişkiler devam ederken Suriye meselesinin başlaması ile birlikte iki ülkenin Suriye politikasındaki farklılıklar ikili ilişkilerinde belirli dönemlerde gerginliğe neden olmuştur; ancak iki ülke de Suriye meselesinde farklı düşüncelerine rağmen diğer alanlarda ilişkilerini özenle sürdürmeye gayret etmişlerdir. Rusya'nın stratejik çıkarları gereği Suriye konusunda Esad'ı desteklemesi buna karşın Türkiye'nin Esad karşıtı oluşumda yer alması iki ülkenin siyasi alanda karşı karşıya pozisyon almasını sağlamıştır. Bu alandaki gerginlikler Rus Uçağı'nın düşürülmesi ile tavan yapacak ve Türkiye-Rusya ilişkileri tarihinin en kötü dönemlerinden birine girmiş olacaktı.

Türkiye ve Rusya ilişkilerindeki gerginlikler, Suriye'de Esad'ın geleceği konusundaki farklı düşünce tarzları ile başlamıştı. Suriye rejimi tarafından Türk uçağının düşürülmesinin ardından Batı basınında yer alan haberlerde uçağın düşürülmesinde Rusya'nın parmağının olduğunun söylenmesi ve ardından Rus yetkililerin uçağın düşürülmesine dair ellerinde bilgilerin olduğunu açıklamaları ilişkileri germişti. Olayın ardından Rusya Dışişleri bakanlığının yaptığı açıklamada: *"Suriye'nin Türk jetini düşürmesi provokasyon veya planlı bir eylem olarak görülmemelidir"* açıklamasına Başbakan Erdoğan Rusya'yı *"Suriye yönetiminin dili ile konuşmak"* ile suçlamıştır. Suriye rejiminin düşürdüğü Türk Uçağı üzerinden Rusya ve Türkiye ilişkileri gerginleşmiştir ancak ilişkiler kopmamıştır.⁴⁵⁴

İki ülke arasında gerilime yol açan bir diğer olay ise 10 Ekim 2012 Günü Moskova-Şam seferini gerçekleştiren Suriye'ye ait bir yolcu uçağının Türk Hava Sahası'na girdiğinde Türk F-16'ları eşliğinde Ankara Esenboğa Havalimanı'na

⁴⁵³ Giray Saynur Derman, "Türkiye ve Rusya İlişkileri Denkleminde Suriye Krizi", Uluslararası Politikada Suriye Krizi, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: 2016, s. 394.

⁴⁵⁴ Nebi Miş, "Çözüm Arayışları: Bölgesel ve Uluslararası Girişimler", Ortadoğu Yıllığı 2012, http://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/09_syria_2012.pdf, s. 230.

indirilmiş olmasıdır. Türk yetkililerin aldıkları istihbaratta, kargo bölümünde sivil havacılık kuralları gereğince taşınması uygun olmayan bazı malzemelerin bulunduğu gerekçesi ile yolcu uçağı Ankara'ya indirilmiştir. Türk yetkililerin iddiasına göre uçakta askeri malzeme taşınmaktaydı. Yapılan incelemede uçağın kargo bölümünde 10 koli mühürlü malzeme bulunmuş, açılan kolilerde askeri haberleşme cihazı parçaları tespit edilmiştir. Rusya bu olaya tepki göstermiş, uçakta Rus vatandaşlarının olduğunu ve Rus vatandaşlarının güvenliğinin tehlikeye atıldığını belirtmiştir.⁴⁵⁵

Rusya lideri Putin'in, 3 Aralık 2012 tarihinde Türkiye'ye yapacağı ziyaret öncesinde Türkiye'nin Suriye sınırına caydırıcılığı sağlamak amacı ile NATO'dan talep ettiği Patriot füzelerini yerleştirmesi, Rusya'yı kızdırmış ve Putin de yaptığı açıklamada Türkiye'nin Suriye sınırına Patriot füzelerini yerleştirmesini "kışkırtma" olarak nitelmiştir.⁴⁵⁶ Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ise Türkiye'ye yerleştirilen Patriot sistemleri için Rus Edebiyatı'nın ünlü isimlerinden Anton Çehov'dan alıntı yaparak olayı "Tüfek Sendromu"na benzetmiş; bu benzetmeye göre oyunun birinci sahnesinde tüfek duvarda asılıysa, üçüncü sahnesinde mutlaka ateşlenecektir sözü ile Rusya ve Türkiye arasındaki ilişkilerin hassaslığına dikkat çekmiştir.⁴⁵⁷

2014 Yılında Suriye sorununa çözüm bulmak amacı ile Cenevre'de toplanan ikinci uluslararası toplantı sürecinde de Türkiye ve Rusya görüş ayrılıklarını giderememiş ve ortak bir yol haritası üzerinde uzlaşamamışlardır. Bu toplantının hemen ardından 2014 Yılında aralık ayında Ankara'da düzenlenen Türkiye-Rusya Üst Düzey İş birliği Konseyi (ÜDİK) esnasında Suriye konusu gündeme gelmiştir. Bu konu hakkında Putin, Esad'ın Suriye'deki seçimleri yüksek bir oy ile kazandığını hatırlatmış, Erdoğan ise "dünyada darbeler hep yüksek oy ile göreve gelirler" diyerek Putin ile Suriye politikası ve Esad üzerindeki anlaşmazlıklarını açıkça vurgulamıştır.⁴⁵⁸

Türkiye, Suriye'de IŞİD ile mücadele konusunda da Rusya ile farklı görüşlere sahip olmuştur. Her iki ülke de IŞİD'in kendileri için tehdit olduğunu vurgulamıştır.

⁴⁵⁵ Aljazeera Türk, F-16'lar Suriye Uçağını İndirdi, 11.10.2012, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/f-16lar-suriye-ucagini-indirdi>, (17.05.2018).

⁴⁵⁶ Miş, a.g.e., s. 231.

⁴⁵⁷ Ömer Göksel İşyar, Suriye Krizi ve Türk Dış Politikası, 1. Baskı, Bursa: Hipotez Yayıncılık, 2017, s. 276.

⁴⁵⁸ Emre Erşen, "Suriye Sorunu Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkilerinde Normalleşme Süreci", Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Cilt:3, Sayı: 2, sonbahar:2016, s. 155

Türkiye'nin IŞİD konusunda mücadelenin daha etkin bir şekilde yürütülebilmesi ve kendi ülke güvenliği için Suriye'de "güvenli bölge" kurulması önerisine Rusya karşı çıkmış, bu bölgenin oluşturulabilmesi için BM Güvenlik Konseyi'nin onayının alınması gerektiğini vurgulamıştır. Rusya'nın Suriye'de başlattığı hava harekâtları ve öncesinde yaşanan gelişmeler Türkiye'nin tepkisini çektiyse de Rusya ile diyalog kesilmemiştir. İkili ilişkilerin Suriye'den bağımsız sürdürülmesine gayret edilmiş, bu kapsamda Erdoğan, Moskova'daki Ulu Camii'nin açılış törenine katılmış ardından Putin G-20 zirvesi için geldiği Türkiye'de Türk yetkililer ile görüşme gerçekleştirmiş, Rusya ve Türkiye'nin "ortak önceliklere" sahip olduğunu vurgulamıştır.⁴⁵⁹Bu açıklamadan on gün sonra Rusya ile uçak krizi yaşanacak ve hassas bir dengede yürütülen Türkiye-Rusya ilişkileri tamamen kopacaktır.

4.6.1. Rus Savaş Uçağı'nın Düşürülmesi

Türkiye ve Rusya arasında Suriye konusunda görüş ayrılıkları mevcuttu ve Türkiye'nin Esad muhaliflerine destek vermesi, Rusya'nın ise muhaliflere karşı Esad'ı desteklemesi, hatta aktif olarak hava bombardımanına katılması iki ülke arasındaki ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur.

Rusya'ya ait savaş uçağı düşürülmeden önce Türkiye ve Rusya arasında ilişkiler gerilmiş ancak bu iki taraf arasında krize neden olabilecek bir olay ile sonuçlanmamıştı. 3 Ekim 2015'te Rus SU-30 savaş uçağı Türkiye Hava Sahası'nı ihlal etmiş, Türkiye de Rusya'yı sert bir biçimde uyarmıştır. Bu ihlal Moskova tarafından da kabul edilmiş ancak olaydan bir gün sonra Rus yapımı MIG-29 Uçağı'nın bölgede devriye gezen Türk savaş uçaklarına dört buçuk dakika boyunca radarını kilitlemişti. Bu ikinci gelişme üzerine Türkiye Rusya'yı tekrar uyarılmış ayrıca NATO'ya başvurarak ihlaller karşısında ciddiyetini göstermiştir.⁴⁶⁰

24 Kasım 2015 tarihinde Suriye'nin Türkmen Dağı yakınlarında bir savaş uçağı düşürülmüştür. Hava kuvvetleri kaynaklarından alınan bilgi ise bir uçağın düştüğünü doğrulamaktaydı. Görgü tanıklarına göre düşen uçağın pilotları paraşüt ile atlayarak

⁴⁵⁹ Erşen, a.g.e., s. 155-156.

⁴⁶⁰ Erşen, a.g.e., s. 157.

uçağı terk etmişlerdi. Yapılan ilk açıklamada Türkiye'nin angajman kuralları çerçevesinde Suriye sınırında sınırı ihlal eden bir uçağı düşürdüğü açıklanıyordu. Bu açıklamadan kısa bir süre sonra düşürülen uçağın Rusya'ya ait olduğu anlaşılıyordu. Türk silahlı kuvvetlerinin yapmış olduğu açıklama ise şu şekildeydi:

“24 Kasım 2015 tarihinde saat 09.20 civarında Hatay Yayladağı bölgesinde Türk Hava Sahasını ihlal eden milliyeti bilinmeyen bir uçak defalarca (beş dakika içerisinde 10 kez) ikaz edilmesine rağmen Türk Hava Sahasını ihlal etmiştir. Söz konusu uçağa angajman kuralları çerçevesinde 24 Kasım 2015 saat 09.24'te bölgede hava devriye görevinde bulunan iki adet F-16 uçağımız tarafından müdahalede bulunulmuştur”⁴⁶¹

Rus uçağının Türkiye tarafından düşürülmesi dünyada büyük yankı uyandırdı zira 1950'lerden bu yana ilk kez bir NATO üyesi ülke, Rus veya Sovyet yapımı bir uçağı düşürmüştü. Rusya devlet başkanı Vladimir Putin, Rus uçağının düşürülmesinin hemen ardından yaptığı açıklamada, uçağın düşürülmesinin iki ülke arasındaki ilişkilerde ciddi sonuçlar doğuracağını belirterek ardından ilk kez Türkiye'nin *“teröristleri desteklediğini ve IŞİD'in petrol ticaretinde rol oynadığını”* söylemiştir. Olayın ikinci günü Erdoğan ve Obama telefonda bir görüşme gerçekleştirmiş, görüşmenin ardından yapılan açıklamada iki liderin de gerilimin düşürülmesi konusunda hem fikir olduklarını açıklanmıştır. 26 Kasım günü Erdoğan yaptığı açıklamada: *“Özür dilemesi gereken bir taraf varsa, bu biz değiliz. Hava sahamızı ihlal edenler özür dilemeli”* diyordu. France 24 kanalına konuşan Erdoğan, Rus uçağının düşürülmesinin ardından olayı görüşmek için Putin'i aradığını ancak Rusya liderinin kendisine geri dönmediğini söyleyerek düşürülen uçak için: *“Rus uçağı olduğunu bilseydik, belki uyarılarımızı farklı şekilde yapardık”* diye açıklamada bulunmuştur.⁴⁶²

Zaten uçağın düşürülmesinden sonra TSK'nın yaptığı açıklamada da *“milliyeti bilinmeyen bir uçak”* ibaresi geçiyor ve Rus uçağı olduğu bilinen düşürülmediği vurgulanıyordu. Türkiye Rus uçağının düşürülmesi konusunda hukuki haklılığını kanıtlamak için olayın gerçekleşmesinden kısa bir süre sonra sınır ihlali yapan uçağın radar iz haritasını ve Rus pilotların defalarca uyarıldığını gösteren ses kayıtlarını

⁴⁶¹ Haber Türk, Türk Jetleri Rus Uçağı Düşürdü, 24.11.2015, <http://www.haberturk.com/dunya/haber/1157674-suriye-sinirinda-ucak-dustu>, (19.05.2018).

⁴⁶² BBC Türkçe, Türkiye-Rusya Uçak Krizi: 10 Günde Neler Yaşandı?, 04.12.2015, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151204_rusya_krizin_10_gunu, (19.05.2018).

paylaşmıştır. Buna rağmen Türkiye'nin Rusya ile kriz yaşamaktan dolayı rahatsız olduğu söylenebilirdi zira Türkiye'nin Rusya ile iyi ilişkileri ve karşılıklı bağımlı bir ekonomisi vardı.

Rusya lideri Putin, Karadeniz sahil kenti olan Soçi'de Ürdün Kralı Abdullah ile yaptığı görüşmede düşürülen Rus uçağı ile ilgili açıklamalarda bulunmuştu. Bu açıklamada Putin: *“Rusya, Türkiye'ye sadece komşu olarak değil, aynı zamanda dost bir ülke olarak yaklaşmıştır. Böyle bir adım kimin işine yaradı bilemiyorum ama bizim buna ihtiyacımız yok”* diyerek yaşadığı hayal kırıklığını dile getiriyordu. Açıklamasının devamında: *“Türkiye Rus uçağının düşürülmesinden sonra acilen Rusya ile iletişim kurmak yerine, sanki uçağı Rusya düşürmüş gibi NATO'ya başvurdu”* açıklaması ve *“sırtımızdan bıçaklandık”*⁴⁶³ tabiri ile Türkiye'ye karşı olan hayal kırıklığını dile getiriyordu zira Rusya'nın zaten Ukrayna Krizi yüzünden NATO ile ilişkileri gergindi. Uçak Krizi'nin ardından Türkiye'nin ilk olarak NATO'ya başvurması ve krizi NATO kapsamında bir durum haline sokma isteğı Putin'i kızdırmıştı.

Rusya, uçağının düşürülmesinin ardından Türkiye'ye karşı oldukça sert bir politika izlemeye başladı. Rusya'nın bu şekilde karşılık vermesi beklenen bir gelişmeydi zira Putin sert bir mizaca sahipti ve Rus Uçağı'nın düşürülmesi Rusya için hiç beklenmedik bir gelişmeydi ve Rusya'nın imajını zedelemişti. Rusya uçak hadisesinin ardından Türkiye'nin derhal özür dilemesini ve zararının tazmin edilmesi gerektiğini açıkladı. Türkiye ise bu konuda haklı olduğunu gerekçeleyen tüm kanıtları açıklayarak özür dilenecek bir durumun olmadığını belirtmekteydi. Rusya ikinci aşamada ekonomik yaptırım uygulama aşamasına geçti zira Türkiye'nin Rusya'ya karşı ekonomik anlamda özellikle de enerji bakımından bir bağımlılığı söz konusuydu. Rus yönetimi vatandaşlarına Türkiye'ye gitmemeleri konusunda uyarıda bulundu. Rusya Ege ve Karadeniz'de bulundurduğu kuvvetleri ile Türk askeri ve sivil gemilere karşı tahrik edici eylemlerde bulunuyor ve Türkiye'nin hata yapmasını bekliyordu. Türkiye'nin yapacağı bir hatanın ardından yeni bir krizin çıkması beklenir bir durumdu.⁴⁶⁴

⁴⁶³ NTV, Putin: Sırtımızdan Bıçaklandık, 24.11.2015, <https://www.ntv.com.tr/dunya/putin-sirtimizdan-bicaklandik,fvChtoWKCUEUR1ywwGWxaQ>, (19.05.2018).

⁴⁶⁴ Ali Faik Demir, “Türkiye-Rusya İlişkilerinde Suriye Krizinin Yansımaları ve Etkileri”, Marmara Türkiyat Araştırma Dergisi, Cilt:3, Sayı:2, Sonbahar:2016, ss.139-151, s. 146.

Rusya, Suriye politikasında Türkiye'yi sıkıştırabilecek tüm adımları atmaya başlamıştı. Rus savaş uçaklarının Suriye'de terör örgütleri ile savaştıkları gerekçesi ile Esad'a karşı mücadele veren ve Türkiye ile yakın ilişkileri bulunan Bayırbucak bölgesinde yaşayan Türkmenleri bombalaması, Ankara'da büyük rahatsızlık yaratmıştı. Rusya Türkiye'yi provoke eden eylemlerine bununla yetinmeyerek Suriye'de bulunan Hmeymim Hava Üssü'ne S-400 hava savunma sistemlerini konumlandırmıştı. Rusya'nın bu hamlesi Suriye Hava Sahası'nı fiilen Türk uçaklarına kapatmıştı zira Türk uçaklarının Suriye'ye girmesi durumunda Rusya tarafından misilleme olarak düşürülme ihtimali bulunmaktaydı. Böyle bir ihtimal doğrudan Rusya-NATO çatışmasına dönüşme kapasitesi taşımaktaydı. Bu nedenle Türkiye, IŞİD karşıtı uluslararası koalisyonla verdiği hava desteğini sonlandırmak zorunda kalmıştı.⁴⁶⁵ Rusya'nın bu adımı Türkiye'nin Suriye'ye yönelik birçok politikasını aksatmış, Suriye'nin kuzeyindeki PYD oluşumuna müdahale etmesini engellemiş ayrıca Türkmenler ve bölgede yer alan ılımlı muhaliflere hava desteğini engellemiştir.

Rusya, Türkiye'yi uluslararası arenada da sıkıştırmak için çabalamıştır. Rusya, uçağının IŞİD ile mücadele ederken Türkiye tarafından haksız bir şekilde ve hukuka aykırı olarak düşürüldüğünü, Türkiye'nin IŞİD'e destek verdiğini ve bu örgütün en büyük gelirini oluşturan petrol satışını da Türkiye üzerinden gerçekleştirdiğini iddia etmiştir. Rusya ayrıca IŞİD militanlarının Türkiye sınırından zorlanmadan ve rahat bir şekilde geçtiğini iddia ederek ABD, Almanya, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin Türkiye'ye destek vermelerini engellemek istemiştir.⁴⁶⁶

Rusya, Türkiye'yi köşeye sıkıştırmaya çalışırken ayrıca Türkiye ile arasında yaşanan krizin çözümü ve ilişkilerin normalleşmesi için de üç şart öne sürmekteydi bunlar: 1) Türkiye'nin resmi olarak özür dilemesi 2) İki ülke arasında yaşanan olaylardan ötürü tazminat ödenmesi 3) Rus uçağının düşürülmesinden sorumlu olan kişilerin cezalandırılması. Bu talepleri Türkiye'nin olumlu karşılaması beklenmemekteydi zira Türkiye, Rus uçağının Türk Hava Sahası'nı ihlal ettiğini

⁴⁶⁵ Emre Erşen, "Rusya'nın Suriye Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Tehditler", Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri, Hasan Basri Yalçın, Burhanettin Duran, SETA, 1. Baskı, İstanbul:2016, s. 169.

⁴⁶⁶ Demir, a.g.e., s.146.

savunmaktaydı. Bu şartların kabulü, Türkiye'nin haklı olduğu bir konuda geri adım atması anlamına gelecekti.⁴⁶⁷

4.6.2. Ekonomik Yaptırımlar

Türkiye ve Rusya arasında yaşanan uçak krizinin ardından Rusya, Türkiye'ye karşı bir dizi ekonomik yaptırım kararları aldı. Bu kararların alınmasında Türkiye'nin ihracat, enerji ve turizm gibi kalemlerinde Rusya'dan oldukça yüksek bir pay alması etkili olmuştur. Rusya ekonomik yaptırım kararı ile siyasi alanda sıkıştırmaya çalıştığı Türkiye'yi birde ekonomik alanda sıkıştırmak istemekteydi. Ekonomik alanda yapılan hamleye karşılık Türkiye'nin kısa vadede alternatif pazar bulması pek mümkün görünmemekteydi. Rusya bu gerçeklikler üzerine Türkiye'ye uygulayacağı yaptırım paketini açıklamıştı. Bu pakete göre:

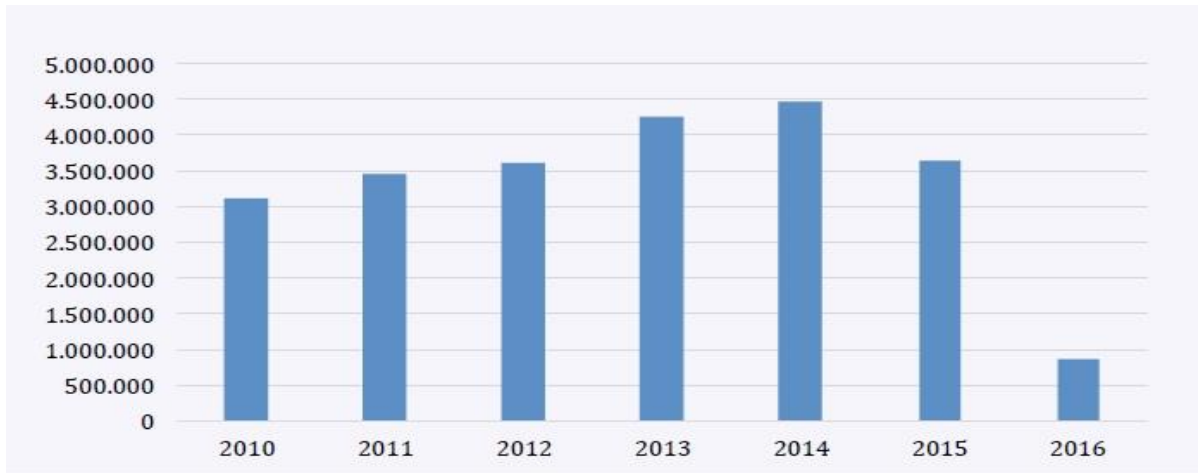
- “1 Ocak 2016'dan itibaren Türkiye'den tarım ürünleri, hammadde ve gıda ürünleri ithalatı yasaklandı.
- Rusya'da Türk şirketlerinin faaliyeti yasaklandı veya kısıtlandı.
- Rus işverenlerin Türk vatandaşlarını istihdam etmesi yasaklandı.
- 1 Ocak 2016'dan itibaren Türkiye'ye vize muafiyeti askıya alındı.
- Tur operatörlerine Türkiye'ye tur paketleri satışından vazgeçilmesi tavsiye edildi.
- 1 Aralık 2015'ten itibaren Rusya ile Türkiye arasında charter uçuşlar yasaklandı. Düzenli uçuşlar üzerindeki denetim arttırıldı.
- Rusya'da karayolu taşımacılığı yapan Türk şirketlerinin faaliyetleri üzerindeki denetim arttırıldı. Rusya'ya girişine izin verilen tırların sayısı kısıtlandı.
- Azak Denizi ve Karadeniz limanlarındaki denetim arttırıldı.
- Türkiye ile ticaret ve yatırım anlaşmaları imzalanması için yürütülen müzakereler durduruldu. Ortak yatırım fonu oluşturulması hazırlıklarına da son verildi.

⁴⁶⁷ Erşen, a.g.e., s.160.

- Türkiye ile ticari-ekonomik iş birliği alanında yürütülen Rus-Türk Hükümetler arası Karma Ekonomik Komisyonu gibi hükümetler arası çalışmalar askıya alındı.⁴⁶⁸

Rus Hükümeti'nin aldığı kararlar uygulanmaya başlanmış ayrıca Rus Savunma Bakanı İgor Konaşenkov, yaptığı açıklamada Suriye'de olası hava kazalarının önlenmesi için açılan kırmızı hat da dahil olmak üzere Türk Silahlı Kuvvetleri ile tüm ilişkilerin askıya alındığını bildirmiştir. Rusya Futbol Federasyonu ise Rus Futbol takımlarının kış kamplarını Türkiye'de yapmamaları yönünde karar aldıklarını açıklamış, Rusya Eğitim Bakanlığı ise Türkiye ile Rusya arasında bilimsel işbirliğini sonlandırılmasının amaçlandığını, Türkiye'deki Üniversiteler ile işbirliği bulunan 44 Rus Üniversitesinin işbirliğini durdurduğunu açıklamıştır.⁴⁶⁹ Rusya'ya yolculuk eden Türk kabilelerinden bazıları gerçekçi sebepler olmaksızın gözaltına alınıyor ve iki ülke ilişkileri gün geçtikçe daha fazla geriliyordu. İki ülke arasındaki ilişkilerin gerilmesi Rus uçağının düşürülmesi ile başlamış ve 27 Haziran 2016'da Erdoğan'ın Putin'e yazmış olduğu mektuba kadar devam etmiştir. Bu tarihe kadar geçen süre kısa bir zaman olmasına rağmen Türk Ekonomisi, Rusya'nın yaptırımlarından derinden etkilenmiştir. Bunları birkaç grafik ile detaylandırmak gerekirse,

Grafik 2: Türkiye'ye gelen Rus Turist Sayısının Yıllara Göre Değişimi⁴⁷⁰

⁴⁶⁸ Sputnik, Rusya'nın Türkiye'ye yaptırımları ve ekonomik işbirliği, 16.07.2015, <https://tr.sputniknews.com/infografik/201512171019728085-Rusya-Turkiye-yaptirimlar-Su-24/>, (20.05.2018).

⁴⁶⁹ Sputnik, Rusya'nın Türkiye'ye Getirdiği Yaptırımlar, 27.11.2015, <https://tr.sputniknews.com/foto/201512041019470557-rusya-turkiye-yaptirim/>, (20.05.2018).

⁴⁷⁰ Muhammet Koçak, Türkiye-Rusya İlişkileri, SETA Analiz, Mayıs:2017, Sayı:201, s. 11.

Grafikte de görüldüğü üzere Rus Turistlerin Türkiye'yi ziyaret sayıları 2010 yılı sonrasında dört milyonu geçmiş, 2015 yılında Rusya Ekonomisindeki durgunluktan kaynaklanan nedenlerden ötürü yüzde 20 oranında bir düşüş yaşanmıştır. 2016 yılında ise Türkiye ve Rusya arasında yaşanan uçak krizi ve yaptırımlar nedeni ile 2016 yılında Rusya'dan Türkiye'ye gelen turist sayısı dramatik bir şekilde düşmüştür. Bu gelişme Antalya ve çevresindeki illerde bulunan otellerin birçoğunun yaz sezonunda boş kalmasına neden olmuştur.⁴⁷¹ Bu gelişme dolaylı olarak istihdamı etkilediği gibi ülkeye döviz girişinde de önemli etki yaratmıştır.

Grafik 3: 2012-2016 Yılları Türkiye-Rusya Dış Ticaret Değerleri (\$) ⁴⁷²

YIL	İHRACAT	İTHALAT	HACİM	DENGE
2012	6.680.586	26.625.286	33.305.872	-19.944.700
2013	6.964.209	25.064.214	32.028.423	-18.100.004
2014	5.943.014	25.293.392	31.239.105	-19.347.679
2015	3.588.657	20.401.756	23.990.413	-16.813.099
2015	3.588.331	20.401.757	23.990.088	-16.813.426
2016	1.529.432	13.808.704	15.338.136	-12.279.271

Rusya ile yapılan dış ticaret verileri incelendiğinde Türkiye'nin Rusya'ya ihracatı ithalatından çok daha azdır. Burada gerçekleşen dış ticaret dengesindeki Türkiye aleyhine eksi yönlü değerlerin başlıca sebebi enerji alanında Rusya'ya olan bağımlılıktır. Uçak krizinin ardından Rusya'nın Türkiye'ye ihraç ettiği doğalgazı keseceği söylentilerine rağmen Rusya böyle bir adım atmamıştır zira böyle bir adım Rus ekonomisinde yeri doldurulamayacak bir ekonomik boşluk yaratacaktı. İki ülke arasındaki ithalat-ihracat dengesinde avantajlı olan ülke Rusya'dır. Rusya gaz kuzu yerine özellikle Türkiye'nin ihracat, turizm ve inşaat alanlarına yaptırım uygulamıştır. Bu gelişmeler üzerine iki ülke arasında dış ticaret hacmi bir önceki yıla göre 8 milyar dolara yakın bir oranda düşüş yaşamıştır. Tablodaki verilere bakıldığında mevcut krizden Rusya ekonomisinin daha fazla etkilendiği aşikârdır zira Türkiye'ye yaptığı ihracat 7 milyar dolar düşüş göstermiştir.

⁴⁷¹ Koçak, a.g.e., s. 11.

⁴⁷² Koçak, a.g.e., s. 12.

Tüm oranlara rağmen Türk Turizmde, Rus Turistlerin payının çok yüksek olması ve yurt dışında faaliyet gösteren inşaat sektörünün Rusya'da büyük bir pazara sahip olması, bu iki sektörün uçak krizinden derinden etkilenmelerine neden olmuştur. Bu iki sektör Türkiye'de birçok sektörü dolaylı olarak etkilemekte ve ekonomiye döviz girdisi sağlamaları bakımından önemli alanların başında gelmektedirler. Burada yaşanan kriz Türk ekonomisinde durgunluğa neden olmuş ve iki ülke açısından da telafisi zor sonuçlar doğurmaya başlamıştır.

Rusya ekonomik silahlarını kullandığı gibi Türkiye'nin 3,5 milyona yakın Suriyeliyi kendi ülkesinde barındıran bir ülke olarak ve sınır komşusu olan Suriye'deki gelişmeleri Türkiye'nin aleyhine çevirmek için siyasi kozlarını da kullanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Türkiye'nin terör örgütü olarak kabul ettiği PYD ile iyi ilişkiler kurmuş, Türkiye sınırına yakın bölgelerdeki PYD kontrolüne destek vermiş, Moskova'da PYD temsilcilik açmış, Rusya, sınıra yerleştirdiği S-400 füzeleri ile Türkiye'nin hava operasyonları icrasını engellemiştir ayrıca Türkiye'nin Suriye'ye her türlü müdahalesini engellemeye çalışmıştır.

Bu gelişmeler Türkiye'nin bölgeye yönelik çıkarlarını engellediği gibi bölge politikasının önünde engeller oluşturmuştur. Rusya'nın sert tutumu Türkiye gibi uçak krizinden önce ilişkilerinin çok iyi olduğu ve bölgede zaman zaman Batı ülkelerinin fikirleri doğrultusunda hareket etmeyen ve stratejik konumu önemli olan bir ülkeyi kaybetme anlamına gelecekti. Türkiye'nin ise Batı'ya daha fazla yanaşmasını ve Rusya karşısında yer alan ülkeler bloğunda yer almasını sağlayacaktı. Bu perspektif Türkiye'nin Suriye politikasına zarar verecek, Rusya'nın ise Batı ve Ortadoğu ile olan ilişkilerini etkileyecekti. Rusya'nın bu politikası Türkiye ile kazan-kazan değil kaybet-kaybet politikası üzerine kuruluydu ve devam ettirilmesi iki ülke içinde faydalı bir durum değildi. Nitekim iki ülke arasındaki ilişkiler arka kapı diplomasisi ile düzeltilmeye çalışılmış ve bu yönde olumlu sinyaller alınarak yeni bir döneme girilmişti.

4.6.3. İlişkilerin Düzeltme Süreci

Rusya'nın Uçak Krizinin ardından Türkiye'ye uyguladığı yaptırımlar iki ülkenin de ekonomisine darbe vurmuş ve iki ülkeyi de derinden etkilemiştir. Rusya ve Türkiye arasında önemli ekonomik projelerin varlığı uçak krizi ile askıya alınmıştı. Bu projelerden en önemlisi olan "Türk Akımı" projesi ile Rus gazının Türkiye üzerinden güney Avrupa ülkelerine taşınması hedeflenmekteydi;⁴⁷³ ancak yaşanan uçak krizi bu projenin geleceğini belirsizleştiriyordu. Rusların ihalesini aldıkları Akkuyu Nükleer Santrali Projesi'nin geleceği de belirsizliğini koruyan başka bir projeydi. Kısaca özetlemek gerekirse iki ülke arasındaki gerilim her iki ülkenin de ekonomisini ve dış politikasını derinden etkiliyor ve iki ülkeye de kaybettiriyordu. Her iki ülke de yaşanan krizden kendi adına pay çıkarmış ve çözüm arayışlarına girmişti; ancak Putin ilk adımın Türk yetkililerden gelmesini beklemekteydi.

İki ülke ilişkilerinde normalleşme yolunda ilk sinyal 27 Mayıs 2016 tarihinde Putin'in Atina'da Yunanistan Başbakanı Alexis Çipras'la yaptığı görüşmede geldi. Bu görüşmede Putin Türkiye ile ilişkilerini düzeltmek istediklerini ifade etti. Putin bu isteğine rağmen ilk adımın Türkiye tarafından atılması gerektiğinin üstünü de çizmişti. Bu görüşmenin ardından haziran ayında İsrail'de yaptığı ikili görüşmeler sırasında Türkiye ile ilişkilerin düzeltilesi yönünde ılımlı demeçler veriyor ayrıca Türkiye ve İsrail ilişkilerinin düzeltilmesi için yapılan müzakereleri desteklediğini açıklıyordu. Rusya tarafından gelen olumlu sinyale Türkiye 14 Haziran 2016 günü karşılık veriyor, Rusya Milli Günü dolayısıyla Cumhurbaşkanı Erdoğan, Putin'e tebrik mesajı yollarken Başbakan Binali Yıldırım ise Rus mevkidaşı Dimitri Medvedev'e tebrik mesajı yolluyordu.⁴⁷⁴

Türkiye her ne kadar Putin ile temas kurmak istemekteyse de bu mümkün olmuyordu; ancak iki ülke arasında buzların erimesine neden olan başka bir yol daha vardı. O yolu Murat Yetkin, gazetesinin köşe yazısında şu şekilde açıklıyordu: Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hulusi Akar, iş adamı Cavit Çağlar'ın Rusya'nın

⁴⁷³ Deutsche Welle, Sekiz Soruda Erdoğan'ın Dış Politikadaki Dönüşü, 30.06.2016, <http://www.dw.com/tr/sekiz-soruda-erdo%C4%9Fan%C4%B1n-d%C4%B1%C5%9F-politikadaki-d%C3%B6n%C3%BC%C5%9F%C3%BC/a-19368539>, (24.05.2018).

⁴⁷⁴ BBC Türkçe, Türkiye-Rusya İlişkilerinde Zorlu Yıl, 20.12.2016, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38377657>, (24.05.2018)

özerk Dağıstan Cumhuriyeti'nde yatırımlarının olduğundan ve bölgenin Cumhurbaşkanı Ramazan Abdulatipov ile ilişkilerinin iyi olduğundan söz ediyordu. Akar, Cumhurbaşkanı Dış Güvenlik İşleri Genel Sekreter Yardımcısı İbrahim Kalın'a Çağlar'ın Abdulatipov aracılığıyla Putin ile bir kanal açıldığını ve bu kanalın değerlendirilebileceğini söylüyordu. Erdoğan, Akar'ın verdiği güvence ile operasyona yeşil ışık yakıyordu; ancak Putin sözlü değil yazılı bir beyan beklemekteydi. Bu gelişme üzerine Kalın, mektup taslağını kaleme aldı. Kalın'a bu işte Rusçaya vakıf iki tercüman yardımcı oluyordu. İş adamı Çağlar, "Mekik Diplomasisi" kapsamında Ankara ve Moskova arasında gidip geliyor, mektupta kelimelerin yeri ile oynanıyor, virgüllerin yeri değişiyordu. Putin mektupta özür ve tazminat ibarelerinin geçmesi karşılığında el sıkılmaya hazırdı; lakin Erdoğan mektubu göndermeye hala hazır değildi; zira böyle bir mektup Türkiye'nin sınırlarını savunmasına karşılık özür ve tazminatı kabul ettiği anlamına gelirdi.⁴⁷⁵

Ertesi gün Ankara acil kodu ile aranılıyordu. Nazarbayev, Şangay İşbirliği Örgütü toplantısı için Taşkent'te Putin ile görüşmüş ve mektubun biraz yumuşatılabileceğini söylüyordu. O gece Erdoğan, Kalın ve Akar Beştepe'de buluştu ve mektupta son rötuşlar yapıldı. Mektuptan özür ve tazminat metinleri çıkarılarak yerlerine Rusçada "izvinite" kelimesi kullanılmıştı. Bu kelime'nin sözlük karşılığı "mazer görün, kusura bakmayın" anlamına gelmekteydi. Tazminat yerine ise öldürülen pilotların ailesine yardım etme sözü verilmişti. Mektup bu hali ile Putin'e ulaştırıldı ve Putin tarafından kabul edildi. Putin 29 Haziran günü bakanları ile kameralar karşısına geçerek Türkiye ile normalleşme sürecinin başladığını ilan etti.⁴⁷⁶

Türkiye tarafından gönderilen mektubun ardından başlayan normalleşme sürecini, diplomatik süreç takip etmiş iki lider uçak krizinin ardından ilk kez 9 Ağustos 2016'da St. Petersburg'da bir araya gelmiştir. Bu ziyaret Türkiye'de 15 Temmuz'da yaşanan başarısız darbe girişiminin ardından Erdoğan'ın yurt dışına yaptığı ilk ziyaret

⁴⁷⁵ Murat Yetkin, "Türk-Rus Krizini Bitiren Gizli Diplomasinin Öyküsü", Hürriyet Gazetesi, 08.08.2016, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/turk-rus-krizini-bitiren-gizli-diplomasinin-oykusu-40185705>, (24.05.2018).

⁴⁷⁶ Murat Yetkin, "Türk-Rus Krizini Bitiren Gizli Diplomasinin Öyküsü", Hürriyet Gazetesi, 08.08.2016, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/turk-rus-krizini-bitiren-gizli-diplomasinin-oykusu-40185705>, (24.05.2018).

olması nedeni ile önemlidir. Zira darbe girişimi ve sonrasında Rusya, Erdoğan'a açık destek vermiş ancak Erdoğan aynı desteği Batı ülkelerinden görememiştir.⁴⁷⁷

St. Petersburg zirvesinde iki lider, vizesiz rejimin tekrardan yürürlüğe konulması başlığını ele almış, bu konuda gerekli adımların atılacağını açıklamışlardır. Bu gelişmenin ardından Ekim 2016'da Türkiye Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi ile Rusya Ekonomik Kalkınma Bakanı Aleksey Ulyukayev görüşme gerçekleştirmiş, görüşmenin ardından Zeybekçi, vize uygulamasının kaldırılması turizm ve ticari ilişkiler açısından faydalı olacağını açıklamaktaydı.⁴⁷⁸

Rusya ile ilişkiler iyileşme ivmesi yakalanmışken ve Suriye politikasında ortak çözüm yolları aranırken, Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov'un 20 Aralık 2016 tarihinde Çağdaş Sanatlar Merkezi'nde uğramış olduğu silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetmesi iki ülke arasında tekrardan nasıl bir kriz çıkacağı konusunda endişeler yaratmıştır. Büyükelçi suikastının Türkiye, İran ve Rusya arasında yapılması planlanan Suriye meselesinin konuşulacağı önemli bir toplantı öncesinde gerçekleşmesi manidar bir durumdur;⁴⁷⁹ zira suikastının ateş ettikten sonra "Halep'i unutmayın, Suriye'yi unutmayın" sözleri manidardır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın suikast ile ilgili olarak "normalleşme sürecini bozmaya yönelik bir provokasyon" sözlerine Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'de benzer sözler ile katılıyordu.⁴⁸⁰

Rus Büyükelçiye yönelik suikast, iki ülke ilişkilerini etkilememiştir. Türkiye, Rusya ile olan yakınlaşmasını sürdürmüş, hava savunma sistemlerine ihtiyacı olduğu gerekçesi ile Rusya'dan S-400 hava savunma sistemleri almayı talep etmiştir. Bu girişim Rusya ile Türkiye'nin ilişkilerindeki yakınlaşmayı gösterirken Batı ülkeleri ve NATO ile ilişkilerindeki soğukluğu da ön plana çıkarmaktadır. Rusya ile ekonomik ilişkiler de eski günlerine dönmekteydi. Putin, Rus Turistlerin güven içerisinde Türkiye'de tatil yapabileceklerini açıklıyor ardından Türkiye'nin turistlerin güvenliğini sağlamak için elinden geleni yaptığını vurguluyordu; ayrıca kendisinin de geçmişte

⁴⁷⁷ Erşen, a.g.e., s.154.

⁴⁷⁸ Okan Yeşilot, Burcu Özdemir, "Türk-Rus ilişkilerinin Geleceği: Rekabet mi? İş Birliği mi?", Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Cilt:3, Sayı:2, Sonbahar:2016, ss.55-73, s.67.

⁴⁷⁹ Yeşilot, Özdemir, a.g.e., s.68.

⁴⁸⁰ BBC Türkçe, Türkiye-Rusya İlişkilerinde Zorlu Yıl, 20.12.2016, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38377657>, (24.05.2018)

birçok Rus gibi Türkiye’de tatil yaptığını söylüyordu. Mart ayında Moskova’da düzenlenen Turizm Fuarına Kültür ve Turizm Bakan Yardımcısı Hüseyin Yayman katılıyor, yaptığı açıklamada 2017 yılından çok ümitli olduklarını, ilk tatil rezervasyonlarının 2014 rakamlarının da üzerinde olduğunu açıklıyordu. Benzer bir açıklama ise THY Rusya Genel Müdürü Mefail Deribaş’tan geliyordu. Deribaş uçak bilet satışlarının 2015 yılına oranla üç kat arttığını söylüyordu.⁴⁸¹

Türkiye ve Rusya ilişkileri eski günlerine dönmüş görülmektedir; ancak iki ülke ilişkilerinde en pürüzlü ve hassas konu Suriye’de Esad’ın geleceği konusudur. Rusya, Esad’a ve rejimine her türlü orantısız şiddetine rağmen Suriye’de kontrolü sağlaması için tam destek veriyorken, Türkiye, Esad ve rejimi ile Suriye’nin geleceğini mümkün görmemektedir. Bu açmaz iki ülke arasındaki en problemlili alanların başında gelmektedir; zira görünen kadarıyla iki ülkeden biri ilerleyen zamanda Suriye politikasını yumuşatmak zorunda kalacaktır. Bir diğer konu ise Türkiye NATO üyesi bir ülke olmasına rağmen S-400 sistemlerinin satın alınması konusunda ve Suriye’nin geleceğinin konuşulduğu Astana sürecinde İran ve Rusya ile ilişkilerinin ne kadar derinleştirebileceği ile ilgilidir zira Türkiye bu konuda Batı ülkelerinden ve ABD’den baskı görmektedir.

4.7. Suriye İç Savaşı’nın Türkiye ve ABD İlişkilerine Yansıması

Suriye’de başlayan halk hareketlerine, Esad şiddet kullanarak cevap vermiş ve ülke üzerindeki kontrolünü yitirmiştir. Bu aşamada Suriye’de bulunan muhaliflere Batı ülkeleri destek vererek Esad rejimi devrilmek istenmiş ancak denkleme Rusya ve Çin gibi iki küresel gücün girmesi Suriye’deki denkleme değiştirmiştir. ABD, Irak’ta yaşamış olduğu itibar kaybı ve Irak savaşının yaratmış olduğu ekonomik problemlerden ötürü Suriye politikasında temkinli davranmayı tercih etmiş ve Suriye’de değişimin Arap Baharı’nın yaşandığı diğer ülkelerde olduğu gibi ülke içerisinden hareketler ile gerçekleşmesini beklemiştir.

⁴⁸¹ Yeşilot, Özdemir, a.g.e., s.69.

Türkiye ise Suriye’de rejimin ömrünün çok uzun olmayacağını ve Esad rejiminin halk ayaklanmalarına dayanamayacağını düşünmüş, Esad karşısında konumlanmış ve ABD’nin Suriye politikasına destek vermiştir. Türkiye, Esad rejiminin kısa süre içerisinde devrileceğini varsayarak Suriye’den gelen mültecilere kapılarını açmış, muhaliflerin eğitiminde ve organize bir yapı içerisinde hareket edebilmelerinde yardımcı olmuştur. Tüm bu girişimler Esad’ın kısa süre içerisinde devrileceği üzerine yapılan hesaplar neticesinde gerçekleşmiş, bu düşünüş Türkiye yöneticilerin basına verdikleri demeçlere de yansımıştır. 2012 yılında dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’na Esad rejiminin ne zaman gideceğini öngördüğünün sorulması üzerine Davutoğlu: “*Şu anda maalesef sancılı bir süreç var ama bu süreci artık yıllarla ifade etmek mümkün değil, aylar ve haftalarla ifade edilebilir*”⁴⁸² yanıtını vermiştir. Yine aynı yıl içerisinde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Ak Parti Genel Merkezi’nde genişletilmiş grup toplantısında yaptığı açıklamada şu ifadeleri kullanmıştır: “*CHP yarın Şam’a gidecek yüz bulamayacak göreceksiniz ama inşallah biz en kısa zamanda Şam’a gidecek, oradaki kardeşlerimizle muhabbetle kucaklaşacağız. O gün de yakın. İnşallah Selahaddin Eyyubi’nin kabri başında Fatiha okuyacak, Emevi Camisi’nde namazımızı da kılacağız. Bilali Habeşi’nin, İbn-i Arabî’nin türbesinde, Süleymaniye Külliyesi’nde, Hicaz Demiryolu İstasyonu’nda kardeşliğimiz için özgürce dua edeceğiz.*”⁴⁸³ Suriye’deki siyasi durumun Türkiye’nin beklentilerinden çok uzak olduğu daha sonradan anlaşılacaktır.

Türkiye ve Batı ülkelerinin Esad rejiminin ömrünün çok uzun olmadığını düşünmeleri Arap Baharı’nın yaşandığı diğer ülkeler düşünüldüğünde açıklanabilir bir durumdu; ancak hesaba katılmayan ise Rusya, Çin ve İran’ın Suriye rejimine desteği olmuştur. Suriye’de sahadaki dengeler değişmiş ve Esad rejimi karşıtı ülkelerin daha fazla sorumluluk almalarını gerektiren bir durum ortaya çıkmıştır.

Türkiye bu aşamada ABD’nin daha fazla sorumluluk almasını beklemekteydi zira Türkiye’nin sınırlarına IŞİD yerleşmiş ülke içerisinde bombalı terör eylemleri gerçekleşmekte ve Suriyeli mültecilerin sayısı her geçen gün artmaktaydı. Türkiye,

⁴⁸² Hürriyet, Davutoğlu Esad’a Ömür Bıçtı, 25.08.2012, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/davutoglu-esada-omur-bicti-21300142>, (05.06.2018).

⁴⁸³ Hürriyet, Erdoğan’dan Önemli Mesajlar, 05.09.2012, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogandan-onemli-mesajlar-21386210>, (05.06.2018).

ABD'den Suriye konusunda sorumluluk almasını beklemekteydi. ABD'nin Suriye konusunda kimyasal silahların kullanılması kırmızı çizgimizdir açıklamasına rağmen Suriye'de kimyasal silah kullanımına dair görüntülerin gelmesine tepkisiz kalmıştı. ABD'nin IŞİD ile mücadeleye öncelik vererek Esad rejimi ile ilgili fikirlerinin değişmeye başlaması, IŞİD terör örgütü ile mücadelede Türkiye'nin PKK'nın uzantısı olarak kabul ettiği YPG ile iş birliği içerisine girmesi, Türkiye ve ABD ilişkilerini gerginleştirmiştir. Türkiye'nin Rus uçağını düşürdükten sonra NATO'dan aradığı desteği bulamaması ve hava savunma sistemi Patriot konusunda da NATO müttefiki bir ülke olarak istediği karşılığı alamaması Türkiye'yi hayal kırıklığına uğratmış ve Rusya ile tekrardan yakınlaşma durumunda bırakmıştır.

4.7.1. Eğit Donat Projesi

Suriye'de Rusya faktörü ile birlikte Esad rejiminin devrilememesi iki ihtimali gündeme getirmişti. İlk ihtimal uluslararası bir operasyon ile Esad'ın devrilmesiydi; ancak bu düşük olan ihtimaldi zira Birleşmiş Milletler Konseyinde bu yönde bir kararın çıkması imkânsızdı çünkü Rusya ve Çin faktörü buna engel olmaktaydı. İkinci ihtimal ise Esad rejiminin devrilmesi için muhaliflerin parçalı yapısını ortadan kaldırarak, yeterli silah gücü ve eğitim ile birlikte Esad rejiminin devrilmesinde etkin rol oynayacak bir muhalefet yapısı yaratmaktı. 19 Şubat 2015 tarihinde Türkiye ve ABD arasında ikinci ihtimali hayata geçirmek amacıyla “eğit donat” projesi hayata geçirilmişti. Program Türkiye ve ABD arasında imzalanmış olsa bile Suudi Arabistan ve Katar gibi ülkeler de programa katkıda bulunmuşlardır.⁴⁸⁴

Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, yaptığı açıklamada program kapsamında eğitim alan güçlerin Suriye rejimi, IŞİD ve diğer terör örgütleri ile mücadele edeceğini bildirmiş, eğitilen grubun askeri malzemelerini ABD'nin vereceği ve Türkiye'de üç aylık süreç ile gruplar halinde Kırşehir'de eğitime alınacakları basına yansımıştı. Programın üç yıl sürmesi düşünülürken Türkiye'de yılda 1.500 ile 2.000 kişi arasında bir grubun eğitim alması tasarlanıyor ayrıca Ürdün ve Suudi Arabistan ile birlikte yılda

⁴⁸⁴ Veysel Kurt, “Türkiye'nin Suriye Politikası ve Şah Fırat Operasyonu”, SETA Perspektif, Sayı:91, Mart:2015, s.3.

5.000 kişinin eğitim alması planlanıyordu. Proje sonuçlandığında ise üç yıl sonunda 15 bin kişinin eğitim alması planlanmaktaydı.⁴⁸⁵

Pentagon sözcüsü John Kirby, yaptığı açıklamada muhaliflere sağlanacak askeri malzemenin ayrıntılarını açıklıyor ve bu kapsamda muhalefete basit askeri aygıtlar, kamyon ve araçlar, küçük silah ve mühimmat, radyo gibi temel teçhizatların verileceğini belirtiyordu.⁴⁸⁶

Eğit-donat Projesi hayata geçirilmiş ancak istenilen sonuç elde edilememiştir. Eğitilecek personelin belirlenen süre içerisinde yeterince eğitilememiş olması ve sahada istenilen etkiyi yaratamamış olması nedeni ile başarısız olunmuştur. Suriye muhalefetinin güçsüz ve dağınık yapısını toparlayamaması ve IŞİD'in bölgede güçlenmesi ile birlikte muhaliflere vereceği ağır silah desteğinin IŞİD'in eline geçeceği korkusu ve sonrasında İsrail'e karşı kullanılabilmesi endişesi, muhaliflere yapılan silah desteğini doğrudan etkilemiş ve ABD'nin projeye son vermesine neden olmuştur.⁴⁸⁷ Zira sahada "eğit-donat" kapsamında yer alan ilk muhalif grubun sınırı geçtikten sonra El-Nusra tarafından kaçırılması, eğitilen son grubun ise El-Nusra ile karşılaştıkları anda silahlarını teslim etmeleri projenin başarısız bir şekilde sonlandırılmasına zemin hazırlamıştır. Bu proje Rusya Devlet Başkanı Putin için alay konusu olmuş, Putin BM'de yaptığı konuşmada "önce onları eğitip donatıyorsunuz sonra onlar IŞİD'in safına geçiyor" diyerek proje ile dalga geçmiştir.⁴⁸⁸

4.7.2. Suriye'nin Geleceği Konusunda Değişen Fikirler

Suriye krizinin başlamasının ardından Türkiye ve ABD'nin Suriye'ye yönelik politika ve stratejileri uyum içerisinde yürütülmüştür. Suriye İç Savaşı'na Rusya ve İran'ın aktif müdahalesi ve iç savaşın beklenen kadar kısa sürede bitmeyeceğinin anlaşılması

⁴⁸⁵ Aljazeera Türk, Eğit-Donat Anlaşması İmzalandı, 20.02.2015, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/egit-donat-anlasmasi-imzalandi>, (05.06.2018).

⁴⁸⁶ Kurt, a.g.e., s.4.

⁴⁸⁷ Doğan Şafak Polat, "Arap Baharı ve Suriye Savaşı", Uluslararası Politikada Suriye Krizi, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: 2016, s. 148-149.

⁴⁸⁸ Damla Doğan, Eğit Donat Bu Yüzden Başarılı Olamadı, CNN Türk, 09.10.2015, <https://www.cnnturk.com/yazarlar/guncel/damla-dogan/egit-donat-bu-yuzden-basarili-olamadi>, (05.06.2018).

üzerine Türkiye ve ABD'nin politikaları 2013 yılından itibaren farklılaşmaya başlamıştır. Türkiye'nin Suriye'de güvenli bölge oluşturulması talebine ABD'nin sıcak bakmamasının ardından Suriye muhalefetine Türkiye ve ABD açısından farklı sınıflandırılması, iki ülke arasında stratejik görüş ayrılıklarının yaşanmasına neden olmuştur. Esad'ın geleceği konusunda Türkiye ve ABD arasında görüş ayrılıklarının yaşanmaya başladığı zamanlarda IŞİD ve YPG'nin etki alanını genişletmesi ile birlikte iki ülke arasındaki görüş ayrılıkları farklı bir boyuta geçmiştir. Suriye'de yaşanan bunca gelişme karşısında Obama yönetiminin tepkisizliği ve eylemsizliği Türkiye ve ABD arasındaki ilişkileri oldukça zorlamıştır.⁴⁸⁹

Obama'nın Suriye politikasının farklılaşmasında etkili olan konu radikal İslam'ın yükselişi olmuştur zira Arap Baharı'nın ardından yapılan ve göreceli demokratik olduğu düşünülen seçimlerde zaferi ABD ve AB karşıtı İslamcı parti ve gruplar kazanmıştır. Mısır'da Müslüman Kardeşlerin seçim zaferi buna örnek olarak gösterilebilir. ABD'nin Libya'da bulunan Bingazi konsoloslukuna yapılan saldırıda ABD'nin Libya Büyükelçisi'nin öldürülmesi ve bu saldırıyı bir grup "İslamcı militan" üstlenmesi, ABD'nin Ortadoğu'da demokratik rejim değişikliği talep eden halkların desteklenmesinin yararlarının sorgulanmaya başlanmasına neden olmuştur. Bu sorgulamanın ABD'nin Suriye politikasını etkilememesi mümkün değildi. Bu fikre somut gerekçe ise ABD Başkanı Barrack Obama'nın Suriye'de kimyasal silah kullanımının kırmızı çizgileri olduğunu ve kullanılması halinde müdahale edileceğini ilan etmesine rağmen Suriye rejiminin Şam bölgesinde kimyasal silah kullanmasına karşın Obama yönetiminin askeri seçeneği kullanmayı tercih etmemesi ile netleşmiştir.⁴⁹⁰

2014 yılında IŞİD'in ortaya çıkışının ardından örgüt, Irak ve Suriye'de geniş bir toprak parçasını kontrol etmeye başlamıştır. Bu gelişmenin ardından ABD'nin Suriye'deki önceliği Esad olmaktan çıkmış IŞİD olmuştur. ABD artık Irak ve Ortadoğu'da oluşturduğu düzene karşı tehdit haline gelen IŞİD'i durdurmayı ve mağlup etmeyi

⁴⁸⁹ Kılıç Buğra Kanat, Keri Lyn Michalke, Jackson Hannon, Türkiye-ABD İlişkileri ve Yeni ABD Yönetimi, SETA Analiz, Ocak 2017, Sayı:187, s.16.

⁴⁹⁰ Şükrü Yazgan, Türk Amerikan İlişkilerinin Suriye Sonbaharı: Ayrışan Değerler, Uzlaşmaz Çıkarlar ve Çatışan Politikalar, Ortadoğu ve Afrika Araştırmacılar Derneği, 31.01.2018, <http://ordaf.org/turk-amerikan-iliskilerinin-suriye-sonbahari-ayrisan-degerler-uzlasmaz-cikarlar-ve-catisan-politikalar/>, (06.05.2018).

amaçlamaktaydı. IŞİD'in bu süre zarfında dünyanın birçok yerinden militan toplamaya başlaması, internet vasıtası ile Batılı rehinelere infazını gösteren videolar yayınlaması, etki alanını her gün arttırması ve Batı ülkeleri ile ABD'de IŞİD ile bağlantılı terör saldırılarının yaşanması, sadece ABD'nin değil Batı ülkelerini de Suriye krizini yeniden tanımlamaya itmiştir. Bu ülkeler gözünde temel sorun Esad ve gaddar rejimi değil, radikal bir bakış açısına sahip IŞİD tehdidiydi. Sorunun Batı ülkeleri ve ABD tarafından bu şekilde tanımlanmasının ardından bu ülkeler Esad ve rejiminin iktidardan uzaklaşması konusunda daha az istekli görünmeye başlamışlardır. Batı ülkeleri gözünde Esad ve rejimi "seküler" bir yapıya sahipti ve rejim batıya tehdit oluşturmuyordu aksine IŞİD tehdidine karşı müttefik olarak nitelendirilebilirdi. Suriye sorununda yeniden yapılan tanımlama Batı ülkeleri ve ABD ile Türkiye'nin stratejik öncelikleri arasındaki makası açmıştır. Türk dış politikasına göre Suriye'de sorunun özünde "Esad rejiminin halkına karşı zalimce işlediği suçlar" gelmekteydi. Batı ve ABD için ise temel sorun "Güç boşluğunun yaratmış olduğu terör ve mülteci akınlarının oluşturmuş olduğu istikrarsızlıktı." Bu iki farklı görüş ABD ve Batı ülkeleri ile Türkiye arasında derin bir çatlak oluşturmuştur. Türkiye'nin Suriye'de hayati güvenlik çıkarları vardı ancak ABD bu güvenlik çıkarlarını kavramada isteksiz davranmaktaydı. Bu düşünce Türk hükümetlerinin ABD'ye karşı olumsuz olan algısını beslemekte ve Türk-Amerikan ittifakında çatırdamalara yol açmaktaydı.⁴⁹¹

Türkiye ve ABD'nin farklılaştıkları bir diğer alan ise terör örgütleri ile mücadele yöntemi olmuştur. Her iki ülkede de IŞİD'in bölge için büyük bir tehdit olduğunu kabul etmektedir ancak bu örgüte karşı mücadelede destek verdikleri aktörler birbirinden çok farklıdır. ABD, IŞİD ile mücadelede PYD'ye ve onun askeri kanadı olan YPG'ye destek vermektedir. Türkiye ise bu duruma karşı çıkmaktadır zira PYD ve YPG, NATO müttefiki olan Türkiye'nin yıllardır ülke içerisinde ve sınır ötesinde mücadele verdiği ve terör örgütü olarak tanımladığı PKK'nın Suriye'deki uzantısıdır. Türkiye, terör örgütü olarak kabul ettiği PYD ve YPG ile müttefiki olarak gördüğü ABD'nin temasını, IŞİD ile mücadelede örgütü eğitip donatmasını ve örgütün elinde bulundurduğu bölgelerde kurulan ABD üstlerini kabul etmemekle birlikte tepki göstermektedir. Türkiye'nin terör örgütü olarak gördüğü PKK'yı ABD de terör örgütü olarak kabul etmektedir; ancak

⁴⁹¹ Yazgan, a.g.e., <http://ordaf.org/turk-amerikan-iliskilerinin-suriye-sonbahari-ayrisan-degerler-uzlasmaz-cikarlar-ve-catisan-politikalar/>, (06.05.2018).

ABD, PKK'nın Suriye uzantısı olan PYD ve YPG'nin PKK'dan ayrı bir yapılanma olduğu görüşünü öne sürmektedir.⁴⁹²

4.7.3. ABD'nin PYD ve YPG Yardımları

Türkiye ve ABD arasında PYD konusunda birçok kez anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Bu anlaşmazlıkların ilki 2014 yılında Türkiye'nin Suriye sınırında yer alan ve PYD'nin kontrol ettiği Kobani'de olmuştur. IŞİD, Kobani'yi kuşatmış ve iki örgüt çatışmaya başlamıştır. Bu aşamada Obama yönetiminin PYD'ye silah ikmali gerçekleştirerek PYD'yi destekleme kararı, Türkiye ve ABD ilişkilerinde gerilime sebep olmuştur. ABD bununla da yetinmemiş Türkiye'nin terör örgütü olarak kabul ettiği PYD'yi Türkiye'nin desteklemesi için Türkiye'ye baskı uygulamıştır. Kobani'de IŞİD kuşatmasının sona ermesinin ardından ABD, PYD'yi IŞİD ile savaşta bir mücadele ortağı olarak görmeye başlamış ve YPG'ye sürekli askeri destekte bulunmuştur.⁴⁹³

ABD'nin YPG'ye desteğini yorumlayan ÖSO kurucu komutanı Albay Riyad Esad, 2014 yılında ABD tarafından Suriye muhaliflerinin Esad rejimine karşı savaşması için başlatılan "Eğit-Donat" programını, ABD tarafından kurulan bir tuzak olarak yorumlamaktaydı. Bu programın Suriyeli muhalifler için takdim edildiğini ancak arka tarafta PKK'nın Suriye kolu PYD için tatbik edildiğini açıklamaktaydı. Albay Riyad'a göre proje kapsamında 54 muhalif asker eğitilirken buna karşılık Kobani, Haseke ve Afrin'de ABD'li eğitmenler tarafından 8 binden fazla militan eğitilmiştir.⁴⁹⁴

ABD, Rakka Operasyonu öncesinde Türkiye'nin PYD tepkilerini dindirmek amacı ile farklı bir yola başvurmakta ve DSG (Demokratik Suriye Güçleri) adı altında sadece YPG'den değil bölgedeki Araplardan da oluştuğu iddia edilen muhalif gücü

⁴⁹² Burcu Sunar Cankurtaran, Ferahan Yaprak Gençkaya, Suriye Krizi Bağlamında Obama Dönemi Türkiye-ABD İlişkilerinde Değişen Güvenlik Ortaklığı, International Journal of Academic Value Studies, Vol:3, Issue:11, ss.141-150, s.148.

⁴⁹³ Kanat, Michalke, Hannon, a.g.e., s. 19.

⁴⁹⁴ Yeni Şafak, Eğit-Donat YPG için Yapılmış, 02.09.2016, <https://www.yenisafak.com/gundem/egit-donat-ypg-icin-yapilmis-2520912>, (06.05.2018).

kuruyordu. Ancak bu gücün yüzde 90'ına yakınının YPG tarafından oluşturulduğu bilinmekteydi.⁴⁹⁵

Obama döneminde PYD'ye yapılan yardımlar Trump yönetiminde de devam etmiş, Trump yönetimi PYD'ye DSG çatısı altında zırhlı araç yollamıştır. Türkiye, yapılan yardımlara karşı çıkıyor, ABD ise verilen silahların DSG'nin Arap kısmına verildiğini iddia ediyordu. ABD'nin IŞİD karşıtı koalisyon sözcüsü Albay John Dorrian ise: *"Arap unsurları ile birlikte savaştıkları için, YPG'liler de bu araçlardan faydalanabileceklerdir"* demiştir.⁴⁹⁶ Bu açıklamanın ardından Türkiye'de PKK'ya karşı yürütülen operasyonlarda ABD'nin YPG'ye verdiği silahlar ele geçirilmiş, YPG'ye verilen askeri mühimmat desteği Türkiye'nin güvenliğini tehdit eder vaziyet almıştır.

ABD'de yayınlanan Foreign Policy Dergisindeki iddiaya göre ABD yönetimi Suriye'de IŞİD'e karşı savaştığı gerekçesi ile YPG ve benzeri örgütlere 700 milyon dolarlık silah yolladığı ve bu yardımın 2,2 milyar doları bulacağı açıklanmıştır.⁴⁹⁷ Yine başka bir haber sitesindeki iddiaya göre ABD'nin YPG'ye yolladığı silah sevkiyatının iki bin Tır'a yaklaştığı açıklanıyordu. Sevkiyatın içeriğinde zırhlı Hummer araçlar, ağır silahlar, roketler, otomatik tüfekler ve havan toplarının olduğu belirtilmektedir.⁴⁹⁸

Türkiye'nin ileriki dönemde ABD ile ilişkilerinde belirleyici rolü oynayacak temel etmen PYD/YPG ile ABD'nin ilişki biçimi olacaktır. PYD Kuzey Suriye'de birçok alanı kontrol etmekte ve bu alanların kontrolünde ABD'den ciddi anlamda destek almaktadır. ABD'nin Suriye'de 14 üssü bulunmakta ve bunların 12'si PYD/YPG kontrolünde olan bölgede yer almaktadır. ABD'nin mevcut politikasının devamında Türkiye ile karşı karşıya gelmesi olağandır zira Türkiye PYD/YPG'yi PKK'nın uzantısı olarak görmekte bu örgütün kontrol ettiği bölgeden kendi topraklarına terörist sızmaların gerçekleştiğini açıklamaktadır. Bunun dışında ABD'nin IŞİD ile mücadele kapsamında YPG'ye verdiği silahların PKK tarafından Türk ordusuna karşı kullanılması da çözüm gerektiren başka bir problemlidir. Türkiye, Suriye'nin

⁴⁹⁵ Haber Yirmi, 5 Başlıkta Demokratik Suriye Güçleri,30.08.2016, <http://www.haberyirmi.net/2016/08/5-baslikta-demokratik-suriye-gucleri-dsg.html>, (06.05.2018).

⁴⁹⁶ İşyar, Türk Dış Politikası Sorunlar ve Süreçler, s. 554.

⁴⁹⁷ Sputnik, ABD'den YPG'ye 2.2 Milyar Dolarlık Usulsüz Silah Yardımı, 14.09.2017, <https://tr.sputniknews.com/abd/201709141030134804-abd-ypg-silah-yardim/>, (06.05.2018).

⁴⁹⁸ Haberler, ABD'nin YPG'ye Yaptığı Silah Sevkiyatı 2 Bin Tır'a Yaklaştı, 02.12.2017, <https://www.haberler.com/abd-nin-ypg-ye-yaptigi-silah-sevkiyat-2-bin-10304298-haberi/>, (06.05.2018).

toprak bütünlüğünden yana olduğunu her ortamda ifade etmek ile birlikte Suriye’de parçalanmaya izin vermeyeceğini ilan etmiştir. Suriye’de meydana gelebilecek herhangi bir toprak bütünlüğündeki parçalanma Türkiye’ye direk olarak tehdittir zira Türkiye’ye göre PYD kontrolünde bulundurduğu bölgenin bağımsız bir yapı olarak kabul edilmesi yönünde çabalamaktadır ve Türkiye bu durumu beka sorunu olarak algılamaktadır. Türkiye’nin tüm bu güvenlik algılamalarına rağmen ABD’nin PYD ile birlikte hareket etmesi Türkiye’nin ABD’ye olan güvenini zedelemiş ve iki ülke ilişkilerinde soğuk rüzgârlar esmesine neden olmuştur.

4.8. Suriye İç Savaşı’nın Türkiye ve İran İlişkilerine Yansıması

Suriye İç Savaşı kuşkusuz Türkiye’nin komşularının tümü ile olan ilişkilerini etkilemiştir. Bu kapsamda İran ile ilişkilerin de etkilendiğini belirtmekte yarar vardır. Türkiye ve İran ilişkileri Ak Parti hükümeti döneminde gelişme eğilimi göstermiş iki ülke arasında ticaretten uluslararası arenada ortak politikalar belirlemeye kadar birçok konuda değişimler yaşanmıştır.

İki ülke arasındaki iyi ilişkiler Suriye İç Savaşı ile birlikte değişmeye başlamıştır zira Türkiye ve İran’ın Esad rejimine bakış açıları birbirinden çok farklıdır. Suriye İç Savaşı’nın başlangıcında Türkiye ve İran her ne kadar ilişkilerini Suriye üzerinden belirlemese ve ortak bir zeminde bir araya gelmeye çalışsa da başarılı olamamış ve Suriye konusunda birbirlerini suçlayıcı pozisyonlar almışlardır. Türkiye’nin ABD ile olan ilişkilerinde yaşanan soğuk hava Türkiye’yi Rusya ve İran ile tekrardan ilişkilerini düzeltmeye itmiştir.

Türkiye ve İran’ın Suriye İç Savaşı nedeni ile ilişkilerindeki değişime geçmeden önce İran’ın Suriye’de Esad rejimine verdiği desteğin nedenlerine değinmekte fayda vardır. İran, Suriye’yi Arap Baharı’nın yaşandığı diğer ülkelerden farklı tutmaktadır. İran’a göre Esad rejiminin geleceği ile İran’ın bölgede nüfuzunu devam ettirmesi birbiri ile ilintilidir. İran’a göre Batı devletlerine ve bölgede bulunan Sünni devletlere karşı İran ve Suriye Şii Direniş Hattı’nı oluşturmaktadır.⁴⁹⁹ Bu açıdan İran, Esad rejimini tüm gücü ile desteklemektedir zira İran’a göre Esad rejiminin düşmesi Şii hilalinde çözülme

⁴⁹⁹ Doğan Şafak Polat, “İran’ın Suriye Politikası”, Uluslararası Politikada Suriye Krizi, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: 2016, s. 488.

meydana getirecek ve sıra kendisine gelecektir. Esad Rejiminin yıkılmasının ardından Suriye’de Suudi Arabistan güdümünde bir Sünni hükümetin kurulması mümkün olacak bu durum ise Hizbullah’ın direncinde kırılma meydana getirerek, Hizbullah’ın Lübnan ve Filistin’e etki etme gücünde zayıflamalar meydana getirecektir. Tüm bu planlar çerçevesinde İran’ın bölgedeki nüfuzunun etkisizleşeceği, ideolojik ve stratejik olarak yalnızlaştırılacağı düşüncesi, İran’ı tüm gücü ile Esad rejimini desteklemeye itmiştir.⁵⁰⁰ Türkiye’nin ise Esad’lı bir Suriye’nin devamını kabul etmemesi ve bunun gerçekleşmemesi için muhalifler ile iyi ilişkilere girmesi İran ile olan ilişkilerini etkilemiştir.

4.8.1. Bölgesel İşbirliğinden Çekişmeye Uzanan Süreç

Türkiye ve İran arasında bölgesel rekabet her zaman olagelmıştır. Türkiye ve İran ilişkileri “İran İslam Devrimi” ile birlikte duraksama dönemi geçirmiş ardından Ak Parti hükümetleri döneminde Ak Parti’nin komşularla sıfır sorun politikası ve Ortadoğu ülkeleri ile başlattığı diyalog ortamı ile birlikte gelişmiştir.

Türkiye ve İran ilişkilerinin en iyi olduğu dönem Ahmedinejad ile başlayıp 2011 yılında Suriye Krizinin çıktığı döneme kadar geçen süredir. Bu süre içerisinde İran ile Batı devletlerinin arası İran’ın nükleer faaliyetleri nedeni ile gerilmiştir. Türkiye, İran’ın nükleer faaliyetlerine karşı yapılan uluslararası baskıda İran’ın uluslararası haklarının korunarak çözüm bulunması için çaba göstermiştir. Buna karşın İran da aynı dönemde Türkiye’nin İsrail ile yaşadığı gerginlikte Türkiye’yi destekler tutum almıştır. Türkiye’nin 2006 yılında Hamas yetkililerini Ankara’da kabul etmesi ve ardından 2006 yılında yaşanan Lübnan ve İsrail arasındaki savaşta Türkiye’nin insan odaklı tutum ve politikaları ayrıca 2008 Gazze olaylarında Türkiye’nin İsrail’e karşı göstermiş olduğu tepki İran ve Türkiye ilişkilerin gelişmesini sağlamıştır. İlişkilerde somut gelişmelerden bir diğeri ise PKK’ya karşı verilen mücadelede yapılan iş birliği olmuştur. Her iki ülke

⁵⁰⁰ Nebi Miş, “Çözüm Arayışları: Bölgesel ve Uluslararası Girişimler”, Ortadoğu Yıllığı 2012, http://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/09_syria_2012.pdf, s. 232.

de sınırlarında veya hemen dibinde bir Kürt devletinin kurulmasına karşı gelmektedir.
⁵⁰¹Bu anlamda PKK ve İran kolu olan PJAK ile mücadelede iş birliği yürütmüşlerdir.

Ortadoğu ülkelerinde Arap Baharı'nın başlaması ile birlikte İran bu durumdan rahatsız olmamıştır zira İran'a göre 1979 "İran İslam Devrimi İslami Uyanış" yaratacak ve Ortadoğu ülkelerine yayılacaktı. İran, Arap Baharı'nı bunun için fırsat görmüş ancak Arap Baharı ile birlikte Tunus'tan Mısır'a kadar geniş bir alanda güç kazanan Müslüman Kardeşlerin (İhvan) İran'ı değil de Türkiye'yi model olarak görmesi iki ülke ilişkilerinde kırılmalar yaratmıştır. Bu gelişmenin ardından Arap Baharı'nın Suriye'de ortaya çıkması, Türkiye ve İran'ın karşı cephelerde yer almasına ve iki ülkeyi Ortadoğu'da çok boyutlu jeopolitik, ideolojik ve siyasi mücadele içerisine itmiştir.⁵⁰²

4.8.2. İlişkilerde Çatışan Çıkarlar

Türkiye ve İran, Ortadoğu ülkeleri ile tarihi bağları olan ve bu bağların mirası olarak Ortadoğu ülkeleri üzerinde etkin olan iki devlettir. İran Şii yayılcılığı üzerinden bölgedeki ülkeleri etkileyerek kendisine alan açmak isterken Türkiye ise Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı olduğu iddiası ile bölge ülkeleri üzerinde "ağabeylik" misyonu ile politika geliştirmeyi amaçlamıştır. ABD'nin Irak müdahalesi ile Saddam devrilmiş yerine Maliki'nin Şii hükümeti gelmiştir. Bu gelişme bölgede İran'ın alanını genişletmiş ve Türkiye'nin çıkarlarına zarar vermiştir.⁵⁰³ Irak'ta Türkiye ile iyi ilişkileri olan Sünni Cumhurbaşkanı yardımcısı Tarık Haşimi ile ilgili tutuklama kararının çıkmasının ardından Türkiye Haşimi'ye destek vermiştir. Bağdat yönetimi Türkiye'yi düşmanca davranmak ile suçlamış ve Türkiye ile olan ilişkiler gerilmiştir.

⁵⁰¹ İşyar, Türk Dış Politikası Sorunlar ve Süreçler, s. 468-469.

⁵⁰² Aljazeera Türk, Türkiye-İran İlişkileri: 13 Yılıın En Kötü Dönemi, 28.09.2015, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/turkiye-iran-iliskileri-13-yilin-en-kotu-donemi>, (07.06.2018).

⁵⁰³ Soner Doğan, "Türkiye-İran İlişkilerinde Suriye Faktörü: Risk Üçgeninde İstikrar Arayışı", İNSAMER, <http://insamer.com/rsm/files/Turkiye%20Iran%20Iliskilerinde%20Suriye%20Faktoru.pdf>, s.4.

Bu tutumun ardında İran'ın olması muhtemel bir durumdur zira İran, Türkiye'nin Irak'ta Sünni eksenli politikalarından rahatsızlık duymuştur.⁵⁰⁴

Türkiye, Suriye'de olayların yaşanmaya başladığı günlerde Suriye'de Esad'ın değişimi konusunda İran'ı ikna etmeye çalışmış, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Tahran ziyaretinden istediği sonuç ile ayrılamamıştır. Bu ziyaretin ardından Türkiye, Suriye konusunda politikasını net bir şekilde ortaya koymuş ve Esad karşıtlığını ilan etmiştir. Bu gelişme Türkiye ve İran arasındaki görüş ayrılığını net bir şekilde ortaya çıkarmıştır. Dönemin başbakan yardımcısı Bülent Arınç, İran'ın Esad rejimine yönelik desteğini “mezhebi taassup göstererek zulmü desteklemekte” yorumu ile eleştirmiştir.⁵⁰⁵

Suriye İç Savaşı İran ve Türkiye'nin PKK konusunda iş birliğini de etkilemiştir. Suriye İç Savaşı ile birlikte PKK'nın İran kolu olan PJAK ile İran arasında ateşkes yapılmış, örgütün yönetici kadrosundan olan Murat Karayılan 2011 yılında yakalandığı halde serbest bırakılmıştır. İran ile Türkiye arasında PKK/PJAK ile ilgili istihbarat paylaşım mekanizması tek taraflı sonlandırılmıştır. Tüm bu gelişmeler incelendiğinde İran'ı bu yönde davranmaya iten bazı sebepler vardı. Öncelikle Suriye krizinin benzerini kendi ülkesinde yaşamaktan korkan İran, önlem olarak bu hassas dönemde PKK/PJAK ile başının daha fazla derde girmesini istememektedir. Bir diğer neden ise Suriye'nin kuzeyinde PYD'nin kontrol ettiği bölge'nin ortaya çıkması ve Suriyeli Kürtlerin burada önemli bir pozisyon almasıydı. PYD'nin IŞİD ile olan savaşta rol alması, İran'ı PYD ile müttefik haline getirmiştir zira Türkiye için PYD ve Esad'ın güçlenmesi en problemleri iki meseleyken İran için sadece Suriye'de değil bölgede Sünni bir nüfuz sahasının oluşumunun engellenmesi ve Esad rejiminin Suriye yönetiminde devamı öncelikli meseledir. Zira bunların olmaması halinde İran'ın Şii hilali olarak adlandırdığı nüfuz ettiği bölge kontrolden çıkabilir, Hizbullah ile bağlantısı kopabilirdi. Bu gelişme ise İran için büyük endişe kaynağıdır.⁵⁰⁶ Türkiye ve İran'ın birbirine zıt Suriye politikaları ikisi içinde beka meselesidir bu yüzden iki ülke karşı karşıya gelmekte ve bölgesel sorunlara ortak politikalar üretememektedirler.

⁵⁰⁴ Doğan Ertuğrul, Türkiye Dış Politikası için Bir Test: Suriye Krizi, TESEV Dış Politika Programı, http://tese.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/Turkiye_Dis_Politikasi_Icin_Bir_Test_Suriye_Krizi.pdf, s.6.

⁵⁰⁵ Hakkı Uygur, İran ve Arap Baharı, SETA Analiz, Sayı:52, Mart:2012, s. 22.

⁵⁰⁶ Özden Zeynep Oktav, “Suriye Krizi Sürecinde Türkiye ve İran: Değişen Roller, Çatışan Çıkarlar, Küresel Güçlerle İlişkiler, Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri, Hasan Basri Yalçın, Burhanettin Duran, SETA, 1. Baskı, İstanbul:2016, s. 204-205.

Rusya'nın Suriye sorununa çözüm arayışı olarak İran ve Türkiye ile birlikte başlatmış oldukları Astana süreci ve daha sonra toplanan Soçi zirvesi, Türkiye ve İran ilişkilerinde yumuşama sağlamış ve iki ülkenin Suriye konusundan kaynaklı ancak bölgenin tümünü ilgilendiren konularda müzakere yolunu açmıştır. Bu zirve ve toplantılarda Türkiye'nin rol almasında Türkiye ve ABD ilişkilerinin güven odaklı olmaması ve Türkiye'nin müttefik olarak gördüğü ABD'den istediği karşılığı alamaması etkili olmuştur. Türkiye'nin Suriye'de Esad'lı çözüme karşı olduğu bilinmektedir ancak Rusya ve İran ile bu konuyu nasıl aşacağı muammadır. Türkiye ve İran ilişkilerini belirli bir seviyede tutacaktır; zira iki ülke de bölgede birbirine bağımlı haldedir; ancak Suriye konusundaki farklı aktörler ile çalışmaları ve farklı politikalarının olması iki ülke ilişkilerinde sorunlu taraftır.

4.9. Suriye İç Savaşı'nın Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkilerine

Yansıması

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik serüveni 31 Temmuz 1959'da dönemin başbakanı Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun girişimleri ile o zamanki adı "Avrupa Ekonomik Topluluğu" olan kurumsal yapıya üyelik başvuruları ile başlamıştır. Geçen süreç içerisinde Türkiye iç ve dış kaynaklı birçok problem nedeni ile AB'ye tam üyelik gerçekleştirememiş ancak AB ile ekonomik ve kültürel alanlarda entegrasyon sağlamaya çalışmıştır.

Türkiye'de göreve gelen her hükümetin temel amaçlarından biri olan AB'ye üyelik süreci kimi hükümetler zamanında hızlanmış kimi hükümetler zamanında ise sürüncemede bırakılmıştır. Ak Parti hükümetinin göreve gelmesinin ardından AB ile müzakereler yoğunlaşmış ve AB'nin istediği siyasi kriterlerin birçoğu kısa bir zaman içerisinde gerçekleştirilmiştir bunun karşılığında 16-17 Aralık 2004 tarihinde AB, Türkiye'nin siyasi kriterleri yerine getirdiğini teyit etmiş ve Türkiye ile tam üyelik sürecinin başlamasına karar vermiştir.

2004 yılından günümüze kadar geçen sürede tam üyelik amacı ile yürütülen müzakerelerde ilerleme sağlanamamış ve Türkiye'nin AB'ye üyeliği yılan hikâyesine

dönmüştür. Türk siyasetçilerin sert eleştiriler yönelttiği AB'ye Türk toplumunun da inancında azalma meydana gelmiş ve ülkedeki AB karşıtlığı artmıştır. Böyle bir dönemde Suriye İç Savaşı'nın başlamasının ardından Türkiye mültecilerin sığınma yeri olmuş; ancak Türkiye'ye sığınan mültecilerin temel hedef ülkeleri ise Türkiye üzerinden ulaşabilecekleri AB ülkeleri olmuştur.

2015 yılının ikinci yarısından itibaren Suriyeli mültecilerin AB'ye akını artmış ve AB ciddi bir mülteci krizi ile karşı karşıya kalmıştır. AB ülkelerine olan mülteci akını karşısında AB ülkeleri paniğe kapılmış ayrıca hedef ülkelere varma kapsamında Türkiye ve Yunanistan arasındaki Ege Denizi'nde birçok insanlık dramı yaşanmıştır. AB raporlarındaki veriler incelendiğinde 2014 yılından Ege'den AB'ye mülteci geçişini sadece 6.000 mülteci kullanırken 2015 yılında ise aynı geçiş güzergâhını 50.000 civarı mülteci kullanarak Türkiye üzerinden Yunanistan'a oradan da birliğin diğer ülkelerine geçmeye çalışmışlardır.⁵⁰⁷

AB'ye yoğun bir mülteci akınının başlaması AB ülkelerini hazırlıksız yakalamış ve telaşlandırmıştır. Bu durumda Türkiye kritik bir öneme sahiptir zira Türkiye, Suriyeli mültecilerin ilk kaçış noktası olmakla birlikte transit ülke konumunda bulunmaktadır. Mülteciler transit ülke olan Türkiye'ye geçip buradan hedef ülke konumunda olan AB ülkelerine geçmenin yollarını aramaktaydılar; ancak Türkiye, AB ilişkilerinde son yıllarda yaşanan gerilimler ve üyelik müzakerelerinin kopma noktasına gelmesi ile zaten sıkıntılı günler geçiriyordu. AB ülkeleri ise kendi sınırlarının korunmasının yolunun Türkiye ve Türkiye gibi ülkelere geçtiğini bilmekte ve bu ülkeler ile iş birliği yolu aramaktaydı. Bu durum Türkiye ve AB ilişkilerini tekrardan canlandırmış ve iki ülke arasındaki diyalog temposu artmıştı zira Türkiye üç milyona yakın Suriyeli mülteciyi kendi sınırları içerisinde bulundurmaktaydı ve bölgedeki en kritik ülke konumundaydı.

Türkiye, AB'nin mülteciler konusunda zor durumda kaldığının farkındaydı ve bu durumu kendi ülkesinin çıkarına kullanmak istemekteydi. Bu yüzden belirli dönemlerde Türk yöneticiler AB'yi Suriyeli mültecilere sınır kapılarını açmak ile tehdit etmekteydiler. Cumhurbaşkanı Erdoğan, yaptığı bir konuşmada AB yetkilileri ile yapılan görüşme tutanaklarının sızdırılmasına tepki göstererek: *“Kusura bakmayın*

⁵⁰⁷ Ebru Turhan, “Mülteci Krizinin AB-Türkiye İlişkilerine Etkileri: AB'ye Üyelik Sürecinden Bir “Stratejik Ortaklığa” Doğru Mu?”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 16, Sayı:31, Bahar:2017/1, ss.647-663, s. 653.

kapıları açarız hadi hayırlı yolculuklar deriz', biz bunu söyledik," sözleri ile AB'ye gözdağı vermekteydi.⁵⁰⁸

4.9.1 Mülteci Krizine Çözüm Arayışları

Suriye krizinden önce AB, Türkiye'ye son derece mesafeli yaklaşırken mülteci krizinin derinleşmesi ile birlikte Türkiye ile ilişkilere verdiği önem artmış ve Türkiye'ye sık sık ziyaretler gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Suriye krizi, AB ve Türkiye ilişkilerinde çıkar odaklı bir dönemin yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Türkiye hakkında açıklanacak olan ilerleme raporu Türkiye'de gerçekleşecek olan seçimlerden sonraya bırakılmış, AB'nin son dönemlerde Türkiye'yi AB değerlerinden uzaklaşma ile suçlamaları ilişkileri tıkayıcı olmaktan çıkmıştı. Sonuç olarak Suriyeli mültecilerin yarattığı kriz AB'nin Türkiye ile ilişkilerine çıkar odaklı yaklaşmasına sebebiyet vermiştir.⁵⁰⁹

AB'nin göçler karşısında Türkiye ile ortak hareket etme çabası artmış ve AB Türkiye'den göçlerin durdurulması ile ilgili önlem alınmasını istemiştir. Türkiye ise üç milyon Suriyeliyi ülkesinde barındırmaktaydı. Türkiye'nin problemin çözümü için temel beklentisi uluslararası iş birliğinin artırılması ve AB'nin Türkiye'ye destek vermesiydi. Suriyeli mültecilerin AB'ye göçünün engellenmesi amacı ile Türkiye ve AB arasında 2014 yılından itibaren görüşmelere başlanmıştır.⁵¹⁰ 29 Kasım 2015 yılında ise AB ve Türkiye arasında Türkiye'nin Suriye savaşının sonuçları ile mücadele edebilmesine yardım amacı ile AB-Türkiye Ortak Eylem Planı (OEP) uygulanmaya başlanmıştır. Plana göre Suriyeliler ve Türkiye'deki ev sahibi topluluklar desteklenecek, düzensiz göçü önlemek için ise Türkiye, Suriyeli göçmenleri koruma ve desteklemeye devam edecek ayrıca göçmenlere eğitim ve sağlık olanakları sunularak çalışmalarına

⁵⁰⁸ Cumhuriyet, Erdoğan'dan Avrupa'ya Kapıları Açarız Tehdidi, 11.02.2016, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/479268/Erdoğan_dan_Avrupa_ya_kapilari_acariz_tehdidi.html, (15.06.2018).

⁵⁰⁹ Çiğdem Nas, "Türkiye-AB Vize Serbestliği Diyalogunun Üyelikle Paralel Hikayesi", İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Yayın No: 289, Ekim 2016: İstanbul, s. 31.

⁵¹⁰ Mesut Özcan, "AB-Türkiye İlişkileri ve Suriye Krizi", İNSAMER, Haziran 2017, Araştırma:40, s. 10.

izin verilecekti. Mevcut plan AB üye devletlerinin ek finansman temin edilmesi amacı ile Şubat 2016’da tadil edilmiştir.⁵¹¹

Türkiye ve AB arasında göçmen krizi ile ilgili ortak eylem planı kapsamında mutabakata varılan anlaşma 20 Mart 2016’da yürürlüğe girmiştir. Anlaşmanın maddeleri şu şekildedir:

- *“20 Mart 2016 tarihi itibarıyla Türkiye’den Yunan adalarına geçen tüm yeni düzensiz göçmenler Türkiye’ye iade edilecek. İade işlemi, AB hukukuna ve uluslararası hukuka tam olarak uygun şekilde gerçekleştirilecek; hiçbir surette toplu sınır dışı etme işlemi olmayacak.*
- *Korunmaya muhtaç gruplara yönelik BM Kriterleri dikkate alınmak suretiyle, Yunan adalarından Türkiye’ye iade edilen her bir Suriyeli için, Türkiye’den bir diğer Suriyeli AB’ye yerleştirilecek. BMMYK’nın yanı sıra Komisyonun, AB ajanslarının ve diğer üye devletlerin desteği ile geri dönüşlerin başladığı ilk günden itibaren bu ilkenin uygulanmasının sağlanmasına yönelik bir mekanizma tesis edilecek. Daha önce düzensiz bir şekilde AB’ye girmemiş ya da girmeye teşebbüs etmemiş göçmenlere öncelik verilecek.*
- *Türkiye, Türkiye’den AB’ye yasadışı göçe yönelik yeni deniz ve kara güzergâhlarını önlemek için gerekli her türlü tedbiri alacak ve bu amaç doğrultusunda AB’nin yanı sıra komşu devletlerle de iş birliği yapacak.*
- *Türkiye ve AB arasındaki düzensiz geçişler sona erdiğinde ya da en azından büyük ölçüde ve sürdürülebilir şekilde azaltıldığında Gönüllü İnsani Kabul Planı uygulamaya koyulacak. AB üye devletleri bu plana gönüllülük esasında katkıda bulunacak.*
- *Tüm beklentilerin karşılanması kaydıyla, en geç Haziran 2016 sonuna kadar Türk vatandaşlarına yönelik vize gerekliliklerinin kaldırılması amacıyla, Vize Serbestisi Yol Haritasının katılan tüm üye devletler bakımından yerine getirilmesine hız verilecek.*
- *AB, Türkiye ile yakın iş birliği içerisinde, Türkiye için Sığınmacı Mali İmkânı kapsamında başlangıç olarak tahsis edilen 3 milyar Euro’nun ödenmesini*

⁵¹¹ European Commission, Türkiye’deki Mülteciler için Mali Yardıma İlişkin Birinci Yıllık Rapor, COM (2017), 130 Nihai, Brüksel, s. 4.

hızlandıracak ve mart ayı sonundan önce, Türkiye'nin sağlayacağı hızlı bildirimler ile tespit edilecek geçici koruma altındaki kişilere yönelik daha çok sayıda projenin finansmanını sağlayacak.

- *AB ve AB'ye üye devletler, özellikle Türkiye sınırına yakın belirli alanlarda Suriye içindeki insani koşulların iyileştirilmesine yönelik olarak ve yerel nüfusun ve mültecilerin daha güvenli olacak alanlarda yaşamasını sağlamak üzere Türkiye ile her türlü ortak çabayı gösterecek.”⁵¹²*

AB ve Türkiye arasında imzalanan anlaşmanın uygulanması kısa zamanda sonuç vermiştir. Anlaşmanın ardından Türkiye ve Yunanistan arasında mültecilerin günlük geçiş sayılarında önemli bir azalma meydana gelmiştir. 20 Mart 2016 ve 26 Şubat 2017 tarihleri arasında Türkiye'den Yunan adalarına geçiş yapan kişi sayısı günlük 84'e düşmüştür.⁵¹³ Türkiye mevcut anlaşma ile AB'den ülkesinde barındırdığı Suriyeli mültecilere harcanmak üzere 3 milyar Euro destek alacak, ayrıca 2018 yılının sonuna kadar ilave 3 milyar Euro fon sağlanacaktı. Buna karşılık Türkiye geri kabul anlaşmasını imzalamış ve vatandaşlarına yönelik vize muafiyetinin yürürlüğe girmesini talep etmiştir.

AB ve Türkiye arasında imzalanan anlaşmaya bakıldığında karşılıklı çıkarları sağlamaya yönelik bir anlaşma olduğu söylenebilir. Bu kapsamda Türkiye, Suriyeli mültecilere ev sahipliği yapmak ve mültecilerin AB'ye göçlerini engelleme karşılığında 3 milyar Euro maddi destek alacaktı ayrıca Türkiye'nin AB üyelik müzakerelerinde ekonomik ve parasal politikalar ile ilgili olan 17. faslın açılması sağlanacaktı. Müzakerelerin devamında vize serbestisi için Türkiye'nin 72 kriteri yerine getirmesi durumunda Türk vatandaşlarının vizesiz Avrupa yolculuklarının sağlanmasını AB tarafından taahhüt etmiştir.⁵¹⁴

AB ise sınırlarına yönelik göç tehdidini Türkiye'nin yardımı ile bertaraf etmiş olacak ve mültecilerin Türkiye sınırları içerisinde kalmasını sağlayacaktı. Böylelikle AB ülkeleri hazırlıksız yakalandıkları mülteci akımından kurtulmuş olacak Akdeniz'de

⁵¹² Euronews, Türkiye Mülteci Krizi Anlaşması Yürürlükte, 24.03.2016, <http://tr.euronews.com/2016/03/24/ab-turkiye-multeci-krizi-anlasmasi-yururlukte>, (15.06.2018).

⁵¹³ European Commission, a.g.e., s.5.

⁵¹⁴ Turhan, a.g.e., s.654.

yaşanan insanlık dramları bir nebze olsun engellenmeye çalışılacak ayrıca dünya kamuoyunda oluşan AB ülkelerine tepkinin dindirilmesi sağlanacaktı.

Türkiye, anlaşmada üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmesine rağmen taahhüt edilen maddi yardımı almakta güçlük çekmekte ve çeşitli engeller ile karşılaşmaktadır. Ayrıca Haziran 2016 yılı sonuna kadar Türk vatandaşlarına vizesiz Avrupa yolu taahhüt edilmesine rağmen 72 kriterden 7'sinin karşılanmadığı gerekçesi ile taahhüt edilen vize serbestisi hala yürürlüğe girememiştir. Türkiye'nin yerine getirmediği söylenen 7 kriter ise şu şekildedir:

- 1) AB standartlarında tam uyumlu biyometrik pasaport çıkartılması
- 2) Yolsuzlukla mücadele için önlemlerin alınması
- 3) Europol ile operasyonel iş birliği anlaşması yapılması
- 4) Terörle mücadele yasa ve uygulamalarının Avrupa standartlarına uyacak şekilde düzenlenmesi
- 5) AB standartlarında kişisel verilerin korunması düzenlemesinin kabulü ve uygulanması
- 6) Suç bağlantılı konularda AB'nin tüm ülkeleriyle etkili iş birliği yapılması
- 7) AB-Türkiye Geri Kabul Anlaşması'nın tüm maddelerinin uygulanması.⁵¹⁵

Türkiye'nin AB'ye göre eksik yedi madde içerisinde en çok itiraz ettiği madde ise terörle mücadele yasasında yapılması istenen değişiklikler maddesidir. Türkiye'nin öne sürdüğü görüşe göre PYD-PKK, FETÖ ve DEAŞ gibi terör örgütleri ile mücadele içerisindeyken yapılacak bu değişiklik mevcut terör örgütleri ile mücadeleyi olumsuz yönde etkileyeceği yönündedir.⁵¹⁶

4.10. Suriye İç Savaşı'nın Türkiye ve NATO İlişkilerine Yansıması

Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinden günümüze kadar geçen sürede ise Türkiye ve NATO arasındaki ilişkiler bazı dönemlerde gerilmiştir. 1962 yılında Sovyetler ve ABD

⁵¹⁵ TRT Haber, Vize Serbestisi için 72 Kriter tamamlandı, 07.02.2018, <http://www.trthaber.com/haber/gundem/vize-serbestisi-icin-72-kriter-tamamlandi-349616.html>, (15.06.2018).

⁵¹⁶ a.yer

arasında yaşanan Küba Krizi sonucu varılan anlaşma ile Türkiye’den Jüpiter füzelerini Türkiye’ye danışmadan çekilmesi, ilişkilerde ilk kırılmayı oluşturmuştur. 1964 yılında Türkiye’nin Kıbrıs’a müdahale durumunun da Türk kamuoyunda bilinen adı ile meşhur “Johnson Mektubu” hadisesi ve 1974 Kıbrıs müdahalesinden sonra uygulanan silah ambargosu NATO’nun sorgulanmasına neden olmuştur. 1992 yılında yapılan “kararlılık gösterisi-92” adlı NATO tatbikatında Türk Muavenet Zırhlısı’nın vurulması ve Suriye krizi ile birlikte Türkiye’nin güvenliğinin sağlanması amacı ile sınıra konuşlandırılan Patriot Füze Bataryalarının bir süre sonra geri çekilmesi Türkiye’nin NATO ile olan ilişkilerinde güven kaybına neden olan süreçlerden bazılarıdır.⁵¹⁷

Suriye krizinin başlaması ile birlikte bu krizden en fazla etkilenen ülkelerin başında Türkiye gelmiştir. Suriye’den kaynaklı güvenlik sorunlarında Türkiye, NATO’yu birçok defa NATO Antlaşması’nın 4. Maddesi çerçevesinde toplantıya çağırmıştır. 4. Madde “*Taraflardan herhangi biri, Taraflardan birinin toprak bütünlüğü, siyasi bağımsızlığı ya da güvenliğinin tehdit edildiğini düşündüğü zaman, tüm Taraflar birlikte danışmalarda bulunacaklardır.*”⁵¹⁸ ile açıklanmaktadır. Bu madde kapsamında Türkiye, Suriye krizi nedeni ile NATO’yu üç defa toplantıya çağırmıştır. Bunlardan ilki, 2012 yılında Türk uçağının Suriye rejimi tarafından düşürülmesinin ardından gerçekleşmiş; ikincisi, 2012 yılında Akçakale’de gerçekleşen top saldırılarının ardından gerçekleştirilmiş ve sonuncusu ise 2015 yılında IŞİD ve PKK’ya yapılan terör operasyonu kapsamında olmuştur.⁵¹⁹

Suriye’de ilk ciddi kriz 22 Haziran 2012’de Türk savaş uçağının Suriye rejimi tarafından düşürülmesi ile gerçekleşmiş, 3 Ekim 2012’de Akçakale’ye düşen top mermisi 5 vatandaşın ölümüne neden olmuştu. İç savaşın giderek şiddetlenmesi ve Türkiye’nin 4. Madde kapsamında 21 Kasım 2012’de NATO’ya başvurması sonucunda NATO, Türkiye’nin güvenliğini arttırıcı tedbirler almıştır. NATO, Türkiye’nin talebi ile birlikte “Kolektif savunma prensibi” kapsamında Patriot hava savunma sistemlerini Türkiye’de konuşlandırmıştır. Türkiye’nin NATO’dan beklentisi Patriot’ların

⁵¹⁷ A.g.e., <http://sdam.org.tr/mobil/Haber.php?id=134>.

⁵¹⁸ North Atlantic Treaty Organization, The North Atlantic Treaty, 04.04.1949, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=en, (19.06.2018).

⁵¹⁹ Gülnur Aybet, “NATO ve Suriye”, Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri, Hasan Basri Yalçın, Burhanettin Duran, SETA, 1. Baskı, İstanbul:2016, s. 100.

Suriye'deki tehdit sona erinceye kadar Türkiye'de yerleşik olarak kalmalarıydı.⁵²⁰ Türkiye'nin beklentilerine karşın 2013 yılında Türkiye'ye konuşlanan Partiot füzeleri, Suriye hükümetinin zayıfladığı ve Suriye'den Türkiye'ye yönelik uzun menzilli füze tehdidinin ortadan kalktığı gerekçesi ile 2015 yılının ağustos ayında Türkiye'den çekilmiştir.⁵²¹

Suriye'nin Türk savaş uçağını düşürmesi ve sonrasında NATO'nun Türkiye'nin güvenliğine desteği önemli bir gelişmeydi; ancak uçak düşürme olayı Suriye krizinin başka bir boyuta evrilmesine zemin hazırlayabilirdi zira NATO üyesi bir ülkeye düşmanca bir tavır sergilenmiş ve her geçen gün Türkiye'nin sınırları daha fazla tehdit edilir hal almıştı. Uçak krizinin ardından NATO, müttefiki olan Türkiye ile dayanışma içinde olduğunu ve müttefikinin topraklarına karşı yapılacak herhangi bir saldırıda Washington Anlaşmasının 5. Maddesine göre Türkiye'nin savunmasına gerekli desteği vereceğini açıklamış, Türkiye ve Suriye arasındaki krizde caydırıcı etki yaratmıştır.⁵²² Peki, bu kadar caydırıcı etki yaratan NATO'nun 5. Maddesi ne içermektedir? Bahsi geçen maddeye göre; *“Taraflar, Kuzey Amerika'da veya Avrupa'da içlerinden bir veya daha çoğuna yöneltilecek silahlı bir saldırının hepsine yöneltilmiş bir saldırı olarak değerlendirileceği ve eğer böyle bir saldırı olursa BM Yasası'nun 51. Maddesinde tanınan bireysel ya da toplu öz savunma hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği sağlamak ve korumak için bireysel olarak ve diğerleri ile birlikte, silahlı kuvvet kullanımı da dahil olmak üzere gerekli görülen eylemlerde bulunarak saldırıya uğrayan Taraf ya da Taraflara yardımcı olacakları konusunda anlaşmışlardır. Böylesi herhangi bir saldırı ve bunun sonucu olarak alınan bütün önlemler derhal Güvenlik Konseyi'ne bildirilecektir. Güvenlik Konseyi, uluslararası barış ve güvenliği sağlamak ve korumak için gerekli önlemleri aldığı zaman, bu önlemlere son verilecektir.”*⁵²³ İçeriği ile mevcut tehdide birlikte karşı koyma taahhüdü verilmiştir.

⁵²⁰ TRT Haber, Düünden Bu Güne Türkiye ve NATO İlişkisi, 04.04.2018, <http://www.trthaber.com/haber/gundem/dunden-bugune-turkiye-ve-nato-iliskisi-358717.html>, (19.06.2018).

⁵²¹ Sertif Demir, Hasret Çomak, “NATO ve Suriye Krizi”, Uluslararası Politikada Suriye Krizi, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: 2016, s. 342.

⁵²² Mustafa Kibaroglu, “NATO'nun Suriye Stratejisi”, Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri, Hasan Basri Yalçın, Burhanettin Duran, SETA, 1. Baskı, İstanbul:2016, s. 93.

⁵²³ The North Atlantic Treaty, a.g.e.

Suriye krizi, 2015 yılına gelindiğinde bir kez daha Türkiye'nin NATO ile olan ilişkilerinin önemini ortaya çıkarıyordu. Zira 24 Kasım 2015 tarihinde Suriyeli muhaliflere karşı bombardıman faaliyetine katılan Rusya'ya ait savaş uçağı, Türk Hava Sahası'nı ihlal ediyor ve Türk uçakları tarafından angajman kuralları çerçevesinde düşürülüyordu. Bu olay Türkiye ve Rusya arasında krize neden olmuş ve Rusya'nın ne şekilde karşılık vereceğı merak ediliyordu. Zira NATO tarihinde ilk kez üye bir ülke Rus uçağı düşürmüştü. Rusya'nın olası bir saldırgan tutum alma ihtimalinin varlığı Türkiye'yi tedirgin etmiş ancak Türkiye'nin NATO üyesi bir ülke olması krizin büyümesine engel olmuş ve Rusya'nın Türkiye'ye benzer bir şekilde cevap vermesini engellemiştir. Zira NATO üyesi bir ülke olan Türkiye'ye askeri bir cevap verme, NATO antlaşmasının 5. Maddesini gündeme getirecektir. Buna rağmen 1 Aralık 2015 yılında gerçekleşen NATO Savunma Bakanları toplantısında Türkiye için ek savunma tedbirleri alınması kararlaştırılmıştır.⁵²⁴ Bu tedbirler kapsamına Türkiye'nin hava savunmasının yeniden güvence altına alınması gereğı vurgulanarak bu amaçla Türkiye'de Konya'da bulunan üsse geçici olarak AWACS erken uyarı uçaklarının yerleştirilmesine karar verilmiştir.⁵²⁵

Rusya'ya ait savaş uçağının düşürülmesinin ardından Rusya ile gerilen tansiyon zaman içerisinde düşmüş ve iki ülke arasında ilişkilerin yeniden inşası üzerine görüşmeler olumlu yönde seyretmişti. Erdoğan tarafından Putin'e yollanan mektup üzerine Türkiye ve Rusya ilişkileri yeniden olumlu yönde seyretmeye başlamıştı. 29 Haziran 2016 günü Rus lider kameralar karşısında Türkiye ile normalleşme sürecinin başladığını ilan etmişti. Bu gelişmeden çok kısa bir süre sonra 15 Temmuz 2016 günü Türkiye'de darbe girişiminde bulunulması ve sonrasında yaşanan gelişmeler Türkiye ve NATO ilişkilerinin tekrardan sorgulanmasına yol açmıştır.

Darbe girişiminin ardından FETÖ mensubu oldukları düşünülen Türkiye'nin NATO'da görev yapan subaylarının darbe girişimi ile suçlanması ve suçlanan kişilerin birçoğunun Avrupa ülkelerine iltica etmesi, ayrıca Adana'da bulunan İncirlik üssünün darbe sırasında darbeciler tarafından aktif olarak kullanılması, Türkiye ve NATO

⁵²⁴ Demir, Çomak, a.g.e., s. 342-343.

⁵²⁵ Nurşin Ateşoğlu Güney, "Türkiye'nin Suriye'den Kaynaklanan Güvenlik Sorunları ve NATO'nun Rolü", Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri, Hasan Basri Yalçın, Burhanettin Duran, SETA, 1. Baskı, İstanbul:2016, s.77.

ilişkilerinin gerilmesine neden olmuştur. Türkiye'nin darbe girişimi sırasında ve sonrasında başta ABD olmak üzere Avrupalı devletler tarafından destek görmemesi Türkiye'de ABD ve NATO karşıtlığını arttıran nedenler olmuştur.⁵²⁶

Türkiye'nin ABD ile ilişkilerindeki gerilme, ABD'nin NATO'da etkin konumu ve üyeleri etkileyebilme kapasitesi düşünüldüğünde Türkiye ve NATO ilişkilerini de etkilemiştir. Suriye'de ABD'nin kara gücü olarak YPG'yi kullanması ve Türkiye'nin güvenlik hassasiyetlerini dikkate almaması, Türkiye'nin bölgede alternatif politikalara yönelmesine sebebiyet vermiştir. Bölgedeki gelişmeler üzerine Türkiye, arasını yeniden düzelttiği ve darbe girişimi esnasında ve sonrasında destek mesajı aldığı Rusya ile yakınlaşmaya başlamış ulusal güvenliğini sağlamak amacı ile Rusya'nın askeri teçhizatları ile ilgilenmeye başlamıştır. Bunların başlıcası ise S-400 hava savunma sistemleri olmuştur. Bu durum ise Sovyetler Birliği'ne karşı kurulan örgüt olan NATO'nun bir üyesi olan Türkiye'nin düşman gözü ile bakılan bir ülkeden savunma sanayi ürünleri alması sorununu yaratmıştır.

4.10.1. Rusya'dan S-400 Hava Savunma Sisteminin Alınma Girişimi

Türkiye'nin bulunduğu coğrafya ve konumu dikkate alındığında hava savunma sisteminin olmaması büyük eksikliklerdir. Türkiye, hava savunma sistemi ihtiyacını ilk olarak 1. Körfez Savaşı zamanında hissetmiş ve bu tarihten itibaren hava savunma açığını kapatmak için girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimler 2009 yılında olgunlaşmış ve ABD'den Patriot füzesi almak için talepte bulunulmuş ancak Türkiye'nin talebi ABD kongresi tarafından reddedilmiştir. Türkiye istediği hava savunma sistemlerini ABD'den alamayınca Fransa ve İtalya ortaklığı ile yapılacak olan hava savunma sistemlerini almak istemiş, bu sefer de bu ülkelerin teknoloji transferi konusunda Türkiye'ye olumlu yaklaşmaması ve sistemlerin teslim tarihinin geç bir tarih olması sebebi ile bu projeden de vazgeçilmiştir. Türkiye aradığı imkânı Çin'de bulmuş, eğitim verilmesi ve teknoloji transferinin kabul edilmesi Çin ile anlaşılmasını sağlamış ancak

⁵²⁶ Stratejik Düşünce ve Analiz Merkezi, 30.01.2018, <http://sdam.org.tr/mobil/Haber.php?id=134>, (20.06.2018).

ABD'nin itiraz ve baskısı nedeni ile Türkiye, Çin ile yaptığı anlaşmayı "kendi füze programını kurmayı planladığı" gerekçesi ile iptal etmek zorunda kalmıştır.⁵²⁷

Türkiye'de yaşanan darbe girişimi sonrasında NATO ve ABD ile gerilen ilişkiler ve Suriye'de yaşanan gelişmeler, Türkiye'yi alternatif aramaya itmiş ve Rusya'nın S-400 sistemi ile ilgilenmesine yol açmıştır. Türkiye, Rusya ile yürüttüğü görüşmeler sonucunda 2,5 milyar dolar karşılığında S-400 sistemlerini Rusya'dan almaya karar vermiştir. Füze sistemleri için anlaşılan rakamın %45'ini Türkiye avans olarak öderken %55'lik kısmı için ise Rusya, Türkiye'ye kredi sağlayacaktır. Sistemlerin ilk teslimatının ise 2019 yılında yapılacağı açıklanmıştır. Türkiye'nin hava savunma sistemine neden bu kadar acil ihtiyaç duyduğu sorusunun cevabı ise öncelikle NATO kapsamında yerleştirilen Patriot'ların bir süre sonra geri çekilmesinin Türkiye'de yarattığı hayal kırıklığı ve kalıcı çözüm ihtiyacıdır. Bunun dışında Türkiye'nin hava savunma stratejisi ağırlıklı olarak önleyici savaş uçağı filosu ile gerçekleştirmekte ancak 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında TSK' den 265 pilotun ihraç edilmesi TSK' de ciddi bir pilot açığının meydana gelmesine sebebiyet verdiği gibi karadan hava savunma sistemlerindeki eksiklikler, S-400 sistemlerinin alımındaki acil durumu açıklamaktadır.⁵²⁸

Türkiye'nin Rusya'dan alacak olduğu S-400 sistemlerinin güçlülüğü dünya ülkeleri tarafından kabul görmektedir ve Türkiye'nin askeri yeteneklerine ciddi katkı sağlayacaktır ancak S-400 sisteminin NATO sistemlerine entegre edilemeyecek olması balistik füze saldırılarına karşı bir koruma kalkanı oluşturmayacağını teknik açıdan söylemek mümkündür. Buna sebebiyet veren durum ise S-400 sistemlerinin NATO sistemleri ile entegre edilemeyecek olması sonucunda uydu, erken uyarı ve radar sistemlerinden ve tüm bunları birbirine bağlayan data linklerden mahrum kalınacak olmasıdır. Bu sebeple Türkiye'ye yönelik herhangi bir balistik füze saldırısı ateşlendiği andan itibaren, rotasını ve gerçek zamanlı bilgi paylaşan radar sistemlerinden yararlanamayacak olunması, sistemlerin etkisiz kalması sonucunu doğurabilecektir.⁵²⁹

⁵²⁷ A.g.e., <http://sdam.org.tr/mobil/Haber.php?id=134>.

⁵²⁸ Deutsche Welle, Beş Soruda S-400 Alım Süreci, 06.04.2018, <http://www.dw.com/tr/be%C5%9F-soruda-s-400-al%C4%B1m-s%C3%BCreci/a-43278808>, (20.06.2018).

⁵²⁹ Can Kasapoğlu, "Türkiye'nin S-400 İkilemi", EDAM Dış Politika ve Güvenlik Kağıtları Serisi 2017/5, Temmuz: 2017, s.1.

Bahsedilen olumsuzlukların dışında NATO üyesi olan Türkiye'nin S-400 sistemlerini alacak olması NATO ve ABD tarafından olumsuz karşılanmıştır. ABD Savunma Bakanı James Mattis'e bir senatörün Türkiye'nin Rusya'dan S-400 sistemini almasını kastederek sorduğu: *“NATO kurulduğundan bu yana hiç rastlanmayan türden bir aykırı davranış gibi görüldüğünü söylemek abartma olur mu?”* sorusuna verdiği cevapta: *“Bence olmaz. Bence bu doğru ve NATO genelinde çok fazla kaygıya neden oldu.”* sözü ile kaygısını dile getirmiştir.⁵³⁰ Yine başka bir Amerikalı yetkili Türkiye'nin envanterine alacağı ABD ve NATO menşeli F-35 tipi savaş uçağı ve bu tarz ekipmanların S-400'ler ile entegre edilemeyeceğini belirtmiş ayrıca F-35 tipi savaş uçaklarının bilgilerinin Rusya'nın eline geçebileceği endişesi ile bu uçakların Türkiye'ye verilmeme durumunun olduğunu açıklamıştır.⁵³¹

Türkiye'nin Rusya'dan S-400 sistemlerini alması şüphesiz NATO üyesi ülkeler ile olan ilişkilerini etkileyecektir. S-400 alımı NATO'nun kuruluş felsefesine aykırı bir durum gibi görülebilir ancak Türkiye'nin geçmiş dönemlerde benzer savunma sistemlerini NATO üyesi ülkelere alamaması Rusya'ya yönelmesine sebebiyet vermiştir. Rusya ise S-400 satışı ile başarılı bir politika uygulamış, NATO müttefiki Türkiye'ye savunma sistemi satmış ayrıca ilişkilerini geliştirmiştir. Bunun dışında Rusya gerçekleştirdiği satış ile NATO içerisinde ufak çaplı bir krizin çıkmasına ve müttefikler arasında güven kaybının somut adımlar atılarak meydana çıkmasına katkı sağlamıştır. Bu adım Rusya için NATO içerisindeki fay hatlarını harekete geçirmenin fırsatlarından biridir. Türkiye'nin siyasi karar alıcıları arasında NATO'nun ülkeyi olumsuz etkilediği ve sorgulanması gerektiği yorumları daha gür bir sesle dile getirilmektedir.

Türkiye, NATO için önemli bir ortaktır ve stratejik açıdan son derece önemli bir konumda bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'nin kaybedilme ihtimali NATO için büyük kayıp olacaktır; ancak Türkiye'nin Rusya ile savunma iş birliği konusunda ilişkilerini derinleştirmesi ileriki dönemlerde NATO üyesi ülkeler tarafından

⁵³⁰ Amerikanın Sesi, Türkiye'nin S-400 Alımına İlişkin Eleştirilere Mattis de Katıldı, 26.04.2018, <https://www.amerikaninsesi.com/a/turkiye-s-400-alimina-iliskin-estirelere-mattis-de-katildi/4366472.html>, (20.06.2018).

⁵³¹ Defence News, US Official: If Turkey Buys Russian System, they can't plug into NATO tech, 16.11.2017, <https://www.defensenews.com/digital-show-dailies/dubai-air-show/2017/11/16/us-official-if-turkey-buys-russian-systems-they-cant-plug-into-nato-tech/>, (20.06.2018).

Türkiye'nin güvensiz ortak ilan edilmesine sebebiyet verebilir. Türkiye'nin NATO'dan ayrılma isteğinin gerçekleşmesi durumunda NATO'ya üye ülkeler tarafından çok güçlü bir direnişin gelmeyeceği mümkün görülmektedir.

SONUÇ

Suriye İç Savaşı'nın Türk dış politikasına ve Türkiye'nin güvenliğine etkilerinin analiz edildiği bu çalışmada dört bölümden oluşan bir inceleme yapılmıştır. Tezin inceleme alanı 2011 ve 2018 yılları arasına yoğunlaşmaktadır. Tez genel olarak, Suriye İç Savaşı'nın Türkiye'nin dış politikasında konjonktüre göre bölgesel ve küresel aktörler ile ilişkilerde değişikliklerin yaşandığı ve Suriye İç Savaşı'nın Türkiye'nin askeri, siyasal, ekonomik, toplumsal ve enerji güvenliğini tehdit ettiğini öne sürmektedir.

Tezin genel olarak yapılandırılmasına bakıldığında ilk bölümde teorik çerçeve çizilmiş ve bu çerçeve ışığında konular analiz edilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde ise Suriye Tarihi'nin kısa bir özeti yapılarak iç savaşa giden yolun tarihi bağlantıları ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu bölüm içerisinde Türkiye ile Suriye'nin iç savaş öncesi ilişkileri incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise Arap Baharı'nın ardından Türkiye ve Suriye'nin ilişkilerindeki değişim ele alınmıştır. Dördüncü bölümde ise Suriye İç Savaşı'nın Türkiye'nin güvenliği ve dış politikasına etkisi ortaya konmaya çalışılmış ve bu kapsamda Türkiye'nin güvenliği; askeri-siyasal, ekonomik, toplumsal ve enerji güvenliği şeklinde sektörlere ayrılarak incelenmiştir. Bu bölümde ayrıca Türkiye'nin dış politikasında yaşanan değişimler ele alınmıştır. Bu kapsamda Suriye'de etkin olan güçler ile Türkiye'nin ilişkilerindeki değişim, Suriye'deki gelişmeler paralelinde ele alınmıştır.

Tezde realizm, neo-realizm ve Kopenhag Okulu'nun güvenliğe bakış açıları temel alınmış ve kullanılmıştır. Tezin bir bölümünü oluşturan güvenlik başlığı altında ise Kopenhag Okulu'nun güvenlik savları temel alınarak inceleme yapılmaya çalışılmıştır. Ülkelerin güvenliğinin sadece askeri güvenlik açısından incelenmesi ve buna yönelik politikaların gerçekleştirilmesinin, günümüz dünya düzeni ve toplumsal gerçekliği ile uyummadığı düşünülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve 11 Eylül saldırılarının ardından güvenlik konularının çok boyutlu incelenmesi ihtiyacı doğmuştur. Suriye İç Savaşı'nın Türkiye'nin güvenliğine etkisi ise çok boyutlu güvenlik anlayışı ile açıklanmaya çalışılmıştır. Türkiye'nin dış politika ve

güvenlik algı değişimlerini açıklamada bahsi geçen teorilerin açıklayıcı bilgi sundukları düşünölmektedir.

Suriye Tarihi'nin incelendiği bölümde, Sykes-Picot Antlaşması ile Osmanlı hâkimiyetindeki bölgelerin yerel farklılıklar gözetilmeden paylaşıldığı ve Ortadoğu bölgesinin paylaşımı girişimi sonrası ortaya çıkan devletlerde istikrarsız yapıların oluştuğu görölmüştür.

Suriye de bu devletlerden biridir. Etnik, kültürel ve mezhepsel farklılıklar gözetilmeden oluşturulan Suriye'de yönetimde istikrar sağlanamadığı için ölkede gücü ele geçirenin darbe yaptığı bir yapı ortaya çıkmıştır. Ölkede Baas rejiminin etkinliği ile öлке toplumsal yapısının birbiri ile uyuşmaması ve Baas Partisi içerisinde yaşanan siyasal çekişmeler, etnik yapı ve mezheplerin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Hafız Esad'ın gerçekleştirmiş olduğu son askeri darbe girişiminin ardından, Hafız Esad ölkedeki istikrarı istihbarat yapılanması ve güç ile oluşturmuş; ayrıca kendisi gibi Nusayri olan güvendiği kişileri kritik konumlara getirerek ölkedeki otoritesini sağlamlaştırmıştır. Öлке içerisinde azınlığın tahakkümü altında yaşayan çoğunluk, çeşitli zamanlarda halk hareketlerine tevessül etmiş ancak bunlar şiddet unsurları kullanılarak bastırılmıştır. Bu durum Suriye toplumu içerisinde travmalar oluşturmuş ve geçmişte yaşananlar, 2011 yılında Arap Baharı ile ortaya çıkmıştır. Yapılan çalışmada, iç savaşa giden tarihsel bağlar ve bu bağların oluşturduğu Suriye İç Savaşı incelenmiş ve yaşanan iç savaş ile tarihsel geçmişin ilintili olduğu sonucuna varılmıştır. Zira iç savaş neticesinde Türkiye'ye sığınan sığınmacıların görüşleri dikkate alındığında, Esad karşıtlığı ve öfkesi görölmektedir. Bu öfkenin ise tarihin belirli dönemlerinde topluma karşı uygulanan şiddet neticesinde kuşaklar tarafından aktararak günümüze kadar geldiği görölmektedir. Örneğin Türkiye'de bulunan birçok Sünni sığınmacı 1982 yılında yaşanan ve tarihe "Hama Katliamı" olarak geçen olaylarda yaşamını yitiren birçok akrabasının olduğunu belirtmekte ve Esad Yönetimi'ne karşı öfke duymaktadır.

Türkiye'nin Suriye ile olan ilişkilerinde geçmişte yaşanan terör örgütü PKK'ya destek ve su sorunu gibi meselelerden dolayı istikrarsız ilişkiler mevcuttu. 2000 yılında Hafız Esad'ın cenazesine Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in katılması ile birlikte ilişkilerde yeni bir dönem başlamıştı. 2001 yılı sonrasında Türkiye'nin başlattığı dış politika hamleleri ile öncelikli olarak komşu ölkeler ile sorunların çözümü ve iyi

komşuluk ilişkileri kurulmaya çalışılmış ve bu yönde politikalar geliştirilmiştir. Bu politikalarda önemli bir yer tutan isimlerden biri ise Ak Parti Hükümetlerinde yer alan Ahmet Davutoğlu olmuştur. Türkiye'nin gerçekleştirdiği atılımlar ile Ortadoğu Bölgesi'nde Türkiye'nin prestiji yükselmiş ve birçok konuda güven duyulan ülke konumuna gelmiştir. Türkiye'nin komşuları ile gerçekleştirdiği iyi ilişki kurma çabaları karşılığını vermeye başlamıştı. Türkiye'nin komşularından biri olan Suriye ile ilişkiler geliştirildiği gibi çok boyutlu ve stratejik ilişkiler kurulmuştur. Bu ilişkiler kısa sürmüş Suriye'de iç savaşın başlaması ile birlikte iki ülke arasındaki gerilim artmıştır.

Türkiye, Suriye'de halk hareketlerinin başlamasının ardından Beşar Esad'ı halkın isteklerinin karşılanması için uyarmış ancak istediği neticeyi alamamıştır. Bu durumun ardından Türkiye rejim karşıtı bir motivasyon ile hareket etmeye başlamış, ABD ile birlikte Esad rejiminin sona ermesi için ortak hareket etmiştir. Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerde rejimin halk hareketlerine uzun süre direnememesi ve rejim değişikliklerinin yaşanması, Türkiye'nin Suriye konusunda Esad rejiminin de aynı sonu yaşayacağı beklentisini oluşturmuştur. Bu kapsamda Suriye muhalefetine destek verilmiş, ayrıca uluslararası alanda Suriye rejimine yönelik olarak yaptırım kararları uygulanmıştır. Sahada ise Esad rejiminin değişmesi için silahlı unsurların gerekliliği görülmüştür. Bu kapsamda ÖSO ile yakın temas geçilerek ÖSO'nun eğitilip donatılması konusunda ABD ile ortak hareket edilmiş; ancak ABD ile Esad rejimine karşı oluşturulan iş birliği 2015 yılına kadar sürmüştür. Esad Yönetimi'nin Türk keşif uçağını düşürmesi, Türkiye ve Suriye ilişkilerinde kriz evresine geçilmesine neden olmuştur. Türkiye bu evre ile birlikte Esad Yönetimi'ne karşı sertlik derecesini yükseltmiş ve Suriye yönetimine askeri yöntemler ile karşılık vermiştir. Türkiye'nin bugüne kadarki süreçte Esad'lı bir çözümü kabul etmeyişinin altında yatan sebeplerden biri de sivil halka karşı uygulamış olduğu şiddet ve Türkiye'ye karşı sergilediği düşmanca tavır olduğu düşünülmektedir.

Suriye İç Savaşı Türkiye'nin sadece diğer devletler ve kuruluşlar ile olan ilişkisini etkilememiş ayrıca Türkiye'nin güvenliğini de tehdit eder bir hal almıştır. Türkiye'nin Suriye İç Savaşı nedeniyle yaşadığı güvenlik sorunlarını askeri, ekonomik toplumsal ve enerji güvenlik alanlarıyla açıklamak mümkündür.

Askeri güvenlik açısından bakıldığında Türkiye, sınırının hemen yanı başında cereyan eden olaylar neticesinde taciz atışlarına, sınır kasabalarına roketatarlı saldırılara ve ülke içerisinde bombalı eylemlere maruz bırakılmıştır. Suriye’de yaşanan otorite boşluğu ile birlikte muhalefetin tek bir güç haline gelememesi ve parçalı yapısı IŞİD ve PYD/YPG gibi iki terör örgütünün palazlanmasına neden olmuşlardır. Bu örgütler gerek Suriye içerisinde gerek Türkiye sınırları içerisinde gerçekleştirmiş oldukları eylemler ile yüzlerce sivil insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur. PYD/YPG’nin PKK ile irtibatı ve Suriye’de Kobani’nin IŞİD tarafından çevrelendiği bir zamanda Türkiye’de yaşanan olaylar ve PYD/YPG’nin bombalı eylemleri Türkiye’nin güvenliğini tehdit eder hale gelmiştir. Ayrıca PYD/YPG’nin Suriye’nin kuzeyinde bir PYD koridoru oluşturma girişimi ve buradan Akdeniz’e açılma isteği Türkiye için Suriye’nin toprak bütünlüğünün ortadan kalkması ve terör örgütü ile komşu olma anlamına gelecektir. IŞİD’in ise konsolosluk baskını ile Türk vatandaşlarını rehin almasının ardından Türkiye’de gerçekleştirdiği eylemler ve her iki terör örgütünün Suriye’nin kuzey sınırlarını kontrol etmeleri sınır güvenliğini tehdit eder hale getirmiştir.

Türkiye, güvenli olmayan ülke konumuna sokulmak istenmiştir. Buna karşın Türkiye, Suriye’de beraber hareket ettiği ABD’den yeterli desteği göremediği gibi ABD’nin PYD ile birlikte hareket etmesi ve PYD’ye mühimmat desteği vermesi Türkiye’yi kendi güvenliğini tek başına sağlama durumunda bırakmıştır. Bu kapsamda Türkiye’nin ÖSO ile gerçekleştirdiği sınır ötesi operasyonları ile ülkeye yönelen tehditleri en alt seviyeye indirmeye çalışmıştır.

Türkiye’nin, sınır güvenliğini sağlamak ve Suriye’de terör örgütlerinin stratejilerini engellemek adına Suriye’ye yönelik gerçekleştirdiği Fırat Kalkanı Operasyonu son derece stratejik ve önemli bir operasyondur. Bu operasyon ile Türkiye, sınırlarında oluşturulmak istenen terör koridorunu ortadan kaldırdığı gibi Suriye’de kendi güvenliğini tehdit eden oluşumlara karşı askeri operasyon gerçekleştirmekten kaçınmayacağını göstermiştir. Bu operasyonla Suriye sınırında güvenli alan oluşturarak ülkesinde bulunan sığınmacıların bir kısmının Suriye’ye geri dönmesini sağladığı gibi terör örgütlerine psikolojik darbe indirmiştir.

Suriye’de IŞİD ve PYD’nin varlığı devam etmektedir. Bu iki örgütten PYD’nin Türkiye sınırında olan ve Fırat Nehri’nin doğusu olarak tabir edilen bölgeyi kontrol

altında tutması, Türkiye'nin güvenliği için tehdit oluşturmaktadır. Türkiye'nin PKK ile yıllardır süren mücadelesi ve PKK ile PYD'nin organik bağı, bu bölgenin PYD'den temizlenmesini ve gerçek sahiplerine teslim edilmesi gerekliliğini doğurmaktadır. Türkiye'nin Suriye'deki önceliği, zaman içerisinde gelişen olaylar sonucu Esad'dan ziyade PYD olmuştur. Türkiye'nin PYD'ye karşı gerçekleştireceği askeri operasyon girişimleri Suriye'de aktif olarak rol oynayan ülkeler ile ilişkilerinde gerilim alanlarının doğma ihtimali taşımaktadır. Rusya'nın PYD konusundaki tavrı net değildir. ABD'nin ise PYD ile olan ilişkileri, Türkiye'nin düzenlemeyi düşündüğü operasyondaki güçlüklerden biridir ancak Türkiye'nin kendi ülke sınırları içerisinde tehdit oluşturabilecek kapasiteye sahip her türlü yapılanmayı ortadan kaldırmakta kararlılığı bulunmaktadır. ABD ve Rusya'nın Türkiye'nin olası PYD operasyonlarına karşı vereceği tepki önem teşkil etmektedir. Zira Türkiye'nin ABD ve Rusya'yı ikna etmeden gerçekleştireceği askeri operasyonlar bu ülkeler ile yeni kriz alanları doğurabilme kapasitesine sahiptir.

Suriyeli sığınmacıların Türkiye'nin ekonomik güvenliğine etkisi incelendiğinde sığınmacıların ekonomiye olumsuz etkilerinin yanında olumlu etkilerinin de olduğu görülmüştür. 2018 yılı itibari ile Türkiye'de bulunan Suriyeli sığınmacıların sayısı resmi rakamlara göre 3 milyon 603 bin kişi civarındadır. Bu sayıya Türkiye'ye kaçak yollarla giren Suriyeliler dahil değildir. Sığınmacı akınına karşı açık kapı politikası izleyen Türkiye'nin yıllar içerisinde ülkesinde barındırdığı sığınmacı sayısı artmıştır.

Sığınmacıların temel ihtiyaçları olan eğitim, sağlık, barınma gibi alanlarda yapılan harcamalar, devlet bütçesine ek yük getirdiği gibi Suriyeli sığınmacıların ciddi boyutta bir rakama tekabül etmesi ve sığınmacıların Türkiye'de kalma sürelerinin uzaması, sığınmacıların kurulu düzene geçme isteğini arttırmıştır. Bunun sonucunda sığınmacılar, hayatlarını idame ettirebilmek için çeşitli sektörlerde iş arama ihtiyacı içerisine girmiştir. Bu ihtiyaç kaçak işçi sayısını arttırdığı gibi yevmiyeli çalışan işçilerin ücretlerinde de düşüş yaşanmasına sebebiyet vermiştir. İş kaybının bir kısmı Suriyeli sığınmacılar nedeni ile gerçekleşmiş olsa dahi özellikle sığınmacıların yoğun olarak yaşadığı şehirlerde iş kayıplarının birçoğu Suriyeli sığınmacılara bağlanmıştır.

Türkiye'nin sığınmacı göçü alan illerinde, sığınmacı akınıyla birlikte enflasyon, konut kiralari ve gıda fiyatlarında artış yaşandığı görülmüştür. Ekonomik göstergelerde

yaşanan yükseliş yerel halkı rahatsız etmiştir. Yerel halkın gelir düzeyinin aynı olmasına rağmen ürün fiyatlarının artması, yerel halkın yaşam kalitesinde düşüşe neden olmuştur. Fiyat artışlarının başlıca sebebi ise Suriyeli sığınmacıların ülkelerinden ayrılırken yanlarında getirdikleri nakit para ve sermayedir. Suriyeli sığınmacıların yeni geldikleri bir ülkede barınabilmek için konut kiralama ihtiyacı duymalarını, konut sahipleri fırsata çevirmiş ve konut fiyatlarında ciddi boyutlarda artış yaşanmıştır.

Suriyeli sığınmacıların ekonomiye olumsuz etkileri olduğu gibi olumlu etkileri de bulunmaktadır. Sığınmacılar beraberlerinde getirdikleri ekonomik yatırım araçları ile Türkiye’de yatırım yapmış ve istihdam alanı yaratmışlardır. Birçok Suriyeli girişimcinin Ortadoğu Ülkeleri ile geçmişten gelen irtibatının bulunması ve bu irtibat çerçevesinde ticari ilişkilerini Türkiye’de de sürdürmeleri Türkiye’nin ekonomisine ihracat alanında katkı sağlamaktadır.

Suriyeli sığınmacılara 2018 yılı itibari ile yapılan harcama miktarı, 84 milyar Türk Lirasına ulaşmıştır. Bu rakam birçok ülke ekonomisi için sarsıcı ve önemli bir rakamdır. Suriyeli sığınmacıların Türkiye’de ne kadar daha kalacaklarına ilişkin bir yol haritası bulunmamaktadır. Suriyeli sığınmacıların Türkiye’de kaldıkları sürenin uzaması kendilerine yapılan harcamayı da arttırmakta bu durum yerel vatandaşların ekonomik kayıplarını Suriyeli sığınmacılara bağlama ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Uzun vadede Suriyeli sığınmacıların ülkelerine dönüşlerini sağlamak veya onlara istihdam alanları yaratmak gerekmektedir. Zira 2018 yılı sonu itibari ile Türkiye’nin ekonomik göstergelerinin olumlu bir seyir izlememesi ve istihdam konusunda yaşanan olumsuz gelişmeler Suriyeli sığınmacılar ile Türk vatandaşları arasındaki genel anlamda olumlu olan tabloyu bozabilme kapasitesine sahiptir. Zira Suriyeli sığınmacılar konusu birçok siyasi parti gündeminde yer almakta ve Suriyeli sığınmacılar politik tartışmanın ana gündemi haline getirilmektedir. Bu durum Türk vatandaşlarının sığınmacılara karşı olumsuz düşüncelere kapılmasına neden olmaktadır.

Suriyeli sığınmacılar konusunun ortaya çıkardığı bir diğer güvenlik alanı ise toplumsal güvenliktir. Toplumsal güvensizlik, toplumun herhangi bir olayı kimliğine yönelik bir tehdit olarak algılayıp tanımlaması ile oluşmaktadır. Suriyeli sığınmacıların Türk toplumu ile benzeşen özellikleri olduğu gibi farklılaşan özellikleri de mevcuttur. Suriyeli sığınmacıların yaşam tarzları incelendiğinde kalabalık aile yapıları, çok eşlilik

ve küçük yaşta evlilik gibi olgular ile karşılaşmaktadır. Bu yaşam tarzının Türkiye’de devam ettirilmesi Türk toplumu ile farklılaşmalarını sağlamakta ve Suriyeli kadınların kendilerinden çok daha büyük olan Türk erkekler ile evlendirilmeleri ve bu evliliklerin birçoğunun yasadışı olması neticesinde bazı aile birlikteliğinde parçalanmalar meydana getirmektedir.

Suriyeli sığınmacıların Türkiye’ye akını ile birlikte özellikle sınıra komşu bazı illerde Suriyeli nüfusu yerel nüfusu geçmiştir. Örneğin Kilis bu illerden biridir. Bu boyutlarda bir göç, yerel halkın kendi kimliğine yönelik tehdit algılaması içerisine girmesine neden olmaktadır. Buna başka bir örnek de büyük şehirlerin bazı mahallelerinde yerel halktan daha fazla mültecilerin yaşaması ve işyeri tabelalarının birçoğunun Arapça olmasıdır. Yerel halk kendi yaşadığı yerde bu denli köklü değişimleri kimliğine tehdit olarak algılamakta ve toplumsal güvensizlik oluşmaktadır.

Suriyeli sığınmacıların kendi ülkelerinde yaşadıkları etnik ve mezhepsel çatışmaları Türkiye’ye taşıma ihtimalleri ve bu ekseninde bir çatışma ihtimali Türk toplumu için sakıncalı bir durumdur. Zira, Türkiye kendi içerisinde birçok etnik ve mezhepsel grup barındırmaktadır. Bu grupların birçoğu Suriyeli sığınmacılar ile ortak özelliklere sahiptir. Grupların çatışma ihtimali, Türkiye’de ön plana çıkarılmayan etnik ve mezhep aidiyetini tetikleyebilir ve Türk vatandaşlarının kendilerine yakın grupları desteklemesine neden olabilir.

Toplumsal olarak güvenlik kaygısı yaşanan başka bir alan ise şehirlerdeki asayiş olaylarıdır. Türk toplumu, Suriyeli sığınmacıların temel ihtiyaçlarını karşılayamadıkları zaman yasadışı işlere dâhil olacakları ve şehirlerin asayişinde bozulma meydana geleceği konusunda kaygı taşımaktadır. Bu durum, ekonomik güvenlik ile de bağlantılıdır. Suriyeli sığınmacıların Türkiye’de kaldıkları süre uzadıkça yanlarında getirdikleri ekonomik kaynaklar tükenmektedir. Suriyeli sığınmacılar hayatlarını idame ettirebilmek için çeşitli alanlarda faaliyet göstermek zorundadırlar. Yeterli oranda istihdam ve gelir elde edemedikleri durumda ise yasadışı işlerin cazibesi ile hareket edebilir aynı zamanda toplumsal düzeni olumsuz etkileyebilecek durumlar yaratabilme kapasitesine de sahip olabilirler.

Suriyeli sığınmacıların sekiz yılı aşan sürede Türkiye’de kaldıkları düşünüldüğünde eğitim konusu önemli alanlardan biridir. Eğitim alanında en büyük engel “dil” konusudur. Türkiye’de eğitim alan birçok Suriyeli, eğitim süreci içerisinde eğitim almaktan ziyade dil öğrenmekte ve eğitim alanında yeterli altyapıya sahip olamamaktadır. Suriyeli sığınmacıların birçoğunun eğitim durumlarının düşük düzeyde olması olumsuz bir durumdur. Sığınmacıların Türkiye’de eğitim alamamaları durumunda toplumsal yapıya adapte olmaları güçleşeceği gibi ileriye dönük bir perspektifle bakıldığında Türkiye’nin ekonomik ve toplumsal yapısına katkı vermeleri de güçleşecektir. Sığınmacıların eğitimlerinin gerçekleştirilmesi durumunda ise Türkçe ve Arapçayı okuyup yazabilen bir nesil yetişecek ve bu durum Türkiye’nin Ortadoğu coğrafyasına erişimini kolaylaştıracağı gibi ticaret kanallarında da çeşitliliğe yol açacaktır.

Türkiye, bugüne kadar Suriyeli sığınmacıların eğitim alabilmesi için birçok proje geliştirmiş ve geliştirmektedir. Suriyeli sığınmacıların sekiz yılı geçirdikleri, kurulu düzen kurdukları ve birçok Suriyeli çocuğun Türkiye’de doğduğu düşünüldüğünde Suriyeli sığınmacıların büyük bir kısmının ülkelerine dönüşünün gerçekleşmeyeceği ve toplumun bir parçası olarak Türkiye’de kalacağı düşünülmektedir. Bu perspektif doğrultusunda Suriyeli sığınmacıların eğitimi büyük önem taşımakta ve Türkiye’ye gelecekte verecekleri katkıyı belirlemektedir.

Enerji güvenliği başlığı, Suriye’de aktif rol oynayan ülkelerin gelecek stratejileri için önemli bir konudur. Enerji güvenliği, enerji rezervlerine sahip ülkeler ve enerji ihtiyacı bulunan ülkeler için önemli bir alandır. Enerjinin aktarılmasında boru hatları önemli yer tutmaktadır. Boru hatlarının geçiş güzergâhları ve güvenliği, enerjiye sahip ve enerjiye ihtiyaç duyan ülkeler için önem arz etmektedir. Türkiye, stratejik konumu gereği enerjiye sahip ülkeler ile enerjiye fazlasıyla ihtiyaç duyan Avrupa ülkeleri arasında yer almaktadır. Türkiye, konumunun getirdiği avantajlar ile bölgesel enerji merkezi olma iddiasına sahip bir ülkedir.

Avrupa Birliği ülkelerinin enerji konusunda Rusya’ya bağımlılıkları bulunmaktadır. AB’nin enerji konusundaki temel amaçlarından birinin enerji kaynağı olan ülke çeşitliliği arttırmak olduğu aşikârdır. Suriye krizi öncesinde Katar gazının AB

ülkelerine Suriye ve Türkiye üzerinden ulaştırılması planlanmış ancak plan Esad Yönetimi'nin vetosu ile uygulamaya geçirilememiştir.

Suriye, konumu gereği Ortadoğu Bölgesi'nde bulunan gaz rezervlerinin nakli için önemli bir noktada yer almakla birlikte Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerji rezervleri ile birlikte Suriye'nin Doğu Akdeniz kıyıları önem kazanmıştır. Bu açıdan bakıldığında Rusya'nın bölgede oluşması beklenen gaz politikasında yer kapmak isteyeceği düşünülmektedir. Zira Rusya'nın gaz satışından elde ettiği gelir ülke ekonomisinin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Rusya'nın en büyük müşterileri ise AB ülkeleridir. Rusya, Doğu Akdeniz bölgesinde keşfedilen veya keşfedilme kapasitesi olan alanlara etki etmek isteyecektir. Çünkü Rusya'nın içerisinde bulunmadığı bir enerji denklemi Rus ekonomisine ciddi zarar verecektir.

Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklarının Avrupa piyasasına taşınmasında Türkiye önemli bir konuma sahiptir. Türkiye üzerinden gerçekleşecek enerji transferi Rusya ve Türkiye ilişkilerinde kırılma yaratabilecek durumdadır. Rusya'nın böyle bir durumda Türkiye'nin Suriye'deki çıkar alanlarını tehdit edebileceği ve Ortadoğu enerji kaynaklarının Türkiye üzerinden sevkini alternatif güzergâhlar ile engelleyebileceği düşünülmektedir. Bu çerçevede Kuzey Irak ve Suriye arasında boru hattının oluşturulması ve Irak-İran'ın sahip olduğu enerji kaynaklarının Suriye üzerinden dünya piyasasına açılma planları dile getirilmektedir.

Katar ve Suudi Arabistan enerji kaynaklarının AB'ye aktarımı, AB'nin ve Türkiye'nin arzuladığı planlardır. Ancak bu noktada Suriye'nin konumu önem kazanmakta ve Suriye yönetiminin kimde olacağı belirleyici bir unsur olmaktadır. Bunun dışında Suriye'nin kuzeyinde yer alan PYD/YPG'nin bu bölge üzerindeki hâkimiyetinin Türkiye'nin ileriye dönük enerji stratejilerini olumsuz etkileyebilme kapasitesi taşıdığı düşünülmektedir.

Türkiye dış politikasının Suriye İç Savaşı'ndan etkilendiği düşünülmektedir. Zira Suriye İç Savaşı Türkiye'nin sadece Suriye ile ilişkilerini etkilemekle kalmamış ayrıca Türkiye'nin Suriye İç Savaşı'na müdahil birçok ülke ve uluslararası kuruluş ile ilişkilerinde de belirgin değişiklikler yaşanmasına sebep olmuştur. Suriye özelinde Türkiye ile diğer ülke ve kuruluşlar arasındaki ilişkileri belirleyen olaylar, Türkiye'nin

Suriye politikasını şekillendirmiş ve Türkiye'nin Suriye'deki önceliklerini değiştirmiştir.

2011 - 2018 yılları arasında Suriye İç Savaşı nedeni ile dış politikayı etkileyen önemli derecede olaylar yaşanmıştır. Rusya ile Uçak krizi, ABD ile PYD anlaşmazlığı, NATO ile S-400 krizi ve AB ile mülteciler konusunda yaşanan gelişmeler önemli dış politika olaylarıdır.

Suriye İç Savaşı boyunca Türkiye'nin Suriye politikasını etkileyen en önemli unsurlardan birisi ise Rusya olmuştur. Türkiye'nin, Rusya ile Esad rejiminin geleceği konusundaki fikir ayrılıkları ilişkilerde gerilime neden olurken, Türkiye'nin hava sahasını ihlal eden ve angajman kuralları çerçevesinde düşürülen Rusya'ya ait savaş uçağı, iki ülke ilişkilerinde kriz yaratmıştır. Rusya ile Suriye kaynaklı yaşanan kriz Türkiye'nin politikalarında köklü değişimler yarattığı gibi, Rusya ile kriz aşamasının atlatılıp tekrardan iyi ilişkilerin kurulması da Türkiye'ye manevra alanı kazandırmıştır. Rusya ile yaşanan krizin sona ermesi Türkiye'nin, Suriye konusunda bölgesel ittifaklarında değişiklik yarattığı gibi Türkiye'nin, Suriye konusundaki öncelikli alanlarında da değişim gözlemlenmiştir.

Rusya ile yaşanan uçak krizinin önemli etkileri olmuştur. Kriz ile birlikte iki ülke arasında var olan tüm iletişim kopmuş ayrıca Rusya, Türkiye'yi uluslararası alanda köşeye sıkıştırmak için IŞİD'e destek veren ülke olarak gösterme girişiminde bulunmuştur. Rusya, Türkiye'nin terör örgütü olarak gördüğü PYD/YPG ile ilişkilerini geliştirmiş ve Türkiye'nin Suriye'ye müdahalesini engelleyecek tedbirler almıştır. Bu gelişmelerin sonucunda Türkiye, Suriye politikasında istediği etkinliği gösterememekle birlikte kriz evresinde olduğu Rusya karşısında müttefik gördüğü ülkelerin de PYD ile yakın ilişki içerisinde olması Türkiye'nin Rusya ile olan ilişkilerini tekrardan geliştirmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Zira Rusya ile yaşanan kriz sadece Türkiye'nin Suriye politikalarını etkilememiş aynı zamanda Türkiye'nin ekonomisini de etkiler bir vaziyet almıştır. İki ülke arasında yaşanan kriz ortamından çıkılması ve tekrardan ilişkilerin düzeltilmesi ile birlikte Türkiye'nin Suriye'nin geleceği konusunda söz söyleme etkinliği artmış ve Türkiye için öncelikli konu olan Esad rejiminin değişmesi, yerini Suriye'de yer alan terör örgütlerinin tasfiyesinin zorunluluğuna bırakmıştır.

Rusya ile Türkiye'nin ilişkilerinin Suriye bağlamından bağımsız değerlendirilmesi mümkün görülmemektedir. İki ülke arasındaki ilişkilerde son yıllarda yaşanan en büyük kriz, Suriye bağlamında gerçekleşmiştir. Suriye bağlamında değişen ilişkiler Türkiye'nin müttefik olarak algıladığı ve dış politikasının temelini oluşturduğu NATO, AB ve ABD gibi güçler ile ilişkilerini sorgulamasına neden olmuştur. Türkiye gibi bölgesel konumu önemli olan ve dış politika ilkeleri olan bir ülkenin, Suriye'de yaşanan gelişmelerden etkilenmemesi mümkün değildir. Türkiye'nin dış politikasının Suriye'deki olaylardan etkilenme biçimi ve bu etkinin dış politikada yarattığı değişim birden çok faktörün analizi ile mümkündür.

Türkiye ve ABD ilişkileri, bazı dönemlerde gerilmiş olsa da iki ülke birbirine karşıt cephelerde yer almamış ve gerilen ilişkilere rağmen ortak bir çözüm yolu bulunarak iki ülke arasındaki problemler bir şekilde çözülmüştür. Suriye Krizinin ortaya çıkmasının ardından Türkiye ve ABD ortak bir şekilde ve diyalog içerisinde hareket etmiş ancak Suriye içerisinde devlet dışı aktörlerin iç savaşta belirgin bir güç haline gelmesi Türkiye ve ABD'nin Suriye'deki önceliklerini değiştirmiştir. IŞİD'in eylemleri ve ele geçirdiği toprakların her geçen gün artması sonucunda ABD ve Türkiye'nin temel hedefi olan Esad rejiminin değişmesi konusu, ABD için ikincil plan olarak kalmıştır. ABD yeni hedefini IŞİD'in yok edilmesi olarak açıklarken Suriye'de bu konuya yoğunlaşmış, Esad'lı bir Suriye'yi Esad'sız bir Suriye'ye tercih eder konuma gelmiştir.

ABD, IŞİD ile mücadelede kapsamında kara gücü olarak PYD/YPG ile hareket etmeye başlamış ve bu örgüte mühimmat, eğitim ve hava desteği sağlamıştır. ABD'nin strateji değişikliği, müttefiklik ilişkisi bulunan Türkiye ile farklı politikalara yönelmesine neden olduğu gibi Türkiye'nin tepkisini çekmiştir. Zira Türkiye'nin terör örgütü olarak gördüğü bir yapı ile ABD'nin ilişkisi müttefiklik bağlamında değerlendirilemeyecek bir gelişmedir. ABD ile gerilen ilişkiler belirli bir düzeyde tutulmaya çalışılmış ancak bu durum Türkiye'nin Suriye politikasında köklü değişimler yaratmıştır. Bu kapsamda Rusya ile ilişkiler yumuşatılmaya ve PYD/YPG yapılanması öncelikli hedef olarak gösterilerek ABD'nin politikalarına ters bir politika izlenmeye başlanmıştır. Türkiye, Suriye İç Savaşı'nın başında Esad Yönetimi'nin değişmesi öncelikli politikalarını söylem olarak devam ettirmiş ancak eylemde IŞİD ve PYD/YPG'nin kendi ülkesi için oluşturduğu tehdit üzerinden aksiyon planları

oluşturmuştur. Bu planlar “Fırat Kalkanı” ve “Zeytin Dalı” isimli iki operasyon ile gerçekleştirilmiştir. Suriye’nin kuzeyinde oluşturulmaya çalışılan stratejiyi engelleyen bu iki operasyon Türkiye’nin Suriye politikasında ABD’siz ve daha bağımsız kendi ülke çıkarlarını ve güvenliğini ön plana çıkaran bir politika izlediğini göstermiştir.

İran ve Türkiye ilişkilerine bakıldığında ise iki ülkenin bölgesel çekişmesi Suriye politikalarına da yansırken İran’ın Esad Rejimine tam desteği bulunurken hatta bu desteği sahada askeri alanda da karşılarken, Türkiye’nin Esad karşıtı politikaları iki ülke arasında gerilime neden olmuştur. İran, Esad Rejiminin düşmesi halinde kendisinin ABD tarafından çevreleneceğini düşünmekte ve Esad Rejimine koşulsuz destek vermektedir. Türkiye’nin ise Esad rejimine karşı tutumu, Esad rejiminin devamlılığını beka meselesi olarak gören İran ile Türkiye’nin ilişkilerinde gerilime neden olmuş ancak ABD’nin Esad konusundaki strateji değişikliği ile birlikte Türkiye’nin de güvenlik ön planlı politikaları İran ile Türkiye’nin yaklaşmasını sağlamıştır. Suriye krizinin çözümünde Türkiye, İran ve Rusya üçlüsü, Astana süreci ile yol kat etmeye çalışırken ABD’nin bölgede yalnızlaşması, Suriye krizinin yaşandığı 2011 yılından bu yana birçok politikanın çok kısa bir süre içerisinde değişebileceğini göstermektedir.

Suriye krizi Türkiye’nin, AB ve NATO gibi iki uluslararası kurum ile ilişkilerini de etkilemiştir. Türkiye’nin AB ile olan ilişkileri son dönemlerde gergin bir şekilde yürürken Suriye krizi ilişkilerde farklı bir evre yaratmıştır. Suriye İç Savaşı dolayısıyla ortaya çıkan mülteci krizi ve göç dalgası, AB ülkelerinde panik yaratmış ve konunun çözümü için arayışlara başlanmıştır. Türkiye’nin, AB için önemli bir ülke olduğu tekrardan ortaya çıkmış; Türkiye ve AB mülteciler konusunda yaptıkları antlaşma ile konunun geçici olarak çözüme kavuşmasını sağlamışlardır. Bu antlaşma ile Türkiye’nin AB ile olan ilişkileri yeniden canlanırken AB’nin Türkiye’ye eleştirel tavrı yerini daha yumuşak söylemlere bırakmıştır.

Bir diğer uluslararası kuruluş olan NATO ile ilişkiler ise Suriye krizi ile birlikte olumsuz bir hal almıştır. Türkiye’nin, NATO kapsamında müttefiki olan ABD’nin Türkiye’nin güvenliğini ön plana almayan politikaları ve Türkiye’nin Suriye’den kaynaklı kendisine yönelik güvenlik sorunlarında NATO’dan yeterince destek görmediğini düşünmesi, Türkiye ve NATO ilişkilerinde gerilime neden olmuştur. Türkiye’de, NATO üyeliğinin ülkeye olumsuz etkilerinin olduğu tartışmaları başlamış

ayrıca Türkiye, NATO'dan hava savunma sistemleri talep etmiş ancak istediği süre içerisinde bu sistemleri alamaması ilişkileri farklı bir boyuta sürüklemiştir. Zira Türkiye, Suriye sınırından ülkesine yönelik hava saldırılarına karşı koyabilecek hava savunma sistemlerine sahip değildir. Bu sistemleri NATO'dan istediği sürece alamaması Türkiye'yi yeni arayışlara itmiştir. Türkiye'nin NATO'ya üye ülkelerden satın almak istediği hava savunma sistemlerini satın alamaması üzerine Rusya ile görüşmelere başlanmış ve S-400 tipi hava savunma sistemlerinin alımı konusunda mutabakata varılmıştır. Türkiye ve Rusya arasında varılan mutabakat, NATO ve Türkiye ilişkilerinde yeni bir gerilim alanı yaratmıştır. Türkiye'nin hava savunma sistemlerinin alımı konusunda vereceği karar ileriki dönemlerde Türkiye ve NATO ilişkilerinin seyrini belirleyecektir.

Sonuç itibarıyla Türkiye Suriye İç Savaşı öncesinde Suriye yönetimi ile iyi ilişkiler geliştirmiştir. Ancak Suriye'de iç karışıklıkların başlaması ile birlikte Türkiye, Esad Yönetimi'ni halkın reform taleplerini yerine getirme ve halka yönelik şiddet kullanmama konusunda ikna etmeye çalışmış ama başarılı olamamıştır. Bu gelişme, Türkiye'nin Suriye politikasında değişikliğe gitmesine ve Esad karşıtı bir pozisyonda konumlanmasına neden olmuştur. Türkiye'nin Esad Yönetimi'nin devrilmesi konusunda ABD ile hemfikir olması, iki ülkenin ortak hareket etmelerini sağlamış ancak süreç içerisinde IŞİD faktörü ve ABD'nin PYD ile yaklaşması, Türkiye'nin tepkisini çekmiştir. Bu süreç içerisinde Rusya'nın Esad Yönetimi'ne desteği Türkiye ve Rusya ilişkilerinde gerilime neden olmuş ve oluşan gerilim neticesinde Rusya'ya ait savaş uçağının düşürülmesi, Türkiye ve Rusya ilişkilerinde kriz yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Türkiye'nin Suriye'de etkin iki küresel güç olan Rusya ve ABD ile bozulan ilişkileri Türkiye'nin Suriye politikasını etkilemiş ve Türkiye'nin Suriye politikalarına yön verebilme kapasitesini engellemiştir. Bu aşamada ABD ve PYD yaklaşması ve Suriye'deki IŞİD ve PYD faktörü, Türkiye'nin güvenliğini tehdit eder boyuta ulaşmıştır. Türkiye ise çıkış yolu olarak Rusya ile ilişkilerini geliştirme yolu aramış ve bunda başarılı olmuştur. Türkiye ve Rusya ilişkilerinin gelişmesi ABD ve Türkiye ilişkilerinde asimetrik bir durum yaratmış ayrıca Suriye İç Savaşı'nın en sıcak yaşandığı dönemde Türkiye'nin NATO'dan istediği desteği görememesi ve S-400 hava savunma sistemlerini Rusya'dan temin etme isteği NATO ve Türkiye ilişkilerinin de gerilmesine sebebiyet vermiştir.

Suriye’de siyasi otorite boşluğu nedeniyle çeşitli terör örgütleri ortaya çıkmıştır. Bunlardan IŞİD ve PYD, Türkiye’ye yönelik gerçekleştirmiş oldukları saldırılarla Suriye’nin üniter yapısını tehdit eder hale gelmeleri nedeni ile Türkiye’nin askeri güvenliğini etkilemiştir. Türkiye’nin güvenlik endişeleri sadece IŞİD ve PYD üzerinden tanımlanmamıştır. Suriyeli sığınmacıların yaratmış olduğu ekonomik, siyasi ve toplumsal alanlardaki gelişmeler de güvenlik endişeleri yaratmıştır. Türkiye’de yaşanan ekonomik bunalım ile birlikte Suriyeli sığınmacılar daha fazla sorgulanır hale gelmiş ve seçim dönemlerinde siyasi partilerin ana gündem maddelerinden birini oluşturmaya başlamışlardır. Bu durum, Türk toplumunun Suriyelilere karşı olan bakış açısını gittikçe daha derinden etkilemektedir. Türkiye’nin Suriyeli sığınmacılara yönelik uzun dönemli politikalar geliştirememesi, gelecekte Suriyeli sığınmacı sorununun daha net hissedilmesini sağlayacaktır.

Suriye İç Savaşı, Türkiye’nin bölgede etkili olan ulusal ve uluslararası aktörler ile ilişkilerini etkilemiştir. Suriye’de henüz siyasi otoritenin sağlanmamış olması ve Suriye’nin geleceği hakkında fikir birliğinin oluşmamış olması, Suriye krizinin etkilerinin bir müddet daha devam edeceğini göstermektedir. Tezde, Suriye’deki istikrarsız ortamın Türkiye’nin dış politikasında değişimler yarattığı ve Türkiye’nin ulusal ve uluslararası aktörler ile ilişkilerinde Suriye’de gerçekleşen olayların belirleyici olduğu üzerinde durulmuştur. Suriye kaynaklı gelişmeler Türkiye’nin ulusal ve uluslararası aktörler ile ilişkilerinde değişim yaratmıştır. Bu değişimin temel sebebi ise Türkiye’nin Suriye’de yaşanan gelişmeler nedeni ile algıladığı güvenlik tehditleri olmuştur.

Suriye’de yaşanan askeri gelişmeler ve Suriyeli mültecilerden kaynaklı güvenlik algılamaları, Türkiye’nin dış politikadaki algılarını değiştirdiği gibi bölgeye yönelik politikalarında da değişimler yaratmıştır. Yapılan çalışmada, incelenen konular ile Türkiye’nin dış politikasında yaşadığı değişimler ve bu değişimlere sebebiyet veren argümanlar ortaya konulmaya çalışılmış ve bununla birlikte Türkiye’nin güvenliği noktasında Suriyeli sığınmacıların etkileri sektörel bazda incelenmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA:

Kitaplar:

- AKGÜN Birol, SARI Buğra, *Sykes-Picot'un 100. Yılında Orta Doğu'nun Siyasi Geleceğine İlişkin Yeni Harita Tartışmaları*, Stratejik Düşünce Enstitüsü Raporu, Ankara: Haziran 2016.
- ARI Tayyar, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset Savaş ve Diplomasi*, 5. baskı, Bursa: MKM Yayınları, 2012.
- ARI Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, MKM Yayıncılık, 8. Baskı, 2013, Bursa.
- ARI Tayyar, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, MKM Yayınları, 2013.
- ARMAOĞLU Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, 20. b., İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.
- BALCI Ali, *Türkiye Dış Politikası İlkeler Aktörler Uygulamalar*, İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2013.
- Barry Rubin, *The Truth About Syria*, Palgrave Macmillan, New York: 2007.
- BUZAN Barry, *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, 1991, London, s.19-20.
- BUZAN Barry, WAEVER Ole, WİLDE Jaap de, *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, London, 1998.
- BUZAN Barry, WEAVER Ole, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge Studies in International Relations, Cambridge University Press, 2003.
- CANBOLAT İbrahim, *Değişen Dünyada Almanya ve Türkler*, 4.b, Bursa, Alfa Aktüel Yayınları, 2009
- DAVUTOĞLU Ahmet, *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, 112. b. , İstanbul: Küre Yayınları, 2016.
- GÜRSON Poyraz, *Suriye*, Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları, 2010.
- İŞYAR Ömer Göksel, *Suriye Krizi ve Türk Dış Politikası*, 1. Baskı, Bursa: Hipotez Yayıncılık, 2017.

- İŞYAR Ömer Göksel, *Türk Dış Politikası Sorunlar ve Süreçler*, 1.Baskı, Bursa: Dora Basım Yayın,2017.
- KÖYLÜ Murat, *Ne Umduk Ne Bulduk Türkiye'nin Suriye Sınırı*, 1. b., İstanbul: Hiperyayın, 2017.
- MERCAN Muhammed Hüseyin, *Suriye Rejim ve Dış Politika*, İstanbul: Açılım Kitap, 2012.
- ÖZKOÇ Özge, *Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943-1991)*, Mülkiyeler Birliği Yayınları, Tezler Dizisi:17, 2008.
- PAZARCI Hüseyin, *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitabevi, Ankara, 14. Bası, 2015.
- UMAR Ömer Osman, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2004.
- VAN DAM Nikolaos, *Suriye'de İktidar Mücadelesi Esad ve Baas Partisi Yönetiminde Siyaset ve Toplum*, çev. Semih İdiz, Aslı Falay Çalırık, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- YILMAZ Muzaffer Ercan, *Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü: İnsan Uyuşmazlıklarının Kaynakları ve Çözüm Paradigmaları*, Ankara: Nobel Yayım Dağıtım, 2006.

Makaleler:

- ABDİ Zhaled, “*Türkiye'nin Suriyeli Mülteciler Politikası*”, Uluslararası Politikada Suriye Krizi, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: 2016, ss.627-636.
- ABDİ Zhaleh, “*Türkiye'nin Suriye Politikası*”, Uluslararası Politikada Suriye Krizi, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: 2016, ss.449-458.
- ACER Yücel vd., “*Kritik Enerji Altyapı Güvenliği Projesi Sonuç Raporu*”, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), No:4, 2011, ss.431-450.

- ACUN Can, “ Kuzey Suriye ’de PYD Kuşağı ”, SETA Perspektif, Sayı: 107, Haziran: 2015, ss. 1-8.
- AÇIKMEŞE Sinem Akgül, “ Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni-Klasik Gerçeklikte Güvenlik Tehditleri ”, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt:8, Sayı: 30, Yaz:2011, ss. 43-73.
- AKBABA Yunus, “ 6-7 Ekim Olayları ve Çözüm Süreci ”, SETA Perspektif, Sayı:78, Ekim: 2014, ss. 1-5.
- AKGÜNDÜZ Yunus Emre, BERG Marcel Van den, HASSİNK Wolter, “ The Impact of Refugee Crises on Host Labor Markets: The Case of the Syrian Refugee Crisis in Turkey ”, IZA Discussion Paper Series, No:8841, February:2015, ss. 1-24.
- AKPINAR Pınar, “ Çatışma Çözümleri Perspektifinden Suriye-İsrail Meselesi ”, Odtü Yayıncılık, Kasım 2012, ss. 217-238.
- ALNIAK M. Oktay, BOLAT Pelin, “ Uluslararası Enerji Politikaları Çerçevesinde Suriye Krizi ”, Uluslararası Politikada Suriye Krizi, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: 2016, ss.523-234.
- APAK Hıdır, “ Suriyeli Göçmenlerin Kente Uyumları: Mardin Örneği ”, Mukaddime Dergisi, 2014, 5(2),
- ARENDS J. Frederik, “ Homeros ’dan Hobbes ve Ötesine: “Güvenlik” Kavramının Avrupa Geleneğindeki Boyutları ”, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 6, Sayı 22, Yaz 2009, ss. 3-33.
- ARI Tayyar, “ Türk-Amerikan ilişkileri: Sistemdeki Değişim Sorunu mu? ”, Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, Cilt:4, No:13, 2007, ss. 17-35.
- ARI Tayyar, PİRİNÇÇİ Ferhat, “ Turkey’s New Foreign Policy Towards The Middle East And The Perceptions In Syria And Lebanon ”, Gazi Akademik Bakış, Cilt: 4, Sayı: 7, Kış 2010, ss. 1-16.
- ATA Funda Keskin, “ Uluslararası Hukuk Açısından Türk Askeri Uçağının Suriye Tarafından Düşürülmesinin Bir Değerlendirmesi ”, Ortadoğu Analiz, Ağustos 2012, Cilt:4, Sayı:44, ss. 16-29.
- ATAMAN Muhittin, “ Suriye ’de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum ”, SETA Raporu, No:6, Nisan 2012.

- AYBET Gülnur, “*NATO ve Suriye*”, Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri, Hasan Basri Yalçın, Burhanettin Duran, SETA, 1. Baskı, İstanbul:2016, ss.95-104.
- AYHAN Veysel, “*Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi*”, Ortadoğu Analiz, Kasım 09, Cilt 1, Sayı 11, ss. 26-34.
- BACIK Gökhan, “*Arap Baharı ’ndan Ortadoğu ve Kuzey Afrika ’nın Geleceğine Bakmak*”, Çerçeve Dergisi, Yıl:20, Sayı:57, Aralık:2011, ss. 16-20.
- BAĞLIOĞLU Ahmet, “*Suriye ’de Mezhep Hareketlerinin Güncel Siyaset Üzerine Etkileri*”, E-makalat Mezhep Araştırmaları, VI/2, Güz:2013, ss. 495-523.
- BALCI Ali, KARDAŞ Tuncay, “*The Changing Dynamics of Turkey’s Relations with Israel: An Analysis of “Securitization”*”, Insight Turkey, Volume 14, Number:2, April-June 2012, ss. 99-120.
- BAYEZİT Fatih, “*Dengeleme Davranışı Olarak Fırat Kalkanı Operasyonu: Neoklasik Realist Bakış*”, Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, Cilt:4, No:2, Yalova:2016, ss.84-112.
- BAYKAL Zana, “*Ortadoğu ’da Kürtler 2014*”, Ortadoğu Yıllığı 2014, ss. 421-439.
- BAYLİS John, “*Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı*”, Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe, Mustafa Aydın, Hans Günter Brauch, Mitat Çelikpala, Ursula Oswald Spring, Necati Polat, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: Haziran 2015, ss. 152-166.
- BAYSAL Başar, LÜLECİ Çağla, “*Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi*”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl:11, Sayı: 22, ss. 61-95.
- BENEK Sedat, “*Türkiye-Suriye İlişkilerinin Sosyal Coğrafya Açısından Tarihsel Arka Planı*”, Gaziantep University Journal of Social Sciences, 2006, 15(1), 171-192,
- BİNGÖL Oktay, “*Suriye ’de Kürt Hareketi: PYD/YPG ’nin PKK ve Bölgesel Kürt Dinamiği İle İlişkisi ve Türkiye ’ye Etkileri*”, Merkez Strateji Enstitüsü, Rapor:014, 13.09.2016, ss. 1-22.

- BİRDİŞLİ Fikret, GÖREN Merve, “*Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Bağlamında Türkiye-İran Arasında Göç ve Sınır Güvenliği*”, İran Çalışmaları Dergisi, Cilt:1, Sayı: 2, ss.11-38.
- BRAUCH Hans Günter, “*Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü*”, Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe, Mustafa Aydın, Hans Günter Brauch, Mitat Çelikpala, Ursula Oswald Spring, Necati Polat, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: Haziran 2015, ss. 167-197.
- BULUT Emre, “*Türkiye’nin Suriye ile Dış Ticaretindeki Gelişmeler*”, KTÜ Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi, http://www.ktu.edu.tr/dosyalar/sbedergisi_fa04e.pdf, (09.04.2018), ss. 143-156.
- BUZAN Barry, “*Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi*”, Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe, Mustafa Aydın, Hans Günter Brauch, Mitat Çelikpala, Ursula Oswald Spring, Necati Polat, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: Haziran 2015, ss. 323-335.
- CANKURTARAN Burcu Sunar, GENÇKAYA Ferahşan Yaprak, “*Suriye Krizi Bağlamında Obama Dönemi Türkiye-ABD İlişkilerinde Değişen Güvenlik Ortaklığı*”, International Journal of Academic Value Studies, Vol:3, Issue:11, ss.141-150.
- COŞKUN Bezen Balamir, “*Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme: Değişen Güvenlik Ortamı, Zorluklar, Fırsatlar ve Meydan Okumalar*”, Postmodern Uluslararası ilişkiler Teorileri 2, Derleyen: Tayyar Arı, Dora Yayınları, Bursa:2014, ss.179-202.
- ÇAĞ Galip, EKER Sami, “*Ortadoğu’da Baas Rejimleri: Suriye ve Irak*”, Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi, 2(2): 057-072, ss. 57-72.
- ÇAKMAK Cenap, YETİM Mustafa, ÇOLAK Fadime G., “*Orta Doğu’da Devrimler ve Türkiye*”, Orta Doğu’da Değişim ve Türkiye, Atilla Sandıklı, Erdem Kaya, BİLGESAM Yayınları, İstanbul: 2014, ss. 119-166.
- ÇITAK Emre, “*Uluslararası İlişkilerde Gerçekçilik*”, Mehmet Şahin, Osman Şen, Uluslararası İlişkiler Teorileri Temel Kavramlar, Kripto Yayınevi, Ocak:2014, Ankara, ss. 29-63.

- ÇİZEL Beykan vd., “Akdeniz Üniversitesi Turizm Fakültesi, Ortadoğu’dan Göçün Türkiye Üzerindeki Etkileri Raporu”, ss. 1-77.
- DEDEOĞLU Beril, “Yeniden Güvenlik Topluluğu: Benzerliklerin Karşılıklı Bağımlılığından Farklılıkların Birlikteliğine”, Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe, Mustafa Aydın, Hans Günter Brauch, Mitat Çelikpala, Ursula Oswald Spring, Necati Polat, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: Haziran 2015, ss. 369-384.
- DEMİR Ali Faik, “Türkiye-Rusya İlişkilerinde Suriye Krizinin Yansımaları ve Etkileri”, Marmara Türkiyat Araştırma Dergisi, Cilt:3, Sayı:2, Sonbahar:2016, ss.139-151.
- DEMİR Sertif, ÇOMAK Hasret, “NATO ve Suriye Krizi”, Uluslararası Politikada Suriye Krizi, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: 2016, ss.335-346.
- DEMİR Şerif, “Dünden Bugüne Türkiye’nin Suriye ve Ortadoğu Politikası”, Turkish Studies, Volume 6/3 Summer 2011, ss. 691-713.
- DEMİRCİ Saadat Rustemova, “Özgür Suriye Ordusu”, Uluslararası Politikada Suriye Krizi, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: 2016, ss.199-210.
- DEMİREL Gözde, “Terör Örgütlerinin Kimlik İnşasında Etkisi: PYD-YPG ve Suriye’de Kürt Kimliği”, Uludağ: Uluslararası Çalışmalar Dergisi, 2017 özel sayı, Cilt:1, Sayı:1, ss. 25-41.
- DEMİRPOLAT Anzavur, “The Changing Aspects of Arab Nationalism”, Ekev Akademi Dergisi, Yıl:13, sayı:39, Bahar 2009, ss. 87-96.
- DEMİRYOL Tolga, “Enerjide Karşılıklı Bağımlılık ve uluslararası Çatışma”, Uluslararası Güvenlik Yeni Politikalar Stratejiler ve Yaklaşımlar, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Sertif Demir, BETA Yayınevi, İstanbul, 2016, ss. 227-248.
- DEMİRYOL Tolga, “Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rolü: Asimetrik Karşılıklı bağımlılık ve Sınırları”, Gaziantep University Journal of Sciences, 17 (4), ss. 1438-1455.

- DERMAN Giray Saynur, “*Türkiye ve Rusya İlişkileri Denkleminde Suriye Krizi*”, Uluslararası Politikada Suriye Krizi, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: 2016, ss.383-402.
- DEVLİN John F., “*The Baath Party: Rise and Metamorphosis*”, The American Historical Review, Vol. 96, December 1991, ss. 1396-1407.
- DUMAN Sabit, “*Ortadoğu Krizleri ve Türkiye*”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S 35-35, Mayıs-Kasım 2005,
- DURAN Hasan, “*Adana Protokolü Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri*”, Ortadoğu Yıllığı, 2011, ss. 501-518.
- EBREM İlker Salih, “*Türkiye Kazakistan İlişkilerinin Dış Ticaret Verileri ve Kurumlar Perspektifinden İncelenmesi*”, International Conference on Eurasian Economies, Russia: Kazan, ss. 330-336.
- ERDAL Selcen, “*Uluslararası Hukukta Karşı Önlemler ve Akçakale’de Yaşananlar*”, Selçuk Üni. Hukuk Fak. Dergisi, Cilt 22, Sayı 1, Yıl 2014, ss. 3-26.
- ERDOĞAN Şemsettin, DELİGÖZ Ergül, “*Irak Şam İslam Devleti (İŞİD): Gücü ve Geleceği*”, Savunma Bilimleri Dergisi, Mayıs:2015, Cilt:14, Sayı:1, ss.5-37.
- ERGÜVEN Nasır Sarp, “*Uluslararası Hukuk Açısından Güvenlik Kavramının Teorik Temelleri*”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 65 (3), 2016, ss. 771-835.
- ERŞEN Emre, “*Rusya’nın Suriye Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Tehditler*”, Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri, Hasan Basri Yalçın, Burhanettin Duran, SETA, 1. Baskı, İstanbul:2016, ss.149-174.
- ERŞEN Emre, “*Suriye Sorunu Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkilerinde Normalleşme Süreci*”, Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Cilt:3, Sayı: 2, sonbahar:2016, ss.153-171.
- ERTEN Ezgi, “*Türkiye-Suriye Sınırı Hava Sahasında Türkiye’nin Uyguladığı Angajman Kuralları*”, ERÜHFD, C. XII, S.1, (2017), ss. 91-111.
- EUROPEAN Commission, “*Türkiye’deki Mülteciler için Mali Yardıma İlişkin Birinci Yıllık Rapor*”, COM (2017), 130 Nihai, Brüksel, ss. 1-16.

- FİLDİŞ Ayşe Tekdal, “Günümüz Suriye’de Yaşanan Sorunların Tarihsel Arka Planına Kısa Bir Bakış”, Ortadoğu Analiz, Nisan 2013, Cilt 5, Sayı:52, ss. 55-62.
- GALVANİ John, “Syria and the Baath Party”, Middle East Research and Information Project, MERIP Reports, ss. 3-16.
- GHANDRY Farid, “Syrian Reform: What Lies Beneath”, The Middle East Quarterly, Winter 2005, Volume 12, Number 1, ss. 61-70.
- GÖÇER İsmet, ÇINAR Sertan, “Arap Baharı’nın Nedenleri, Uluslararası İlişkiler Boyutu ve Türkiye’nin Dış Ticaret ve Turizm Gelirlerine Etkileri”, KAÜ İİBF Dergisi, Cilt:6, Sayı:10, 2015, ss. 51-68.
- GÜL Murat, “Güvenlikteki Kavramsal Değişim ve Türkiye’nin Güvenlik Yaklaşımı ve Politikalarına Etkileri”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Yıl:2016, Cilt: 21, Sayı:1, ss. 303-320.
- GÜN Ahmet Fethi, “Çatışma Çözümleri Bağlamında Kamu Diplomasisi Kobani Olayları”, Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, Cilt:3, No:1, 2015, ss. 26-41.
- GÜNEY Nurşin Ateşoğlu, “Türkiye’nin Suriye’den Kaynaklanan Güvenlik Sorunları ve NATO’nun Rolü”, Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri, Hasan Basri Yalçın, Burhanettin Duran, SETA, 1. Baskı, İstanbul:2016, ss.60-81.
- HATİPOĞLU Emre, GÖKÇE Osman Zeki, DİNÇER Berkay, SAYGIN Yücel, “Sosyal Medya ve Türk Dış Politikası: Kobani Tweetleri Üzerine Türk Dış Politikası Algısı”, Uluslararası İlişkiler, Cilt:13, Sayı: 52, 2016, ss. 175-197.
- İNCE Erdal, “Suriye’de Baas Rejiminin Kuruluşu ve Türkiye”, Atatürk ve Cumhuriyet Tarihi Dergisi, I:1, 2017 Yaz, ss. 261-280.
- KAKIŞIM Cemal, “Türkiye’nin Enerji Merkezi Ülke Olma Hedefi Açısından Bölgesel Riskler ve Bölgesel Fırsatlar”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl:2017/3, Sayı: 28, ss. 431-450.
- KALAYCI Rıdvan, GÜRLER Recep Tayyip, “Irak 2014”, Ortadoğu Yıllığı 2014, http://ormer.sakarya.edu.tr/18.5.,8.ortadogu_yilligi_2014.html, ss. 11-37.
- KALKAN Buğra, “Ekonomik Entegrasyon Sağlayan, İnsanları Toplumun Üretken ve Barışçıl Üyelerine Çeviren, Çalışma Özgürlüğünü ve İnsan

Haklarını Güvenceye Almaktır”, UTESAV, Suriyeli Sığınmacılar ve Türkiye Ekonomisi, Yayına Hazırlayan: Bekir Berat Özipek, 2018, ss. 14-16.

- KANAT Kılıç Buğra, MICHALKE Keri Lyn, HANNON Jackson, “*Türkiye-ABD İlişkileri ve Yeni ABD Yönetimi*”, SETA Analiz, Ocak 2017, Sayı:187, ss. 7-23.
- KARAKOYUN İhsan, Ayşegül Özbek, Erhan Demircan, “*Suriye Krizinin Türk Dış Ticaretine Etkisi*”, Türk İdare Dergisi, Sayı 477, ss. 223-238.
- KASAPOĞLU Can, “*Türkiye'nin S-400 İkilemi*”, EDAM Dış Politika ve Güvenlik Kâğıtları Serisi 2017/5, Temmuz: 2017, ss. 1-4.
- KASAPOĞLU Can, ÜLGEN Sinan, “*Fırat Kalkanı Harekatı ve El-Bab Operasyonu: Stratejik bir Değerlendirme*”, EDAM Dış Politika ve Güvenlik Kâğıtları Serisi, Ocak:2017, ss. 1-13.
- KAYA Erdem, ÜNAL Bekir, “*Suriye'nin Kuzeydeki PYD Yapılanması ve Türkiye*”, Orta Doğu'da Değişim ve Türkiye, Atilla Sandıklı, Erdem Kaya, BİLGESAM Yayınları, İstanbul: 2014, ss. 277-297.
- KILIÇASLAN Emine, “*Kopenhag Okulu*”, Uluslararası Güvenlik Yeni Politikalar Stratejiler ve Yaklaşımlar, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Sertif Demir, BETA Yayınevi, İstanbul, 2016, ss. 45-64.
- KIRAN Abdullah, “*Arap Baharı, Suriye ve Demokratik Dönüşüm Beklentileri*”, Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:2, Sayı: 1, Haziran: 2014, ss. 97-115.
- KİBAROĞLU Mustafa, “*NATO'nun Suriye Stratejisi*”, Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri, Hasan Basri Yalçın, Burhanettin Duran, SETA, 1. Baskı, İstanbul:2016, ss.82-94.
- KOÇAK Muhammet, “*Türkiye-Rusya İlişkileri*”, SETA Analiz, Mayıs:2017, Sayı:201, ss. 7-19.
- KOLDAŞ Umut, KÖPRÜLÜ Nur, “*Arap İntifadası mı?: Arap Dünyasındaki Toplumsal Hareketlerin İçsel, Bölgesel ve Uluslararası Dinamikleri*”, Akademik Orta Doğu, Cilt 6, Sayı 1, 2011,ss. 23-61.
- KORKMAZ Sertaç Canalp, “*Fırat Kalkanı Harekatının Askeri Perspektiften Değerlendirilmesi*”, Ortadoğu Analiz, Kasım-Aralık 2016, Cilt:8, Sayı:77, ss. 17-19.

- KORKMAZ Sertaç Canalp, “*Gelişen Askeri Kapasitesi Bağlamında PKK/PYD Terör Örgütü*”, Ortadoğu Analiz, Eylül-Ekim 2017, Cilt:9, Sayı:82.
- KOYUNCU Ahmet Ayhan, “*Hafız Esed Dönemi Suriyesinde Milliyetçilik ve Ulus İnşa Çabaları*”, İctimaiyat, Kasım 2017, Cilt 1, Sayı 1, ss. 7-29.
- KÖYLÜ Murat, “*Suriye’de PYD/YPG Yapılanması ve Zeytin Dalı Harekatı*”, ASSAM Uluslararası Hakemli Dergisi, Sayı: 11, Yıl: 2018, ss. 70-86.
- KURT Veysel, “*Türkiye’nin Suriye Politikası ve Şah Fırat Operasyonu*”, SETA Perspektif, Sayı:91, Mart:2015, ss. 1-5.
- KÜÇÜKSOLAK Övgü Kalkan, “*Güvenlik Kavramının Realizm, Neorealizm ve Kopenhag Okulu Çerçevesinde tartışılması*”, Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi, Yıl:2012, Cilt:4, Sayı:14, ss. 202-208.
- MERCAN Muhammet Hüseyin, “*Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası’nda Süreklilik ve Değişim*”, Akademik Orta Doğu, Cilt 4, Sayı 2, 2010, ss. 103-118.
- MESJASZ Czeslaw, “*Ekonomik Güvenlik*”, Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe, Mustafa Aydın, Hans Günter Brauch, Mitat Çelikpala, Ursula Oswald Spring, Necati Polat, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: Haziran 2015, ss. 239-257.
- NAS Çiğdem, “*Türkiye-AB Vize Serbestliği Diyalogunun Üyelikle Paralel Hikayesi*”, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Yayın No: 289, Ekim 2016: İstanbul, ss. 27-34.
- OKTAV Özden Zeynep, “*Suriye Krizi Sürecinde Türkiye ve İran: Değişen Roller, Çatışan Çıkarlar, Küresel Güçlerle İlişkiler*”, Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri, Hasan Basri Yalçın, Burhanettin Duran, SETA, 1. Baskı, İstanbul:2016, ss.197-222.
- OKUR Mehmet Akif, “*Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye’de Fransız Mandası*”, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Kış 2009, Sayı: 48, ss. 137-156.
- ORHAN Oytun, “*IŞİD Sınır geçişleri ve Türkiye*”, Ortadoğu Analiz, Eylül-Ekim, Cilt:6, Sayı:64, ss. 44-45.
- ORHAN Oytun, “*Suriye’de IŞİD ile Mücadele ve Türkiye*”, Ortadoğu Analiz, Kasım-Aralık, Cilt: 6, Sayı:65, ss. 16-19.

- ORHAN Oytun, “Suriye’de Sonun Başlangıcı: Yaptırım Dönemi ve Suriye Ulusal Konseyi”, Ortadoğu Analiz, Ekim 2011, Cilt:3, Sayı:34, ss. 41-51.
- ORHAN Oytun, “Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’ye Etkileri”, ORSAM-TESEV İşbirliği Raporu, ORSAM Rapor No: 195, Ocak:2015, ss. 7-40.
- ÖNCEL Abidin, AKAR Mehmet, “2000 Sonrası Türkiye-Suriye İlişkilerinin Türkiye Dış Ticaretine Yansımaları”, Bilgi Dergisi, 2015 Yaz, ss. 69-95
- ÖZCAN Mesut, “AB-Türkiye İlişkileri ve Suriye Krizi”, İNSAMER, Haziran 2017, Araştırma:40, ss. 1-12.
- ÖZDEMİR Çağatay, “Suriye’de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler mi?”, Bilgi(33), 2016 K1Ş, ss. 81-102.
- ÖZDEMİR Erol, “Suriyeli Mülteciler Krizinin Türkiye’ye Etkileri”, ANKASAM, Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi”, Aralık:2017, 1 (3), ss. 114-140.
- PERTHES Volker, “Syria: Difficult Inheritance”, Arab Elites: Negotiating the Politics of Change, London: Lynne Rienner yayınları, 2004.
- POLAT Doğan Şafak, “Arap Baharı ve Suriye Savaşı”, Uluslararası Politikada Suriye Krizi, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: 2016, ss.137-156.
- POLAT Doğan Şafak, “Irak Şam İslam Devleti”, Uluslararası Politikada Suriye Krizi, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: 2016, ss.211-226.
- POLAT Doğan Şafak, “İran’ın Suriye Politikası”, Uluslararası Politikada Suriye Krizi, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: 2016, ss.477-490.
- SALIK Nuri, “Suriye Politik Kültüründe Tarihsel Pragmatizm, Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası ve Türkiye-Suriye İlişkileri”, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Kasım 2011, Rapor No: 85, ss. 4-21.
- SALIK Nuri, “Suriye’de Hafız Esad Rejiminin Ortaya Çıkışı Üzerine Bir Değerlendirme”, Ortadoğu Analiz, Ocak-Şubat, Cilt:7, Sayı: 66, ss. 6-8.
- SANCAK Kadir, “Güvenlik Kavramı Etrafındaki Tartışmalar ve Uluslararası Güvenliğin Dönüşümü”, KTÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:6, Yıl: 2013, ss. 123-134.

- SANDIKLI Atilla, “ *Terörün Geldiği Yeni Boyut: IŞİD Örneği*”, Bilge Adamlar Kurulu Raporu BİLGESAM, Rapor No: 67, Haziran: 2015, İstanbul, ss. 1-71.
- SANDIKLI Atilla, EMEKLİER Bilgehan, “ *Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm*”, Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri, Atilla Sandıklı, BİLGESAM Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 3-37.
- SANDIKLI Atilla, SEMİN Ali, “ *Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye*”, Orta Doğu’da Değişim ve Türkiye, Atilla Sandıklı, Erdem Kaya, BİLGESAM Yayınları, İstanbul: 2014, ss. 193-255.
- SAYIN Yusuf, USANMAZ Ahmet, ASLANGİRİ Fırat, “ *Uluslararası Göç Olgusu ve Yol Açtığı Etkiler: Suriye Göçü Örneği*”, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 18 (31), 2016, ss. 1-13.
- SERDAR İskender, “ *Neorealism, Neoliberaliz, Konstruktivizm ve İngiliz Okulu Modellerinde Uluslararası Sistemsel Değişikliklere Bakış*” The Journal of Europe, Middle East Social Science Studies, July, 2015, Volume:1, ss. 14-38.
- SEVİM Cenk, “ *Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği*”, Journal of Yasar University, 20123, 26(7), ss. 4378-4391.
- SEYAZ Adnan, İBA GÜRSOY Sezin, “ *Uluslararası Hukukta Mülteci Kavramının Gelişimi*”, Uluslararası Politikada Suriye Krizi, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: 2016, ss.587-596.
- SHARP Jeremy M., “ *Syria: Background and U.S. Relations*”, Congressional Research Service, March 3, 2010, ss. 1-20.
- ŞAHİN Türel Yılmaz, “ *Suriye’de Baas Yönetimi*”, Mülkiye 2011, Cilt:XXXV, Sayı: 272, ss. 103-117.
- ŞEN Abdulkadir, “ *Suriye Askeri Muhalefeti*”, ORSAM, Rapor No: 202, Ekim 2015. ss. 7-19.
- ŞEN Yağmur, “ *Suriye’de Arap Baharı*”, Yasama Dergisi, 2013, Sayı: 23, ss.54-79,
- ŞENOL Dolunay, ERDEM Sezgin, ERDEM Elif, “ *IŞİD: Küresel bir Terör Örgütü*”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:26, Sayı: 2, ss. 277-292.
- ŞİR Aslan Yavuz, “ *Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi, Enerji Güvenliği ve Rusya*”, 2. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi, Bişkek, 2008, ss. 346-355.

- ŞÖHRET Mesut, “Suriye’nin Siyasal Yapısı”, Uluslararası Politikada Suriye Krizi, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: 2016, ss. 39-84.
- TAMÇELİK Soyalp, AYAZ Gülin Merve, “Suriyeli Mülteciler Sorununun Türkiye’ye Yansıması”, Uluslararası Politikada Suriye Krizi, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: 2016, ss.637-660.
- TAŞDEMİR Fatma, ÖZER Adem, “Kuvvet Kullanma Hukuku Açısından Fırat Kalkanı Operasyonu”, Akademik Hassasiyetler Dergisi, Cilt:4, Sayı:7, ss. 53-70.
- TELLİ Azime, “Boru Hatları Kördüğümünün Kilit Ülkesi Suriye”, Uluslararası Politikada Suriye Krizi, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: 2016, ss.535-550.
- TELLİ Azime, “Enerji Güvenliğine Bütüncül Bakış”, Uluslararası Güvenlik Yeni Politikalar Stratejiler ve Yaklaşımlar, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Sertif Demir, BETA Yayınevi, İstanbul, 2016, ss. 217-226.
- TUNÇ Ayşe Şebnem, “Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri: Türkiye’deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme”, Tesam Akademik Dergisi, Temmuz:2015, ss. 29-63.
- TURHAN Ebru, “Mülteci Krizinin AB-Türkiye İlişkilerine Etkileri: AB’ye Üyelik Sürecinden Bir “Stratejik Ortaklığa” Doğru Mu?”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 16, Sayı:31, Bahar:2017/1, ss.647-663,
- TÜRKİYE Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, “PKK/KCK Terör Örgütünün Suriye Kolu: PYD-YPG”, Mayıs 2017, ss. 1-62.
- TÜRKÖĞLU Oğuzhan, “Mülteciler ve Ulusal/Uluslararası Güvenlik”, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: XXX, Sayı: 2, 2011, ss. 101-118.
- ULUTAŞ Ufuk, DURAN Burhanettin, “Türkiye’nin Deaş’la Mücadelesinin Kritik Dönemeci: Fırat Kalkanı Harekâtı”, Türk Dış Politikası Yıllığı 2016, SETA Yayınları, ss. 11-30.
- URAL Sami Sezai, SHİLİBEKOVA Aigerim, “Uluslararası Güvenlik ve Yönetişim”, Uluslararası Güvenlik Yeni Politikalar Stratejiler ve Yaklaşımlar,

- Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Sertif Demir, BETA Yayınevi, İstanbul, 2016, ss.3-16.
- UYGUR Hakkı, “*İran ve Arap Baharı*”, SETA Analiz, Sayı:52, Mart:2012, ss. 3-28.
 - UZUN Aytül, “*Günümüzün Sosyal ve Ekonomik Sorunu Olan Suriyelilerin Mülteci ve Ekonomi Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi*”, Ankara Barosu Dergisi, 2015/1,
 - VURAL Çağla, “*Çevresel Güvenliğin Gelişimi*”, Ankara Üniversitesi Çevrebilimleri Dergisi, 6(1), 2018, ss. 20-38.
 - WAEVER Ole, “*Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi*”, Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe, Mustafa Aydın, Hans Günter Brauch, Mitat Çelikpala, Ursula Oswald Spring, Necati Polat, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: Haziran 2015, ss. 259-279.
 - YALÇINKAYA Haldun, “*İŞİD yabancı Savaşçıları ve Yarattığı Tehdit: Türkiye'nin Tecrübesi (2014-2016)*”, ORSAM Raporu, Rapor No: 210, Haziran:2017, ss. 7-30.
 - YEŞİLOT Okan, ÖZDEMİR Burcu, “*Türk-Rus ilişkilerinin Geleceği: Rekabet mi? İş Birliği mi?*”, Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Cilt:3, Sayı:2, Sonbahar:2016, ss.55-73.
 - YEŞİLTAŞ Murat, “*İç Savaşa Komşu Olmak Türkiye'nin Suriye Sınır Güvenliği Siyaseti*”, SETA Analiz, Ağustos: 2015, Sayı: 136, ss. 9-34.
 - YEŞİLTAŞ Murat, BALCI Ali, “*Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita*”, Bilgi (23), 2011 Kış: 9-34,
 - YILDIRIM Zafer, “*Suriye Siyasi Tarihi*”, Uluslararası Politikada Suriye Krizi, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: 2016, ss.3-30.
 - YILMAZ Muzaffer Ercan, “*Suriye: Süreklilik ve Değişim Çatışması*”, Ortadoğu Analiz, Haziran 2011, Cilt: 3, Sayı: 30, ss. 15-23.
 - YILMAZ Muzaffer Ercan, BARAN Muhsin, ARIÖZ Zeynep, “*Balikesir İlindeki Orta Doğulu Sığınmacıların Yaşam Koşulları ve Kamu Hizmetlerine Erişimleri*”, Akademik Orta Doğu Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 1, 2014, ss. 143-155.
 - YORULMAZ Murat, “*Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Bağlamında Türkiye'nin Güvenlik Politikalarında Dönüşüm (2002-2015)*”, Uluslararası

Güvenlik Yeni Politikalar Stratejiler ve Yaklaşımlar, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Sertif Demir, BETA Yayınevi, İstanbul, 2016, ss. 737-754.

- YORULMAZ Murat, “Suriye Krizinin Türkiye’nin Değişen Güvenlik Algısına Etkisi”, Uluslararası Politikada Suriye Krizi, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: 2016, ss. 459-476.
- ZİSSER Eyal, “Does Bashar al-Assad Rule Syria?”, The Middle East Quarterly, Winter 2003, Volume 10, Number 1, ss. 15-23.
- ZİSSER Eyal, “Syria’s Diplomatic Comeback: What Next?”, Mediterranean Politics, Vol 14, No 1, March 2009, ss.107-113.

Diğer Kaynaklar:

- AFAD Suriye Afet Raporu, <https://www.afad.gov.tr/tr/2374/Barinma-Merkezlerinde-Son-Durum>, (30.11.2018).
- AFAD, “Suriyeli Sığınmacılara Yapılan Yardımlar”, 08.08.2017, <https://www.afad.gov.tr/tr/2372/Afet-Raporu-Suriye>, (06.12.2018).
- AFAD, “Türkiye’deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması”, https://www.afad.gov.tr/upload/Node/25337/xfiles/17a-Turkiye_deki_Suriyelilerin_Demografik_Gorunumu_Yasam_Kosullari_ve_Gelecek_Beklentilerine_Yonelik_Saha_Arastirmasi_2017.pdf, (08.12.2018).
- AĞRALI Büşra, Türkiye’nin IŞİD ile Aktif Mücadelesi: Fırat Kalkanı Harekatı, Akademik Paradigma, 08.06.2018, <https://www.akademikparadigma.com/turkiyenin-isid-ile-aktif-mucadelesi-firat-kalkani-harekatı/>, (03.11.2018).
- Aljazeera Türk, “Erdoğan’dan ‘IŞİD ile Takas’ iddiasına yanıt”, 21.09.2014, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogandan-isid-ile-takas-iddiasina-yanit>, (16.11.2018).

- Aljazeera Türk, Eğit-Donat Anlaşması İmzalandı, 20.02.2015,
<http://www.aljazeera.com.tr/haber/egit-donat-anlasmasi-imzalandi>,
(05.06.2018).
- Aljazeera Türk, Esad Ailesi: Demir yumruklu Hanedan, 2011,
<http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/esad-ailesi-demir-yumruklu-hanedan>,
(10.03.2018)
- Aljazeera Türk, F-16'lar Suriye Uçağını İndirdi, 11.10.2012,
<http://www.aljazeera.com.tr/haber/f-16lar-suriye-ucagini-indirdi>, (17.05.2018).
- Aljazeera Türk, İşİD Türkiye'de Neyi Hedefliyor?, 25.04.2016,
<http://www.aljazeera.com.tr/gorus/isid-turkiyede-neyi-hedefliyor>, (13.11.2018).
- Aljazeera Türk, Suriye Tezkeresi Geçti, 04.10.2018,
<http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriye-tezkeresi-gecti>, (15.05.2018).
- Aljazeera Türk, Türkiye Suriye Uçağını Düşürdü, 24.03.2017,
<http://www.aljazeera.com.tr/haber/turkiye-suriye-ucagini-dusurdu>, (16.05.2018).
- AljazeeraTürk, Türkiye-İran İlişkileri: 13 Yılıun En Kötü Dönemi, 28.09.2015,
<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/turkiye-iran-iliskileri-13-yilin-en-kotu-donemi>, (07.06.2018).
- Amerikanın Sesi, Türkiye'nin S-400 Alımına İlişkin Eleştirilere Mattis de Katıldı, 26.04.2018, <https://www.amerikaninsesi.com/a/turkiye-s-400-alimina-iliskin-estirelere-mattis-de-katildi/4366472.html>, (20.06.2018).
- Amerikanın sesi, Türkiye-Suriye Arasında Stratejik İşbirliği Konseyi Toplantısı, 03 Ekim 2010, <https://www.amerikaninsesi.com/a/turk-ve-suriyeli-bakanlar-bir-dizi-anlama-mzalad-104251439/887841.html>, (01.04.2018)
- Amerikanınsesi, Türkiye'nin ÖSO Desteğine Yakın Takip, 20.06.2017,
<https://www.amerikaninsesi.com/a/turkiyenin-oso-destegine-yakin-takip/3906971.html>, (02.05.2018)
- Anadolu Ajansı, "Azez-Cerablus Hattı Birleşti, DAES'in Türkiye Sınırıyla Teması Kalmadı", 04.09.2016, <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/1870>,
(03.11.2018).
- Anadolu Ajansı, "Başbakan Yardımcısı Akdağ: Suriyeliler için Harcanan Toplam Maliyet 84 milyar 880 milyon lira", 05.12.2017,

<https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/basbakan-yardimcisi-akdag-suriyeliler-icin-harcanan-toplam-maliyet-84-milyar-880-milyon-lira/990509>, (01.12.2018).

- Anadolu Ajansı, “Suriye’nin Yeniden İnşa Edilen Yüzü Fırat Kalkını Bölgesi”, 08.01.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/8576>, (05.11.2018).
- Anadolu Ajansı, 6-7 ekim Olayları’nın Bilançosu, 07.10.2015, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/6-7-ekim-olaylarinin-bilancosu/436002>, (28.10.2018).
- Anadolu Ajansı, Suriye Helikopteri Düşürüldü, 16.09.2013, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/suriye-helikopteri-dusuruldu/218261>, (15.05.2018).
- ASLAN Ozan Nejat, Demokratikleş(tir)me Sürecinde Suriye, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmalar Enstitüsü, 2006.
- BBC Türkçe, Türkiye-Rusya İlişkilerinde Zorlu Yıl, 20.12.2016, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38377657>, (24.05.2018)
- BBC Türkçe, Türkiye-Rusya Uçak Krizi: 10 Günde Neler Yaşandı?, 04.12.2015, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151204_rusya_krizin_10_gunu, (19.05.2018).
- BBC, 2011’den 2018’e Özgür Suriye Ordusu’nun dönüşümü, 30.01.2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42862756>, (01.05.2018)
- BBC, Arap Birliğinden Suriye’ye Yaptırım, 27.11.2011, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/11/111127_arab_syria, (25.04.2018)
- Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü, “Grandi Türkiye’nin Mültecilere Ev Sahipliğinde Gösterdiği Çabaya Daha Fazla Destek Sağlanması Çağrısında Bulunuyor”, 16.02.2018, <https://www.unhcr.org/tr/18778-grand-urges-aid-turkeys-refugee-hosting-effort.html>, (20.06.2019).
- CNN Türk, 20 Başlıkta Rojava Demokratik Özerk Bölgesi, 14.10.2014, <https://www.cnnturk.com/fotogaleri/dunya/20-baslikta-rojava-demokratik-ozerk-bolgesi?page=1>, (17.10.2018).
- CNN Türk, Türkiye ile Suriye arasında vize kalktı, <https://www.cnnturk.com/2009/turkiye/09/16/turkiye.ile.suriye.arasinda.vize.kalkti/543804.0/index.html>, (30.03.2018)

- Cumhuriyet, “Musul Başkonsolosu 101 günlük IŞİD esaretini anlattı”, 21.02.2015,
http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/218453/Musul_Baskonsolosu_101_gunluk_ISiD_esaretini_anlatti.html, (16.11.2018).
- Cumhuriyet, Erdoğan’dan Avrupa’ya Kapıları Açarız Tehdidi, 11.02.2016,
http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/479268/Erdogan_dan_Avrupa_ya_kapilari_acariz_tehdidi.html, (15.06.2018).
- ÇAĞLAR Mehmet Turan, “2011 Sonrası Türkiye-Suriye ilişkileri ve Suriye-Türkiye Krizi”, Lisansüstü Seminer Çalışmaları,
<http://www.tdpkrizleri.org/images/pdfmakaleler/TDP-Turan-Final1.pdf>, (24.04.2018).
- ÇERKEŞLİ Talha, 2000 Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri ve Arap Baharı, (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- DALKIRMAK Umut, Türkiye-Suriye İlişkileri ABD’nin Etkisi (2002-2012), (Yüksek Lisans Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- DAVUTOĞLU Ahmet, “Türkiye Merkez Ülke Olmalı”, Radikal Gazetesi, 2004,
<http://www.radikal.com.tr/yorum/turkiye-merkez-ulke-olmali-702116/>, (16.03.2018)
- Defence News, US Official: If Turkey Buys Russian System, they can’t plug into NATO tech, 16.11.2017, <https://www.defensenews.com/digital-show-dailies/dubai-air-show/2017/11/16/us-official-if-turkey-buys-russian-systems-they-cant-plug-into-nato-tech/>, (20.06.2018).
- Demographics, Heritage for Peace, <http://www.heritageforpeace.org/syria-country-information/geography/>, (20.05.2019)
- Deutsche Welle, Beş Soruda S-400 Alım Süreci, 06.04.2018,
<http://www.dw.com/tr/be%C5%9F-soruda-s-400-al%C4%B1m-s%C3%BCreci/a-43278808>, (20.06.2018).
- Deutsche Welle, Sekiz Soruda Erdoğan’ın Dış Politikadaki Dönüşü, 30.06.2016,
<http://www.dw.com/tr/sekiz-soruda-erdo%C4%9Fan%C4%B1n->

d%C4%B1%C5%9F-politikadaki-d%C3%B6n%C3%BC%C5%9F%C3%BC/a-19368539, (24.05.2018).

- Deutsche Welle, Suriye Helikopteri Düşürüldü, 16.09.2013, <http://www.dw.com/tr/suriye-helikopteri-d%C3%BC%C5%9F%C3%BCr%C3%BCld%C3%BC/a-17092186>, (15.05.2018).
- Diken, “Her İki Suriyeli Göçmenden Biri Ülkesine Dönmek İstiyor; Yüzde 60’ı Çalışmıyor”, 19.10.2018, <http://www.diken.com.tr/her-iki-suriyeli-gocmenden-biri-ulkesine-donmek-istiyor-yuzde-60i-calismiyor/>, (07.12.2018).
- DOĞAN Damla, Eğitim Donat Bu Yüzden Başarılı Olamadı, CNN Türk, 09.10.2015, <https://www.cnnturk.com/yazarlar/guncel/damla-dogan/egit-donat-bu-yuzden-basarili-olamadi>, (05.06.2018).
- DOĞAN Soner, “Türkiye-İran İlişkilerinde Suriye Faktörü: Risk Üçgeninde İstikrar Arayışı”, İNSAMER, <http://insamer.com/rsm/files/Turkiye%20Iran%20Iliskilerinde%20Suriye%20Faktoru.pdf>,
- Ekonomistler Platformu, “Türkiye’deki Suriyeli Yatırımcılar”, 06.09.2017, <http://www.ekonomistler.org.tr/arsivler/7101>, (02.03.2019).
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, “Doğalgaz Boru Hatları ve Projeleri”, <https://www.enerji.gov.tr/tr-tr/sayfalar/dogal-gaz-boru-hatlari-ve-projeleri>, (07.03.2019).
- ERTUĞRUL Doğan, Türkiye Dış Politikası için Bir Test: Suriye Krizi, TESEV Dış Politika Programı, http://tesev.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/Turkiye_Dis_Politikasi_Icin_Bir_Test_Suriye_Krizi.pdf, (07.06.2018).
- Euronews, Türkiye Mülteci Krizi Anlaşması Yürürlükte, 24.03.2016, <http://tr.euronews.com/2016/03/24/ab-turkiye-multeci-krizi-anlasmasi-yururlukte>, (15.06.2018).
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Aralık 2013, http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_kanun.pdf, (29.11.2018).

- Haber Türk, Türk Jetleri Rus Uçağı Düşürdü, 24.11.2015,
<http://www.haberturk.com/dunya/haber/1157674-suriye-sinirinda-ucak-dustu>,
(19.05.2018).
- Haber Yirmi, 5 Başlıkta Demokratik Suriye Güçleri,30.08.2016,
<http://www.haberyirmi.net/2016/08/5-baslkta-demokratik-suriye-gucleri-dsg.html>, (06.05.2018).
- Haber7com, “2254 km’lik sınırimizdaki mayınlar temizlenecek”, 23.05.2013,
<http://www.haber7.com/guncel/haber/1029901-2254-kmlk-sinirimizdaki-mayinlar-temizlenecek>, (22.03.2018).
- Haberler, ABD’nin YPG’ye Yaptığı Silah Sevkiyatı 2 Bin Tır’a Yaklaştı,
02.12.2017, <https://www.haberler.com/abd-nin-ypg-ye-yaptigi-silah-sevkiyatı-2-bin-10304298-haberi/>, (06.05.2018).
- Haberler, Türkiye Sınırda Suriye Uçağını Düşürdü, 23.03.2014,
<https://www.haberler.com/sinirda-savas-ucagi-dustu-5819422-haberi/>,
(16.05.2018).
- Hürriyet, Davutoğlu Esad’a Ömür Biçti, 25.08.2012,
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/davutoglu-esada-omur-bicti-21300142>,
(05.06.2018).
- Hürriyet, Erdoğan’dan Önemli Mesajlar, 05.09.2012,
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogandan-onemli-mesajlar-21386210>,
(05.06.2018).
- Hürriyet, Mit Müsteşarı Şam’da, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/mit-mustesari-sam-da-17664271>, 29.04.2011, (24.04.2018)
- Hürriyet, Angajman Nedir? Angajman Kuralları Nelerdir?, 24.11.2015,
<http://www.hurriyet.com.tr/angajman-nedir-angajman-kurallari-nelerdir-40018101>, (09.05.2018)
- İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Geçici Koruma,
http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713, (30.11.2018).
- Jusoor for Studies, “Fırat kalkanı Operasyonu Türk Politikasının Seçeneklerini Arttıran Katkılar”, 19.10.2016, <http://jusoor.co/details/F%C4%B1rat-kalkan%C4%B1-operasyonu-T%C3%BCrk-politikas%C4%B1n%C4%B1n>

se%C3%A7eneklerini-artt%C4%B1ran-katk%C4%B1lar/189/tr,(01.11.2018),
(28.10.2018).

- KARAKAYA İskender, “Türkiye’nin IŞİD ile Mücadele Politikası”,
https://www.academia.edu/35585240/T%C3%BCrkiyenin_I%C5%9E%C4%B0D_ile_M%C3%BCcadele_Politikas%C4%B1, (10.11.2018)
- KAYA Erdem, “Suriye Barışını Yeniden Düşünmek: Çözüm Ankara’yla Mümkün mü?”, BİLGESAM, 05.09.2008,
<http://www.bilgesam.org/incele/1343/-suriye-israil-barisini-yeniden-dusunmek--cozum-ankara%E2%80%99yla-mumkun-mu-/#.WrwgMtRubIU>, (29.03.2018).
- KOYUNCU Ahmet Ayhan, Ortadoğu’da Milliyetçilik: Hafız Esad Dönemi Suriye Örneği, (Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar: Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Kişisel Röportaj, S. A., B. B., A. H., Geçici Eğitim Merkezi, Siirt, 19.10.2018.
- Kişisel Röportaj, E. H., M. A., F. A., A. B., Siirt Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu, Siirt, 17.12.2018.
- Kişisel Röportaj, F. A., Siirt Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu, Siirt, 25.12.2018.
- Kişisel Röportaj, N. B., Aile Çalışma ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü, Siirt, 20.03.2019
- Kişisel Röportaj, M.Y., Çevik Ersin İlkokulu, Siirt, 08.10.2018.
- Kişisel Röportaj, M.Y., Çevik Ersin İlkokulu, Siirt, 08.10.2018.
- Kişisel Röportaj, C. K., Geçici Eğitim Merkezi, Siirt, 12.02.2019.
- Kişisel Röportaj, M. A., Geçici Eğitim Merkezi, Siirt, 12.02.2019.
- Listelist, “Teknolojiye Bakışımızı Değiştiren Steve Jobs’ın 20 Maddede Başarı Hikâyesi”, 24.02.2016, <https://listelist.com/steve-jobs-hayati/>, (08.12.2018)
- Memur-Sen, “Türkiye’de Suriyeli Çocukların Eğitimi: Güçlükler ve Öneriler Raporu Açıklandı”, 09.10.2017, <http://www.memursen.org.tr/turkiyede-suriyeli-cocuklarin-egitimi-guclukler-ve-oneriler-raporu-aciklandi>, (07.12.2018).
- Milliyet, “IŞİD ne istiyor? Türk konsoloslughuna neden saldırdı?”, 11.06.2014, <http://www.milliyet.com.tr/isid-ne-istiyor-turk-gundem-1895827/>, (16.11.2018).
- Milliyet, “IŞİD Türk Konsoloslughu’na girdi Rehineler Var”, 11.06.2014, <http://www.milliyet.com.tr/isid-turkiye-konsolsulugu-na-girdi-gundem-1895720/>, (16.11.2018).

- MİŞ Nebi, “Çözüm Arayışları: Bölgesel ve Uluslararası Girişimler”, Ortadoğu Yıllığı 2012, http://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/09_syria_2012.pdf, (17.05.2018).
- Mynet, “49 konsolosluk Personeli Rehine Serbest”, 20.09.2014, <https://www.mynet.com/49-konsolosluk-personeli-rehine-serbest-110101464411>, (16.11.2018).
- Mynet, “Süleyman Soylu’dan Suriyelilerle ilgili Flaş Sözler”, 03.12.2018, <https://www.mynet.com/suleyman-soylu-dan-suriyelilerle-iligili-flas-sozler-ikinci-asamadayiz-dedi-ve-110104586351>, (07.12.2018).
- North Atlantic Treaty Organization, The North Atlantic Treaty, 04.04.1949, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=en, (19.06.2018).
- NTV, “ABD’nin “Sertleştiği” Suriye’nin Petrol Rezervi 2.5 Milyar Varıl” 16.04.2018, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/211017.asp>, (08.03.2019).
- NTV, “TSK’dan Süleyman Şah Karakoluna “Şah Fırat” Operasyonu”, 22.02.2015, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/tskdan-suleyman-sah-karakoluna-sah-firat-operasyonu,LmYkF4IOM0SIRTLJzsiEeg>, (17.11.2018).
- NTV, ÖSO’ya TSK destekli Eğitim, 20.05.2017, <https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/osoya-tsk-destekli-egitim,winv-7p71Ea4LJOpEz5L9w/VfRmnVh6jUe76MUKeeD8Pw>, (02.05.2018)
- NTV, Putin: Sırtımızdan Bıçaklandık, 24.11.2015, <https://www.ntv.com.tr/dunya/putin-sirtimizdan-bicaklandik,fvChtoWKCUEUR1ywwGWxaQ>, (19.05.2018).
- NTV, Suriye Tezkeresi Meclis’ten Geçti, 04.10.2012, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/suriye-tezkeresi-meclisten-gecti,BN49rvkCmU2rAieIEgIcrg>, (15.05.2018).
- Para Analiz, “Suriyeliler için 30 Milyar Dolar Harcandı, AB Verdiği Sözleri Tutmadı, 18.01.2018, <http://www.paraanaliz.com/2018/raporlar/suriyeliler-icin-30-milyar-dolar-harcandi-ab-verdigi-sozleri-tutmadi-20014/>, (01.12.2018).
- Radikal, Suriye Yönetimi Türkiye’ye yaptırım Misillemesi, 04.12.2011, <http://www.radikal.com.tr/ekonomi/suriye-yonetimi-turkiyeye-yaptirim-misillemesi-1071494/>, (25.04.2018)

- Sabah, “Süleyman Şah Türbesi’nin Tarihi Hikâyesi”, 22.02.2015, <https://www.sabah.com.tr/galeri/kultursanat/suleyman-sah-turbesinin-tarihi-hikayesi>, (17.11.2018).
- SELÇUK Rıdvan, Süleyman Şah Türbesi ve “Şah Fırat Operasyonu”, https://www.academia.edu/10988711/S%C3%BCleyman_%C5%9Eah_T%C3%BCrbesi_ve_%C5%9Eah_F%C4%B1rat_Operasyonu_, (17.11.2018).
- SETA, “Türkiye’deki Suriyeli Çocukların Eğitimi”, 09.03.2016, <https://www.setav.org/etkinlikler/turkiyedeki-suriyeli-cocuklarin-egitimi/>, (08.12.2018).
- SETA, “Türkiye’nin Sınır Politikası Teknoloji Ağırlıklı”, 01.07.2017, <https://www.setav.org/turkiyenin-sinir-politikasi-teknoloji-agirlikli/>, (02.02.2019).
- Sputnik, “Avrupa Ülkelerinin Rus Gazına Bağımlılığı”, 30.05.2018, <https://tr.sputniknews.com/infografik/201805301033649572-ekonomi-gaz-rusya-turkiye-gazprom-turk-akimi/>, (08.03.2019).
- Sputnik, “BMMYK Türkiye Temsilci Yardımcısı Garelli: 3,6 Milyon Suriyeliye Ev Sahipliği Yapan Türkiye Dünyaya Örnek Olmalı”, 27.06.2019, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201906271039493697-bmmyk-turkiye-temsilci-yardimcisi-garelli-36-milyon-suriyeliye-ev-sahipligi-yapan-turkiye-dunyaya/>, (28.06.2019).
- Sputnik, “Ombudsmanlık: 10 Yıl Sonra Türkiye’de Suriyeli Nüfusu 5 Milyonu Bulabilir, Toki Ucuz Konut İnşa Etmeli”, 06.11.2018, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201811061036007354-ombudsmanlik-suriyeli-turkiye/>, (07.12.2018).
- Sputnik, “Türklerin Yüzde 71’ine göre Suriyelilerin İşlerini Ellerinden Alıyor; Suriyeli Girişimcilerin Yüzde 71’iyse Dönmeyi Düşünmüyor”, 20.11.2018, <https://tr.sputniknews.com/columnists/201811201036239281-turklerin-suriyeli-girisimciler-arastirma-tepav-istihdam-ekonomi/>, (01.12.2018).
- Sputnik, ABD’den YPG’ye 2.2 Milyar Dolarlık Usulsüz Silah Yardımı, 14.09.2017, <https://tr.sputniknews.com/abd/201709141030134804-abd-ypg-silah-yardim/>, (06.05.2018).

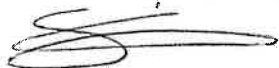
- Sputnik, Rusya'nın Türkiye'ye Getirdiği Yaptırımlar,27.11.2015,
<https://tr.sputniknews.com/foto/201512041019470557-rusya-turkiye-yaptirim/>,
(20.05.2018).
- Sputnik, Rusya'nın Türkiye'ye yaptırımları ve ekonomik işbirliği, 16.07.2015,
<https://tr.sputniknews.com/infografik/201512171019728085-Rusya-Turkiye-yaptirimlar-Su-24/>, (20.05.2018).
- Stratejik Düşünce ve Analiz Merkezi, 30.01.2018,
<http://sdam.org.tr/mobil/Haber.php?id=134>, (19.06.2018).
- TBMM Meclis Haber, Türkiye Büyük Millet Meclisi Basın Açıklamaları,
04.10.2012,
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=122935,
(15.10.2018).
- The Wall Street Journal, Interview With Syrian President Bashar al-Assad, 2011,
<https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748703833204576114712441122894>, (21.04.2018)
- TRT Haber, Dünden Bu Güne Türkiye ve NATO İlişkisi, 04.04.2018,
<http://www.trthaber.com/haber/gundem/dunden-bugune-turkiye-ve-nato-iliskisi-358717.html>, (19.06.2018).
- TRT Haber, Suriye'ye 9 Yaptırım Kararı, 30.11.2011,
<http://www.trthaber.com/haber/gundem/suriyeye-9-yaptirim-karari-18198.html>,
(25.04.2018)
- TRT Haber, Türkiye'nin Angajman kurallarını Değiştiren Süreç, 27.11.2015,
<http://www.trthaber.com/haber/turkiye/turkiyenin-angajman-kurallarini-degistiren-surec-218869.html>, (10.05.2018).
- TRT Haber, Vize Serbestisi için 72 Kriter tamamlandı, 07.02.2018,
<http://www.trthaber.com/haber/gundem/vize-serbestisi-icin-72-kriter-tamamlandi-349616.html>, (15.06.2018).
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, No:209 15 Eylül 2011 Türkiye'ye Sığınana Suriyeli Vatandaşlar Hk., http://www.mfa.gov.tr/no-209_-turkiye_ye-siginan-suriyeli-vatandaslar-hk_-basin-aciklamasi.tr.mfa, (24.04.2018).
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Sayın Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu,
<http://www.mfa.gov.tr/ahmetdavutoglu.tr.mfa>, (15.03.2018)

- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Türkiye-Suriye YDSİK 1. Toplantısı Ortak Bildirisi, http://www.mfa.gov.tr/turkiye---suriye-ydsik-1_-toplantisi-ortak-bildirisi_-22-23-aralik_-sam.tr.mfa, (01.04.2018).
- Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, “Türkiye’nin DEAŞ ile Mücadelesi”, Temmuz:2017, 11.07.2017, <http://www.diab.gov.tr/turkiyenin-deas-ile-mucadelesi-dosyasi-yayinlandi>, (10.11.2018).
- Türkiye Dışişleri Bakanlığı, No:70, 22 Şubat 2015, Süleyman Şah Türbesi ve Saygı Karakolunun Geçici Nakli Hk., http://www.mfa.gov.tr/no_-70_-22-subat-2015_-suleyman-sah-turbesi-ve-saygi-karakolunun-gecici-nakli-hk_.tr.mfa, (17.11.2018).
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Darülharp Kavramı, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c08/c080389.pdf>, (08.11.2018).
- Vatan, Türkiye’den Suriye’ye Yeni Yaptırım, 07.12.2011, <http://www.gazetevatan.com/turkiye-den-suriye-ye-yeni-yaptirim-416208-ekonomi/>, (25.04.2018)
- YAZĞAN Şükrü, Türk Amerikan İlişkilerinin Suriye Sonbaharı: Ayrışan Değerler, Uzlaşmaz Çıkarlar ve Çatışan Politikalar, Ortadoğu ve Afrika Araştırmacılar Derneği, 31.01.2018, <http://ordaf.org/turk-amerikan-iliskilerinin-suriye-sonbahari-ayrisan-degerler-uzlasmaz-cikarlar-ve-catisan-politikalar/>, (06.05.2018).
- Yeni Şafak, “İstanbul ne kadar güvenliyse Paris’te o kadar güvenli”, 06.02.2017, <https://www.yenisafak.com/dunya/istanbul-ne-kadar-guvenliyse-paris-de-o-kadar-guvenli-2608765>, (19.11.2018).
- Yeni Şafak, “Suriyeli Çocukların Psikolojisi Bozuk”, 02.05.2018, <https://www.yenisafak.com/hayat/suriyeli-cocuklarin-psikolojisi-bozuk-3268753>, (09.12.2018).
- Yeni Şafak, Eğit-Donat YPG için Yapılmış, 02.09.2016, <https://www.yenisafak.com/gundem/egit-donat-ypg-icin-yapilmis-2520912>, (06.05.2018).
- Yeniçağ Gazetesi, “Suriyeliler için 40 Milyar Dolar Harcadık: Diğer Komşular Ne Yaptı?”, 06.05.2019, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/suriyeliler-icin-40-milyar-dolar-harcadik-diger-komsular-ne-yapti-233160h.htm>, (20.05.2019).

- YETKİN Murat, “Türk-Rus Krizini Bitiren Gizli Diplomasinin Öyküsü”, Hürriyet Gazetesi, 08.08.2016, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/turk-rus-krizini-bitiren-gizli-diplomasinin-oykusu-40185705>, (24.05.2018).

ÖZGEÇMİŞ

Adı-Soyadı	İlker Salih	EBREM	
Doğum Yeri ve Yılı	Siirt	1987	
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce	Arapça	
Eğitim Durumu	Başlama-Bitirme Yılı	Kurum Adı	
Lise	2001	2004	Siirt Lisesi
Lisans	2006	2010	Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi
Yüksek Lisans	2010	2012	Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi
Doktora	2013	2019	Uludağ Üniversitesi
Çalıştığı Kurum(lar)	Başlama-Ayrılma Yılı	Çalıştığı Kurumun Adı	
1.	2013	Dev.	Siirt Üniversitesi
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayınlar:	<p>-Köprülü N. Ebrem İ.S. (2013) "Lübnan'da Çoklu Güç Paylaşımı ve Ortaklıkçı Demokrasi Zemininin Arap Ayaklanmaları Sonrası Geleceği" Akademik Orta Doğu, Cil:8, Sayı:1, ss. 1-23.</p> <p>-Ebrem İ.S. (2015) "Türkiye-Kazakistan İlişkilerinin Dış Ticaret Verileri ve Kurumlar Perspektifinden İncelenmesi", Uluslararası Avrasya Ekonomileri Konferansı, Rusya-Kazan.</p> <p>- Ebrem İ.S. (2018) "Suriye Krizinin Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkisi", Uluslararası Taras Shevchenko Kongresi, Kiev-Ukrayna</p>		
Diğer			
İletişim (e-posta)	ilkersalihebrem@hotmail.com		
	Tarih	13.06.2019	
	İmza		
	Adı-Soyadı	İlker Salih E-BREM	

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	İlker Salih EBREM
Tez Adı	Suriye İç Savaşının Türk Dış Politikası ve Güvenliğine Etkisi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Tez Türü	Doktora
Tez Danışman(lar)ı	<i>Prof. Dr. Muzaffer Ercan YILMAZ</i>
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 13.06.2019

İmza :

